PAGINI DESPRE BASARABIA

ROMULUS CIOFLEC

PE URMELE BASARABIEI

ROMULUS CIOFLEC

PE URMELE BASARABIEI

Ediție îngrijită, studiu introductiv, cronologie,
note și comentarii, iconografie de **Luminița CORNEA**

Domnului dr. Ioan Lăcătușu,
o carte despre națiunea
română prin ceea ce are
ea specific în Basarabia.
Doriri de bine,
Luminița Cornea

ȘTIINȚA

Covasna 25 sept. 2019
La mulți ani!

CZU 821.135.1-94
C 52

Aprobat de Comisia de selecţie pentru editarea cărţii naţionale şi editat
cu contribuţia Ministerului Educaţiei, Culturii şi Cercetării.

Volumul cuprinde textul primei ediţii a cărţii lui Romulus Cioflec „Pe urmele Basarabiei. Note şi impresii din revoluţia rusească" (1927), textul inedit, cu referinţă la Basarabia, *Căutând îndărăt şi căutând înainte* (1942) şi scrisorile lui Romulus Cioflec către Garabet Ibrăileanu, trimise din Chişinău în perioada dintre anii 1916 şi 1922. Volumul e însoţit de un studiu introductiv, de o cronologie asupra vieţii şi operei, de o secţiune de note şi comentarii şi alta de iconografie, care completează informaţia despre scriitorul ardelean şi relaţia lui cu spaţiul dintre Prut şi Nistru.

Responsabil de ediţie: Mihai Papuc
Corectori: Mariana Belenciuc, Maria Cornesco
Redactor tehnic: Nina Duduciuc
Machetare computerizată: Vitalie Ichim
Copertă şi concepţie grafică: Romeo Şveţ

Întreprinderea Editorial-Poligrafică *Ştiinţa*,
str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chişinău, Republica Moldova;
tel.: (+373 22) 73-96-16; fax: (+373 22) 73-96-27;
e-mail: prini_stiinta@yahoo.com;
www.editurastiinta.md

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii

Cioflec, Romulus

Pe urmele Basarabiei. Romulus Cioflec; ed. îngrijită, st. introd., cronologie, note şi comentarii, iconografie de Luminiţa Cornea. – Ch.: Î.E.P. *Ştiinţa*, 2019 (Combinatul Poligr.). – 208 p.: fot. – (Col.: „Pagini despre Basarabia", ISBN 978-9975-67-995-4).

Referinţe bibliogr. în subsol. – Note şi comentarii: p. 194–198. – Apare cu contribuţia Min. Educaţiei, Culturii şi Cercetării

ISBN 978-9975-85-171-8
821.135.1-94

„URMELE” BASARABIEI ÎN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI ROMULUS CIOFLEC

Volumul „Pe urmele Basarabiei” al scriitorului Romulus Cioflec nu este numai o carte de memorialistică, ci este o carte a crezului autorului despre națiunea română, prin ce are ea specific în Basarabia, o carte a identității autorului cu speranțele și idealurile basarabenilor dintr-o perioadă dificilă a istoriei acestei provincii românești atât de amarnic vitregită de soartă.

La 34 de ani, cât avea la vremea când lua drumul Răsăritului, Romulus Cioflec debutase în literatură cu volumul de povestiri „Doamne, ajută-ne!” (1907), publicase în importante publicații ale vremii, fusese învățător în județul Prahova, bibliotecar al Academiei Române, redactor-șef la ziarul *Românul din Arad*, terminase Facultatea de Litere și Filozofie din București. Primul Război Mondial îl găsește profesor în nordul Moldovei, la Pomârla, jud. Dorohoi.

În toamna anului 1916, Romulus Cioflec pornește într-o călătorie, pe drumuri fără luminiș, cu gândul de a-și căuta familia plecată din Transilvania (satul Araci – actualul județ Covasna) în refugiu. Tatăl scriitorului, Constantin Cioflec, fusese notar în perioada în care armata română se aflase în sudul Transilvaniei, așa încât odată cu întoarcerea austro-ungarilor, în anul 1916, a părăsit satul, de frica unor represiuni. Și-a luat soția, copiii care se aflau în sat, Alexe și Octavian, a trecut munții și a ajuns la Galați. Li s-a alăturat fiica Valeria, studentă la București. Fiii mai mari, Victor și Silvestru, și ei studenți la București, au plecat în armată. De la Galați, după câteva luni, au plecat la Iași. Cum Iașiul era deja aglomerat cu românii regățeni care fugiseră din sud, din calea nemților, cei cinci au plecat, alături de alți ardeleni, în Rusia. Acolo, în spitalul Elisavetgrad, Valeria a murit de tifos (6 septembrie 1917), la 20 de ani neîmpliniți. O fată frumoasă și inteligentă, ce ar fi putut fi, la acea vreme, singura femeie din familie cu studii superioare. Mai târziu, în 1943, peripețiile și suferințele din timpul refugiului de aproape doi ani au fost evocate de R. Cioflec în romanul *Pe urmele destinului.*

În perioada războiului, mijloacele de transport nu erau deloc comode, încât călătoria o face, mai întâi, într-un car cu fân, dinspre Onești spre

Iaşi, apoi cu trenul „o săptămână încheiată", iar „din văgăunile cele mai de sus ale muntelui, unde de dimineaţă iar se măcinau oameni, răsuflarea grea a pământului venea după noi în răbufniri surde...".

În Iaşi, Romulus Cioflec trece pe la redacţia *Vieţii româneşti*, pentru a afla noutăţi din Răsărit, mai ales despre război. Nu va zăbovi mult deoarece arde de nerăbdarea informării directe, de la sursă. Traversează cu trenul Basarabia, care „se scufundă în negura răzvrătită de vânturi" şi merge direct la Petrograd, din dorinţa de a se afla in mijlocul evenimentelor. Ajunge la Petersburg (Petrograd) la 23 februarie 1917 şi vede revoluţia „pe viu", participă ca martor ocular la evenimentele care se derulau acolo, notându-le ca atare:

„Sâmbătă, în 25 februarie, (strada) Nevski geme de mulţimea care se revarsă în valuri (...). Sunt în stradă toţi gata să smulgă viitorul din mâinile tiranilor. Va fi ori revoluţia biruitoare, ori represiunea grozavă. Valul înapoi nu mai poate da. Drumul întoarcerii nu se mai cunoaşte. Jocul primejdios din ajun reîncepu, ca într-o arătare de vis şi în proporţii neaşteptate. Marea stradă geme, huieşte de strigăte, de ţipete, de invective, de îndemnuri, de frânturi de discursuri – şi cravalul se tot mută, amuţeşte, izbucneşte iarăşi şi iar se mută"[1].

În „cetatea răzvrătită a negurilor", Petrograd, unde „o răsuflare grea învăluie oraşul"[2], Romulus Cioflec are o surpriză care anticipează evenimentele la care va participa în Basarabia: întâlnirea cu doi basarabeni, unul bălţean, altul sorocean, lângă podul Anitcikov „cel cu caii de bronz de pe canalul Fontana". Erau „doi soldaţi nearmaţi, bărbaţi în puterea vârstei". La întrebarea dacă sunt basarabeni, rămân „cu ochii căscaţi şi cu gura întredeschisă de bucuria neaşteptatului eveniment, (...) cată pe un moment muţi la mine şi răspund amândoi într-un glas: besarabeni!". Remarca naratorului nu este lipsită de bucurie: „Cu toate că trecusem prin Basarabia, ei sunt cei dintâi români basarabeni cu care am putut vorbi"[3].

În ziua de 5 martie 1917, Romulus Cioflec s-a despărţit de Petrograd şi „după atâta drum în necunoscut, prin largă străinătate a oceanului rusesc, păşesc pe pământul Basarabiei revoluţionare". De fapt „păşeşte" în Chişinău.

De aici încolo, toate impresiile despre călătorie şi despre perioada trăită în Basarabia, în anii ce au urmat, vor fi prezentate în volumul „Pe urmele Basarabiei" (apărut în 1927 la Bucureşti).

Impresiile despre capitala provinciei, oraşul Chişinău, sunt sintetice, corecte, ale cunoscătorului care prezintă specificul localităţii: „Oraşul e

---

[1] Romulus Cioflec, „Pe urmele Basarabiei", în volumul Leon Donici, „Revoluţia rusă"; Romulus Cioflec, „Pe urmele Basarabiei", Chişinău, Editura Universitas, 1992, p. 181.

[2] Romulus Cioflec, *op. cit.*, p. 189 şi 208.

[3] Idem, p. 191.

bine rânduit, croit în felii pătrate, cu străzi largi, drepte, zidit solid, din larg şi pe pantă, să fie curat şi plin de soare"[4]. Grădina Publică a fost şi este şi astăzi locul cel mai cunoscut – bustul lui Puşkin exista şi atunci: „În mijlocul unei alei străjuieşte sus, cocoţat pe un soclu înalt şi îngust ca un par, bustul în bronz, minuscul, sluţit de omăt, al lui Puşkin, ca un semn de întrebare"[5]. La începutul secolului existau în Chişinău câteva clădiri impunătoare, adevărate opere de arhitectură, pe care desigur le-a admirat şi scriitorul născut la Araci, ca de exemplu, clădirea primăriei, fosta Dumă orăşenească, „cea mai mândră clădire", şi biserica grecească „Sf. Panteleimon", ambele monumente de artă aparţinând cunoscutului arhitect Alexandru Bernardazzi (1831–1907)[6]. În mod sigur, Romulus Cioflec a fost în biserica „Sfântul Ierarh Nicolae" (arhitect V.N . Ţîganko, sfinţită în 1901), în august 1917, când, din această biserică, a fost petrecut spre locul de veci preotul-poet Alexei Mateevici[7].

Ajuns în Chişinău la 10 martie 1917, Romulus Cioflec merge direct la *Cuvânt moldovenesc*, unde avea vechi prieteni, cunoscuţi la Iaşi, în urmă cu nouă ani, bătrânul Nicolai Nicolaici Alexandri şi tânărul Pantelimon Halippa. „Nu ne-am văzut de multă vreme şi ne întâlnim în vremuri neobişnuit de grele pentru românimea de pretutindeni. În primele clipe nu putem lega vorba şi ne deschidem drum cu tăcerea mută..."[8] Prietenii, „puşi acum de război şi revoluţie la sarcini şi răspunderi neaşteptate, covârşitoare", sunt bucuroşi când Romulus Cioflec răspunde dorinţei lor de a rămâne şi de a intra „în luptă cu buchile". Prin urmare, chiar din prima zi, s-a angajat la redacţia *Cuvântului moldovenesc*, asemeni multor refugiaţi transilvăneni, mai ales, care au reuşit să obţină servicii, încadrându-se în viaţa publică a Basarabiei, unii participând activ la acţiunile politice ale românilor basarabeni. Chiar în prima zi, seara, are loc un sfat moldovenesc, unde moldovenii „sunt convocaţi pentru afaceri comunale, dar vor vorbi şi despre chemarea Basarabiei în faţa evenimentelor".

Reacţia „moldovenilor" în faţa ardeleanului este notată în mod obiectiv cu o notă comic-amară: „Aproape toţi întâlnesc întâiaşi dată un ardelean – ba încă pe unul care-i informează despre mersul revoluţiei şi despre izbânda ei la Petrograd... Toţi mă examinează lung şi atent, mă provoacă să vorbesc şi se miră cum nu ne-am putut cunoaşte până acum, dacă suntem chiar la fel..."

Romulus Cioflec rămâne la *Cuvânt moldovenesc*, scrie diverse articole, dar şi ajută la realizarea „hainei" cu alfabet latin a publicaţiei. Este

---

[4] Idem, p. 204.

[5] Idem, p. 205.

[6] Năstase L., „Arhitectul A.I. Bernardazzi, pagini de biografie şi creaţie" / L. Năstase/ *Tyragetia*: Anuar, Chişinău, 1998, vol. 6/7, p. 383–388.

[7] Dinu Poştarencu, „Biserica «Sfântul Ierarh Nicolae» din Chişinău", Chişinău, 2002, p. 14.

[8] Romulus Cioflec, *op. cit.*, p. 206

conştient că existenţa ziarului în atmosfera revoluţionară a fostului imperiu este dificilă, consemnând exact starea de spirit care exista în capitala Basarabiei:

„În vreme ce la Chişinău, vântul revoluţionar se înteţeşte mereu pătrunzând tot mai mult în arterele de viaţă ale fostei gubernii împărăteşti, *Cuvânt moldovenesc*, neobişnuit cu asemenea intemperii, plutind la început fără o orientare sigură, aci se pierde după valuri, aci se arată în zare... Dar, în cele din urmă, tot de acolo trimit moldovenii guvernului vremelnic o mărturisire de bucurie moldovenească pentru răsturnarea fostei oblăduiri ţariste şi de nădejdi pentru aşezarea Rusiei pe aşa temelii, încât să le fie asigurat şi lor dreptul la viaţă naţională... Acest demers, pentru început destul de îndrăzneţ şi care pe povăţuitorii Rusiei libere şi mari îi irită, ca şi căţeluşul din fabulă, n-a primit niciun răspuns, ba încă niciun ziar n-a luat notă de *hiritisirea* moldovenilor".

Capitolul *Slujitori ai cauzei modoveneşti* prezintă situaţia grea în care se aflau slujitorii cauzei naţionale din Chişinău. Manifestările spontane din afara capitalei dau un impuls favorabil mişcării naţionale, care altfel ar fi fost „biruită de timiditate în faţa strigătului de biruinţă al revoluţionarismului rusesc impetuos şi totuşi adesea şubred din *stoliţa* [capitala, *n.n.*] Basarabiei". La Chişinău, gazeta moldovenilor, *Cuvânt moldovenesc*, e „pipernicită ca un copil crescut în sărăcie şi năpăstuire – cu toate că-şi duce viaţa într-un cartier boieresc. E bisăptămânală, rustică şi timidă faţă de cotidianele din Chişinău, cu care nu se poate prinde la harţă... Nici nu s-ar încumeta. Nu mai vorbesc de cele mari de peste Nistru, scrise în graiul *inteligherţii* şi cu mare aparat". Nu numai că Romulus Cioflec înţelege şi prezintă exact realităţile perioadei, dar, venind din Ardeal şi cunoscându-i istoria, realizează o interesantă comparaţie între *Cuvânt moldovenesc* şi *Gazeta de Transilvania*: „Faţă de acestea [ziarele mari de peste Nistru, *n.n.*], *Cuvântul moldovenesc* e ca şi *Gazeta Transilvaniei* dinainte de 1848 în comparaţie cu ziarele vieneze – aşa că prin acei care ne scriu ori vin pe la redacţie, simţim noi că suntem mulţi, cu toate că tare suntem puţintei". Remarcăm faptul că Romulus Cioflec s-a integrat în grupul celor de la *Cuvânt moldovenesc* („noi") şi că, prin umorul specific, prezent în toate operele sale, face haz de necaz, însă este optimist.

Prea multe articole nu cunoaştem, până în prezent, că ar fi semnat R. Cioflec în *Cuvânt moldovenesc*. Amintim: *În Petrograd în zilele revoluţiei*, în *Cuvânt moldovenesc*, IV, nr. 24 din 22 martie 1917. În paginile aceluiaşi număr, Romulus Cioflec a publicat un articol intitulat *Preoţimea noastră în clipa de astăzi*, semnat *Un mirean*[9], în care consemnează rolul important pe care trebuie să-l aibă preoţii, este necesar ca aceştia să se

---

[9] Cf. Constantin Stan, „Activitatea lui Romulus Cioflec pentru unirea Basarabiei cu România (1917–1918)", în *Angvstia*, nr. 2, 1997, p. 265–272.

afle în primele rânduri în mişcarea de emancipare naţională şi politică a românilor basarabeni: „Acum a sunat ceasul al unsprezecelea şi vrem din toată inima ca această izbândă, pe care ne-o dă Dumnezeu şi ne-o îngăduie oamenii, s-o dobândim cu preoţimea în frunte! Preoţi aveţi cuvântul!"

O altă publicaţie importantă la care a colaborat Romulus Cioflec este *Sfatul Ţării*. Cercetările efectuate până în prezent evidenţiază doar două articole semnate de Romulus Cioflec, însă prezenţa numelui intelectualului din Araci în paginile publicaţiei este mai numeroasă prin informaţii culturale diverse. Titlurile celor două articole sunt: *Aristocraţia viitorului* în nr. 11 din 7 aprilie 1918 şi *Zile de urgie. Amintire de la moartea dramatică a lui Murafa şi Hodorogea*, publicat în nr. 112 din 21 august/3 septembrie 1918 [10]. O serie de activităţi culturale desfăşurate de Romulus Cioflec în perioada 1917–1918 le aflăm din gazeta *Sfatul Ţării*. Astfel, numărul din 12 mai 1918 comunica cititorilor că, în ziua de duminică 6 mai, Universitatea Populară din Chişinău a organizat un „matineu de pomenire" al scriitorilor George Coşbuc şi Barbu Delavrancea, de curând trecuţi la cele veşnice, în cadrul căruia Romulus Cioflec a vorbit despre George Coşbuc, iar Petre V. Haneş, despre Barbu Delavrancea. Menţionăm că Romulus Cioflec a fost unul dintre fondatorii Universităţii Populare din Chişinău, 18 februarie 1918, alături de alţi cunoscuţi intelectuali ai vremii.

Ziarul *Sfatul Ţării*, din 23 august/5 septembrie 1918, anunţă că participanţii la matineul din 19 august 1918 al Universităţii Populare au adunat 1 372 de lei pentru monumentele ce urmau a fi ridicate pe mormintele lui Alexei Mateevici, Simion Murafa şi Andrei Hodorogea. Printre donatori au fost Romulus Cioflec şi fratele său, Silvestru Cioflec.

Chiar de pe prima pagină a publicaţiei *Sfatul Ţării*, din 20 februarie/5 martie 1919, aflăm că participând la matineul din 17 februarie/2 martie 1919 al Universităţii Populare, consacrat românilor transnistreni, Romulus Cioflec a vorbit din partea Ardealului. Numărul din 14 iunie 1919 anunţa că, la 11 iunie 1919, membrii Asociaţiei Corpului Didactic din Chişinău au decis să înfiinţeze o secţie locală a Ligii Culturale, al cărei preşedinte era Nicolae Iorga. Printre aderenţi s-a numărat şi Romulus Cioflec. *Sfatul Ţării* din 25 decembrie 1919 anunţa că, în cadrul adunării generale din 17 decembrie 1919 a Asociaţiei Corpului Didactic din Basarabia, a fost constituit Comitetul Ligii Culturale, Secţia din Chişinău, în a cărui componenţă a fost ales şi Romulus Cioflec, alături de Paul Gore, Iustin Frăţiman, Leon Boga, Alexandru Ouatul şi alţii.

La 10 februarie 1919, cum aflăm din *Sfatul Ţării* (15/28 februarie 1919), în incinta Liceului nr. 1 de băieţi a avut loc adunarea generală a Asociaţiei

---

[10] Maria Poştarencu, „Romulus Cioflec şi ziarul «Sfatul Ţării»", în volumul „Romulus Cioflec – un ardelean pe drumurile lumii", ediţie îngrijită de Luminiţa Cornea, Sfântu Gheorghe, Editura Arcuş, 2007, p. 34–38.

Profesorilor din Chişinău. Profesorul Dimitrie Munteanu-Râmnic a prezentat raportul cu titlul *Despre problemele actuale ale şcolii noastre şi ale corpului didactic*. În cadrul dezbaterilor cu privire la problemele abordate, a luat cuvântul profesorul Romulus Cioflec.

În perioada 13-20 martie 1917, un grup de 21 de intelectuali grupaţi în jurul redacţiei gazetei *Cuvânt moldovenesc* au constituit Partidul Naţional Moldovenesc, care a condus mişcarea de eliberare naţională a românilor basarabeni. Printre cei 21 de membri fondatori, se numără doi intelectuali transilvăneni, Romulus Cioflec şi Onisifor Ghibu [11]. Ambii au elaborat câte un proiect de program al viitorului partid, au participat la discutarea şi adoptarea proiectului de program redactat de comisia creată special în acest scop [12].

Cărturarii din mediul refugiaţilor au avut o mare contribuţie la ridicarea nivelului de cultură al basarabenilor, mai ales prin activitatea în domeniul învăţământului. Basarabenii nu au dispus de şcoli în limba maternă, fiind obligaţi de regimul ţarist să înveţe în ruseşte. În cadrul diferitor întruniri s-a insistat, pe lângă alte revendicări sociale, asupra introducerii limbii române în învăţământ şi scrierea ei cu alfabet latin. S-a ajuns astfel la necesitatea organizării unor cursuri pentru cadrele didactice din şcolile primare naţionale.

În vara anului 1917, Romulus Cioflec a ţinut cursuri pentru învăţători. Aceste cursuri au fost organizate, prin străduinţa lui Paul Gore şi Vladimir Herţa din Comisia şcolară, de Zemstva gubernială, care a oferit 55 000 de ruble pentru întreţinerea învăţătorilor şi plata lectorilor la cursurile de vară [13]. O comisie, în care intrau Ştefan Ciobanu, Em. Hammer, Onisifor Ghibu, I. Scodigor şi Romulus Cioflec, elaborează un proiect de organizare a cursurilor, ce erau socotite obligatorii pentru toţi învăţătorii basarabeni. Au luat parte la cursuri 418 învăţători de la şcolile publice din Basarabia. Cu prilejul lecţiei de deschidere, ţinută cu mare solemnitate la 17 iunie, poetul Alexei Mateevici a citit poezia *Limba noastră*. Cursurile sunt evocate de Romulus Cioflec în memorialul său de călătorie *Pe urmele Basarabiei* [14]. La a doua serie de cursuri pentru învăţători, organizate în toamna anului 1917, „s-au adunat cam 200 de cursişti", organizându-se „patru grupe de limbă cu următorii lectori: grupa I cu dl R. Cioflec, ardelean,

---

[11] Dinu Poştarencu, „Rolul refugiaţilar bucovineni, regăţeni şi transilvăneni în deşteptarea naţională a românilor basarabeni în 1917-1918", în volumul „Romulus Cioflec – un ardelean pe drumurile lumii", ediţie îngrijită de Luminiţa Cornea, Editura Arcuş, 2007, p. 67-73.

[12] Onisifor Ghibu, „În vâltoarea revoluţiei ruseşti", Bucureşti, 1993, p. 17-23; Vasile Harea, „Basarabia pe drumul Unirii", Galaţi, 1995, p. 39-42.

[13] „O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Ţării (1917-1918)", ediţie îngrijită, studiu introductiv şi selecţia imaginilor de Ion Negrei şi Dinu Poştarencu, Chişinău, Editura Clio, 2002, p. 92.

[14] Romulus Cioflec, *op. cit.*, p. 247-276.

profesor la liceul din Pomârla (România), grupa a II-a cu dl A. Banciu, ardelean, profesor la gimnaziul din Brașov (Ardeal), grupa a III-a cu dl G. Tofan, bucovinean, directorul gimnaziului din Bazargic (România), grupa a IV-a cu dl O. Țopa, bucovinean, profesor la Școala Reală din Cernăuți (Bucovina)"[15]. Lecțiile practice au fost conduse la început de Onisifor Ghibu, „ardelean, inspector al școlilor române greco-ortodoxe din Transilvania"[16], apoi de lectorii de limbă: R. Cioflec și G. Tofan.

Pentru cursurile de vară din 1917, Romulus Cioflec este primul pe lista lectorilor transilvăneni, bucovineni și români, dovedind implicarea sa la buna desfășurare a cursurilor. Lista este dactilografiată cu alfabet slav, inclusiv numele, și se află la Arhivele Nationale ale Republicii Moldova[17].

Având în vedere experiența de lector la aceste cursuri pentru învățători, profesorul Romulus Cioflec este preocupat de „lucrul învățătorilor în afară de școală", adică de activitatea extrașcolară, publicând diverse articole în *Școala moldovenească*, revista Asociației Învățătorilor Moldoveni din Basarabia. Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra unui articol intitulat chiar „Lucrul învățătorilor în afară de școală", apărut în *Școala moldovenească*[18]. Considerăm că este un studiu elocvent al dascălului Romulus Cioflec, având la bază experiența dobândită în prestigioasa Școală Normală de la Câmpulung-Muscel și în școlile primare din localitățile prahovene, unde a fost învățător. Ne demonstrează totodată aptitudinile, capacitățile și clarviziunea unui cunoscător al învățământului românesc. Autorul articolului începe prin a-și arăta încrederea în „școala noastră națională" și în speranța că fiecare sat va avea „învățători însuflețiți de duhul cel adevărat" pentru ca toți copiii moldoveni „să se împărtășească de binefacerile învățăturii". Unele imagini ce-l descriu pe „învățătorul moldovan" ni-l divulgă pe scriitorul de mai târziu.

Entuziasmul dascălului este permanent prezent: „Nu se poate o sarcină mai frumoasă decât a învățătorilor moldoveni din zilele noastre"; „Istoria ne-a găsit în drumul ei, prin noi trebuie să se împlinească poruncile ei"; „Această pregătire trebuie desăvârșită în timp cât mai scurt, pentru ca moldovenii să meargă în pas cu alte popoare megieșe".

Ideile lui Romulus Cioflec privind activitatea extrașcolară (pe care o și numește astfel în două locuri din articol) sunt în concordanță cu experiența

---

[15] George Tofan, „A doua serie de cursuri de limba moldovenească pentru învățători. Cursurile din Chișinău și Bălți", în revista *Școala moldovenească*, revista Asociației Învățătorilor Moldoveni din Basarabia, anul I, 1917, p. 189–196.

[16] George Tofan, *op. cit.*, p. 192.

[17] Arhivele Naționale ale Republicii Moldova (ANRM), fond 1772, inv. 7, dosar 638, fila 49.

[18] Romulus Cioflec, „Lucrul învățătorilor în afară de școală", în revista *Școala moldovenească*, anul 1, nr. 5–6,1918, p. 183–188.

învățământului românesc, unele valabile și astăzi. El pornește de la faptul că „cel dintâi învățător al copilului este mama, apoi tata – toată familia – și ulița". Învățătorul nu este iubit, precum este mama, dar el „are chemarea și pregătirea trebuitoare de a crește și lumina micile odrasle". R. Cioflec accentuează rolul empatiei care trebuie să fie între elev și dascăl: numai așa „înrâurirea e fără asemănare". În importanța pe care o acordă sarcinii învățătorului, care trebuie „să se ostenească să călăuzească și pe ceilalți conlucrători ai săi, care pregătesc drumul copilului spre școală", recunoaștem ceea ce numim astăzi conlucrarea dintre familie, școală și societate. O idee actuală este aceea care privește cele două „laturi" ale activității extrașcolare: „luminarea sătenilor" și îmbunătățirea stării lor materiale. Mijloacele „de căpetenie" pe care le-ar putea folosi învățătorii și preoții „pentru a îmbunătăți starea culturală și materială a sătenilor" sunt: predicile, șezătorile, conferințele, corurile, școala pentru adulți, școala complementară, bibliotecile, societățile „pentru lupta împotriva beției și a altor patimi", grădinile de legume, atelierele, cooperativele ș.a. Autorul acestor recomandări este conștient că „e ușor de spus ce trebuie de făcut" și că „e mai greu de știut ce se poate face", „cum să faci, cu cine să faci și de unde să începi". El își propune să răspundă la aceste întrebări într-un număr viitor al revistei, fiind încredințat că și alții „se vor mai găsi", care să contribuie „la lămurirea unor lucruri de însemnătate așa de mare pentru propășirea norodului nostru".

Societatea Istorico-Literară din Chișinău, din care a făcut parte și Romulus Cioflec, a fost înființată la 25 martie/7 aprilie 1918, în cadrul unei adunări care a desemnat pe Iustin Frățiman, Ion Nistor, Petre Haneș, Dumitru Munteanu-Râmnic, cunoscuți cărturari români, să întocmească statutul societății. Despre fondatorii acestei societăți, Nicolae Iorga afirma că „și-au adus aminte că sunt români pe vremea când aceasta era crimă". Ei sunt „propovăduitorii neuitați" ai culturii românești pe mult pătimitul pământ basarabean, „de-o eroică încredere și de sfânt optimism"[19].

Organizatorul și sufletul Societății Istorico-Literare, denumită curând după înființare „B.P. Hasdeu", a fost eruditul profesor Iustin Frățiman[20], care, în 1923, devine membru corespondent al Academiei Române. În Prefața la Buletinul Societății Istorico-Literare „B.P. Hasdeu" din Chișinău, vol. I, Chișinău, 1922–1923, se menționează că în „aceste vremuri", alături de intelectualii băștinași, în Chișinău se adăpostise un însemnat număr de intelectuali pribegi din Vechiul Regat, Transilvania, Bucovina și Macedonia. „Aceste forțe intelectuale unite au creat în Chișinău un mediu cultural-național puternic, care a avut o influență hotărâtoare asupra

[19] Nicolae Iorga, „Neamul românesc în Basarabia", București, 1997, p. 131, 234.
[20] Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 174.

provinciei întregi."[21] În acelaşi Buletin se află lista membrilor Societăţii Istorico-Literare „B.P. Hasdeu", în ordine alfabetică, unde îi găsim pe „Cioflec R. prof." şi „Cioflec C. profesor". Conform cercetărilor noastre, în perioada respectivă, se afla la Chişinău fratele scriitorului Silvestru Cioflec, nu Constantin. Nu este exclus să fi fost amândoi.

Societatea Istorico-Literară „B.P. Hasdeu", fondată imediat după Marea Unire, graţie obiectivelor propuse şi performanţelor atinse pe parcursul anilor de activitate, a jucat un rol important în viaţa culturală a Basarabiei.

Pe lângă activitatea didactică şi culturală, Romulus Cioflec este preocupat şi de perfecţionarea profesională. Exemplificăm prin aceea că, în iulie 1919, îşi susţine, la Bucureşti, examenul de Capacitate pentru limba română, obţinând Certificatul de adeverire a examenului, nr. 71198 din 17 iulie 1919, comisia fiind alcătuită din trei nume mari ale literelor româneşti: Ovid Densusianu, Mihail Dragomirescu şi Gheorghe Adamescu. După promovarea acestui examen, devine profesor titular la Liceul nr. 2 de băieţi, în anul şcolar 1919–1920, după ce fusese numit „profesor cu titlul provizoriu" prin adresa nr. 13820, din 25 septembrie 1919, a Directoratului de Instrucţiune Publică din Basarabia, dar pe Statul personal nr. 5 al profesorului Romulus Cioflec, de la liceul mai sus-numit, apare corectura: din profesor provizoriu în profesor titular[22]. În anul şcolar anterior, 1918–1919, fusese numit, de la 1 septembrie 1918, profesor suplinitor la Liceul nr. 1 de băieţi, devenit, după câţiva ani, Liceul „B.P. Hasdeu"[23].

În cinci anuare ale Liceului nr. 2 de băieţi (devenit, din 1924, Liceul „Mihai Eminescu"), realizate de Alexandru Ouatul, director, profesor de istorie, pentru anii şcolari 1921–1922, 1922–1923, 1923–1924, 1924–1925 şi 1925–1926, se află numele lui Romulus Cioflec, profesor titular de română, la rubricile: Corpul didactic, Repartizarea orelor, Absenţele profesorilor, Orarul săptămânal al liceului, Activitatea extraşcolară, Inspecţii şcolare. Pe lângă română, Romulus Cioflec a predat şi filozofie, în general, între 12 şi 16 ore, atât la clasele inferioare, cât şi la cele superioare, care aveau două „secţiuni": modernă şi reală. Orarul era lejer, 3-4 ore pe zi. În toţi anii şcolari menţionaţi mai sus, scriitorul nostru a avut câte două zile libere, sau luni şi marţi, sau vineri şi sâmbătă. Şi ceilalţi profesori aveau zile libere.

În cadrul activităţii extraşcolare, Romulus Cioflec este amintit în anuarul pentru anul şcolar 1923–1924, la rubrica „Excursiuni", unde din nouă „excursiuni", una mai mare s-a făcut în luna mai la Bucureşti, „sub

---

[21] Prefaţă la Buletinul Societăţii Istorico-Literare din Chişinău „B.P. Hasdeu", vol. I, Chişinău, 1922–1923, p. 3–4.

[22] ANRM, fond 1772, inv. 8, dosar 39, fila 80; fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 1 şi fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 13a.

[23] ANRM, fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 10.

conducerea dlui profesor Cioflec Romulus, cu ocazia concursurilor Societății *Tinerimea Română*"[24]. În anuarul pentru anul școlar 1924-1925, la rubrica „Activitatea extrașcolară", găsim notat: „Conducerea cercului literar-istoric a fost încredințată dlor profesori Gh. Chicu, Alex. Oatul, R. Cioflec și C. Arginteanu. Activitatea cercului s-a desfășurat în numeroase ședințe care s-au ținut în cursul anului. Programul acestor ședințe a fost bogat și variat, conținând „conferințe și desertații din toate domeniile, atât ale științelor, cât și din literatură, precum și din diferite demonstrații și lucrări practice"[25].

Profesorul Romulus Cioflec activează la Liceul nr. 2 de băieți „Mihai Eminescu" din Chișinău de la 1 septembrie 1919 până la data de 1 septembrie 1926, când a fost transferat la Școala Comercială din Timișoara, conform ord. M.I.P., nr. 68.860/926[26], pentru un an școlar, apoi va funcționa, până în 1936, la Liceul German de Stat.

Deși are multiple preocupări, Romulus Cioflec nu uită de „îndeletnicirea sa lăturalnică", aceea de scriitor. În perioada basarabeană poartă o corespondență intensă cu Garabet Ibrăileanu, conducătorul și animatorul cunoscutei reviste *Viața românească*, care „prețuia în persoana lui Romulus Cioflec nu numai pe iscusitul prozator, ci și pe bunul organizator al rețelei de difuzare în Basarabia a revistei în cauză"[27]. Încununarea acestui epistolarum, tipărit în volumul III din „Scrisori către Ibrăileanu" (București, 1973), o face scrisoarea din 20 octombrie 1920, în care Romulus Cioflec menționează, pentru întâia dată, că este preocupat de scrierea amintirilor basarabene: „Pentru că încă n-am altfel de literatură (nuvelă, schiță) și pentru că acum mă ocup exclusiv cu amintirile din Basarabia, trimit pentru *Viața românească* două capitole din aceste amintiri"[28]. Aceste „capitole" sunt tipărite sub titlul *Amintiri din anul învierii în Viața românească*, anul XII (1920), nr. 6 (august), p. 370-378; anul XIII (1921), nr. 5 (mai), p. 230-233; anul XIV (1922), nr. 8 (august), p. 240-244. Toate vor intra în volumul memorialistic „Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească", publicat la un an de la plecarea autorului din Basarabia, în 1927.

Intelectualii basarabeni au continuat să-l considere pe Romulus Cio-flec prietenul lor, integrat problemelor mult încercatei provincii româ-

---

[24] Anuarul Liceului nr. 2 de băieți din Chișinău pe anul școlar 1923-1924, publicat de A. Oatul, director, Chișinău, Tipografia Eparhială, str. Haralambie, 42, 1925, p. 24.

[25] Anuarul citat mai sus, p. 26.

[26] ANRM, fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 12.

[27] Iurie Colesnic, *Basarabia mai are a-l redescoperi pe Romulus Cioflec*, în volumul „Romulus Cioflec - un ardelean pe drumurile lumii", ediție îngrijită de Luminița Cornea, Editura Arcuș, 2007, p. 13-20.

[28] *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. III, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Viorica Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, prefață de N.I. Popa, București, Editura Minerva, 1973, p. 43-51.

nești, și după plecarea scriitorului din Basarabia. Cu toate că, până în prezent, nu avem date despre legătura cu Basarabia după 1926, suntem convinși că a existat. Singurul exemplu pe care îl dăm acum este prezența numelui scriitorului și a operei sale în paginile revistei *Viața Basarabiei*, revistă lunară, editată de Asociația Culturală „Cuvânt moldovenesc" din Chișinău, director Pan Halippa. Chiar în primul an de apariție, 1932, nr. 2 (și următoarele), la colectivul autorilor este trecut și Romulus Cioflec. Pe parcurs, în alte numere de reviste, câteva din cărțile lui Romulus Cioflec, *Cutreierând Spania, Sub soarele polar, Vârtejul, Pe urmele destinului*, s-au bucurat de prezentări și recenzii favorabile.

Ardeleanul Romulus Cioflec a fost înrudit cu Basarabia nu numai prin multiple fire spirituale, dar și prin căsătoria sa cu Antonina (Antonia) Gavriliță, fiica lui Emanuil Gavriliță, directorul ziarului *Basarabia* (1906–1907), înfocat militant pentru drepturile naționale ale românilor basarabeni din epoca dominației ruso-țariste[29]. Prin urmare, prin căsătorie, Romulus Cioflec s-a legat mai mult de Chișinău și de Basarabia.

Romulus Cioflec o cunoaște pe Antonia Gavriliță în 1917, la una dintre consfătuirile de seară de la redacția ziarului *Cuvânt moldovenesc*, apoi ca participantă la cursurile pentru învățători din vara anului 1917, la Chișinău.

În gazeta *Cuvânt moldovenesc*, numărul din 22 noiembrie 1931, închinat celei de-a 25-a aniversări a apariției publicației *Basarabia*, la pagina 2, a fost publicat un articol, semnat de Ilarion V. Verdiș, despre Emanuil Gavriliță și fiica sa Antonina. Reproducem fragmentul care se referă la Antonina: „Am fost foarte surprins când, venind la Chișinău în anul 1905, am găsit în casa lui coconu Manole o adunare de mai mulți tineri, care se gândeau la tipărirea unui jurnal în limba moldovenească. La această adunare am fost invitat de dl Gavriliță și, cum am înștiințat, atunci era prima adunare în această chestiune. Nu pot lăsa fără amintire pe domnișoara Antonina Gavriliță – fiică, care punea tot sufletul în serviciul mișcării noastre naționale. Această domnișoară, fiind orfană de mamă din copilărie și căpătând educația în mediul curat rusesc, nu putea vorbi pe atunci moldovenește. Era cea mai înflăcărată naționalistă și știa a găsi mărgăritare acolo unde altul nici n-ar fi găsit. Fiind pictoriță, la expoziția locală, ea a observat un tablou al cărui subiect erau doi boi, odihnind după muncă. Cum îmi spunea domnișoara, actualmente doamna Cioflec, ea a presimțit în tratarea subiectului un moldovan. A căutat apoi și a găsit pe autorul tabloului într-un sat depărtat: era dl Colțu, un învățător dintr-un sat sărac și care pe alăturea de flacăra iubirii de neam, îl consuma flacăra tuberculozei, căpătată de el din cauza sărăciei".

---

[29] Maria Vieru-Ișaev, *Pe urmele ardeleanului Romulus Cioflec... Pe urmele basarabenilor Emanuil Gavriliță și Antonina Gavriliță-Cioflec*, în volumul „Romulus Cioflec – un ardelean pe drumurile lumii", ediție îngrijită de Luminița Cornea, Editura Arcuș, 2007, p. 56–66.

Nu avem date despre prietenia celor doi la Chişinău, dinaintea căsătoriei. Remarcăm faptul că, în 1917, Romulus Cioflec nu cunoştea limba rusă, iar Antonina nu ştia româneşte.

După câțiva ani, în 1924, scriitorul declară în scris (pe Statul personal) că ştie „bine" a vorbi şi a scrie limba rusă[30]. În partea a doua a vieții, Antonina trăieşte în România şi nu mai are ocazia să vorbească ruseşte. Cei doi s-au căsătorit în data de 8 septembrie 1922 (cercetările actuale nu ne îngăduie să precizăm localitatea), aşa cum reiese din Statul personal al profesorului Cioflec, de unde rezultă şi situația profesională a soției: „profesoară – maestră de desen şi caligrafie la Şcoala Normală de fete din Chişinău cu leafa respectivă plus trei gradații"[31].

Privite din afară, relațiile dintre ei au fost deosebit de cordiale. În 1926 au părăsit Basarabia, stabilindu-se la Timişoara, unde scriitorul avea doi frați profesori. Antonina este, la Timişoara, profesoară de desen, la Liceul „Carmen Sylva". În vacanțe, veneau împreună la Araci. Tanti Ana, una dintre vecinele casei părinteşti, îşi amintea, în vara anului 2002, că admira frumusețea Toniei, care mergea pe dealuri şi picta. Cei doi au călătorit împreună în Spania, în 1927, apoi la Polul Nord, în 1928. Căsnicia lor a durat şapte ani, n-au avut copii. Antonina şi-a păstrat numele Cioflec şi după divorț, rămânând în bune relații cu fostul soț şi cu familia acestuia. Cele două fiice ale scriitorului au cunoscut-o şi vorbesc cu plăcere despre ea. S-a pensionat ca profesor de liceu în 1939. A locuit în Bucureşti din 1940. Vara „fugea de canicula bucureşteană la Pucioasa, unde locuia cumnata ei, Sonia Gavriliță". În urma cercetărilor recente efectuate de Maria Vieru-Işaev, aflăm că, în ultima parte a vieții, a locuit la Pucioasa, unde s-a stins demn, la 24 octombrie 1960[32].

Profesorul şi scriitorul Romulus Cioflec, intelectualul ardelean din Araci, a fost legat sufleteşte de Basarabia şi de basarabeni. S-a simțit bine între ei, şi-a făcut prieteni, a luptat pentru cauza lor, pe care o simțea şi a lui. Prin activitatea de aproape zece ani desfăşurată la Chişinău a dovedit că este un bun şi fidel prieten al basarabenilor.

Luminița CORNEA[33]

---

[30] ANRM, fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 13a.

[31] ANRM, fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 1188.

[32] Maria Vieru-Işaev, *op. cit.*, p. 50–60.

[33] Prefața reprezintă textul revizuit după studiul *Un ardelean luptător pentru idealurile Basarabiei: Romulus Cioflec (1882–1955)*, apărut în volumul: Luminița Cornea, „Studii şi articole literare", cu o postfață de Ion Topolog Popescu, Braşov, Editura Pastel, 2014, p. 17–38.

TABEL CRONOLOGIC

1 aprilie 1882 – Romulus Cioflec s-a născut în satul Araci (Arpătac), județul Covasna, fiind al patrulea din cei treisprezece copii (dintre aceştia cinci au murit prematur) ai lui Constantin Cioflec, cântăreț bisericesc ortodox, şi ai soției sale Maria, născută Bucşa. Trei dintre frații scriitorului s-au stabilit la Timişoara: Constantin (1880–1978), profesor de latină; Victor (1887–1972), jurist; Silvestru (1889–1969), profesor de română şi inspector şcolar.

1889–1901 – Elev, la început – la Şcoala Primară din satul natal, la Liceul din Braşov, apoi – la Şcoala Normală din Câmpulung-Muscel, unde era singurul elev din Transilvania, pe an de studiu, fiind coleg de clasă cu Ion Mihalache (1882–1965), viitorul mare om politic.

1901–1904 – Învățător în comunele Chiojdeanca şi Boldeşti din județul Prahova.

1904 – A debutat în *Gazeta Transilvaniei* cu povestirea *Călin.*

1905 – Debutează în revista *Sămănătorul* cu schița *Un gând.*

1906–1940 – Publică nuvele şi schițe în diverse publicații: *Gazeta de Transilvania, Sămănătorul, Viața literară, Ramuri, Viața românească, Adevărul literar şi artistic* ş.a.

1907 – Editează primul volum de nuvele şi povestiri, „Doamne, ajută-ne!", ce apare la recomandarea lui Nicolae Iorga şi a lui Ilarie Chendi, ca urmare a colaborării la *Sămănătorul* şi la *Viața literară.*

1905–1910 – Bibliotecar la Academia Română şi la Liga Culturală (preşedinte N. Iorga).

1910–1914 – Urmează cursurile Universității din Bucureşti, Facultatea de Litere şi Filozofie (ani în care, cu unele întreruperi, a şi lucrat).

1911–1912 – La invitația lui Vasile Goldiş (1862–1934), directorul ziarului *Românul* din Arad, Romulus Cioflec este prim-redactor al acestei publicații din 1 decembrie 1911 până în 9 iunie 1912.

1914–1918 – Este profesor la Liceul „Anastasie Bașotă" din Pomârla, județul Botoșani; coleg cu Iorgu Iordan (1888–1986), viitorul mare lingvist.

1916–1920 – Poartă corespondență cu Garabet Ibrăileanu, conducătorul și animatorul revistei ieșene *Viața românească*, care prețuia în persoana lui Romulus Cioflec nu numai pe iscusitul prozator, ci și pe organizatorul rețelei de difuzare în Basarabia a importantei publicații *Viața românească*.

1917 februarie – Călătorește la Petrograd (St.-Petersburg), unde asistă la desfășurarea revoluției din februarie–martie 1917.

1917 – Din martie se află la Chișinău, ajutând, la invitația lui Pantelimon Halippa (1883–1979), proeminent om politic basarabean din acea perioadă, la redactarea gazetei *Cuvânt moldovenesc*; colaborează la publicațiile *Sfatul Țării*, *Școala moldovenească* etc.

1918–1926 – Este profesor la Chișinău – un an la Liceul nr. 1 de băieți „B.P. Hasdeu" și șapte ani la Liceul nr. 2 de băieți „Mihai Eminescu" (în anul școlar 1921–1922 are o bursă de studii la Berlin). Pentru participarea la mișcarea națională politică și culturală din Basarabia anilor 1917–1918, Romulus Cioflec primește Medalia „Bărbăție și credință", clasa I.

1920, 20 octombrie – Într-o scrisoare trimisă lui Garabet Ibrăileanu, menționează că e preocupat de scrierea amintirilor basarabene; acestea au apărut în mai multe fascicule din *Viața românească*, sub titlul *Amintiri din anul Învierii*, stând la baza operei *Pe urmele Basarabiei*.

Apare volumul de nuvele și povestiri *Lacrimi călătoare*, la Editura *Viața Românească* din Iași.

1923 – Se căsătorește cu Antonia Gavriliță, fiica avocatului Emanuil Gavriliță (căsătoria va dura șapte ani).

1924 – Se înscrie în Liga Drepturilor Omului, având cartea de membru al Ligii nr. 620 / 26 noiembrie 1924.

1925 – Participă la lucrările Internaționalei Muncitorilor din Învățământ de la Paris, fiind preocupat de viața și problemele profesionale ale cadrelor didactice.

1926–1936 – Este profesor la Școala Elementară de Comerț, la Școala Superioară de Comerț și la Liceul German de Stat, din Timișoara.

1927 – Îi apare volumul „Pe urmele Basarabiei... note şi impresii din revoluţia rusească", la Institutul de Editură şi Arte Grafice „Cultura românească", Bucureşti.

Călătoreşte, împreună cu soţia, în Spania, unde participă la cursurile de vară ale Centrului de Studii Istorice din Madrid, conduse de Menendez Pidal.

1928 – Editează volumul *Cutreierând Spania. Impresii de călătorie*, la Editura Adevărul, Biblioteca „Dimineaţa", numerele 114–115.

Călătoreşte în regiunile scandinave, dincolo de Cercul Polar, pe nava „Monte Cervantes" a unei companii de navigaţie din Hamburg, trăind o adevărată aventură.

1929 – Îşi tipăreşte impresiile de călătorie din regiunile arctice, în volumul „Sub soarele polar. Impresii şi peripeţii din voiajul unor salvaţi de la naufragiu de spărgătorul «Krasin»", Editura Naţională – S. Ciornei.

Iulie – Cunoaşte, la Paris, pe Panait Istrati, de care îl va lega o strânsă prietenie, ce va dura până la moartea autorului operei „Chira Chiralina".

Septembrie – Merge cu Panait Istrati la Lupeni, ca să cerceteze consecinţele grevei muncitoreşti; revoltat de realităţile descoperite, îşi dă demisia (publicată în ziarele *Adevărul* şi *Dimineaţa*) din Partidul Naţional Ţărănesc, în care era înscris.

1932 – Se recăsătoreşte cu Ana Ţânţăreanu din Araci, înrudită cu familia viitorului mitropolit Nicolae Colan; vor avea două fete: Eleonora-Maria, căsătorită Popa, şi Ileana-Gabriela, căsătorită Corodeanu.

1936 – Se stabileşte la Bucureşti, fiind un an profesor la Liceul Comercial „Petru Rareş", apoi, până la pensionare, în 1942, la Liceul „Gheorghe Lazăr".

1937 – Editează volumul „Vârtejul", la Editura Adevărul, Bucureşti.

1938 – Laureat al Academiei Române – la propunerea lui Mihail Sadoveanu, romanul „Vârtejul" este premiat de Academia Română cu Premiul „Ion Heliade Rădulescu".

1942 – Îi apare, la Editura Casa Şcoalelor, volumul de nuvele „Români din secuime", la cererea insistentă a directorului literar de atunci, Emanoil Bucuţa, care ţinea să aibă în Biblioteca „Cartea satului"

şi icoane din viaţa satelor româneşti din secuime, după cum avusese, de exemplu, de la Liviu Rebreanu, imagini din nordul românesc al Transilvaniei, în volumul „Pe Someş”.

Cu prilejul comemorării a şapte ani de la moartea scriitorului Panait Istrati, ţine la Bucureşti conferinţa intitulată *Panait Istrati ca om.*

1943 – Publică romanul în două volume „Pe urmele destinului. O goană în jur de sine însuşi” la Editura „Remus Cioflec” (vărul scriitorului).

1945 – Începe pentru Romulus Cioflec o perioadă monotonă, chinuitoare pentru un om care toată viaţa a călătorit, închizându-se în spaţiul arid al traducerilor.

Traduce romanul *Camarazii* [*Drei Kameraden*] de Erich Maria Remarque.

29 octombrie–11 noiembrie 1947 – Procesul politic înscenat conducătorilor Partidului Naţional-Ţărănesc îl marchează pe scriitorul Romulus Cioflec. Alături de Iuliu Maniu (şi alţi fruntaşi ai partidului), este condamnat la închisoare pe viaţă şi Ion Mihalache, fostul său coleg, ce a rămas credincios partidului prin care a ajuns de zece ori în Parlamentul ţării şi al cărui preşedinte a fost.

1947–1955 – Scriitorul a fost afectat de întorsătura situaţiei politice şi, în continuare, s-a autocenzurat (avea de crescut doi copii). Îşi dă seama că unele opere, ce le avea scrise, nu vor mai putea fi tipărite (ex. romanul, rămas inedit, „Ispăşirile”), iar altele nu-i vor fi retipărite (ex. „Pe urmele Basarabiei”). Pregăteşte pentru tipar un volum de nuvele, selectate din volumele anterioare. Revede, pentru o a doua ediţie, operele apărute anterior: „Vârtejul”, „Pe urmele destinului”, „Cutreierând Spania”, „Sub soarele polar”. Scrie romanul *Boierul,* inspirat din realităţile cunoscute ca învăţător în Prahova, la începutul secolului XX.

13 noiembrie 1955 – Romulus Cioflec se stinge din viaţă; este înmormânat la Cimitirul Bellu din Bucureşti, lângă mormintele scriitorilor Ion Barbu, Magda Isanos, Eusebiu Camilar, Victor Ion Popa, Camil Ressu, George Pruteanu ş.a.

L. C.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față cuprinde textul primei ediții a cărții lui Romulus Cioflec „Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească" (1927, București, Institutul de Editură și Arte Grafice „Cultura românească"), textul inedit, referitor la Basarabia, *Căutând îndărăt și căutând înainte*, scris de Romulus Cioflec în anul 1942 (descoperit de curând în Arhiva CC al PCR de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, București) și scrisorile lui Romulus Cioflec către Garabet Ibrăileanu, trimise din Chișinău în perioada dintre anii 1916 și 1922. Anexa cuprinde articolul lui Romulus Cioflec *Lucrul învățătorilor în afară de școală*, publicat în revista *Școala moldovenească* (1918), și două recenzii la volumul „Pe urmele Basarabiei", semnate de Alexis Nour și Vasile Harea, publicate în presa timpului. Adresăm mulțumirile noastre pe această cale dlui Victor Durnea, cercetător științific, dr. la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide", Iași, care ne-a semnalat și ne-a pus la dispoziție cu toată bunăvoința aceste două texte.

În transcrierea textelor, am actualizat ortografia, conform normelor ortografice în vigoare, având la bază *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM), ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

L. C.

PE URMELE BASARABIEI
Note și impresii din revoluția rusească

PE DRUMURI FĂRĂ LUMINIȘ

Timpurie şi pe furiş, se năpustise atunci cea dintâi iarnă trecătoare asupra munților şi giulgiul ei se lăsase până spre Siret; dar curând se trăsese pe înălțimi sub ocrotirea vânturilor tari şi aştepta acolo, albă, să-i vie toiul... Ci, jos pe văi, repede se întorsese iarăşi toamna: uscată, lungă, cu funigei călători – cu livezi, crânguri şi codri ruginiți... Sta aşa, parcă înveşnicită, cu cerul ei gol – iar pe văile cu umbra copacilor ciuruită de brumă, se tot scurgeau de sub creste cetele noastre împuținate, cu căruțele, cu caii lor slăbiți, la refacere.

Polcurile sure ale țarului le luau acum locul, încheind la Trotuş linia trasă de la Baltica. Li se simțea apropierea rece de munții Vrancei. Se aşezară cu răgaz în jumătatea de lot, la care râvneau atâta şi pe care o scăpaseră cu un veac înainte. Venite cu iarna şi cu nopțile lungi şi reci, polcurile împărăteşti se înghesuiau mereu pe văile munților. Iar înăuntrul țării se tot trăgeau căruțe de-ale noastre şi camioane-automobile cu răniți pe drumurile triste ale toamnei fără sfârşit, ale câmpului dezgolit, pe lângă căminurile înfiorate de tunetul războiului, de vestirea iernii şi de pacea singurătății.

Coboram în seara aceea de iarnă tomnatecă – scoboram pe vale, la Oneşti la gară, într-un car cu fân de-a lungul pădurii de brad. Unul călare mână tăcut înaintaşii, altul, cu capela uşor lăsată înapoi, îndemna de sus. Parcă da să lege un cântec. I se înăbuşea într-un oftat un fel de exclamație de nepăsare, de silă stăpânită, grea: „Hee!”... Din văgăunile cele mai de sus ale muntelui, unde de dimineață iar se măcinau oameni, răsuflarea grea a pământului venea după noi în răbufniri surde... Şi mai înainte de a se fi putut aduna întunericul din adăposturi, se ridicase atunci plină de taină luna de dincolo de culme şi

printre crestele încremenite, negre, ale brazilor ne arăta calea. Din vreme în vreme, ne ocoliseră şi ne mai ocoleau automobile sanitare cu perdelele încheiate, pe care uneori le mai smucea vântul în goană, de se vedeau în fugă legături înroşite şi urmă de chemări pe feţe... Îi coborau jos la staţie, la trenurile lungi de marfă, ca să-i ducă în jos şi să-i împartă pe la spitale şi pe la cimitire...

O săptămână încheiată străbătui până la Iaşi drumul cotit prin Mărăşeşti şi pe Bârlad în sus, pe linii blocate, proaspăt înzăpezite de iarna grea ce ne şi ajunsese din urmă; făcând abstracţie de noţiunea de timp ieşită din uz la CFR, mă târam prin gări sărăcite şi îndelung ospitaliere în vagoane de marfă, de clasă, chiar pe acoperişe, printre oameni mai tari şi mai slabi decât mine, ce se luptau pentru loc, tremurau de frig, se sfădeau ori, tăcuţi, îşi sugrumau în ochi foamea. Dimpotrivă, soseau trenurile lungi cu marfă şi trenurile încărcate cu oameni: cu soldaţi ori cu băietani şi bătrâni cu traiste în gât şi cu ochi buimaci, mânaţi din urmă de jandarmii lor dolofani la săpat tranşee. Din vagoanele descoperite şi din uşile celorlalte vagoane, ei cătau muţi la forfota şi zarva din staţie. În gara Adjud, ei stăteau ciorchine, vagon lângă vagon, iar de pe un tampon cânta un băietan cu glasu-i jumătate copilăresc străbătut de aleanul şi obida satelor, cărora li se rechiziţionaseră avutul, libertatea şi viaţa. Cu vocea-i vibrând de amarul mult copleşitelor sate şi cu ochii în clădirea străină a staţiei, cânta sub privirea celorlalţi care cu sufletul ieşit în faţă, îngânduraţi şi muţi, binecuvântează cântarea... Ea spune de pustiiri grele ale nebănuitei vijelii, de crunte îndurări, de duioase chemări ale celor de departe... Dar pe întâia linie soseşte îndată un tren cu seminţii din îndepărtatul Răsărit, tot pentru muncă şi-i revarsă pe peron cu ochii iscoditori: oamenii cu coadă şi fără coadă, raşi ori cu bărbi spânatice, ometei laţi în spate şi fălcoşi, cu glasuri de femei, înfăşuraţi în oghealuri, în straie de panoramă, cu ochi sfredelitori şi iuţi. – Se revarsă din vagoane pentru popasul niciodată prevăzut. Unii pe o clipă examinează, cu o cutezătoare surpriză, pe cântăreţ şi trec mai departe inundând peronul şi împrejurimile cu articulaţiile lor străine.

În săptămâna aceea, cât ținu drumul meu la Iași, Moldova deveni o țară de tot albă, rece și fără îndurare. Oamenii se sileau chiar să pară mai nepăsători și mai brutali decât le era firea, pentru ca să poată răzbate până la capăt în trenurile sparte, întârziate și reci, cu refugiații cei fără destinație, cu soldații fără comandă și fără pâine, cu femei, cu copii și bagaje sărace, în trenuri ce adăstau îndelung prin gări și se târau chinuitor. Tropăind cumplit ziua și noaptea, cei înghesuiți pe acoperișe aveau simțământul că scurtează vremea și calea în lupta lor aprigă și neegală cu gerul. Călători ce-și părăsiseră pe o clipă locul ori nu putuseră cuceri unul, rămâneau prin gări rezemați de un stâlp, de un perete cu ochii căscați lacom după trenul ce se depărta. Dimineața se mai coborau degerații nopții.

În Vaslui schimb a doua oară trenul, după ce ofițerii ruși, cu revolverul, m-au dat jos din vagon, și sosesc a doua zi la Iași...

Iașiul cel de nerecunoscut! Zâmbea de îmbulzeală ca la iarmaroc, ca la o mare expoziție și forfotea, râdea nepăsător pe străzile-i centrale, cu bucătării oficiale și cvasioficiale, cu sedentarele-i pictate în mătăsuri și farduri, cu morga lui cinică de împrumut, cu vopsele și monocluri din Capitală. Se vedea bine că nu-i ședea lui așa. Dar aproape nu se mai vedea Iașiul cel adevărat. Doar pe străzile lui lăturalnice se strecoară spre bariere, din cealaltă lume de refugiați, care nepetrecute, purtând, unul peste altul, câte trei-patru sicrie lucrate sumar, din care atârnă picioare învinețite ale morților, dezbrăcați și fără giulgiu, iar către centrul animat, și din aceeași lume de pribegi, năvălesc din toate părțile pentru milă, luptând cu vigilența poliției, morții de mâine îngrășați de ger, umbre de oameni galbeni-vineți, clătinându-se țepeni, bâlbâind insistent din gurile încleștate, cu gesturi comice, strigând, din toată puterea mută a ochilor, că nu vor să moară... Pe la ceasul 11 din zi, regulat trec coloane adânci de ruși după mâncare, olălăind tacticos din piepturi voinice, cu câte-o pâine subsuoară, și aruncând din belșug brațul slobod după pas, în semn de nediscutată disciplină...

RUSIA...

Cum de mai bine de patru luni pierdusem orice contact cu oameni în măsură să fie inițiați în rosturi și taine ale războiului, după ce aflai undeva, în marginea târgului, adăpostul părinților ajunși acum la al treilea popas al zbuciumatei lor bejenii, pornii spre centru în căutarea unui cunoscut.

Cine oare dintre cunoscuții și prietenii mei să mai fie în Iași și să știe multe?... În trecere prin strada Lăpușneanu – umblată foarte la acest ceas de refugiații fericiți –, mă hotărâi să intru la *Viața românească*, să văd măcar cum e când nu este acolo nimic și nu se mai arată nimeni...

Urcai scările întunecoase și colbuite din dosul tipografiei, străbătui și coridorul lung, îngust de un om, iar la ușa cea din fund nu bătui... nu bătui, ci, simplu, apăsai clanța, să mă încredințez că e totul zăvorât, ori înstrăinat, oamenii risipiți și că am să merg mai departe. Dar intrasem.... Intrasem după ușă, care s-a dat iute îndărăt și, deodată, mi-a deschis redacția aproape întreagă cu înfățișarea ei nouă și tristă de război, cu fărâmături de pâine pe masa de lucru, cu o sticlă de lapte, aproape deșartă, ceașcă, linguriță și alte mizerii, iar în locul canapelei, un pat lângă sobă, în care cineva zace... Omul chiar își săltase puțin capul cu ochii surprinși de așa intrare și de așa oaspe. E basarabeanul Alexis Nour, vechi cunoscut, acum împuținat și palid... Pe învelitoare, pe podele, pe capătul de dincolo de fărâmături al mesei se aruncă într-o prielnică risipă numere de gazete rusești. În colțul din fața ușii același dulap cu rafturile-i covârșite de colecții ale *Vieții românești*, iar în afară de dulap, doar fotografia-grup a colaboratorilor ieșeni din anii de început ai revistei.

Nu știu dacă l-am întrebat pe bolnav de... sănătate. „Ce este în Rusia, domnule?" îl întreb zorit, parcă bănuind ceva; auzisem și presupuneam să se fi stârnit ceva la ruși, după un așa pustiitor și absurd război. Nu-i dădui răgaz să-mi vorbească de suferința lui.

Nour tace cu ochii în tavan, unde se vede că-i ține ocupați cea mai mare parte din zi. Poate își adună puterile, poate gândurile. Îmi e teamă că ar putea să ocolească răspunsul adevărat la întrebare. Căci nu ne cunoaștem prea de aproape; suntem apoi din

două provincii „rivale" care, cu aceeași îndreptățire patriotică, dar cu sorți neegali, își dispută între dânsele sângele plugarilor din Regatul liber... Oamenii nu mai au unii într-alții încrederea de odinioară, iar coeziunea și moralul războinic al armiilor împărătești sunt decretate niște necesități de stat în România, cu toată înțelegerea dintre ruși și austrieci de a o împărți...

Adaog deci: „Aș vrea să înțeleg dacă putem să așteptăm ceva de acolo... Căci de-acum nu-mi închipui să mai creadă cineva că armata țarului ne este aliată..."

Și aflai că, de multă vreme, grevele se țin lanț în capitalele și în centrele industriale rusești, că au fost destule ciocniri cu poliția, că au tras cazacii și în poliție, că la 10 ianuarie multe cadavre au rămas la Moscova pe străzi (știrea aceasta, nu din ziare, ci prin fir direct...). În sfârșit, atâtea și atâtea asemenea știri, care, în alte țări se puteau abia șopti. Îi cerui, ca Toma, să-mi arate fraze în gazete; și-mi port ochii după buchile cetite de Nour în *Odesskia Novosti*, *Odesskoe Slovo*, *Kievskaia Mîsl*...

„Rușii – reluă bolnavul cu adâncă convingere – vor tot pace, începând cu socialiștii și sfârșind cu guvernul și Curtea. Muncitorimea vrea pace, dar nu fără revoluție, căci vrea totodată să-i scape de țarism. Da, guvernul vrea încă mai fierbinte pacea, ca să scape țarismul de revoluție. Dar, ca să poată face pace separată, îi trebuie și lui oleacă de revoluție... Vezi dar..."

Rămâneau acum întrebările: câtă revoluție aveau să-i facă muncitorii ministrului de Interne Protopopov – care se pare că intenționat slăbise rigorile cenzurii și stării de asediu – și în ce măsură regimul se mai putea sprijini pe armată, ca să stăvilească, la momentul oportun, acel prisos din șuvoi, care ar fi început stricăciunile la moara țarismului.

Un băietan – în refugiu de prin părțile muntenești, care se împărtășea din mâncarea lui Nour – intră cu sticla de lapte în mână și pâinea cazonă a soldatului interpret Nour la subsuoară, le așeză pe masă, vârî în sobă cele din urmă două bucăți de lemne și ieși. Noi rămaserăm cu ochii la flacăra ce creștea cu zgomot, îngânându-se cu viscolul de afară...

Aproape zilnic „citesc" la *Viața românească* ziare, aduse din Rusia de militari călători cu diferite rosturi – organe ale stângii

democratice ca şi ale dreptei reacţionare, ce încă trăieşte cu visul fermecător al Bosforului şi Gurilor Dunării...

SPRE PETROGRAD

Sâmbătă, 18 februarie stil v., trece „trenul românesc" săptămânal, nu ştiu pentru a câta oară, Prutul...

Se stârnise peste zi a treia iarnă grea, cernere viscolită şi îmbelşugată, îngrămădind nămeţi.

După orar, trenul trebuie să plece pe la patru după-amiază... De data aceasta a pornit la ora zece noaptea, iar până atunci, întins pe un „pat" din rândul de sus, am tot stat cu capul la fereastra compartimentului, aşteptând, mereu nerăbdător, să plece trenul îndată... Era noapte adâncă atunci când am pornit pe neaşteptate fără semnal şi fără pregătire. Cerul închis, ferecat, din zare în zare... După ce am lăsat luminile staţiei şi ne-am adâncit tăcuţi în noapte, alunecând peste albul omătului proaspăt, tactul măsurat al roţilor de la vagoanele lungi începe să bată rar ca un toiag părtaş la drum. Încadraţi între şepcile respectabile ale *provodnicilor* de la capetele coridoarelor şi ale celorlaţi slujbaşi împărăteşti de la Căile Ferate Ruse, mergem întins, gonim în noapte după Basarabia cea atât de apropiată şi mai departe azi parcă decât oricând, întovărăşiţi de vârtejul mut al viscolului la geam...

Către miez de noapte dudui îndelung şi greu un pod sub năvala noastră de fier, albia apei se lămuri pentru câteva clipe cu păpurişul şi trestia ei din omăt şi se dosi iute după răchitişul dezgolit de iarnă; ci noi mergem înainte prin noaptea noastră, mergem parcă mai iute – aşa cum îndeobşte se pare că merge trenul după ce a trecut un pod... Pământul, cât pot smulge dintr-însul în noapte, aci se lămureşte ochilor cu dealurile lui, aci şovăie şi se scufundă în negura răzvrătită de vânturi... Basarabia!

Dar după o vreme, după îndelungi opriri prin staţii, încep dealuri şi păduri să se dezgolească albe şi sure din neguri, rând pe rând trăgându-se spre Moldova. Mereu la opriri răzbate prin geamuri duble rostirea stranie, în cirilice, a conductorului:

Carneştî, Calaraşî, Bukoveţ, Ştraşenî... – şi totuşi cuvântul sfios vine prielnic ca privirea unei surori de la ţară, ce te petrece cu ochii de după zăbrelele staţiei şi nu cutează să iasă pe peron... Se arată satele cu şoproane, coşare, căsuţe copleşite de omăt, cu pale de fum ridicându-se leneş din vetre... Se duc toate îndărăt spre Prut, în vreme ce pe şosea trec înainte ori vin împotrivă ţăranii cu lemne înotând anevoie cu săniile prin omătul proaspăt... Noi trecem încolo, iar ei vin adunaţi în cojoace – şi îndemnându-şi pe de lături boii, le-o ia înainte şi se mai trag îndărăt, cum e deprinderea sătenilor când mână pe ger... Şi se arată deodată şi Chişinăul pe o coastă, fumegând pe înserate din omăt, sub pânza unduindă de corbi, ce, cu toată iarna grea, hălăduie din belşug sub cerul prielnic al războiului...

În gara Chişinăului forfotindă de şepci mari ceferiste şi militare, gara, care la o sută kilometri de Iaşi, geme de belşug ca şi Unghenii ruşi – mănânc omeneşte, las pentru cei de la *Cuvânt moldovenesc* o scrisoare să solicite adăpost într-un sat basarabean pentru părinţii rămaşi la Iaşi, iar când se coboară iarăşi noaptea, alunecăm întins spre Nistru. L-am apucat şi pe el cufundat în întuneric, şi, aşa, lăsăm Basarabia în noapte, precum în noapte o găsisem...

A doua zi, cu acceleratul Odesa–Petrograd, gonim spre miazănoapte. Ne oprim târziu la câte o staţie şi rămân cele multe, ca nişte cantoane, de unde cinovnici cu şăpci considerabile ne urmăresc mulţumiţi de atâta grabă... Dealuri abia se arată sure în ceaţa fumurie de dincolo de Nistru. Dar graiul românesc îl poţi vorbi şi de ceea parte, dacă te apropii de mulţime prin locurile mai dosite ale gărilor. „Voi – îmi spune un băietan în gara Birsula –, voi nu grăiţi ghine moldovineşte, dar eu tot vă înţeleg." Un bătrân doctor polonez, revoluţionar ca mulţi intelectuali din Rusia şi mai cu seamă naţionalist, îmi vorbeşte de ei, de moldoveni. Se duce acum chiar într-un sat de-al lor, la Ţlimbovca: „Am mult de lucru cu dânşii – îmi spune polonezul în nemţeşte. – Sunt oameni aproape sălbateci, fug de doctor, puţin negustoroşi, dar tare cumsecade". Aproape de staţia lui – suntem în coridorul vagonului singuri şi vorbisem mult despre politica războiului, ba ne apropiasem chiar de ideea unei revoluţii ca final al războiului pentru Rusia – polonezul, ţaristofob ca atâţia conaţionali, nu se

poate răbda să nu-mi spună: „Eu nu mă pot mira îndestul de d-voastră, românii, cum v-ați putut alia cu rușii"...

Spre seară, rămân la apus ultimele dâlme din dealurile Podoliei și ne tot adâncim în stepa ce se așterne plană, cu zări imprecise peste răsadâncurile de omăt – ca o schițare a infinitului –, cu smocuri de înalte păduri, gonind și rotindu-se fantastic în spațiul tulbure al presării [înserării, *n.n.*], cu plutitoare cununi de stoluri asupră-le... Am intrat în a treia noapte – și, după două ore, în tactul rar, puternic al lungilor vagoane, intrăm în lumina vie a becurilor electrice, în fața unui lung peron: Kiev.

După o zi de popas, lăsăm *stolița* [capitala, *n.n.*] Ucrainei sus pe malul celălalt al Niprului – cetate de amintiri, de turnuri și altare, cu Kreșceatikul săltat ca o frunte deasupra – și încă două zile și două nopți gonim până la Petrograd, scurmând mereu satele pipernicite din funduri de zare și lăsându-le pe celelalte să se răstoarne în urmă, să se șteargă, cu crângurile rare de salcâm după ele... Doar pădurile – pâlcurile înalte de brad ruginiu și de stejar bronzat – întârzie mai lung prin zare, ca niște catarguri ale unor uriașe flote ce se găsesc evoluând mai adânc decât bătaia ochiului.

Fastof, Bahmaci, Orșa – Țarskoe Selo!

De la Țarskoe Selo – reședința de iarnă a împăratului tuturor rușilor – ne întovărășește, pe linia Curții, și ne lasă apoi în urmă, un fel de tren-miniatură – deosebit de elegant, numai geamuri, cu vagoanele lui scunde –, ce duce în capitală înalți demnitari, dame de onoare ori cine știe ce alte fețe din lumea părtașă ori interesată la domnia asupra înneguratelor stepe...

ÎN CAPITALA ȚARILOR

La 23 februarie, joi pe la două ceasuri din zi, intrăm în gara Nikolaevski, zgomotoasă, rece, aburind de negură, mișunând de uniforme sure, a capitalei rusești. Lumea – deprinsă cu gerul umed – forfotește nestingherită încoace și încolo, îmbrăcată uneori mai sprinten, alteori blănită în cojoace, mantale și mântăluțe, în cușme mari, sure și cușme negre ce slutesc capetele unor femei și le fac mai drăgălașe pe ale celorlalte.

Ca să-mi fac formele cuvenite la comandamentul militar, aştept aproape un ceas în gară, până ce, rămânând fără martori, ultimul ofiţer se încumetă în sfârşit să-mi vorbească limba interzisă a inamicului. Căci alta ei nu ştiu.

Intru în oraş printre ziduri înalte, monotone, sure şi greoaie, pe o stradă largă – Nikolaevskaia –, pe lângă lumea răbdătoare ce leagă coadă lungă la pâine, la zahăr, la gaz, făcând să tremure şiragul prin „bătuta" neostoită, inepuizabilă, a celor în luptă cu frigul. Înainte şi împotrivă trec săniile cu lemne, cu cărbuni, cu omăt ori sănii elegante cu bătrâni vizitii în favorite à la Alexandru I, cu blăni, cu şube, închiciuraţi la mustăţi, ca şi caii lor ce sforăie, fumând grăbit şi din belşug...

Dar iată şi patrule de cazaci... Fireşte război, stare de război... Şi încă în Rusia!... Sunt câte patru, câte şase, ba şi mai mulţi; pe caii lor proprii, flocoşi ca boii neţăsălaţi, străbat tăcuţi *uliţele* [străzile, *n.n.*] lungi, cu carabina aruncată după gât. Pare straniu să meargă caii aşa la pas, tot la pas, pe străzi lungi şi drepte...

Nu întreb pe nimeni despre cazaci!... Nici nu sper să mă pot înţelege cu cineva. Şi apoi mă stăpâneşte grija unui adăpost. Aşa trebuie, la urma urmei, să fie păzită strada în capitala ţarului, mai cu seamă pe vreme de război lung şi vrăjmaş ca acesta. Şi mă tot duc pe străzile lungi înainte... În mijlocul uliţelor acelora largi, pe Nikolaevskaia, pe Liteini – pe unde se întinde şi linia tramvaiului lucind din omăt – mă uit şi la lumea încotoşmănită din greu în straiele de iarnă ale locului, lume care aşteaptă la staţii fumând parcă de zor în aerul rece înnegurat al după-amiezii – şi iar mai întreb pe undeva de un adăpost... Pe uşile ce se deschid, pe ici, pe colo, în entresol, la băcănii, la magazinele de fructe, la brutării şi ateliere, tot aşa: fumează atelierele, fumează prăvăliile, izbind afară trâmbe pe care iute le învăluie gerul umed. Mereu mă taie din urmă strigăte stranii din săniile uşoare, elegante, trase de câte un cal vânjos, interjecţii sălbatice cu care îşi face vizitiul loc.

Până târziu, în seară, gonesc după un adăpost – fără tramvai, căci nu-l pot folosi, fără *isvoscic* care nu mă înţelege şi fără ispravă, care e fatală. Într-o asemenea forfotă şi înfrigurare, umbrele nopţii s-au strecurat în Petrograd nesimţite. S-au aprins câteva felinare în negură şi fu noapte. Şi noaptea aceea se căţără, se

prelinse în sus prin ceața deasă, învăluind globurile electrice ca pe niște faruri depărtate – și prin această ceață trec mai rare, mai slab conturate, patrulele călărețe, bronzate în răstimpuri de lumina becurilor îmbrobodite. Copitele sună surd în omătul măcinat și se aude arare accentuarea sălbatecă de la Usuri, de la Don, de la Kuban. Pe lângă ei, trecători adunați de frig se strecoară grăbiți și tăcuți spre adăposturi.

Biruit pe neașteptate de singurătatea cea multă, mă oprii... Se aud doar vântul, copitele și caii... Mă hotărâi și, întrebând, tot întrebând, mă îndrumez încet spre Moskovskaia *ulița*, la Kazakov, un student tovarăș de călătorie în tren. „La un caz de nevoie", dacă nu găsesc locuință, mă sfătuise să mă duc la el (la hotel, odaia începe de la cinci ruble și e cu neputință de găsit). Și l-am găsit pe Kazakov; iar el m-a dus la un prieten al lui, în Dimitrovskaia *ulița*, la No 8 – chiriaș la Elena Sergheevna, dacă nu mă înșel...

Cei doi studenți vorbesc ceva franțuzește, iar la gazdă fierbe samovarul...

STOLIȚA NELINIȘTITĂ

Îmi vine cam cu stinghereală și rușine că am ajuns pe capul unui străin cunoscut pe drum, și încă la un cunoscut al acestuia – chiriaș și el al Elenei Sergheevna – ba chiar oaspe la samovarul ei... Și a doua zi, după ce s-a ridicat noaptea de deasupra noastră, am pornit iar pe la hoteluri – și, într-un târziu, m-am așezat, cu cinci ruble, la Hotel Central.

Pe seama zilei acesteia patrulele de cazaci s-au înmulțit și au mai crescut, publicul trecător și cel netrecător are ochii mai atenți, ca și cum fiecare caută să ghicească ce gândesc cazacii – căci nimeni nu mai caută să știe ce se gândește mai departe, dincolo de cazaci: la poliție, adică în sferele guvernului. Peste toți și peste toate care își urmează cursul ca în ajun, peste trecătorii grăbiți, peste lumea ce face coadă la prăvălii, peste caii zăpăciți de purtarea și hărțuiala cea multă și peste soldații cu nervii osteniți, cade acum, fără vânt, o fulguire deasă. Orașul frământat

primeşte mângâierea discretă a fulgilor peste clădirile lui masive. De mulţi ce vin, au închis slava din toate părţile.

Când, pe la prânz, mă întorc la hotel, un ofiţer polonez îmi spune că în câteva puncte ale oraşului lumea încearcă să ţie mitinguri. Dar, când ies în centru, văd mai mult: cazacii şarjând...

Uliţa Liteini e de trei ori atât de largă cât bulevardul Elisabeta din Bucureşti, iar Nevski de cinci-şase ori... Sotnii [sotnie veche – unitate de cavalerie căzăcească, *n.n.*] întregi – cal lângă cal – cuprinzând şi trotuarele până în pereţii clădirilor, înaintează la pas, se revarsă apoi în trap, în galop – şi lanţul lor tremurat, înfiorând cu răsuflările gonacilor, mătură surd uliţa toată. Din mulţimea mânată din urmă, se aud şi aclamaţii pentru călărime şi ţipete la apropierea şoaptei fioroase a trapului pe omăt... Sunt glasuri bărbăteşti, tinereşti, sunt şi glasuri de femei. Dar fugarii se dosesc prin curţi, prin prăvălii, pe străzile laterale – şi, după un minut, masa risipită s-a refăcut în urma lanţului, pe care însă îl întâmpină înainte alt şuvoi de oameni. Dar alt lanţ a şi sosit în goană din fund, de departe ori de după alt colţ, închide iarăşi uliţa şi o ia în trap la îndemnul gradelor ce dezlănţuie comenzi lungi, înfiorătoare, întărâtaţi de şovăirea trupei... Şi trece încă un toi [ceată, *n.n.*], cu nagaice [bici cu multe sfârcuri prevăzute cu alice de plumb în vârf, *n.n.*] rotindu-se pe sus, cu braţe ridicate spre soldaţi, spre cai, ale celor goniţi, apărându-şi feţele de loviturile gradelor ori mângâind în fugă calul sub biciul călăreţului... Şi eu nu înţeleg ruseşte! În accente neobişnuite mi se dezlănţuie în urechi vuietul sufletului omenesc răzvrătit. Mă lupt numai cu ochii. S-a deschis acum lupta de eliberare a poporului român şi eu nu înţeleg chemările omeneşti...

De la o vreme caii istoviţi, flămânzi, beţi în mişcările lor, nu mai înţeleg îndemnul frâului şi par a-şi da seama că e o ocupaţie nefirească să se tot ţină după mulţime; călăreţii se zbat şi ei hărţuiţi de porunci şi de oboseală... Ci rarele porniri sălbatice ale unora dintre comandanţi se poticnesc în răbdarea masei căzăceşti...

Iarăşi până la căderea nopţii...

Dar a doua, a treia, a patra zi va trebui să se sfârşească...

Cum?! Ori se va îneca această ostenitoare manevră într-o baie de sânge, ori va rămâne împăratul singur...

Peste zi, în ciocnirile ei, poliția – doar poliția – a făcut cei dintâi răniți care își ascund însă rănile...

Și astfel se mai ivi iarăși dimineața. Dar, acum, sâmbătă, în 25 februarie, Nevski geme de mulțimea care se revarsă în valuri pline în urma și înaintea lanțurilor de șarjă [atac violent, *n.n.*]. Toată muncitorimea e în grevă. Sunt în stradă toți, gata să smulgă viitorul din mâinile tiranilor. Va fi ori revoluția biruitoare, ori represiunea grozavă. Valul înapoi nu mai poate da. Drumul întoarcerii nu se mai cunoaște.

Jocul primejdios din ajun reîncepu, ca într-o arătare de vis și în proporții neașteptate. Marea stradă geme, huiește de strigăte, de țipete, de invective, de îndemnuri, de frânturi de discursuri – și cravalul se tot mută, amuțește, izbucnește iarăși și iar se mută. Straie pitorești din nordul și răsăritul geros împestrițează masa în tot mai vie mișcare, cu cușmele ei flocoase, uriașe, ori înfundate cu catifea, ori cu marginile întoarse – cu cojoace lungi, mantale blănite cu fâșie brumărie la încheieturi, cizme de iuft și chiar cu banale paltoane europene așa de nepotrivite pentru drama ce se încheagă – și fețe întărâtate și iluminate, înfățișând toate rasele marii împărății și toată mânia adunată de război și de robie. În gesturi, în vorbele neînțelese, în privirile iluminate tresar înțelesuri tainice din lumea lor aparte... – și toate se ridică cu un neînțeles farmec, ca rugăciune pioasă către cazaci, către cai, o înfrigurată și înduioșătoare aspirație către libertate. Trei lanțuri în vie mișcare îi mătură pe Nevski în sus și în jos – uneori se adaugă al patrulea din străzile laterale. Dar cazacii rămân mereu stăpâni pe nervii lor... Comandanții lovesc cu latul săbiilor – ei, soldații, arare cu nagaica plumbuită. Îi întărâtă, îi însălbăticește pe un moment comanda lungă, înfiorătoare ce le stârnește instinctele adunate din stepă, dar un îndemn de departe îi leagă pe toți și când șarja s-a sfârșit, se privesc cu ochi albaștri, tulburi, osteniți de pe caii lor asudați. Eu nu pot înțelege ce le strigă fugăriții!

De câteva ori, cuprns de valuri, izbutesc să mă refugiez din fața șarjei la fotograful de la No 100; până ce am găsit odată zăvorâtă ușa... Am văzut atunci ochii unuia și nagaica șerpuind aproape... Cum goana e prea apropiată, iar să mă las dus de curent mi-e teamă, mă lipesc de zid, iar animalul, gâfâind ca un

om ce vorbeşte precipitat, m-a ocolit: dar şi nagaica ridicată a şovăit, deşi nu-i pot spune niciun cuvânt...

Tot aşa, iarăşi până la căderea nopţii: sotniile alunecă pe Nevski, apar şi dispar în Sadovaia, în Nikolaevskaia, în Liteini, stârnind vaier mai aproape ori vaier surd mai departe, în adăposturi de ziduri...

M-aş îndrepta spre hotel, dar nu mai e chip – şi, la drept vorbind, nici nu mă îndur. Abia acum, după trei ani de sângerare zadarnică, se ridică aici *omul* gata de jertfă pentru libertatea lui. De va izbuti el să risipească puterile întunericului, care de aici umbresc Europa, omenirea întreagă are să dobândească. Căci în umbra acestui întuneric ne ofilim noi de două veacuri: la 1711 am pierdut pe Cantemir şi am dobândit Fanarul, a cărui otravă ameninţă să se perpetueze prin veacuri; la 1774, la 1812 şi 1877, când, cu ajutorul nostru ori fără el, ţarismul de atâtea ori i-a învins pe turci, ne-a scăzut mereu Moldova. De astă dată, în ceasul al doisprezecilea, ajutorul le soseşte românilor pe braţele ridicate la Petrograd şi în ochii aceştia exaltaţi care cheamă viforos libertatea.

Umbrele se ridică iarăşi asupra oraşului şi biruie ziua. Pe Nevski, de-a lungul, trec în pas silnic caii trudiţi ai cavaleriei, mânaţi mai mult de foame. Se mai arată arare şi dispare iute câte o sanie... Se tot lărgeşte golul.

Două umbre trec iute uliţa şi-mi taie drumul... Sunt cei doi studenţi. Beţi de bucurie şi speranţă, mă sfătuiesc să părăsesc hotelul şi să mă reîntorc la ei.

Trecuse a doua zi şi nu avusem încă răgazul să mă anunţ la poliţie...

PÂNDĂ

25 februarie. – În preajma samovarului Elenei Sergheevna...

De astă dată limbile se mai dezlegară. E fiecare mai puţin stingherit. Evenimentele celor două zile înlăturară orice rezervă dintre cei de faţă, dădură tărie speranţelor tainice nutrite în fiece suflet. Acolo unde avusese de-a face numai publicul cu poliţia,

ciocnirea sângeroasă se şi produsese. Mulţimea deci primea lupta. S-a întâmplat astfel la primărie şi pe piaţa Znamenski, unde, la un moment, chiar, cazacii au trecut de partea mulţimii, luând la fugă poliţia călăreaţă... Ei le ştiu toate acestea – şi-mi mai spun: unde s-au încercat mitinguri, ce-a zis cutare ministru, cutare deputat, ce spun lucrătorii, ce face, ce gândeşte chiar, împăratul... (că el adică nu face nimic, chiar nici nu gândeşte ceva de seamă şi că bea). Le ştiu toate acestea şi le împărtăşesc Elena Sergheevna, Kazakov şi Borşevski, Daria Petrovna – lucrătoare în atelierul de mode al Elenei – şi Maşa Grigorievna, funcţionară, chiriaşă a Elenei Sergheevna... Iar eu, care din convorbirea agitată primesc rar fărâmături în franţuzeşte de la Kazakov, îmi spânzur rând pe rând ochii de chipurile lor când vorbesc şi când ascultă. Dar, la privirea mea întrebătoare, nimeni nu ascultă şi nimeni nu răspunde. Vreme îndelungată nu pot schimba o vorbă cu dânşii. Urmăresc deci masca, gesturile fiecăruia. Căci ei înşişi acum află şi lămuresc situaţia... Sunt agitaţi, ca şi cum ar face ei acum revoluţia. Şi tot în momentele acestea de neputincioasă izolare mă întreb dacă n-ar fi cu minte să mă trag spre Chişinău, mai înainte de a se îngreuna ori întrerupe mersul trenurilor. Căci dezlănţuirea revoluţiei, cu toate excesele sângeroase, e chestie de ceasuri, după cele petrecute.

Dintre cei de faţă, Elena Sergheevna, amfitrioana, e mai dată cu politica; şi e cu toată inima pentru revoluţie şi o arată. Adună informaţii şi argumente – văd cu ochii cum le adună. Apoi le cântăreşte cu ceilalţi împreună. Se apleacă pe masă, ca şi când ar pune un capital; cată pe rând în ochii celor doi studenţi, ai Dariei Petrovna – estonă şi revoluţionară ca şi ea –, apoi îşi trece mâna cu o mişcare, prin excelenţă femeiască, pe la tâmplă, ca şi cum ar vrea să ia o greutate de acolo. După ce mai cântăreşte o clipă singură lucrurile, îşi aduce aminte să toarne ceai – şi atunci numai, prin interpret, caută să afle ce zic eu, dar eu fac încă pe scepticul, pe omul prost informat, adică pe diplomatul...

Al doilea, al treilea ceai mai încălzise odaia rece. Biata Elena Sergheevna este ea fierbinte în politică, dar odăile îi sunt amarnic de răcoroase... Mângâie o sobă cu trei-patru fire de lemne în 24 de ceasuri. Dar, după o vreme, te obişnuieşti cu aşa climă,

ca şi cu ceaiul – cu acest soi de încălzire centrală –, cu samovarul aburind, cu „stacanele" aburinde şi ele, cu taifasul în jurul samovarului, în sfârşit, cu iluzia căldurii.

Maşa Grigorievna, rusoaică blondă, se interesează mai puţin de revoluţie; şi, rezemată de sobă, flirtează cu Kazakov, care, rezemat şi el, se interesează şi de revoluţie. Aşa încât Elena Sergheevna primeşte replica lui Kazakov la vreme. Căci Elena Sergheevna îţi face impresia că ar vrea să vadă toată afacerea revoluţiei chiar de îndată soluţionată, înainte-i pe masă. Şi dă sentinţe; dar, îndată, întreabă din ochi împrejur, să vadă dacă e chiar aşa.

Kazakov – băiat fin, care ştie să facă şi trei treburi deodată – de fapt el conduce dezbaterile, cu toate că amfitrioana e în credinţă că vede clar situaţia şi că treburile vor merge în totul după prevederile ei. De acolo, de lângă sobă – unde poţi să stai şi fără palton –, el îndrumă discuţia şi uneori parcă aruncă îndoieli în sufletul copleşit de politică al Elenei Sergheevna. Şi aşa e mereu materie de vorbă.

Şi acelaşi lucru – cu un minus la flirt – l-a făcut el a doua seară, duminica, la el acasă, unde ne-a invitat pe toţi la ceai, în odaia lui bine încălzită cu căldură centrală (adevărată) şi cu samovarul bogat asortat din partea gustărilor (e feciorul unui bogătaş de la Poltava).

Cu toate că şi ea suporta căldura excesivă de la Kazakov, care, ca amfitrion, îşi împarte cu totul înţelepţeşte atenţiile, Elena Sergheevna e intrigată, dacă nu chiar iritată: peste zi, duminica toată, treaba revoluţiei a mers slab... Faţă de ceea ce fusese în ajun şi faţă mai cu seamă de prevederile ei, duminica accea de 26 februarie, când toată lumea putea să iasă pe uliţă, a fost mai prejos de aşteptări, cel puţin în centrul Nevski–Sadovaia–Nikolaevskaia. Faţă de ceea ce se aştepta – căci public pe uliţe era. N-am putut găsi explicaţia liniştii din ziua aceea. Nici publicul în partea aceasta a oraşului nu încerca organizarea mitingurilor şi nici căzăcimea nu se arătase în număr mare. Treceau patrule obişnuite, ca la 23 februarie...

Lumea – destul de multă – forfotea pe străzile principale şi îndeosebi pe Nevski. Ispitea, şoptea în grupe mai mari sau mai mici – mai mult în grupe mici –, citea ordonanţe proaspete

de-ale poliției, le tâlcuia cu ironie încă prudentă. Aveau toți un aer misterios de complotiști, cum se mutau din loc în loc, sub căciulile și șepcile lor mari, în straiele lor grele de nord, puțin elegante, tocite sub durata lungă a războiului. Aveau atâtea de șoptit și de aflat că nu le mai rămânea parcă vreme să facă altceva. Eu *auzeam* (căci de *ascultat* nu putea fi vorba), auzeam... la grupurile mari, iar pe cele mai mici le consideram de departe... În cercurile acelea – îndeosebi în cele mari – participa și poliția, care se lăsa și ea cuprinsă de avântul obștesc, doar o putea să afle ceva ori să provoace, poate că chiar avea sarcina să însceneze mai iute o probă de revoluție, ca să înăbușe în leagăn pe cealaltă... Făcuse așa Durnovo la 1905 – și de bună seamă așa visa Protopopov, care, prin ea, trebuia să lichideze convenabil războiul.

Poate de aceea, cu trei zile înainte, se folosise pe-alocuri de arme; de accea tot ea îngăduie îngrămădirile pe străzi, de aceea în public se vede o dispoziție de pândă: privirile sunt străbătute de bănuială – de ură, când și-au găsit ținta. De aceea vorbesc mai mult ochii; de aceea ochii lor se ridică adesea bănuitori și asupră-mi – că prea îndelung stau tăcut între dânșii...

Toți lucrătorii, care a doua zi, luni, nu vor fi reluat lucrul, vor fi trimiși la front – glăsuiește una dintre ordonanțe a ministrului de Război Beleaev.

Însă nu numai autoritatea – chiar și *teama* de stăpânire slăbise în împărăția țarilor. Căci țarismul se vlăguise în proba grea a războiului, pe care o ținea de trei ani și n-o putea duce până la capăt în concurența cu Apusul sprijinit pe libertăți. Iar destinele moștenirii lui Petru ajunseseră, în cele din urmă, pe mâinile unei femei nevropate și ale unui călugăr, în a cărui anticameră își primiseră ungerea miniștri de-ai vremii, ca Stürmer, Protopopov, Trepov.

În dispoziția din stradă se întâlnesc toate tonurile. Lumea mai scump blănită, plutind senină deasupra agitației de uliță, lumea din sănii – parcă se mângâie cu gândul că guvernul s-a făcut stăpân pe situație. Cei mulți însă, în care se zbate viitorul, sunt ba contrariați, ba înnegurați, ba plini de nădejde și voiciune. Căci ciocniri au fost în alte părți ale capitalei, ba sunt și zvonuri de indisciplină în armată.

Printre mulțime trec imperturbabili, pe caii lor, soldații. Oamenii tac; se aud numai pașii animalelor ca niște șoapte discrete în omăt.

Elena Sergheevna avea și ea cuvinte să nu fie mulțumită de o așa zi.

PRĂBUȘIREA (27 și 28 februarie)

Orașul tot așa de liniștit – *Ulița* mai puțin umblată decât în zilele acelea de șarjă – foarte depărtate... – și e cu nervii încordați. O străbate numai cine are o treabă serioasă de făcut, iar ceea ce plutește în aer e iarăși serios... Cu toate acestea, dacă n-ar fi cunoscut zilele celelalte, n-ar fi putut înțelege nimic deosebit din aceasta, atât de obișnuită la prima vedere.

Lumea mai mult trece decât se oprește și abia în fund pe Nevski, spre podul cu caii de bronz, zăresc pe la ceasurile zece dimineața o patrulă singuratică de călăreți, micșorați de distanță. Când mă întorc însă pe Liteini de la legație – liniște deplină, și lume puțină, și grăbită ca nealtădată [niciodată, *n.n.*]. Când apoi intru în Nevski, am senzația că scap în vid: strada cu totul pustie...

Cu un început de teamă, cat împrejur... Nici trecători, nici cazaci, nici *garadavoi*-ul obișnuit la răspântie. Trecători grăbiți se văd doar de departe.

În sfârșit, dimpotrivă intră în Nevski un trecător foarte grăbit... Încerc să îngăimez întrebarea mea obișnuită ruso-română, două cuvinte care, întovărășite de gesturile cuvenite, se pot folosi aproape la orice împrejurare: *„Șto iest?”* ... Omul însă nu m-a auzit ori poate n-are vreme de pierdut, căci nu se oprește. Dar pe furiș cată la ograda cu ziduri înalte din față...

Trece un altul. Acesta se silește parcă să nu se uite la zidurile înalte. Cu o curiozitate și teamă crescute îi tai acestuia calea:

– *Șto est, gaspadin, șto est?* întreb eu rugător și iritat – și cu un gest larg, ca să poată fi înțeles sensul întrebării, îi arăt strada pustie.

Omul face mai întâi la mine nişte ochi mari, apoi, arătând hoţeşte pe sub sprâncenele adunate la clădirea din faţă, îmi şopteşte patru vorbe grăbite: „*Poliţia streleala v publiku*" şi, ocolindu-mă, dispare. *Poliţia* şi *publik*-ul înţeleg ce e. Dar dacă strada e goală şi omul se grăbeşte astfel, restul nu poate fi ceva bine. O luai încetişor după dânsul...

Mai depărtişor, unde dădui de oameni, un domn mă lămuri într-o franţuzească de-a ruşilor, că mai înainte cu o jumătate de ceas, poliţişti de la secţia, de la *uceastocul* cu zidurile înalte, aşezaţi în careu pe Nevski, trăseseră de-a lungul străzii în public. Uciseseră şi răniseră dintre dânşii, se refugiaseră în văgăuna lor şi aşteaptă cu mitralierele aşezate gata...

După o jumătate de oră, la restaurant...

Cei ce intră în restaurantul vegetarian din *Sadovaia uliţa* – funcţionari, studenţi şi lucrători – aduc în mişcările, în gesturile, în vorba şi chiar în tăcerea lor ceva neobişnuit de afară... Sunt serioşi, ori agitaţi, ori tăcuţi, ori comunicativi, ori rezervaţi şi, pe ici, colo, vorbesc în taină... Dar se aud detunături înăbuşite!... Când ies, cele de aproape se îngână cu cele de departe... Sunase ceasul?! Simţăminte amestecate mă copleşiră ţintuindu-mă locului pe scări, cu ochii undeva în crengile dezgolite, bântuite de iarnă, pe care nu le văd, cu urechile căutând zgomote fără alegere. Mi se încleştaseră în suflet şi o bucurie, şi o teamă. În primul moment, fui copleşit de un simţământ de pietate şi un îndemn spre rugăciune pentru cei care porneau la drum mi se ridică în suflet din copilăria îndepărtată, când îmi făceam rugăciunile. Pornesc după alţii, ce grăbesc cu mâinile goale, pe uliţă.

– Unde?

Am şi ieşit în Nevski... Oameni se avântă de pe un trotuar pe altul – cu arme şi fără arme: dispar, se arată iarăşi, pândesc, se dosesc prin ganguri. Muncitori şi soldaţi... Un eveniment fericit îi îmbărbătează: regimentele Volânski şi Litovski au trecut de partea revoluţionarilor, iar mulţimea a pus stăpânire pe arsenal... E indescriptibil, înfiorare şi beţie în mişcările lor şi răsună cald şi firesc vorbele „tovarăş" şi „frate" ale celor ce se îndeamnă alături. Cetele de muncitori înarmaţi, cu rari soldaţi printre dânşii, evoluând pe la răspântii, dosindu-se ba după colţuri, ba prin ganguri,

își cauță, își momesc dușmanul din adăposturi. Cu cartușiere încinse peste îmbrăcămintea groasă de iarnă ori cu încărcătoarele lungi de la mitraliere aruncate după gât dau neîntrerupt târcoale țarismului refugiat în localul poliției, de unde se trimite mereu focul. Ci revoluționarii cauță cu țeava spre etajele de sus ori în lungul străzii, mai departe și răsună neîntrerupt, sinistru, lunga îngrămădire de ziduri. Se izbesc porți și uși, zuruie geamuri...

Detașamentele poliției sunt dosite pe Liteini și pe străzile laterale, în clădiri publice și private. Undeva!... Nu știu unde, răgaz pentru vorbă lungă nu mai e, deși înțeleg mai mult acum acest grai al gesturilor. Se mai aud doar exclamații, respirări înfrigurate, îndemnuri... „*Tovarisci!*" „*Tovarisci!*" În momentele mai critice, mă retrag într-un gang pentru a-l părăsi iarăși și a mă adăposti după o altă poartă.

Dar în fund, pe Liteini, prin preajma legației românești arde... Se vede din Nevski cum fumul crește negru sfârticat pe-alocuri de flăcări; cum copleșește uriașa clădire – e tribunalul! –, cum focul iese prin ferestre, prin acoperiș și, învăluit, se ridică în slavă însoțit de detunăturile de jos... Spectacolul îmbărbătează strada...

Obligați parcă de-acuma să facă dovadă de mai mult curaj, soldații îi îndeamnă ei pe lucrătorii mai mulți, mult mai mulți la număr. Sarcina li-e grea, căci trag într-o doară, trag în ziduri, în ferestre, în necunoscut și trebuie repede să reintre în adăpost, căci dușmanul pândește aproape nestingherit. Aici ei frământă printre dinți o înjurătură, o ocară, vorbind adesea singuri – până ies iarăși... Dar nu întârzie mult în larg, în bătaia armelor... Iată-l pe unul că face o mișcare, ca și cum și-ar fi adus aminte să se întoarcă: aruncă o mână într-o parte, ca și cum s-ar feri – și cade îndărăt...

E greu până ce-l vor cuprinde pe dușman din mai multe părți, până ce se vor putea cuibări și ei prin adăposturi prielnice... Se văd tot încercând pe la uși... pe la porți...

La ceasul trei, orașul se leagănă pe vuiet de glasuri și pocnet de arme... Se ivesc cele dintâi automobile sanitare, cu stegulețe roșii, cu sanitari și chiar surori de caritate. Din ochi iau știre despre răniți, la semnele oricui opresc și iau rănitul din ogrăzi, din case – sau trec în goană aclamând revoluția... Centrul capi-

talei – cu cele câteva clădiri în flăcări – e în plină luptă decisivă. Tot așa – se spune – cartierul de către Vîborg...

Dar oamenii cu care ai putut schimba pe fugă un cuvânt au dispărut repede undeva într-un coridor, pe o ușă, tot așa cum dispar însumi în clipele grele, când nu mai știu de unde vine toiul. Și iar nu mai pot afla nimic. Rămân în necunoștința multor lucruri, încurcat, cuprins de frică. Cum nu întotdeauna am încredere în cei care mânuiesc armele pe uliță, nu știu încotro ar fi mai cuminte să mă trag...

Dar iată un „european" după toată înfățișarea. Aproape de colțul uliței Nikolaevskaia iese în larg și urmărește cu ochii sanitarii ce scot o targă dintr-o curte. Pe când el se adresează în franțuzește unui lucrător ce ridică din umeri, îi ies înainte... Când află că sunt și eu străin – ca și cum aceasta ar fi fost o naționalitate în Petrogradul răzvrătit –, face omul niște ochi mari, mă înhață de braț, mă trage înapoi pe trotuar, apoi în adăpostul unui coridor, unde îl așteaptă un cunoscut... E profesorul olandez, doctor Grondijs, corespondentul lui *Revue des deux Mondes* și *L'Illustration* pe frontul Brussilov. Îmi prezintă și pe tovarășul său din coridor... un englez ceva mai vechi în Petrograd, reprezentantul unei case de comerț din Londra. Știe câte ceva rusește, însă probabil având convingerea că, după război, persoana lui este încă mai prețioasă pentru omenire, nu iese din ascunzis, și așa olandezul nu-i poate lua folosul... În plus, englezul este foarte îngândurat. Setea după libertate a *mujicilor* ruși ar putea în adevăr să aducă o răsturnare a raporturilor de pe piețele lumii... Și englezul dă din cap către mine – „aliat" comun al lui Nikolai al II-lea –, subliniind prin aceasta calitatea obișnuită de „neutral" a olandezului... Dar olandezul, răpit de avântul sufletului popular, se îndreaptă către fiecare dintre cei ce intră în coridor ori trec pe trotuar și apoi mă trage în stradă după el.

Dar focul din nou întețit – de astă dată cu țăcănit de mitralieră – ne aruncă iar în adăpost, în amestec cu alții, armați și nearmați, ce se întorc plecați ca și cum, prin aceasta, ar vrea să micșoreze ținta. Mai târzior, cum ieșim toți de acolo într-un moment prielnic, se încinge pe aproape alt foc, care ne aruncă în alt adăpost și îl pierdem pe englez. Voind apoi olandezul să-l regăsim cu orice

preț, un nou moment de criză și panică ne desparte și pe noi...

Rămăsesem în fața unei porți închise, în adăpostul zidului, rezemat, lipit de poarta de fier zăvorâtă bine, lângă un civil și un soldat – cel dintâi cu armă, celălalt fără. Se înserează. Soldatul – un polonez care știe ceva nemțește, mă încredințează că, acum, trei regimente merg mână în mână cu revoluționarii și că niciun alt regiment n-a putut fi scos pentru apărarea regimului. Nu uităm, din vreme în vreme, să încercăm poarta.

Soarele se lăsase undeva departe, peste zarea înnegurată, după uriașele clădiri cenușii, vuinde de ecouri – și prinse să se strecoare pe nesimțite noaptea dând ocol vâlvătăii de la tribunal. Eu am început să mă tot strămut prin întunericul crescând, pe Nikolaevskaia înainte, repede; apoi, îndărăt, alungat de o dezlănțuire neașteptată și iar înainte. Când mai am un *cvartal* până la strada mea, se încinge pe neașteptate un foc sălbatec de-a lungul zidurilor – și dăm buluc vreo zece inși în același coridor. Cum locurile acelea nu le bănuiam atinse de incendiu, întreb pe o *ghimnazistcă* cu geanta la subsuoară de lângă mine, ce să mai fie și asta – și dacă e cumva cu putință ieșirea prin dos în Dimitrovskaia. Aflu că focurile vin de vis-à-vis, de la un alt *uceastoc* polițienesc și că se răspunde din stradă și încă din câteva locuințe particulare; dar ieșire prin dos nu este...

Văzându-mă neliniștit – căci de astă dată îmi fu mai mare frica decât întotdeauna –, fetei i se păru că nu mă bucur de răsturnare și mă întrebă, în cele din urmă, dacă într-adevăr nu mă bucur, dar cu glas rugător, ca și cum ar fi vrut să mă roage să mă bucur...

La cel dintâi moment prielnic fui dincolo de colț; niciun felinar, nicio lumină la ferestre nu fusese aprinsă... Și când mă văzui iarăși în poartă la No 8, de unde plecasem parcă de mai multe zile, îmi fu ca și când aș fi lăsat o povară grea și îndelungă de pe umeri. Și acolo, în adăpostul intrării, mă oprii câteva clipe să ascult vuietul cu detunăturile înăbușite, aproape ori departe în noaptea oarbă.

Parcă o răsuflare grea învăluie orașul. Acum abia simt pe mâini și pe față fulgii de omăt căzând din întuneric.

Când mă urc la etaj, găsesc pe toți ai casei împrejurul samovarului, iar Elena Sergheevna, după ce a încuiat în urma mea cu

cheia, cu zăvorul, cu lanțul și cu cârligul, se puse să-mi toarne ceai și să mă întrebe și iar să mă întrebe ba cu interpret, ba cu gesturi cu o bucurie stăpânită, străbătută totuși de grijă. Căci focurile se aud mereu în noapte, iar răsculații intră prin case la percheziție după oameni de-ai poliției. Borșcevski mă și întreabă de pașaport. Cu ochii întreabă și ceilalți, ceea ce înseamnă că aceasta îi preocupă pe toți mai dinainte. Nu-l prezentasem încă la poliție. Dar aceasta e mai mult un avantaj în fața noului regim – gândesc dânșii.

Ce mai e pe ulițe? mă întrebară pe întrecute, ca mai proaspăt sosit.

Eu aflu de la dânșii abia acum că, prin decret imperial, cu data din ajun, Duma fusese dizolvată pe ziua de 26 februarie – și acest act a făcut din opoziția Parlamentului centrul mișcării și s-a dat astfel un imbold mai puternic avântului mulțimii... Țarului i se cere abdicarea... Șefii cadeți și socialiști, care au intervenit în mișcare, au cerut avizul și sprijinul comandanților de armate. S-au eliberat toți condamnații politici – începând cu bănuiții și sfârșind cu teroriștii. S-a alcătuit *Sfatul lucrătorilor și soldaților.* Comesenii mei chiar citesc *Izvestia* statului, care a reapărut din colbul anului 1905...

Și pe când eu sorb băutura caldă, binefăcătoare, după zbuciumul și gerul îndelung, după ziua aproape fără dejun, amfitrioana coboară asupra-mi din ochii ei protectori o privire de înțelegere și mulțumire: prevăzuse că deznodământul nu mult avea să întârzie.

Trebuie să fi dormit un somn în adevăr adânc, ca să nu mai aud nimic toată noaptea aceea. Căci până la ziuă *uceastocul* polițienesc din vecini, unde eu *nu* ajunsesem să-mi vizez pașaportul – a patra clădire în același șir –, fusese cucerit de revoluționari, dat și el pradă focului și stins de pompieri în aceeași noapte. Clădirea cu trei etaje, pentru care se hărțuiseră până târziu în noapte, oferă un spectacol rar ochilor, trecută cum e prin foc și prin apă. Cu lemnăria toată mistuită, cu ferestrele căscate mari și negre, cu zidurile afumate, edificiul poliției e mândru și bogat împodobit în horbotele de gheață – înflorite încă de chiciură –, ce-l îmbracă pe de-a-ntregul. Lăcașul în care țarismul își adăpostise zbirii lui, ca printr-o minune din povești, se prefăcuse peste noapte în palat de cristal.

Peste el şi peste toate, se scutură din cerul plumburiu fulgii înceţi şi rari, trudiţi parcă de un drum lung; apoi fulgi mai deşi, mai grăbiţi, ce se tot îngrămădesc din urmă pe calea spre pământ, mulţi în căderea lor, ca o şoaptă asupra oraşului în plină pândă încă...

Când spre miezul zilei trec iarăşi din Sadovaia pe Nevski, sosise iarăşi vântul, iar fulgii porniţi cu răgaz la drum se vântură pe uliţe, printre ziduri, pe cheiuri, în şuierul vijeliei crescânde. Şi cum în ziua aceasta vechiul regim încă nu şi-a pierdut toată nădejdea, iar revoluţionarii trecuseră dincolo de a lor, vânătoarea continuă încă pe unele uliţi: cei din urmă au să-i mai scoată pe cei dintâi din câteva ascunzişuri, de unde, uneori, vociferează mitraliera. Pentru ea au ieşit în cele din urmă şi automobile blindate.

Soarta poliţiştilor capturaţi e adesea crunt pecetluită şi este jalnică înfăţişarea acelora pe care mulţimea îi duce la Dumă.

Dar la podul Anitcikov, cel cu caii de bronz de pe canalul Fontana, mă izbeşte de departe o împerechere de sunete, cu un ritm neobişnuit prin locurile acelea. Mai la o parte, pe chei, doi soldaţi neînarmaţi, bărbaţi în puterea vârstei, vorbesc grăbit şi mai caută împrejur... Sigur nu sunt ruşi... nici chiar dintre „ruşii" seminţiilor multe din Răsărit.

Sunt români!...

„Basarabeni?" întreb eu grăbit.

Cu ochii căscaţi şi cu gura întredeschisă de bucuria neaşteptatului eveniment, ei caută pe un moment muţi la mine şi răspund amândoi într-un glas: „Besarabeni!"

Cu toate că trecusem prin Basarabia, ei sunt cei dintâi români basarabeni cu care am putut vorbi. Poate că e mai mare bucuria lor decât a mea, căci pământul Basarabiei de doi ani nu-l mai călcaseră. Caută la mine ca şi cum în ochii, în faţa mea s-ar fi prins ceva din ţara depărtată. Unuia îi scapă o mişcare: schiţează obişnuitul gest ţărănesc de a te prinde şi sălta de mijloc. Dar iute îşi trage seama şi se mărgineşte să-şi poarte mâna pe haină-mi:

„Iaca, Ioane! Iaca, măi!.. Dumnealui o vinit din Besarabia!..."

Dacă şi-ar fi putut atunci purta mâna pe un suman aspru, ar fi simţit acolo, cu adevărat, o părticică din patria lor îndepărtată.

Oamenii – unul bălțean, altul sorocean –, arătând cu ochii împrejur, mă întrebară ce cred că are să iasă din „tulburarea aiasta a norodului" și dacă din partea pământului și a păcii are să se aleagă ceva... Ne despărțim repede. Înfășurați în *șinelurile* lor sure, ei se pierd după niște ziduri, iar eu îmi urmez calea cu simțământul nelămurit că nu mult după mine vor revedea și ei Basarabia.

REVENDICĂRILE MOȘTENIRII

Cine făcuse revoluția? Cine și unde fusese regizorul?

După ce răsturnarea izbutise, atât grupul revoluționar din Dumă, cât și muncitorimea socialistă, fiecare ar fi fost bucuros să ia asupră-și cinstea și răspunderea... Și puterea!

Cine deci deschisese zăgazul?

E drept că fiecare contribuise cu partea lui, dar când era să găsească capătul firului și mâna călăuzitoare în întuneric, nicio parte nu cuteza să-și strige meritul. Lasă că mai era un factor. Vechiul regim. Contribuise și el – și nu numai cu tirania și cu nelegiuirile lui, ci foarte probabil și cu propria-i manevră revoluționară... Dar pe el îl uită de acum în socotelile lor, ca pe orice dispărut.

Răsturnare urmăriseră socialiștii cu muncitorii lor din fabrici și uzine și tot răsturnare – alta! „complotaseră" o seamă de oameni din Dumă. Aceștia, e drept, se mulțumeau cu mult mai puțin – de pildă: întronarea unui regim constituțional cu guvern responsabil, continuarea războiului și – dacă ar mai fi fost cu putință – Constantinopolul... Între ei și anumite cercuri militare, încă din toamnă, de când declaraseră război regimului, se plănuise un pronunciament militar, o revoluție de curte care să schimbe peste noapte actorii și încă, cel mult, să-l înlocuiască pe Nicolae cu feciorul său, Alexe, sub regența marelui duce Mihail Alexandrovici, fratele împăratului. Dar visul *celorlalți* – toți oameni trăiți în asprimile muncii, în teamă și în „experiență" – se concretiza cutezător astfel în proiectul de rezoluție privitor la război, descoperit la socialiștii din Dumă: „Din punctul de vedere al clasei lucrătoare, ca și al maselor muncitoare ale tuturor

noroadelor Rusiei, cel mai mic rău ar fi înfrângerea monarhiei țariste și a armatei sale".

Distanța dintre cele două programe deci – ca cerul de pământ, ori, ca să folosim o măsură mai concretă, ca de la Petrograd la Constantinopol...

Din întâia zi deci, cele două categorii de revoluționari începură să-și dispute surd conducerea. Muncitorimea socialistă, care avea conștiința că ea făcuse revoluția – și de fapt ea riscase pe ulițe, cu soldații pe care, sigur, tot ea îi câștigase – alcătuise încă din seara de 27 februarie „Sfatul lucrătorilor" (mai târziu și al soldaților) cu *Izvestia* lui din 1905. Se instalase în sala ședințelor plenare ale Dumei din Palatul Tauridei, fără să mai întrebe pe președinte și începuse să adreseze manifeste către muncitori, către armată, către populația Petrogradului. Și așa, din prima zi, Comitetul provizoriu – ales dintre membrii Dumei, pentru girarea trecătoare a afacerilor publice și transformat, a doua zi, în Guvern provizoriu – a trebuit să înceapă discuția competențelor cu muncitorimea care-i organiza de zor pe toți și lua în primire totul de la aceia, pe care singură îi ducea la închisoare. Erau așa de hotărâți muncitorii – ca și „tovarășii" lor proaspeți, soldații – în planul lor de a acapara exclusiv și iute puterea, încât însăși intrarea socialiștilor Ciheidze și Kerenski în burghezul „guvern vremelnic" se făcuse greu, cu rezerve și cu aprobarea prealabilă a *Sovietului*.

Dar cei doi socialiști au fost, în zilele acelea de oscilare și dibuire, o punte necesară între cele două tendințe contrare, care urmăreau fiecare mai întâi să o subordoneze pe cealaltă și apoi să o suprime. Căci numai singură stăpână putea democrația revoluționară burgheză să-și asigure și pe viitor un împărat, un mic țar al ei – și numai singură stăpână putea muncitorimea socialistă să scape pentru totdeauna de țar și să întroneze republica, pentru care, din prima zi, începuse propaganda exclusiv roșie. Se înțelege că țarul ori regentul are *el* armata – Nicolae al II-lea abia peste două zile avea să-și semneze abdicarea în așteptarea ajutoarelor de pe front... – și că împăratul, după ce-și redobândește ascultarea și puterea, se reîntoarce iarăși la ai lui.

Și astfel, dacă masa revoluționară – civilă și uniformată – nu poate să câștige de astă dată toată armata prin impunerea grabnică

a autorității sale, trecutul poate să revină mai curând sau mai târziu și setea de încălcare cultivată încă dinainte de Piotr Veliki trebuie să se mai dezlănțuie și altă dată. De aceea, nesocotind Duma, ca și pe revoluționarii ei de ocazie, muncitorii fac tot ceea ce vor, dar tratează mereu cu ea și iau și ei parte la manifestările de recunoaștere vremelnică a Guvernului provizoriu. Și în vreme ce Protopopov și cu oamenii lui – care își avuseseră și ei partea de netăgăduit în marea prefacere – sunt conduși la fortăreața Petru și Pavel, unde așa fețe nu mai intraseră, polcurile din capitală se scurg pe toate ulițele spre Dumă. E drept că nu numai pentru fosta Dumă, căci acolo nu prezidează numai organul de cârmuire delegat de ea, ci și sfatul ales de muncitorii și soldații din Petrograd...

E 1 martie, o dimineață frumoasă.

Se subțiază și se sfârtecă deasupra norii și cad asupra orașului, îndelungă vreme străbătut de fiori și de foc, o lumină blândă cernută, distilată de sus, răzbătând ca un slab ecou de la o primăvară de departe. E pace, liniște și omătul crescut se macină sub picioarele celor care, încotoșmăniți bine ori îmbrăcați mai sărac, fac coadă lungă la pâine, la zahăr, la gaz și care două zile nu prea cutezaseră să iasă din casă. Câte un soldat le observă rândul. Alții, cățărați cu scările pe clădiri, izbesc jos, cu tot felul de unelte, insignele și toate atributele imperiale ale trecutului de pe administrații publice sau locuințe private. Alții, cu puștile aruncate voinicește pe umăr și cu mândria strigând în ochii reci, conduc, pe jos ori în automobile-camioane, grupele de polițiști și alți deocheați, dibăciți prin adăposturi. Trec adesea chipuri de acelea pierite, de-ale puternicilor de odinioară, fără speranță, cu ochii plecați, temători de privirea și de ziua de mâine. Cu sănătatea lor multă și grea – silindu-se parcă s-o mai reducă prin atitudine – și cu înfățișarea din ceasul acesta, ei strămutau silnicia de odinioară spre închisorile de curând golite. La răspântii, pe unde săniile din nou își taie drum, fac noua pază polițienească, studenți și cetățeni încinși peste haina civilă cu bandă roșie la braț și cocărzi ce răzbat pe toate piepturile.

Mi-e greu să știu dacă cântările pe care coloanele lungi ale regimentelor le revarsă spre Dumă sunt și patriotico-războinice ori numai socialiste-revoluționare. Câte opt în șir se scurg și nu se mai sfârșesc. Și mulțimea aceasta, care nu prea făcuse revoluția,

dar o acceptă bucuroasă – căci ea suprimă porunca şi poate şi războiul –, trece cu ochi încrezători, mândră de rolul pe care i-l acordă privitorii, cu cocardă roşie la şapcă, la piept, cu steag de aceeaşi culoare în mijlocul coloanei. Trec şi regimentele gărzii „împărăteşti" – cu ofiţeri de-ai lor şi mai cu seamă fără ofiţeri.

Măreţ şi înfricoşător marş peste Rusia celorlalţi! E măreţ prin proporţii şi prin rostul lui adânc. E înfricoşător prin înţelesul din toţi ochii „muscalilor", care privesc protectori la public şi se lasă conduşi încă de ofiţeri, acceptând ordinea şi autoritatea pe ziua aceasta... În ţinută marţială *voită*, cea mai mare armie a războiului îşi face ieşirea din luptă. Nu-i putuse „elibera" pe alţii sub povaţa împăratului – se eliberează măcar pe ei şi pe ai lor de împilare. Publicul, în delir, aclamă îmbrăţişând cu ochi umezi coloanele unduinde-sure, stropite cu roşu, care cu pasul lor marţial, sunând surd în omătul bătut, pecetluiesc acum soarta revoluţiei. Trec şi coloane de ofiţeri. Toţi pe sub ochii preşedintelui Rodzeanko şi ai demnitarilor din guvern şi soviet – ca să se împărtăşească de recunoştinţa lor.

Dar printre dezlănţuirile elementare de entuziasm cad străini, aiuriţi în gânduri, şi unii ochi ce se silesc în van să ia parte la bucurie.

Guvernul provizoriu, alături de socialişti, cultivă cu ardoare armata din capitală, mai cu seamă că, în aşteptarea ajutoarelor din afară, Nikolai al II-lea îşi tot amâna hotărârea şi abia la 2 martie avea să renunţe la tron, făcând acelaşi act pentru fiul său şi revenind iarăşi... Iar în timpul acesta, soldaţii cu muncitorii pun stăpânire pe oraş cu sfaturile, cu comitetele şi comisiile lor – cu inscripţii şi cu steaguri noi, care fâlfâie multe cum n-au mai fâlfâit în Rusia. Şi deoarece aceştia, urmaţi de mase, se organizează grabnic pretutindeni şi răzbat departe cu republica, e „rugat", în cele din urmă, fratele lui Nikolai, marele duce Mihail Alexandrovici, să se lase şi el de tron... Şi a venit atunci renunţarea sub forma aceea mărinimoasă, care distinge feţele de înaltă obârşie şi care le păstrează totuşi o potecă deschisă spre sceptru: „Am luat hotărârea fermă de a accepta puterea supremă numai în cazul dacă aceasta va fi voia marelui nostru popor" etc. ce avea să fie exprimată prin Constituantă.

Şi aşa a rămas Guvernul provizoriu singur în faţa muncitorilor şi soldăţimii. Şi precum înainte de 27 februarie se purtase lupta împotriva regimului vechi Goremîkin–Protopopov, tot asemenea acum ea se porni, deocamdată surdă, împotriva celor noi care îl înlocuiseră – împotriva guvernului burghez, prezidat de preşedintele Zemstvelor, prinţul Lvov. E mai mult o expropriere, căci toate organele de administraţie se strecoară pe rând în mâinile suflecate ale sfaturilor, iar ceilalţi, din zi în zi, mai mult domnesc decât guvernează. Simţi în adevăr că ceva atârnă în aer. Şi acela e guvernul, guvernul provizoriu, care, mutat în Palatul Mariinsk spre a face loc celorlalţi în sala mare a Dumei, începe să scrie şi el apeluri către soldaţii şi către muncitorii care mână înainte revoluţia şi o „adâncesc". Aceştia din urmă, încă în apelul lor din 28 februarie către populaţia Petrogradului spun: „Lupta continuă încă; ea trebuie dusă până la capăt. Vechea stăpânire trebuie să fie definitiv eliminată şi să lase loc orientării populare". „Poporul trebuie să-şi alcătuiască propria lui organizaţie de guvern."

Dar în seara de 1 martie şi unii, şi alţii simt trebuinţa de a stabili o înţelegere. Ea are să dea *sfatului* putinţa de a merge înainte pe un făgaş public acceptat de guvern, care singur are să primească îndatoriri, spre a obţine în schimb „sprijinul organizaţiilor democratice" şi alte câteva iluzii. Şi delegaţii ambelor părţi au stabilit textul următoarelor condiţii: „În activitatea lui, cabinetul de conlucrare se va orienta după următoarele baze: 1) Deplina şi grabnica amnistie în toate chestiunile politice şi religioase, între care şi atentatele teroriste, răzvrătirile militare, delictele agrare ş.a. 2) Libertatea cuvântului, a presei, a asocierii, a întrunirii şi grevei *cu extinderea libertăţilor politice la cei din slujba militară, în graniţele îngăduite de condiţiile tehnice ale războiului.* 3) Suprimarea tuturor îngrădirilor sociale, confesionale şi naţionale. 4) Grabnica pregătire pentru convocarea, în baza votului obştesc, egal, direct şi secret, a Constituantei, care să fixeze forma de guvernământ şi constituţia ţării. 5) Înlocuirea poliţiei cu miliţia populară, pe baza alegerii şi supusă organelor sine-ocârmuirii locale. 6) Alegeri în organele sine-ocârmuirii locale pe baza aceluiaşi vot obştesc. 7) Corpurile de trupă, care au luat parte la mişcarea

revoluționară, să nu fie nici dezarmate și nici duse din Petrograd. 8) *Suprimarea tuturor restricțiilor pentru soldați în exercitarea drepturilor publice acordate celorlalți cetățeni* – sub rezerva asprei discipline militare la front și în exercițiul slujbei militare.

Acestea dobândite și aduse la cunoștința publică – sfatul cu sfătulețele lui purcede apoi mai departe să cuprindă terenul de dincolo de granițele fixate...

Un îndemn și mai puternic de a nesocoti autoritatea Guvernului provizoriu le-a dat lor guvernul însuși, când, prin glasul lui Miliukov, la 2 martie, și-a arătat în Dumă orientarea lui monarhică...

Dar nu numai organizațiile revoluționare muncitorești și militare mână și adâncesc revoluția. Trudesc cu ele masele înseși. Spre „respublică, pământ și voie" – chiar pământ fără voie la adică, și fără plată, iar voie largă în toate...

DUPĂ RĂSTURNARE

În primele zile ale lui martie, lucrătorii și soldații munceau de zor la „demontarea" țarismului, ștergând orice urmă a lui. Dar nu numai ei... Ceilalți, mulțimea din stradă – *tolpá*, cum îi zic rușii – muncea poate cu încă și mai mult sârg. Iar cine nu ajuta la doborârea inscripțiilor și emblemelor imperiale ori la descoperirea și transportul polițiștilor lua parte la agitația din *uliță*...

Când polcurile ce participaseră la revista de la Dumă reintră în cazărmi, mulțimea, pe la atâtea răspântii, își improvizează adunările. Cârduri, înfiripate undeva la întâmplare, se scurg fără țintă în procesiuni, în mitinguri ambulante pe ulițe, pe trotuarele largi, pe unde le poartă eroii momentului: scad, cresc, se îmbucătățesc, se împlinesc iarăși... Căci toată lumea e acum liberă – liberă și de lucru, care de o săptămână a încetat în toate fabricile... Parcă e o nuntă, la care întreg orașul ia parte; și cum nici tramvaiele nu circulă de când cu greva, toți umblă pe jos, cu răgaz destul, molipsitor – căci atunci când nu te poți grăbi, zăbovești și mai mult –, se împiedică oamenii pe drum, intră oriunde și cu oricine în vorbă, ca și când ar relua o convorbire cu

nişte cunoscuţi... E o beţie şi o înfrăţire generală... Auzi doar în răstimpuri: „*Idiom, gospoda*" [Să mergem, domnilor].

Mai departe! În câteva zile cuvântul *gospoda* a primit o nuanţă de mare intimitate. După ştergerea regimului tiraniei, oamenii se simt ca nişte vechi cunoscuţi, se aude, din zi în zi, tot mai mult cuvântul *tovarişci* în toate straturile societăţii la contactul cu noua lume ieşită la suprafaţă: soldaţii şi muncitorii. Mitingurile ambulante se înjghebează de obicei aşa: unul citeşte cu glas tare, să zicem, un apel, un manifest, de cele mai adeseori gazeta sovietului proaspăt ieşită din cenuşa celeilalte revoluţii, *Izvestia*. Ascultă alţi patru, apoi şase, zece, care se tot înmulţesc. Asculţi şi tu... Lectorul însă, care se mai opreşte să facă unele comentarii, e cuprins de indignarea autorului, şi ori el, ori unul dintre ascultători începe astfel primul discurs...

În fruntea masei impunătoare care se varsă pe uliţa Kazanskaia, dătătoare de ton este o figură stranie de asiat, o mare alcătuire cu gâtul lung, cu pomete mari, palide şi glas detunător. Sutele de extaziaţi îl urmează ori se opresc să-l asculte, să aclame revoluţia – acest oaspe mult aşteptat, necunoscut, viforos şi prielnic –, să strige cu oratorul toate lozincile ei. Străbat parcă fără alegere uliţele şi pe toate le umplu de emoţionant vuiet de bucurii... Din vreme în vreme, convoiul se opreşte. Şi-a mai adus aminte ceva să le spună: „*Gospoda!...*" Iar glasuri din mulţime îl ajută: „*Tişe, gospoda!*" [Linişte!] Şi, cu o atenţie religioasă, îl ascută din nou. Căci în glasul lui covârşitor a toate, viforos şi dramatic, în gestul larg, ei văd chiar întruchiparea concretă a revoluţiei. Şi dacă purced înainte, acelaşi orator cu mantaua tocită se mai întoarce pentru câte o clipă, pentru ca, rotindu-şi ochii asupra tovarăşilor, să mai adauge: „*Da zdravstvuiet revoliuţia!*" „*Da zdravstvuiet svobodnaia Rossia!*" Şi glasurile huiesc ca în ecou. Dar se întoarce iarăşi să mai strige una pe care o uitase: „*Da zdravstvuiet konstituţionnaia respublika!*" şi aşteaptă o clipă ca şi ea să fie repetată de mulţime. A doua zi l-am văzut, modest şi serios, la restaurantul vegetarian din Sadovaia, cercetat de public mai mult sărac. Se serveşte din aceeaşi farfurie cu el o fată – trebuie să fie studenţi amândoi – şi ea îi învăluie, în tăcere, cu o privire admirativă, faţa palidă, aspră, încununată de plete...

Dar și în ziua aceea, ca în toate zilele următoare, până la plecare, strada a huit de revărsarea lor. Căci Petrogradul, ținut sub presiune de pândă și prigoana cea grea, ca apele după apăsarea îndelungată a ghețurilor iernii, își ieșea acum din albie, să inunde o țară întreagă. Mulțimi pestrițe, printre care se fac colectele pentru orfanii celor căzuți pentru libertate, pentru cei eliberați din închisori, pentru oul de Paști al soldaților, mulțimile acestea, învăluindu-se pe ulițe, înjgheabă și desfac mitinguri – și oratori de avânt, diletanți de toate categoriile și vârstele, se improvizează repede și cu hotărâre, îngăduiți ori ascultați cu religiozitate de public, care înțelege să respecte libertatea cuvântului. Masele acestea cresc în fieștecare zi cu amestecul uniformelor; căci după ce și-au ales sfaturile, soldații au tot mai puține griji la cazarmă... Printre ei, chipuri mici de femei sub căciuli respectabile – căciuli brumării ori de astrahan; apoi purtate de ambele sexe, căciuli cu marginile întoarse asiatic („zăgăreaua" ungurească) ori cu fundul de postav colorat, căciuli săltate peste mulțime, pe chipuri mari, blonde, păroase, extaziate, plus rare paltoane negre și blănite – printre „șinelurile" sure ale soldaților, ochi aprinși și ochi curioși –, mulțime mișcătoare, în convoaie mânate de beția înfrățirii, se rostogolește mereu, fără odihnă, pe ulițele albe ale capitalei lui Petru, hotărâtă parcă s-o desfunde...

Așa a fost și ziua de 5 martie, când ne-am despărțit – eu de Petrograd și Petrogradul de mine și acest martie de toate celelalte din viață-mi – și când, din slavă, fulguia iarăși și omătul se cernea peste mulțimile stropite cu roșu: cu placarde, cocărzi, steaguri. Iar când mă apropii de gară, lăsând un mare miting cu mustățile închiciurate ale oratorului, streașină albă deasupra gurii detunătoare, ocolesc pe Nikolaevskaia încă un convoi, un miting ambulant însă fără orator. Dar, în schimb, aici, unul în fruntea mulțimii, cântă solo cântece revoluționare, cu gesturi patetice ca la operă. Gloata, scurgându-se după cântăreț, ascultă covârșită de pietate glasul puternic însoțit de gesturile profund dramatice ale iluminatului și se tot pierde înapoi, departe, năzuind undeva spre slobozenie multă, spre slobozenia toată, unde nu mai este piedică, nu mai e niciun fel de constrângere...

După ei și cu ei, în ceasul acesta de după-amiază, se lasă,

se cufundă tot mai adânc în negura lui Petrogradul, și trenul nostru fuge spre miazăzi, iarăși prin largul nesfârșit, neguros, alb și rece; trece pe lângă Țarskoe Selo, arest acum lui Nikolai Romanov, pe lângă soldații lui roșii de cocărzi, prin stepa fără hotare, gonește prin umbra pădurilor înalte, roșii de brad ori albe de mesteacăn, care fac în lături din cale, alunecând zvelte ca o școală de fete ieșite la plimbare – și dosesc mereu în urma lor sate nezguduite încă din pacea lor...

Așa a doua, așa apoi a treia zi, prin fața malului ridicat al Niprului, pe care se saltă Kievul cu turnurile lui de aur în lumina apusului roșu...

Dar, dincolo de Kiev, buchisesc în ziarul *Kievskaia Mîsl*, din mâna unui vecin, titlul articolului prim: „*Aftonomia Ukrainî*". 8 martie! Mă lupt cu ochii să răzbat până la înțelesul dintre buchii, dar nu pot să ajung atât de departe... Ce-or fi făcând basarabenii noștri?!

A doua zi, iarăși prin stepă, cu două opriri mari până în seară, pentru ca Nistrul să se poată coborî și de astă dată în întuneric... Dar pe la cântători, prind să se ridice din omăt, sus, în noapte, dealurile sure... Trecem printre ele, aproape, și pare ca și cum am fi intrat într-o ogradă printre niște stâlpi de porți din cele bătrânești.

De ici și de colo clipesc lumini sfioase...

ÎN BASARABIA REVOLUȚIONARĂ

Baba zilei acesteia, îndărătnică și urâcioasă – ca și iarna care așa de silnic se îndepărtează –, înălbise iarăși stepa abia dezgolită a Ucrainei și mână acum pe dincoace de Nistru necruțătoarea ei vifornița, ce nu mai lasă răgaz fulgilor să se așeze... Scormonește omătul de pretutindeni, îl face vârtejuri și-l aruncă în vagon, în stâlpii de telegraf, în crengile dezgolite – la întâmplare... Și stâlpi și copaci trec mereu prin dreptul ferestrei înapoi, șfichiuiți – grăbiți ca niște drumeți în căutarea unui adăpost – și ca năluci se pierd iar în noapte. O lumină ostenită, tulbure, croiește forme nelămurite în încăperea îngustă a compartimentului și aruncă

paloarea morții pe fețe. Printre șoapta stăpânită a doi călători care și-au luat o porție de somn, străbat, din vreme în vreme, înainte, răsuflările celorlalți.

Ci din duruitul surd al vagonului se desface iarăși șuierul prelung de bariton al locomotivei: Chișinăul!...

În tact mai rar, tot mai rar, ne strecurăm printre șiruri ninse de vagoane și ne oprim în fața unui peron lung, în lumina căruia fulgii nenumărați de argint plutesc ca un roi nesfârșit de flutурași. E ceasul trei din noapte.

După atâta drum în necunoscut, prin larga străinătate a oceanului rusesc, pășesc pe pământul Basarabiei revoluționare, al Moldovei, o sută de ani călcată de nepăsare, străinătate ori tiranie: pe moșia lor, a bătrânilor, sfâșiată la Prut, înecată în Pustiu, în bătaia crivățului rece – în continentul fără hotare... Sunt numai o sută de ani... Așa de puțin și așa de mult.

Ce poate oare să mai reînvie Moldova, cheia viitorului nostru zăvorât la Prut?!

Dar azi frânele sunt rupte, cătușele cad zuruind prin largul de necuprins al „Sfintei Împărății dreptmăritoare" și popor după popor, buimac se ridică, caută, ar vrea și nu poate să creadă minunea...

Neașteptată minune! Căci a căzut și clipa hotărâtoare din marea încăierare de tiranii. O fâșie de soare sparge acum negura îndelungă – și *de aici* are să limpezească tot cerul... Acum în Împărăția Pustiului robii au început să gonească în amestec, departe de temnițí, învălmășiți, buimaci, fără țel, stârniți de biciul destinului...

Pe drumul acesta – iată-l! – pornește și fratele nostru mai mic... Ochii lui tulburi poate ne caută; dar din panta calvarului nostru – suit sub ochii călăilor lui – nu cutezăm a-l chema cu tot dinadinsul...

M-am strecurat spre ferestrele cu mai multă lumină, în restaurant, unde lume destulă se încălzește cu ceai, ori – aruncată parcă la întâmplare printre mesele înghesuite – luptă cu somnul: mai mult șepci și mantale muscălești, lumea sură din noua tovărășie a *tîlului* [dosul frontului].

Cu bendiță roșie la șapcă ori cocardă pe piept, „moscalul", candidat la sovietul de mâine, picotește înfipt pe același scaun

cu ofițerul. În dosul bufetului, doi chelneri, rezemați de dulapuri, palizi în bătaia luminii, își deschid mereu ochii și restabilesc – mereu provizoriu – echilibrul capului între umeri... Mai la o parte, o fată înviorează samovarul. Lângă acest auxiliar al stepei, al gerului și prieteniei fac cunoștința unui slujbaș al Consulatului sârbesc de la Odesa, care o rupe și pe românește și așteaptă, ca și mine, ivirea zorilor. Căci la hotelurile din oraș nu găsești un pat nici de cu seară, atâta muscălime a tăbărât pe *stolița* Basarabiei...

De la o vreme, ne uităm fiecare cum, din timp în timp, mai trece câte cineva prin fața celor doi chelneri, dă târcoale samovarului, față de care noi am câștigat oarecare vechime, își plimbă ochii peste gustările bufetului, ia ceva ori rămâne în așteptare... Mai târziu vine un altul, dintre cei care picotesc undeva prin coridoare ori de afară, îmbrobodit, nins, grăbit...

La un moment dat, sârbul ridică degetul și sprâncenele: i-a venit o idee. Trebuie să găsească el o odaie la hotel „Național", unde are întru câtva trecere la portar... – și, fără șovăire, o rupem cu samovarul spre a ne arunca în necunoscut... La ieșire, chiar, dăm peste un *izvoscic*. Mogâldeața sură, ninsă și picotindă de pe capră, punându-se în mișcare din toate laturile deodată, ca printr-un resort arată îndată două mâneci dezlipindu-se din masa ninsă, capul se saltă dintre umeri, mâinile fug la vale și prind biciul.

– *Svobodno?*

– *Svobodno!...*

Trăsura calică, capricios descumpănită și muzicală, are în fund un loc, cel mult un loc și jumătate, dar fără răzimătoare... Un avantaj... Căci mușteriii, putând să se reverse în afară, încap și doi.

Ocupat cu combaterea frigului, eu îmi reduc pe cât pot volumul. Sârbul – lățit binișor și îmbrăcat căldicel – vorbește mereu, iar eu, ținându-mă abia pe o jumătate de loc, răspund de mântuială, bătând insistent scara cu piciorul înghețat. Trec pe o parte și pe alta – după ce am urcat un piept cotit – acoperișuri albe, mai mult joase, case fără etaj, vechi, strânse sub broboadă de zăpadă, ca să asculte viscolul în singurătatea nopții... Uliți după uliți se desfac de o parte și de alta, cu clădirile lor împachetate în *cvartaluri*. La răspântii, roiurile de fluturi joacă mereu în lumina becurilor electrice... Și noaptea aceasta adâncă, cu ulițele pustii

și înfiorate de șoapta vântului, cu becuri abia pe alocuri făcând gol în întuneric – *chiar* și acum când nu-i suflare omenească pe uliță, simt cât de străin e Chișinăul...

Am oprit în fața unei clădiri cu etaj. Sunăm grăbit, apoi îndelung... De la o vreme, se simte o adiere de zgomot înăuntru, ușa se deschide și se ivește în semiîntunericul coridorului o umbră ce se apleacă somnoroasă, scrutătoare... Apleacă într-o parte și într-alta capul, ca o găină, ținând crăpată ușa și ispitind. Sârbul întreabă și împinge. Convorbirea se întărâtă. Eu mi-am întrerupt tropotul pe piatră și stau gata... Pare a se ajunge la o înțelegere – și ușa îngăduie, sârbul îngână ceva și încape *tot* prin crăpătură cu geamantanul după dânsul, apoi ușa se închide între mine și geamantan...

Întotdeauna când rămâi așa pe dinafară, îți vine să mai spui ceva... Mie însă surpriza aceasta din partea celui cu ușa, ca și a celui cu geamantanul, mi-a amuțit glasul. Lasă că, până să moară pașii lor pe coridor, nici nu puteam iute să găsesc limba în care să mă indignez cu efect... Fără să stau multă vreme la gânduri, o iau la drum. Nu vreau să spun că n-aveam vreme de pierdut, dar mă gândeam la patrule și mă înviora și frigul. Cu gândul oscilând între samovarul aburind din gară și un arest rusesc, iar cu ochii în căutarea unei ferestre luminate, o iau întins pe strada principală – mi se păru principală, fiindcă venisem pe ea de la gară, dar aveam dreptate –, apoi, după o vreme, repede înapoi spre gară, pe aceeași stradă largă și lungă, prea lungă – și pe întuneric...

Dar nu trec două *cvartale* și zăresc o lumină în geamuri la etaj și poarta deschisă la coridor... Urc la stânga niște scări de piatră întunecoase, căutând drumul cu mâinile și socotind să ies cam pe acolo de unde mă chemase lumina. Ajuns într-un vestibul – străbătut de paloarea slabă a omătului de afară, încerc să mă orientez... Se desfac din întuneric mai întâi două uși, ba trei... Dar lumină nu răspunde de nicăieri. Mă aplec. Parcă e lumină... Dar ascult în zadar. Apăs clanța. Nu e încuiat – și totuși nu se poate deschide... Ceva e răsturnat în cale... Împing – și, după strădu-ințí binecuvântate, am scăpat între uși, înfipt: e o sală mare cât o ogradă boierească – și sub lumina slabă a unui singur bec se vede o îngrămădeală de soldați și bagaje, tot locul e negru-sur că n-ai

găsi unde să stai într-un picior... Dar călduț aer și... greu.

Cel din ușă pare că se trezește – și mai împing o idee... Dar o mai slăbesc, căci bombănește – și întreb de ceainărie... Omul iar mai îngână nu știu ce, mai răspicat ceva – și străbate și o vorbă cunoscută din Moldova: *ciort!*, care nu înseamnează bine. În cazul cel mai rău, m-a dat dracului. După asta las clanța, ușa se închide automat și trec la cea din față...

În sfârșit, aici e rânduială: mese înșirate, cu fețe ori mușamale curățele, aer mai proaspăt și căldură potrivită. Dacă m-or lăsa aici, să nu mai zic nimic...

Când fac cel dintâi pas înăuntru, zăresc în colț la o masă, încotit, unul mare cu tot trunchiul deasupra... Parcă doarme, parcă nu tocmai... Dar iată că își saltă capul și începe să se tot tragă spre tavan – că acu te-aștepți să-l vezi desprinzându-se de jos.

Mă privește încurcat. Eu pe el cam mirat... Curios, parcă nici nu se bucură de mușterii...

– Aveți ceai?

– Deodată nu-i...

– Dar are să fie?!

– *Kaniecina...*

Bag de seamă că-i lipsește un picior. M-am lăsat pe un scaun și caut să-i citesc în față ce gândește la asta... A căscat o dată, apoi a oftat ușor, zicându-și parcă: „De-amu s-o mântuit cu hodina" – a cătat spre sala îngustă din dreapta, cea cu „uzina" de ceai (trei cazane pentru *kipeatok*, zidite în perete); apoi s-a așezat iar la masă, sprijinindu-și capul într-o mână...

– Dumneata ești rus?...

Omul se gândi o clipă... Întrebarea a venit prea neașteptată.

– Nu mai știu nici eu ce-s...

– Apoi, ceva trebuie să fii.

– Moldovan... Mata ești român?...

– Da... *moldovan.*

– Nu ești de dincolo de brazdă?...

– Ba da, român din Moldova... Ai fost vreodată în Moldova?

– N-am fost; da' vorba la dumneavoastră merge oleacă altfel...

– Merge, oleacă, la oamenii cu învățătură. Asta-i la toate neamurile.

Tăcurăm. Câteva clipe rămâne pe gânduri; parcă ar avea aerul să verifice spusele mele; mă cercetează foarte atent din fundul ochilor, şi în curând începe iar să picotească...

Se aud paşi. Intră o fată şi calcă a *hozeaică*. Mai târziu, o fată de serviciu, apoi alta. A început muzica vaselor (ceainice, pahare...). După îndelungă luptă cu umbrele, lumina nouă a zilei prinde a face dâră prin ferestre, iar cea dinăuntru a se aduna tot mai palidă în jurul becurilor... Lumea cea mai matinală începe să urce scările. Sunt tovarăşii de drum ai zilei, lucrători şi lucrătoare, precupeţi şi căruţaşi, care, mai înainte de a începe lucrul, vin să se încălzească cu *kipeatocul* evreului... Care cum se aşază, primeşte tava cu un ceainic mare de apă fierbinte şi un mic ceainic cu esenţă şi zahăr cu porţia şi paharul. (De la al doilea pahar înainte se mai plăteşte doar zahărul, iar cine şi-l aduce de acasă – nimic! Unii îl ţin între dinţi şi strecoară *kipeatocul* rumenit pe lângă el.)

Şi cum lumea tot creşte, femeile alunecă fără preget printre mese, cu cele două ediţii ale ceainicului, cu porţioarele de zahăr, cu apă... Şi pe când unii, cu îndemânare şi cu mişcări ce par a îndeplini un ceremonial, îşi toarnă apa potrivită în ceainic ori în pahar, alţii, încotiţi, cu bărbia între mâini aproape lipită de masă, sorb ceaiul din farfurioară, care le-a cuprins gura toată... Şi vorba domoală, potolită, curge ca în faţa paharelor cu bere... Nu-i înţeleg întotdeauna, dar nici războiul, nici revoluţia nu lipsesc din convorbirea lor. Fiecare are lângă dânsul un pachet, merinde, un coş, un bici, o căciulă ori o şapcă muscălească respectabilă. E lumea cea de dimineaţă din marginile Chişinăului, la ceainăria de clasa a doua... Unii amestecă în convorbirea rusească şi frânturi din româneasca lor, ca nişte drumeţi ce nu nimeresc cărarea...

După al doilea pahar, am băgat de seamă că nu pot ţine pas cu ceilalţi, mi-am împrospătat apa şi, cu un adaos de încredere, am rămas în faţa ceainicurilor, până ce au început să împroaşte razele soarelui în fereastră...

Când cobor în uliţă, vântul s-a potolit de-a binelea şi din norii subţirei, în dosul cărora citeşti albastrul, se scutură fulgi rari, mărunţi, ofticoşi, pentru lapoviţă... Parcă ar putea să stea şi nu vrea...

Oraşul e bine rânduit, croit în felii pătrate, cu străzi largi, drepte, zidit solid, din larg şi pe pantă, să fie curat şi plin de

soare... Merg tot pe ulița cea mare, spre centru: *Alexandrovskaia ulița*... Clădirile – tot mai arătoase, mai întâi pe stânga, apoi și pe dreapta... Deși locul începe să fie mai umblat pe aici, nu pot să prind o singură vorbă înțeleasă... Ici-colo, la ușile, la ferestrele prăvăliilor, câte un steguleț roșu se învăluie în adierea leneșă, rece, umedă de dimineață... O grădină mare, în dreapta, cu crengile copacilor îmbrobodite-albe, cu o mare biserică rusească, albă, la mijloc, iar în față cea mai mândră clădire... Și iată! Iată „monumentul dezrobirii Basarabiei". La picioarele „dezrobitorului" impozant, două femei: una, Rusia, îmbrățișează ocrotitor, cealaltă îi cade la sân, leșinată de fericire, recunoscătoare că a fost, în sfârșit, luată subt scutul pravoslaviei a toate încăpătoare... „Basarabia recunoscătoare"!...

Dar peste capul țarului de bronz fâlfâie steagul roșu al răzvrătirii și al răsturnării...

Ce taine mai ascunde oare în cutele pânzei sale acest simbol al viitorului?!...

Să ne reînvie mai întâi trecutul!...

CUVÂNT MOLDOVENESC

E încă prea de dimineață pentru vizite, chiar și la holtei – de aceea mai amăgesc vremea rătăcind fără alegere pe alte uliți cu clădiri greoaie, cu ziduri groase și porți înalte, grele ca într-un bogat sat săsesc. Sat străin... Mai într-un târziu mă pomenesc într-o grădină.

Aici florile ninsorii proaspete încep să se scuture de soare și de vânt, dezgolind crengile abia clătinânde. Două chioșcuri pustii stăruie în două laturi de alee, în așteptarea primăverii întârziate și asupră-le crengile cern bogat albe petale. În mijlocul unei alei străjuiește sus, cocoțat pe un soclu înalt și îngust ca un par, bustul în bronz, minuscul, sluțit de omăt, al lui Pușkin, ca un semn de întrebare.

Nu știu cât voi mai fi întârziat pe aceste poteci. Ies iar într-o uliță ce urcă în pantă ușoară: Jukovskaia – și curând mă opresc

în fața unei uși cu un chip de pridvor. Pe o tăbliță cât palma citesc în chirilice: *Cuvânt moldovenesc.* E poate cea mai mică firmă din gubernie, un ochi ce iscodește din ascunziș – o pâlpâire șovăielnică de lumină într-o noapte de neguri. S-au mulțumit cu atât: să-și audă singuri *cuvântul...*

Sun și deschide o fată, care, la întrebările mele, înalță din umeri și îngână ceva tot așa de neînțeles ca și mine...

Îi strig:

– *Gospo... din Halippa!?... Gospodin Alexandri?*

– *Pantelimon Nikolaici esti...*

– *Harașo... Skajite șto esti Cioflec...*

Dar mă și iau după dânsa, pentru ca Halippa să aibă putința îndată să se încredințeze de prezența mea.

Trec printr-un antreu, apoi după o scurtă dibuire printr-un coridor destul de întunecos, intru într-o odaie mare, simplu... extraordinar de simplu mobilată, cu o masă de brad lungă la mijloc, două lăiți de lemn de-a lungul, fără răzimătoare, alte vreo două la pereți, un scaun cu răzimătoare și un „divan" de lemn. Pe pereți, un portret alb, numai barbă, al lui Tolstoi; încă vreo câteva tablouri mărunte și, în colț, iconița... Fata, în timpul acesta, a cercetat cu binișorul la ușa din dreapta, care se și deschide și intră Halippa: după port, după înfățișare, o părticică din marea Rusie, azi răzvrătită, ca și sufletul lui.

Cu toate că are tot înfățișarea simplă, modestă, de student cum l-am cunoscut la Iași, și-a mai schimbat totuși întru câtva croiala. Fizicește era pe atunci redus la liniile obișnuite în lumea studențimii, cu chipul puțintel de răzeș îndărătnic, nebărbierit. Acum – mai împlinit și cu o barbă aproape respectabilă – pare pătruns de partea de răspundere față de vremurile ce gonesc peste noi...

Nu ne-am văzut de multă vreme și ne întâlnim în vremuri neobișnuit de grele pentru românimea de pretutindeni. În primele clipe, nu putem lega vorba și ne deschidem drum cu tăcerea mută...

„Ce-ați făcut, pentru Dumnezeu!" începu Halippa după ce ne-am strâns mâinile în tăcere. „Cum v-ați putut lega cu rușii?..."

După o scurtă vreme, intră doi seminariști în obișnuita uniformă generalizată a cinovnicului: sunt Harea și Stihie, tovarăși

de muncă la *Cuvânt*. De la graiul cam „stricat" de cultura românească al lui Halippa la cuvântul acestora, simt că am făcut primul pas înlăuntrul vechii Moldove. Parcă am prins un zvon din codrii Orheiului – și ascult...

Am trecut în a doua sală de redacție, cu o destul de bogată bibliotecă românească și totodată locuința redactorului: o odaie de student cu un dulăpior pentru cărți, un pat și câteva hărți ale preocupărilor vremii, cu stegulețe înșiruite în linie de bătaie. Trecem apoi într-o odaie mai mică; și aici poposim... Căci pe o măsuță, la perete, cântă în surdină samovarul (al treilea, începând de dimineață!). Și, curând, iată-l intrând pe bătrânul Alexandri (Nicolai Nicolaici), bunelul și sufletul gospodăriei din dosul firmei cât palma. Nouă ani în urmă, la Iași („student", pentru a învăța românește „cu lumea") era sur. Acum e alb...

Eram atunci (toamna anului 1909) toți studenți, și Nicolai Nicolaici Alexandri, și eu, și Halippa, care împărțise cu mine, pe trei săptămâni, cea mai săracă odaie din casa săracă a doamnei Albineț, în strada Florilor, nr. 12: mică, joasă, nepodită, pereți goi, o singură ferestruică, un singur scaun lângă măsuța de brad... iar pentru cărți, o scândură spânzurată în perete. Când a venit Nicolai Alexandri să cunoască Iașiul, cu viața și graiul moldovenilor liberi, eram trei în chilia călugărească a lui Halippa... Și atunci, toți studenții basarabeni ai Iașiului se „grămădeau" seara și luau masa în odaia cea mare a doamnei Albineț: un fel de cină de taină a basarabenilor până în noapte târzie, cu frumoase discuțiuni, în care cel mai tânăr dintre noi era bătrânul tolstoian...

Oamenii de atunci, fără speranțe mari pentru viitorul țării lor, purtători azi ai unei modeste făclii pentru a întreține doar o fărâmă de suflet și grai moldovenesc, iată că sunt puși acum de război și revoluție la sarcini și răspunderi neașteptate, covârșitoare...

– Rămâi la noi acum, nu-i așa? întreabă unul dintre prieteni, parcă aducându-și aminte de ceva, dar cu așa ton, încât singur răspunde la întrebare (mi se pare, Pantelimon Nicolaici Halippa).

– Dacă trebuie...

– Acum ești dator! porunci Nicolai Nicolaici Alexandri.

M-am supus bucuros și am intrat în luptă cu *buchiile*.

* * *

Pe seară, întâiul sfat „moldovenesc" în revoluție – convocat la redacție de un fost deputat în Dumă, Ianovski, cadet rus, care poartă nimbul gestului cutezător de la Vîborg... Chipurile, moldovenii sunt convocați pentru afaceri comunale, dar vor vorbi și despre chemarea Basarabiei în fața evenimentelor... Și cum, de bună seamă, revoluția rusească nu va trece dincolo de programul cadeților lui Ianovski, care alcătuiesc chiar grosul guvernului vremelnic, Basarabia va fi a lor, a cadeților ruși... Speră Ianovski...

Și încep moldovenii să vină... Deși cad de „trudit", niciodată n-am așteptat cu mai multă curiozitate și nerăbdare pe cineva... Din Basarabia „moartă" se văd moldoveni vii! Și vin rar, unul câte unul, desfăcuți din necunoscut ca ghioceii din omăt... Vin sugrumați în straiele cotropitoare ale lacheilor împărătești, în care țarismul își împachetase toți cinovnicii, toți polițiștii, toate uneltele.

Scrutători, curioși și puțin vorbăreți – într-o moldovenească pe care în Chișinău poate o vorbesc acum întâiași dată –, șed în jurul aceleiași mese lungi de brad, în afară de cei ai redacției, și travestiți cu aceleași straie cirilice: cooperatiștii Gheorghe Buruiană, Coropceanu, A. Groapa, I. Erhan, avocatul Bodescu, profesorul Hartia, un soldat Goian și un alt Harea. În sfârșit, bătrânul inginer hotarnic Alexandru Botezat, din vechea generație neatinsă de influența rusească și prietenul lui – dacă nu și „discipolul" lui în treburile naționale, tot *zemlemer* – Andrei Hodorogea, din noua generație a celor puțini, încăierați cu prezentul.

Aproape toți întâlnesc întâia dată un ardelean – ba încă pe unul care-i informează despre mersul revoluției și despre izbânda ei la Petrograd... Toți mă examinează lung și atent, mă provoacă să vorbesc și se miră cum nu ne-am putut cunoaște până acum, dacă suntem chiar la fel...

Venind vorba despre război, despre războiul României, simt că vor să mă menajeze. Dar înțelegând după o vreme că pot să nu mă menajeze, face începutul Andrei Hodorogea, care cu temperamentul lui ajunge curând la un vocabular pe care nici hârtia, nici țarismul rusesc, așa dispărut, nu l-ar putea suporta...

„Cum s-a putut lega România cu dânşi?... Nu cunoaşte istoria?!" subliniază Hodorogea, drept încheiere. Elocvența combativă îl ridicase în picioare.

Asemenea ieşiri împotriva războiului alături de Rusia aveau ca temei la basarabenii naționalişti nu numai ideea națională, ci şi ideea democrației – rolul unui stat polițist, antidemocratic, în război, ei socotindu-l şi antinațional. Internaționaliştii socialişti, la rândul lor, erau potrivnici amestecului României, pentru că se împuținau sorții de înfrângere a țarismului, iar „ruşii adevărați" – recrutați, independent de naționalitate, dintre reacționarii țarişti – erau iritați de ajutorul României, care introducea un element jenant în politica de expansiune a țarilor spre miazăzi şi fatal aducea aminte de românii din Basarabia, de trecut... Probabil singuri, cârmuitorii Rusiei – care ne şi croiseră un plan de împărțeală cu Austria peste tranşee – nu se simțeau jenați...

Porneşte discuția despre soarta Basarabiei în legătură cu marele eveniment al revoluției.

Dezbateri vii se încing. Societate culturală ori partid?

Partidul – gând îndrăzneț, primejdios, pentru un norod slab şi bănuit, socot unii. Societate culturală a mai fost, vor alerga mulți... – gândesc alții.

Pe lângă societate însă, pe încetul, biruie şi ideea „partidului moldovenesc" – alături de partide cu interese străine, încetățenite pe pământul Basarabiei...

Auzim bătăi grăbite în uşă – şi intră, repezit şi aferat, Ianovski, bărbat între două vârste, mărunt, roşcovan, vorbăreț încă de la deschiderea uşii şi vioi, din mişcările căruia citeşti că „gubernia" de-acum nu trebuie să mai deznădăjduiască...

Şi de-acum, totul porneşte pe ruseşte; iar moldovenii, care până aci tăcuseră ori se împiedicaseră în vorbă, o mână acum întins şi lin pe limba lui Ianovski.

Sunt de prisos şi e totul neînțeles pentru mine, deci mă strecor pe uşa cealaltă – cu toate nopțile mele de neodihnă – spre „divanul" de lemn, aşternut gata, în a treia odaie.

După trei săptămâni de vagon, de agitație, de frig pătrunzător şi de pat rece în cetatea răzvrătită a negurilor, mă simt parcă ajuns acasă, lângă această sobă caldă de zid...

Totuşi nu mă adoarme îndată zumzetul surd de vorbe străine ce răzbate prin două uşi... Căci e dominat, din vreme în vreme, de glasul puternic al lui Ianovski, care mă face să tresar, când ca o chemare, când ca o aclamaţie, când ca o detunătură surdă.

GLASURI STRĂINE ŞI GRAIUL DE DEPARTE

Într-o singură zi, soarele şi vântul mistuiseră omătul – şi dealurile aburesc, iar copacii desfrunziţi se ridică mai negri şi mai mari în lumină, eliberaţi din straiul alb, amorţitor. Toate au ieşit din asprimea iernii, ca de sub o povară grea, şi se înviorează la soare, precum sufletul Rusiei se înviorează sub razele primăverii lui...

Chişinăul e cuprins şi el de înfrigurare – de înfrigurarea de a deveni grabnic revoluţionar... Căci, cu cenzura regimului răsturnat, cu tulburarea în administraţie şi cu timiditatea fatală a guberniei moldoveneşti, *stoliţa* Basarabiei întârziase. A fost mai greu până ce oamenii s-au putut încredinţa că nu-i amăgire, a fost destul ca lumea setoasă de libertate să se asigure că trunchiul ţarismului a fost răsturnat şi trecut în istorie – şi nu de o camarilă – pentru ca şi provincia să facă revoluţie, pentru ca şi ea să răstoarne şi să înlocuiască, la Chişinău, ca în toate părţile...

1–8 martie au fost zile chinuitoare pentru „sufletul revoluţionar al Basarabiei”, care, pentru ca să nu rişte, era şi de astă dată osândit să vină cu întârziere... Căci nu era nicio legătură telegrafică cu Petrogradul, iar zvonuri, destule... În sfârşit, la 8 martie, capitala Basarabiei era informată şi la 9 al aceleiaşi luni a intrat în rând cu lumea, adică a făcut procesiune cu steaguri roşii, cu discursuri, cu strigăte, a dat jos pajurile împărăteşti de pe edificiile publice, iar „moscalii” au mărturisit credinţă noului regim vremelnic revoluţionar şi, fireşte, hotărârea „de a continua lupta cu duşmanul din afară, pentru apărarea libertăţilor dobândite cu sânge”. Ca la Petrograd...

Apoi şi ceilalţi, civilii, cinovnicii, s-au pus pe lucru... Mai timid, e drept. La diferitele aşezăminte şi administraţii publice se alcătuiesc comisiuni şi comitete, se pregătesc congrese pentru ca

mulțimea, asociațiile profesionale și corporațiile să-și dea părerea în toate chestiunile mari și tot așa în toate chestiunile mici, a căror dezlegare Rusia revoluționară se pare că o așteaptă, cu răbdare, din toate unghiurile celor două continente încălcate de țarism, în vederea „noii construcții" politice și sociale... Fiecare părtaș al marii familii revoluționare – și, minune, toți par a face parte din această familie – își va avea pietricica lui în noul edificiu.

Și așa, la Chișinău, se fac toate cele cuvenite, în numele guberniei dintre Prut și Nistru, pentru marea revoluție – ca și în celelalte gubernii. Atât numai că, prin alte părți, lumea din comitete se mai înțelege în grai cu lumea din afară de barierele orașului și din afară de comitete.

Căci lumea aceasta care răgușește vorbind de „libertatea norodului", aici, în Chișinău, nu prea vorbește despre *libertatea noroadelor* din Rusia. Și de bună seamă „publica" aceasta, în majoritate revoluționară până la un loc, ar rămânea indignată să-i vadă, la un moment dat, pe moldoveni intrând cu nunta lor. Și așa, în vreme ce la Chișinău vântul revoluționar se întețește mereu, pătrunzând tot mai mult în arterele de viață ale fostei gubernii împărătești, *Cuvânt moldovenesc*, neobișnuit cu asemenea *intemperii*, plutind la început fără o orientare sigură, aci se pierde după valuri, aci se arată în zare... Dar, în cele din urmă, tot de acolo trimit moldovenii guvernului vremelnic o mărturisire de bucurie *moldovenească* pentru răsturnarea fostei oblăduiri țariste și de nădejdi pentru așezarea Rusiei pe așa temelii, încât să le fie asigurat și lor dreptul la viață națională... Acest demers, pentru început destul de îndrăzneț și care pe povățuitorii Rusiei libere și mari îi irită, ca și cățelușul din fabulă, n-a primit niciun răspuns, ba încă niciun ziar n-a luat notă de „hiritisirea" [felicitarea, *n.n.*] moldovenilor...

Și cum din toate părțile, la Chișinău, revoluția merge înainte și fiecare tagmă, fiecare corporație grăbește gestul său de aderare la marea prefacere rusească, iată că se „grămădesc" și femeile în Piața nemțească la mitingul lor revoluționar...

Locul acela viran, poreclit „Piața nemțească" – suprafața întreagă a unui *cvartal* –, e încă cam... măricel pentru întâia adunare

politică a femeilor sub cerul liber. Căci sunt, în afară de câțiva curioşi de sexul *vechiu-revoluţionar*, abia două-trei sute de femei. Pare un mănunchi de păpuriş într-o luncă... Şi totuşi mai rar atâta seriozitate şi încredere!

O doamnă care a primit să fie socotită *respectabilă* şi care este de fapt între două vârste, prezidează lângă o masă, pe care, rând pe rând, se suie *oratorii*. Costumele lor şovăiesc între primăvară şi iarnă şi pe lângă pălării, *şarf*-uri şi basmale de toate culorile, se văd la „auditoriu" şi nişte căciuli ruseşti cu marginile îndoite, mari, copleşind şi slutind chipurile mici revoluționare...

Un domn blond, buzat şi fanatic, ajută pe fiecare orator din sexul slab să urce şi să coboare, aplaudând cu întârziere. În margine, un grupuleț de bărbați face comentarii nerespectuoase, zâmbind cu subînțelesuri, dar totodată cu un fel de teamă de „majoritate". Din vreme în vreme, prezidenta, care înscrie mereu oratori, ia cuvântul şi parcă îndrumă dezbaterile prin unele lămuriri de competență prezidențială – şi e ascultată cu încredere de către „publica" ascultătoare...

Nu mă pot înțelege cu nimeni, m-am resemnat şi casc ochii şi mă silesc să citesc mai mult pe fețele ascultătoarelor ori în gesturile oratorilor şi aşa mă tot învârtesc împrejurul pâlcului. Din năvala de cuvinte, amestecate, fără înțeles pentru mine, din haosul în care covârşesc consoanele, scapă uneori, ca piatra din praştie, cunoştințele mele mai noi: *svobodnaia*, *velikaia*, *gospoda*, *naşa*,... *revoliuţionnaia Rossia*...

Un părințel mărunt, blond, cu înfățişare de călugăr, cu barba retezată şi cu un soi de demijoben cenuşiu ca al birjarilor din Chişinău, tocit ca şi rasa lui de mohair, numai ce a sosit şi se ține mai la o parte...

Nu e de acord! Nu spune nimic, nu se trădează cu niciun gest, dar se vede... Stă cu mâinile vârâte în mâneci şi cu ochi mici cântăreşte *sobrania*...

În adunarea aceasta este fix numai centrul cu masa prezidențială şi cu cei din imediata apropiere, în majoritate *oratori*... Restul forfoteşte ca la toate adunările mici, grămădite în locuri prea mari.

– Ce zici, părinte, de adunarea *aiasta*? (Pe nesimțite și nu întâmplător, ajunsesem în dreptul Sfinției Sale.)

La vorba mea, părintele, care mă așteptase în liniște să-i vorbesc, este surprins. Căci, în afară de țăranii Moldovei, el nu mai întâlnise om așa greu de cap să nu fi putut învăța rusește... Și se grăbi să mă întrebe de unde sunt de nu știu *ruseasca*...

– Tare aș vrea să știu ce se spune aici!...

Părintele nu-și poate stăpâni o ușoară mișcare de dispreț:

– *Nimic*. Fumei!

– Femei... dar nu se încurcă!... E drept – adaug eu ca să mai aduc spor și îndemn la vorbă –, e drept că femeile vorbesc mult și ispravă fac puțină; dar când nu înțelegi ceva, tare ești ahotnic să știi... De-o pildă, ce spune domnu *aista*? (Cu gesturi largi cuvânta buzatul.)

– E jâdan...

– Jidan... Și ce spune, părinte?

– Da, nimic. Ciia tustri-s jâdani! și arată spre masă. – Apoi, colo, adaose părințelul, iaca încă o jâdancă, aceea care face cu mâna la publică să asculte... nu *presidatelnița*... Cei de lângă ie, iaca altă jâdaucă, ceea tânără cu pletele tăiete pochește și cu pălărie omenească, *oratorșa* care numa ce-o vorghit – tot în *camitet*...

– Iaca, de o pildă, *aiasta* cu pălărie ce spunea?

– Da, iaca spunea că amu e *ravnopravie*; că fumeile o fost și ele în robie și, de-amu, să se grămădească, să povățuiască Împărăția, cum și oamenii...

Părintele îmi cată în ochi... După ce și-a ascuns iarăși mâinile în mâneci, ochii săi când se opresc la adunare, când rătăcesc prin largul pieței ori mai departe prin zarea dealurilor – hăt încolo spre Buiucani și se gândește cine știe ce...

Mai într-un târziu, îmbrățișând iar cu privirea toată adunarea, îngână cu seriozitate, fără să clatine din cap:

– Nu-i ghine... De-amu și fumeile strică *poreadca*. Și respirând din adânc, după ce a înțeles că merit încredere, adaugă: Iaca făr' de împărat e rău. N-au avut dreptate moscalii să-l gonească din prestol...

– Știe unul Dumnezeu, părinte, cum ar fi fost mai bine.

În fața acestei autorități, interlocutorul meu nu mai zice nimic, dar își mișcă mereu nervos degetele pe subt mâneci... Să văd. Trebuia să schimbăm vorba.

– Sfinția Ta unde slujești?

– Eu îs diacon la *priiut*, răspunse cu grabă, mai dezghețat și nu fără mândrie.

– Unde?

– La *priiut*: unde-s copchiii cei rămași de părinți, copchiii celor morți la bătălie.

Am stăruit atât asupra orfelinatului și slujbei părintelui, că, de la o vreme, pornirăm la deal și curând îmi arată o clădire nouă, în cărămidă roșie, cu etaj. Trebuie mai întâi să cerem dezlegare de la *părintele nacealnic*... Și însoțitorul meu intră înainte, iar după dânsul eu, într-un mic coridor, unde ne întâmpină, venind de undeva de sus, o gălăgie infernală de glasuri copilărești. La stânga, imediat, părintele bătu respectuos în ușă și curând se ivește un alt părinte de statură înaltă, blond, cu barbă îngrijită, care mă privește rece, bănuitor, din dosul ochelarilor, după ce părintele diacon i-a dat oarecari lămuriri despre rosturile mele. Și, după ce m-am înclinat, stau cu un aer modest și ascult vorba părintelui de la miting și îi urmăresc efectul pe fața gravă, resemnată a celuilalt părinte foarte econom la vorbă, care, prin aplecarea capului ori prin ridicarea sprâncenelor, pare a face unele întrebări...

Simții că pentru acești slujitori credincioși ai Împărăției nu mai sunt zile de bucurie.

Cu aceeași muțenie, *părintele nacealnic* îmi întinde mâna foarte ceremonios și rece, și cu un gest ca și când mi-ar deschide un drum pe care nu știe dacă îl mai poate închide. Și urcăm sus, unde, într-o sală largă, sprijinită pe coloane, e haos...

Peste o sută de copii de mai multe vârste, băieți și fetițe, sub privegherea a două călugărițe și o servitoare, se joacă și aleargă, toți tunși mărunt, toți îmbrăcați în niște rochițe roșcate ca și zidirea greoaie ce-i adăpostește. Învățătoarele sunt jos. Greu mă mai pot înțelege cu părintele, așa țipăt, așa plânset, atâta goană se dezlănțuie. Și printre toate acestea străbat asurzitoare strigătele celor mai măricei, care, chipurile, vor să-i înfrâneze și să-i liniștească pe ceilalți. O vorbă românească nu pot să prind,

cu toate că aproape toți sunt *„români"*. Se pare că de când deschid ochii și până noaptea târziu, când le cad pleoapele iarăși, copiii aceștia sunt supravegheați „să nu-i amestece limbii împărătești" cu vreun cuvânt, pe care l-au auzit cândva de la ființe îndepărtate. Doar visurile lor scapă de pază; dar cine știe la câți li se mai arată acum în somn vatra părintească, cu icoanele nelămurite?...

La întrebările mele, servitoarea, o moldoveancă, răspunde scurt, cu fereală și se grăbește să adune copiii, pentru masă. Dar când mă adresez copiilor, ei cască niște ochi mari și nu știi ce să citești mai mult într-înșii... Căci pentru întâiași dată aud ei pe un *nacealnic* vorbind moldovenește. Alții, ajunși prea de mititei aici, rămân cu totul nedumeriți – și, cum îi duce cam cu sila supraveghetoarea la mâncare, tot mai țin capul întors înapoi, ca și când le-aș fi adus aminte de ceva și nu pe deplin...

Plecăm.

– Părinte, întreb pe însoțitorul meu, care acum o luase înainte. Sfinția Ta știi ce-au fost ienicerii?

– Cine?

– Ienicerii! Îi strig în ureche, ca să birui zgomotul ce abia începe să se potolească.

– Nu știu, domnule, răspunde părintele fără interes...

Când ajungem afară, e mai bine dispus. Se ușurase de o sarcină.

– Domnule, zise în cele din urmă părințelul, care se pare că-și frământase mintea, la turc erau *ianicearii*... Oaste...

– Adevărat, demult – și copchiii din *priiutul* dumneavoastră, la care le-au luat graiul, sunt ienicerii din veacul nostru.

Dar părintele se pare că nu așa înțelege lucrurile ori nu le înțelege pe deplin – și încă și mai puțin ține să lungească vorba. Și deodată se lasă cuprins de resemnarea și smerenia creștină și-mi întinde mâna:

– Toate-s în mâinile Domnului...

– Nu zic ba. Dar acum mi se pare că s-amestecă și diavolul...

– Drept! exclamă părintele reînviorat, aducându-și aminte de femei – și face semn cu capul spre *sobrania* din piață, unde discursurile curg înainte...

BADEA ION ŞI REVOLUŢIA. POTIOMCHINIŞTII

Pe 23 martie, Chişinăul – punct aşa de îndepărtat de marile focare ale incendiului din fosta gospodărie a Romanovilor – se găseşte abia în primul toi al beţiei revoluţionare... Mai mult, de la început se simte în lumea revoluţionară din *stoliţa* guberniei basarabene teama că oraşul acesta de hotar, din mijlocul unei populaţii străine, întunecate şi neîncrezătoare, nu se va putea ridica la înălţimea momentului istoric, că va fi rezistenţă, că într-un cuvânt Chişinăul e osândit să rămână tot o caricatură a revoluţiei faţă, de o pildă, de Odesa, de Moscova – o ruşine pentru întreagă lumea lui revoluţionară foarte bănuitoare, foarte grăbită şi foarte agitată.

Căci aici, se crede, boierimea aproape toată şi o parte din burghezime sunt nemulţumite cu răsturnarea grabnică a vechilor rânduieli... Iar cât priveşte pe moldoveanul cel cu desagii, ori cu lemnele, cel din *bazar* ori de la *okrujnoi sud*, parcă nici nu trăieşte pe lumea aceasta... Trece tot aşa de nepăsător, ca şi cum nimic de seamă nu s-a întâmplat, ca şi când lui nu i-ar trebui libertate... Nu că el ar avea ceva împotriva „slobodei" căzute peste *nacealnicii* cei vechi – de care pe el, la urma urmei, nu-l leagă nimic –, dar nu prea înţelege ce are să-i dea lui *nacealnicii* iştialalţi, cei din *vremennoe pravitelstvo*... De aceea trece nepăsător şi trăieşte mai departe fără slobozenie... Iar dacă-l întrebi ce crede despre stăpânirea cea nouă, dă din cap cu răgaz, cu aşa răgaz, ca şi când aşteaptă tot tu să dai răspunsul – apoi răspunde cam pe ocol: „Să deie Dumnezeu, cucoane, şî hie ghine; da' ma-tin-că n-ar s' sî poată ţâne *poreadca* fără împărat... Îi ghine şi amu – nu zic, *îi ghine* – şi te cercetează cu ochii –, dar tot parcă *mai ghine* era când era stăpân".

Neumblat nici cu revoluţia şi nici pe la adunări şi „necunoscut" cu gazetele, cu politica şi cu „ispitele" ca târgoveţii, badea Ion se tot sileşte să ascundă cu diplomaţie, şi tocmai atunci îşi trădează părerea – pe a lui, pe a vecinilor, a satului întreg, unde toate au rămas aproape ca înainte, afară de împărat, care s-a dus, ca totdeauna, fără ştirea lui. De aceea nu poate încă să-şi dea seama că-i rău să nu-ţi arăţi „faţa revoluţionară" şi să rămâi cu

popii și cu boierii... Și se lasă greu la revoluție, cum se lasă el la toate, de altfel.

Poate de aceea lumea revoluționară din Chișinău aleargă înfrigurată și se agită. Simte nevoia să compenseze lipsurile și încetineala lui badea Ion, om neumblat și bănuitor. Și se pornise totodată goana împotriva *zubrilor* (adică „zimbrii" – boierii), împotriva „Vandeii" basarabene. Gazetele din Odesa, din Kiev, din Moscova, ca și cele din Chișinău, temătoare de mișcarea națională moldovenească tot așa ca și de contrarevoluție, reușiseră să asocieze, să identifice chiar, în mintea cititorului „Vandeea" cu mișcarea națională din Basarabia încă mai înainte de a se fi pornit ea cumsecade... Ci badea Ion, străin e deocamdată de toate – și de Vandee și de mișcarea națională și de ce scriu gazetele. Revoluția încă nu se coborâse până la nevoile lui arzătoare: pământul și pacea. De aceea regretă deocamdată pe împărat – și i-ar părea rău dacă s-ar sui o femeie în loc, *respublica*.

Fiindcă deci Chișinăul, pe lângă toate acestea, se simte întârziat față de restul Rusiei, se folosește de un prilej rar, pentru a-și arăta duhul revoluționar: aruncați de evenimente în Moldova, paisprezece dintre potiomchiniștii din România se reîntorc în patrie – și capitala Basarabiei trebuie să le fie cel dintâi popas sărbătoresc.

Au venit pe neașteptate. Trec spre portul Mării Negre, de unde plecaseră cândva... După ce străbătuse orașul, convoiul unduind se revarsă pe Alexandrovskaia spre gară...

Mai sus ceva s-au oprit, au cuvântat și vin... Opriți iar într-un punct, a cărui însemnătate n-o pot cunoaște, este iarăși ridicat un orator pe umeri – un tânăr congestionat, iluminat, debordant de lirism și sigur în vorba și gesturile-i largi, dominând cu privirea mulțimea amestecată... Glasul lui e străbătut de patima, de beția sacrificiului...

După ton și răgușeală pare a continua un discurs început mai înainte, o serie de idei. Nu înțeleg nimic din legătura vorbelor, dar este în glasul lui ceva ce înțeleg... Exaltarea de iluminat în ochii măriți, în glasul adânc, vibrant, profetic, greu căzând ca un ciocan uriaș. Își ascultă însuși intonările prelungi, se electrizează, se înfioară... Peste șepci cenușii muscălești, peste șepcile

celelalte de cetățeni, de ucenici și de cinovnici – și peste capetele femeiești în *eșarfă*, e misticismul rusesc care vine fără cuvinte, de departe, aici, ca printr-o frântură de melodie... Și după fiecare period, oratorul, ascultat cu adâncă religiozitate, este săltat pe brațe – iar chipul lui imobil, congestionat, se ridică și se lasă cu gravitate deasupra ropotului de aplauze...

– *Da zdravstvuiut Potiomkinți!*

– *Da zdravsvuiet svobodnaia Rossia!*

– *Vperiod, gospoda!...*

Nu se aud în timpul discursurilor altfel de întreruperi decât doar câte un *pravilno*, pe care îl bănuiesc ce înseamnă – și lumea ascultă descoperită și nu se acoperă nici când convoiul s-a pus iarăși în mișcare – ca la procesiunile religioase. Liniștit, un soldat ia unui camarad șapca de pe cap și i-o pune în mână... Acela o primește și ascultă mai departe.

Am pornit spre casă lăsând convoiul să se îndepărteze pe Alexandrovskaia tot mai adânc, împroșcat de lumina vie a apusului – și să se piardă... Și trecui prin grădină spre casă... Când ajung la ușă, șade pe piatră un băietan. Se uită lung la mine, apoi mă întreabă: „Mata ești di-iși di la gazetă?" Apoi, cel deprimat de lungă așteptare, înseninându-se, mă întreabă de-a dreptul dacă am „cântece"...

Caut prin dulapul de la intrare, unde se țin cântecele și *Cuvânt moldovenesc*, și cărțulii cu rugăciuni și cu sfaturi folositoare... Și risipesc, parcă aș ține un discurs revoluționar unei mari adunări. Și când le vede băiatul adunându-se mereu, le îmbrățișează cu ochii și, copleșit de priveliștea lor, îngână cu un accent de neîncercată emoție: „Tare mi-s dragi, cucoane, tare mi-s dragi..." Apoi, înțelegând că e un dar ceea ce așteptase până în noapte la ușă, abia se poate reculege să mulțumească. Se luptă să-mi mai spună o dată – mai înainte de a fi închis ușa după el – cât îi sunt de dragi... dar nu poate... A pornit devale mai așezându-și cușma și iuțind pașii, să nu-l apuce noaptea pe drum..

Nu știu pe unde îi este drumul către sat (se duce la Mireni...), dar *tare mi-ar fi drag* și mie să-l văd trecând cu cărțuliile subsuoară pe lângă manifestația revoluționară de pe *Alexandrovskaia...*

ÎNTRE „REVOLUȚIONARI" AI SATELOR

După-amiaza duminicii de la 26 martie... Am rămas singur-singurel la redacție. Toți au ieșit – până și Manea, servitoarea. În odăile pustii am rămas cu tăcerea, care se adună din belșug, mai ales sărbătoarea în *ulița Jukovski* cea neumblată de trăsuri din cauza grădinii de către *Alexandrovskaia*.

Dar tăcerea se rupe: clopotul în coridor se zbate alarmant...

Mă reped și deschid: trei soldați... salută... Unul de o statură mijlocie, roșcovan și slăbuț, un gradat spune ceva, spune mereu... Înarmat cu cea mai încordată atenție, ca să pot ghici despre ce este vorba, nu ghicesc...

În cele din urmă ridic din umeri față de osteneala lui zadarnică: „*Ne ponimaiu...*" Pentru un moment mă lasă din ochi și privește atent, întrebător, la camarazii lui, iar aceștia amândoi la dânsul. În sfârșit s-au hotărât și, după ce pronunță numele „Cojuhari", gradatul mă convinge cu un gest – arătând pe *Jukovski* la deal – că nu va trebui să aștept mult: „*Siceas...*"

Îi văd alunecând suri pe trotuar în sus, iar după un sfert de ceas clopotul zbârnâie din nou. Acum, foarte mulțumit, gradatul, după ce salută, dă cuvântul celui din stânga, personagiu nou, care intră de-a dreptul în rol cu program mai dinainte alcătuit... Se vede!

– Aiș-îi gazeta modovinească!? constată el și întreabă totodată, ca să poată purcede mai departe.

– Aici.

– Iaca... la noi, cucoane, în *roată* e nevoie...

– Unde?!

– Sus, la polc, e o *roată* moldovenească.

– Ce fel de *roată*?... Nu înțeleg...

– O *roată* în care tăți moscalii-s moldoveni.

Poate un pluton, o companie, poate un batalion. Dar mă grăbesc să arăt că, în sfârșit, am *auzit* bine:

– *Roată*?! Ei?...

– Da... Și-amu moscalii noștri, dacă e slobozenie și s-a ridicat *nacazania*, nu mai ascultă de *nacealnici*, nu mai ies la *robotă* și fug acasă...

– Unde?

– Acasă, la ii în sat... Aşii care-s mai aproape de Chişinău.

Apoi, părându-i-se că prea îi apasă şi le îngreuiază situaţia în ochii mei, adaugă îndată, ca să nu-l întrerup: „Îi, cucoane, nu-s răi, da-îs tare doriţi de-acasă... Da' la moscali aiasta nu sî poate..."

Subofiţerul mă urmăreşte, ca şi cum ar privi un punct ce se îndepărtează de zare şi-l pierzi dacă îl slăbeşti din ochi... E până aci mulţumit şi-l întreabă ceva pe interpret. Apoi se pare că-l îndeamnă să mai spună...

– Domnu' *uncherafiţer* spune că tare ghine-ar hi, de la gazetă oleacă să le spui mata moldovenilor cum îi cu *svoboda* şi cu *revoliuţia* şi cum moscalii să facă să-nu-s' chiardă *poreadca* şi slobozeniile... Că ii nu ştiu rusasca şi nu sî pot înţălege *nacealnicii* cu dânşii. Tare te-am ruga...

– Iaca, spune domnului unterofiţer că peste un ceas, de bună seamă, vine cineva.

Şi-i traduce sergentului, care face variate gesturi de recunoştinţă – apoi Cojocar mai adaugă către mine, iarăşi la îndemnul superiorului:

– La capu... uliţii, la *ghimnazie*.

– De bună seamă.

Şi ei s-au dus mulţumiţi, iar eu am rămas îngrijat. Încât, după câteva minute, numai că nu vorbesc singur şi mă sfădesc, da mă sfădesc în gând cu Halippa, care pierde un prilej straşnic... care tocmai acum şi-a găsit să se ducă la masă. Şi are să întârzie, că-i duminică...

Dar unde este?... Umblu prin odăile pustii de-a surda... Nu găsesc în mintea mea, nu am – de unde, vai, aş putea să am?! – adresa unui moldovean potrivit pentru roata de la „ghimnazia Hecking"... Şi vremea trecea...

Mai e o jumătate de ceas. Dar dacă totuşi nu vine nimeni?... Ca alungat, ies în uşă, cobor uliţa până la grădina oraşului şi cat în lungul uliţei Kievului. De la colţul *Kievskaia–Haruzina*, un *isvoscik* îşi îndeamnă caii... Îi fac semn că nu-mi trebuie, mă întorc iute şi la răspântia *Jukovski–Fiodorova* caut iarăşi în toate părţile.

Nu zăresc decât, departe, vreo şapcă muscălească mărind capul vreunui cinovnic, soldat ori *ghimnazist*.

A trecut... Mi se tot pare că aud sunând clopoţelul şi-mi ţiuie lung în urechi.

În sfârşit, aleg un maldăr de exemplare din *Cuvânt moldovenesc*, încă vreo câteva broşurele, ies şi o iau aproape în goană pe *Jukovski*, căutând totuşi la fiecare răspântie de *cvartal*, în toate părţile şi adesea înapoi. În poarta liceului din Sadovaia, lângă sentinelă aşteaptă „interpretul" Cojocar. Spune două vorbe sentinelei şi intrăm.

– Este la dumneavoastră în batalion vreun ofiţer moldovean?

– Nu-i. Şi amu-i şi duminică, ofiţerii nu-s nicicacum.

Asta poate că e bine... ori poate e şi rău... – cântăresc eu mai aruncându-mi ochii la grupurile de soldaţi de prin ogradă. Poate să fie şi rău, dar deocamdată mi se pare că e bine.

Pe uşa din dreapta urcăm o scară lungă de fier la etaj, ca suspendată în aer – şi fierul răsună greu de la un capăt la altul; dar la capătul scării mă întâmpină sergentul spre a mă întovărăşi voios până la cancelarie. Aici, cu gesturi şi cu mine zâmbitoare, pătrunse de respect adevărat cuvenit unui revoluţionar luminat, trei inşi mă roagă să am un minut răbdare până-i adună... Doi au şi dispărut, iar eu stau abia câteva minute cu un „fedvebel" care face o mutră mâhnită că nu poate să-l „întreţină" pe „gazetarul moldovan". Foarte măgulit de societatea mea „revoluţionară", se luptă să-şi alcătuiască o mină politicoasă prin cele mai sincere sforţări şi face câteva gesturi de atenţie observate în societăţile bine-crescute...

Eu repet pe cât se poate cuvintele potrivite cu situaţia: „*Blagodariu vas*", „*Spasibo*", „*Haraşo*", „*Spasibo*"...

În sfârşit sergentul intră mulţumit:

– *Gotovo.*

Străbatem o jumătate – *Haraşo... Spasibo* etc. – de coridor sub privirile pline de curiozitate ale unor soldaţi ruşi, apoi la stânga un alt coridor scurt, la capătul căruia, prin uşa deschisă, se vede o mare de capete tinere din satele moldoveneşti. Mă strecor cu anevoie prin cărarea cu greu deschisă şi ţinută de dânşii – şi, ca să pot răzbate, mă prind când de un braţ, când de o tunică.

Prin această ţară nouă ajung până la cealaltă uşă, care e deschisă într-o odaie plină cu alţi flăcăi. Şi mă opresc aici, rezemat

de uscior și de aici văd în amândouă odăile. Privim cu toții, lung, ca și când niciunii nu avusem așa spectacol. Chipurile lor sunt pătrunse de curiozitate, eu, copleșit de privirile lor. Unii privesc cu ochii naivi, pătrunși de curiozitate, alții cu zâmbetul mucalit al băieților bucuroși de spectacol. Cei mai mulți sunt tineri, cu buza abia umbrită ori deloc, sfioși ca niște fetițe și așteaptă ori își mai fac loc.

– Lasaț vorba, mă! Ci, n-aveți rușini?!

– Ci te miști?

– Șideț ghinișor, s-auzâm!

– Iaca stau, iaca stau...

– Ai văzut nevoie?! Nu înțăleg creștinii de cuvânt și pașie!...

– *Tișe, gospoda!* intervine autoritar glasul sergentului.

Și cum simt liniștea crescând și învăluindu-mă, mi s-a deschis drum la dânșii. Vorbesc mai mult cu ajutorul și sub îndemnul ochilor lor. Încătușat de priviri, înaintez cu sfială pipăind, în graiul „prost" moldovenesc, drumul greu care mă poate duce la inimile lor prin revoluția rusească... Iar aceste două cuvinte și, în plus, *poreadca* și „slobozenie", le rostesc cât mai des, spre vădita mulțumire a celor trei ostași ruși, care se silesc cu cătături lacome, să citească pe fețe și întreabă uneori pe *Cojuhar*...

Sunt dânșii între noi: o Rusie nouă, dar o Rusie încă nu pe seama tuturor.

Când, pe ici, colo, flăcăii rămân nedumiriți, bag mereu de seamă că n-am izbutit îndeajuns să folosesc limba lor „proastă" moldovenească – vai, de tot „proastă"! – și caut și mai mult să mă supraveghez... Așa, merg un ceas pe un drum cu dânșii și mă zbat urmărit și de această grijă, și de ochii *nacealnicilor* lor străini.

Adeseori, mai ieșind din revoluție, mergem câte o bucată bună pe lângă ea, cu toată nădejdea în cugetul bun al lui Cojocar – interpretul, care, sub privirea mea stăruitoare, uneori își joacă ochii stingherit. Ca să poată el înțelege ce e între mine și flăcăii din *roata* moldovenească, aș vrea să-i pot șopti și eu lui numai atât: „Ii nu-s răi, dar îs tare doriți de-acasă".

Dar, la sfârșit, după un ceas de osteneală, toate trei părțile au rămas foarte mulțumite, și ascultătorii, și eu, și sergentul cu căprarii lui – și chiar Cojocar, căruia nu-i e indiferentă niciuna

dintre părți și care are acum aerul că a ieșit bine dintr-un rol important care i-a căzut pe neașteptate.

Și mă întovărășește voios și vorbăreț, bucuros de ispravă, dar fără să creadă că de-acum moldovenii din *roată* chiar au intrat în făgaș...

La răspântia Leovei, rămâne în urma mea, pune mâna la cozoroc – iar printre noi trec, cu pași șovăitori, doi ofițeri clătinându-se sub povara vinului basarabean.

„Iaca, aista-i *porucicu* de la noi din *roată*", șoptește el cu sentimente amestecate, făcând semn discret către cel mai apropiat și mai șovăielnic.

E al cincilea factor mulțumit.

Și coborâm devale, spre redacție, de unde Cojocar vine să mai ia gazete și cărțulii pentru luminarea moldovenilor întunecați din *roată*, *„ca să țâie revoliuția și poreadca"*.

SLUJITORI AI CAUZEI MOLDOVENEȘTI

Moldovenii naționaliști dacă vor „să înștiințeze cum stă trea-ba revoluției din partea moldovenească", tot la gazetă trebuie să vină. Afară, firește, de acei care nu pot de slujba muscălească ori din pricina depărtărilor. Aceștia însă ne îmbărbătează prin scrisori, ne mulțumesc și mulți sunt, în scrisorile lor, de părerea că „de-acum moldovenii nu trebuie să mai îndure râsul altora". Alții ne arată tot ce socotesc ei că „trebuie de făcut" și tot ceea ce „trebuie de cerut de la stăpânirea cea nouă, vremelnică, pe seama moldovenilor și a Basarabiei".

Încă din primele zile ne sosește din sudul Basarabiei, de la Bolgrad îmi pare, cea dintâi scrisoare de hotărâtă adeziune, care cuprinde nu numai îndemnuri, ci formulează chiar un program de revendicări și de acțiune destul de îndrăzneț pentru zilele acestea, când mai e drum lung până la Lenin, care are să ridice toate zăgazurile; iar basarabenii nu au, până una-alta, decât cuvântul lor moldovenesc... Cine știe cum se va întoarce cârma revoluției!... Că va merge încă spre stânga, se va mai trage spre

dreapta, ori va fi țintuită locului ca la 1906, la spânzurători, și sugrumată – nimeni nu știe. Cu atât mai puțin așteaptă cineva ca revoluția să ajungă cândva chiar fără cârmă.

Scrisoarea e semnată: Ion Gh. Pelivan, Ion Ilie Vlăhuță, Ștefan N. Ciobanu, Nionia D. Popovici și Gheorghe Socolov – și a stârnit bucurie la *Cuvânt moldovenesc*. Limba ireproșabilă îți dă bănuială că la scris se amestecase și un „român". Ei cer alcătuirea unui comitet național, participare în toate organizațiile revoluționare guberniale și ținutale, luptă la alegerile pentru Constituantă, apoi școală națională.

Fără manifestările acestea spontane din afară, mișcarea națională, oricât de intensificată la Chișinău, ar fi fost biruită de timiditate în fața strigătului de biruință al revoluționarismului rusesc impetuos și totuși adesea șubred din *stolița* Basarabiei. Căci la Chișinău, până și gazeta lor, a moldovenilor, e pipernicită ca un copil crescut în sărăcie și năpăstuire, cu toate că-și duce viața într-un cartier boieresc. E bisăptămânală, rustică și timidă față de cotidienele din Chișinău, cu care nu se poate prinde la harță... Nici nu s-ar încumeta. Nu mai vorbesc de cele mari de peste Nistru, scrise în graiul *inteligenții* [intelectualilor] și cu mare aparat.

Față de acestea *Cuvântul moldovenesc* e ca și *Gazeta Transilvaniei* dinainte de 1848 în comparație cu ziarele vieneze, așa că prin aceia care ne scriu ori vin pe la redacție simțim noi că suntem mulți, cu toate că tare suntem puțintei.

De bună seamă sunt între oaspeții noștri și de aceia care nu se gândesc numai la învierea norodului lor, ci caută a prinde totodată un prilej de a se face „oameni", pentru cazul dacă au să iasă treburile bine pentru moldoveni după căderea pajurilor și dvorenilor. Marile mișcări publice, oricât de mărețe ar apărea în ochii posterității, au fost pentru majoritatea luptătorilor, totodată un mijloc de valorificare a aspirațiilor proprii în raport cu întunericul maselor și nesiguranța vremurilor. De aceea, poate, cu atât mai mult te mișcă atunci când, printre privirile pânditoare ale unora, întâlnești avântul din ochii curați ai celor puțini.

Basarabenii totuși, în atâtea momente hotărâtoare, s-au dovedit mai presus de cultura lor națională, ca și de creșterea vitregă ce le-o strecurase Împărăția...

Dar pe lângă aceştia, mai mult ori mai puţin dezinteresaţi, care sunt, la urma urmei, ai cauzei moldoveneşti, se mai găsesc în revoluţie „moldovenii” care nu sunt ai nimănui. Sunt adică ai Rusiei; şi ei, oriunde s-ar găsi, participă la *marea mişcare rusească*. Pentru Rusia ori pentru dânşii, cu convingere ori fără. Mai mult pentru dânşii şi fără convingeri. Căci Rusia ori dânşii, pentru cei mai mulţi, e acelaşi lucru – iar de convingere lumea nu te poate căuta. Unii participă ca revoluţionari convinşi pentru o nouă Rusie ocrotitoare a tuturor, alţii doar merg „cu lumea”. Ideea revoluţiei străbătuse într-atâta în conştiinţa publică din împărăţie, fie prin pregătirea îndelungă de decenii, fie prin absurditatea şi nepopularitatea războiului, fie, în sfârşit, prin năvala ei copleşitoare din primul moment – încât, chiar pentru oameni care nu fuseseră pătrunşi de lozincile ei, devine acum unul dintre numeroasele lucruri mari ruseşti (ca multe cele de sub ţari). Până aci ei fuseseră părtaşi la *viaţa largă rusească* [*russkaia şirokaia jizn*] prin cultura din care se împărtăşiseră la Academia duhovnicească din Kiev, la „ghimnazia” şi „seminaria” din Chişinău ori, simplu, citind *Niva*, şi alergând trei zile în tren cu *Platzkarte* până la *stoliţă*. De aceea sunt indignaţi de amestecul micilor „naţionalisme”, numai fiindcă sfărâmă planurile lor de plasament prin revoluţie. Într-un cuvânt, ca şi „adevăraţi ruşi” din *Uniunea Poporului Rus* şi vor să fie revoluţionari în această gubernie pentru Împărăţie şi fără preocupări naţionale („zoologice”), care ar introduce o notă meschină într-o întreprindere mare rusească şi ar complica lucrurile. În această primă fază a revoluţiei, mişcarea moldovenească nu poate să trezească simpatia la această categorie de militanţi, ca şi în presa din vremea ţarului.

Moldovenii însă, care sunt cât de cât ataşaţi ideii moldoveneşti, mai curând ori mai târziu, trebuie să dea pe la noi, dacă nu-i împiedică, adică, depărtările.

La cei cu „orientaţie românească” ori „românofilă”, diagnosticul îl putem face noi, „românii de dincolo de brazdă” (zic „noi”, căci curând după mine a sosit Onisifor Ghibu şi, mai târzior, G. Aslan). Când dă întâi cu ochii de noi şi ne cunoaşte rostul şi aşezarea aşa zicând statornică, moldoveanul ori că e cuprins de o bucurie sinceră ori simplu de curiozitate pentru

„români", de care auzise vorbindu-se, din care însă, în cele mai multe cazuri, nu cunoscuse niciun exemplar – ori chiar de un simțământ de stinghereală. La aflarea însă a amănuntului că exemplarele de probă nu sunt din România – căci Aslan se amestecă mai rar în viața lor –, curiozitatea crește și mai mult, iar cei „stingheriți" se simt întrucâtva ușurați, deși împrejurarea că și ei își zic „români" este jenantă pentru cvasirusificați. Deși ardeleni, prin simplă prezența noastră, înfățișăm totuși ideea de unire. O înfățișăm întrucât reiese din atitudine și păreri, ori datorită împrejurării că războiul României se poartă pentru Ardeal. Acestea toate ne obligă să ne ținem pe cât mai rezervați – se înțelege, nu față de toți basarabenii – și astfel te primesc fie ca pe un refugiat de compătimit, care, până când să-i sosească ceasul „să-și revadă căminul", având „învățătura românească", poate să fie acum de un folos... Către dânșii prea mult de România încă nu e cuminte să vorbești și deloc de idealuri generale românești! Simți, în schimb, însă o plăcere deosebită să le vorbești de vrednicia polonilor, ucrainienilor și albanezilor...

Dar față de ceilalți – de așa-zișii „români" basarabeni –, se înțelege, te simți altfel. Așa am făcut noi prietenie, din cea dintâi clipă și fără rezerve, cu părintele stareț al mânăstirii Suruceni, *Dionisie Erhan*. Cum a aflat de „români", singur i-a căutat, s-a făcut cunoscut cu ei și vorbește așa ca și când de-acum treaba moldovenească nu se mai poate pune la cale fără de ei... Deși scrie la *Cuvânt moldovenesc*, în politica activă nu ia parte, însă toți părinții la Suruceni știu de mult carte românească cu buchii latinești, iar starețul, de multe ori venind la Chișinău, lasă câteva sute de ruble din rodul vestitelor vii, pentru cauza oropsiților moldoveni.

Prietenie „românească" mai poți să legi cu unul ca părintele, din belșug zidit, Andrei Murafa de la Costiujeni, care te sărută când îți face cunoștință, cu părintele Parfeniev (Partenie), neîntrecut în mărime și greutate de vreun alt cleric și mereu cicălitor pentru moldoveni că nu se organizează...

Se mai arată la consfătuirile de seară ale moldovenilor, dintru început, cu graiul românesc stricat, cu teamă și cu dorință mare de a-l vorbi, domnișoara Antonina Gavriliță, umbra lui Emanuil Gavriliță pentru revoluția a doua... Mai apoi se ivi, cam

neliniştită de întârziere, altă reprezentantă a naţionalismului moldovenesc, şcolită şi „românizată” complet la Iaşi şi „militantă” fără rival: doamna dr. Elena Alistar, cea cu prisos de vervă şi curaj. Apoi doctorul Daniel Ciugureanu, de câte ori îşi poate face drum de la Hânceşti. Iar fiindcă se apropie vacanţa Paştilor, e vremea să vină şi puţinii profesori pe care pot să-i aibă moldovenii pentru dânşii... Căci în ce priveşte profesorii, Basarabia stă mai rău. Dacă cineva dintre dânşii a fost prea făţiş alipit la... *moldovenie*, e ţinut departe de Chişinău şi departe de Basarabia, pe unde sunt numai ruşi ori alte neamuri, pe care să se înveţe a le asupri... Unii, mai norocoşi, mai prudenţi ori mai îmbrobodiţi au putut să rămână pe acasă. Nu mai pomenesc de acei ce deveniseră „ruşi” ori chiar „adevăraţi ruşi”.

Printre cei dintâi - dacă nu chiar cel dintâi, şi nechemat, înaintea profesorilor chemaţi - a sosit de departe, din fundul Rusiei europene, Frăţiman (Iustin Stepanovici Fraţman), cu graiul românesc literar, chiar cu neologisme, al cărţilor noastre.

Într-o duminică dimineaţă - la Florii - mai intră pe uşă un preot tânăr de statură mijlocie, cu un cioc blond-roşcat, cu ochii şi mişcările vii, cu o privire prietenoasă, atentă şi cu distincţie în felul de a se prezenta. Grăieşte o prea frumoasă moldovenească, în vorbe alese dar necăutate, nestricate nici de influenţa rusească, nici de exagerările noastre neologiste neolatine. Cam aşa cum va fi grăit Creangă şi alţi cărturari moldoveni, acum o jumătate de veac şi mai bine: părintele Alexei Mateevici, poetul cel mai preţuit şi mai iubit al basarabenilor.

Veniţi de departe, într-o atmosferă nouă, îşi poartă acum cu neastâmpăr ochii pe feţele celor găsiţi în redacţie, ca şi cum e mai larg cuprinsul şi are aerul că aşteaptă să-i spună toţi că e mai bine azi şi că va fi încă mai bine... Pusese şi el o piatră la temelia *Cuvântului moldovenesc*, cu Pantelimon Halippa, cu Simion Murafa, Gh. Stârcea, Vladimir Chiorescul şi alţii.

A trecut numai ca o arătare pe la noi, căci s-a înapoiat curând la frontul Moldovei, de unde îl îngăduise, pentru câteva zile, un polc rusesc. Apoi răzeşul cu temei sănătos în judecată cât un cărturar nefalsificat, cu măsură şi cumpăt în toate, moş Ion Codreanu, nobilul gospodar din Ştefăneştii Sorocii, în cin-

ste și la prostime, și la cărturari. Alt țăran, Minciună, cu mai puțină măsură și cumpăt, pasionat, îndărătnic, încrezător și vorbăreț. Apucat din primele zile ale revoluției de un fel de *furor agraricus*, nu mai vede afară de pământ nimic înaintea ochilor. De aceea privește cu milă România, unde știe că „treaba pământului" stă prost, cu țărani cu tot, iar ciocoii nu se dau... Și în treaba aceasta, în „treaba pământului", Minciună e predestinat să facă multă vorbă, ca și în alte câteva „întrebări" sau *voprosuri*, pe care le ridicase revoluția. Vine agronomul Pavel Grosu, cooperatist activ, teoretician marxist și naționalist totodată.

LA ÎNCHEGAREA PARTIDULUI NAȚIONAL MOLDOVENESC

Cu câteva zile mai înainte de adunarea de constituire a Partidului Moldovenesc, a sosit și părintele arhimandrit Gurie Grosu dintr-un surghiun apropiat, de dincolo de Nistru – tot de la o școală, unde îl trimiseseră *nacealnicii* bisericești, fiindcă scrisese vreo două cărți pentru moldoveni.

În ziua adunării celei mari – în seara zilei de 31 martie –, în afară de aproape toate cunoștințele noastre de până aici, s-au mai adăugat, între prietenii cauzei moldovenești, și alte fețe noi.

Adunarea destul de cercetată pentru cuprinsul modest – cu toate ușile deschise îndărât – al redacției de la *Cuvânt moldovenesc*. Nu mai încap pe läițele cele lungi dimprejurul mesei și de-a lungul pereților sălii celei mari, care este și ea destul de mică. Această a doua sală de redacție – după camera lui Halippa – mai slujește ca sală de administrație. De două ori pe săptămână, seara, e sală de expediție – când apare un polonez lung și slab – expeditorul, un meseriaș fără mușterii, prieten al lui Nicolai Nicolaici (Alexandri). Sala mai slujește la consfătuiri obișnuite, iar după ce pleacă lumea, mai poate sluji ca hotel pentru doi prieteni fără adăpost.

Acum, în acest modest colț de viață moldovenească, e ca și cum nu mai fusese nimic altceva decât sală de adunare. Mulți

sunt în picioare, pe la uşi şi prin colţuri. E o vie forfotă şi fiecare se ocupă de ceilalţi. O inspecţie generală, reciprocă, din ochi: noii sosiţi cu alţii mai vechi ori oaspeţi vechi ai gazetei cu figuri noi de invitaţi... Mulţi nu se cunosc „între sine" – mai cu seamă, boierimea cu democraţia nouă.

Dar nici chiar oamenii democraţiei revoluţionare „între sine"... Toţi trăiseră în colţişorul lor, cu cine se nimerise – la cooperativă, la şcoală, la birou –, de cele mai multe ori înecaţi între ruşi. Le este dat ardelenilor să le adreseze obişnuita invitaţie după maniera ruso-basarabeană: „Faceţi cunoştinţă..." Sunt şepci şi mundire muscăleşti şi, cum primăvara vine încet, mai sunt mantale. Uniforme de cinovnici cu nasturi de alamă în două şiruri, cu insigne, cu stelele cinului brodate la guler... Unii deplin uniformaţi, alţii jumătate, iar de tot europeni, la port, nu ştiu dacă sunt trei. În toate privirile, întrebare.

Aşa ceva nu mai văzuseră şi prin aşa împrejurări, create fără colaborarea lor, nu mai trecuseră. Nu atârnă de nimeni în parte ce are să iasă, ci de toţi. Deoarece fiecare se uită la adunare... Unii sunt uşor înfioraţi de emoţie, toţi stăpâniţi de curiozitate: ce va fi?... Ca la 1905? Ce-au să facă? Pot ei să facă ceva?

Până una-alta, alcătuiesc grupuri. Deoarece adesea, în grup, se întâmplă să fie şi una din cele două „feţe" de peste brazdă – ba uneori moldoveni din oaste, „moscali" de rând, care mai uşor ies cu moldoveneasca –, lumea vorbeşte româneşte. Şi aşa se întâmplă uneori că, ieşind din vorbă „românul" ori „moscalul", bagă de seamă boierii cinovnici că vorbiseră româneşte pentru întâia oară „între sine".

Observi cum remarcă ei acest lucru: când se uită în ochi unul altuia şi vorbesc ca şi cu o cunoştinţă nouă şi bagă de seamă că le este oleacă mai greu să se înţeleagă, deşi sunt cunoştinţe vechi... Le vine nu ştiu cum şi ar lua-o pe ruseşte – o mai şi ia –, dar, în acelaşi timp, o lumină nouă joacă în privirile încurcate. Toţi aceşti oameni, dacă nu vorbiseră între dânşii româneşte niciodată, vorbiseră însă cu altcineva, cel puţin în copilărie la care, de bună seamă, le fuge acum multora gândul.

Aproape fieştecare, după ce fatal ajunge la acest întâi examen de limbă şi se încredinţează că l-a putut trece, mărturiseşte mul-

țumit și înduioșat: „Când eram copchil, mama ne grăia moldovinește...” „Bunica chiar de tăt nu știa rusește! Nicicacum!”

Așa se face că fiicele regretatului Dicescu – luptătorul de altădată pentru școala națională –, domnișoarele Iulia și Anastasia, vorbesc limba satului între moldovenii adunați la redacție. Se luptă să cadă de acord cu Minciună și cu alții că, mai presus de toate, trebuie să stea ideea națională, care poate să-i unească pe toți. Și Minciună se unește și el, dar, iute, „treaba pământului” îl încălzește din nou și începe de la cap; pe urmă se unește iarăși, fiindcă domnișoarele Dicescu sunt două, se declară pentru împărțirea pământului, și nu-l slăbesc...

Mai participă doamna Alexandra Ruso, alți doi cooperatiști: V. Chiorescu și Ghenzul, protoiereul alb V. Gobjilă, oaspe obișnuit al redacției, cu preoteasa, apoi dr. Seminel, Mihail Glavce, boierul rezervat și cântărit la vorbă. V. Herța, între basarabenii mai... „europeni” și mai umblat printre „români”, înțelege, ca și alți câțiva boieri, că numai prin conlucrare cu acel nou mediu democratic, revoluționar, și prin însușirea ideilor lui se poate face folositor cauzei naționale – și, pornind de la realități, se anunță prețios la sfat, în cuvântarea ținută. În „treaba pământului” însă are să se ciocnească și dânsul... Și nu numai cu Minciună!

Simion Murafa ghicise parcă... Nimerise tocmai, în ziua adunării, din Valea Oituzului. Nu de multă vreme, își strămutase acolo coloana lui sanitară purtată prin Bucovina și Galiția. De statură mijlocie, împlinit ca un trunchi de stejar, impunător în înfățișarea exterioară, își îmbogățise graiul curat al satului cu ce este mai bun în cărțile românești. Are acest cântăreț, în vorbă, unele opriri scurte, ca și cum se pregătește să cânte.

Nu lipsește Paul Gore – sosit la oră fixă, în uniforma de polcovnic asimilat la Crucea Roșie. Căci e președintele Crucii Roșii. Și te izbesc dintru început la boierii basarabeni simplitatea și naturalețea în exterior și în relațiile cu orișicine, spre deosebire de boierimea din Țară, care vai! – așa de adesea amestecă aroganța și snobismul noului Bizanț cu „morga” pariziană. Aici, încâtva, mi-am putut reprezenta cum a fost boierimea Moldovei pe la jumătatea veacului trecut și cum s-ar cuveni să fie acum în Moldova, dacă nu s-ar fi prea lăsat după Capitala noastră dunăreană.

Din primul moment mă izbește la Paul Gore familiarizarea cu evenimentele istoriei românilor de pretutindeni, cu aspirațiile și luptele lor, cu produsele spirituale ale întregului românism. Îi este plin capul de voievozi, de răzeși, de mazili, de ctitori, de tratate, de pârcălabi și portari de Suceava.

Nu lipsesc nici alți boieri, ca Vasile Anghel – tot cu „orientație românească" –, Mihail Razu, tatăl și fiul. Apoi, tot între basarabenii „români", Ursu, un „moscal", Iețcu, nici țăran, nici surtucar, specializat și el în treaba pământului. Și în sfârșit, și câteva „romănce" de dincolo de munți: doamna Ghibu, doamna C. Bucșan și domnișoara Bucșan.

Când arhimandritul Gurie Grosu a blagoslovit adunarea, pomenind pe cei adormiți ce luptaseră și suferiseră pentru slobozenie dintre moldoveni, se sculă tăcută această lume cu gânduri și simțăminte amestecate, uneori nelămurite, lume crescută de străini și înstrăinați, în orașe străine sau înstrăinate, în familii amenințate ori înjumătățite de înstrăinare...

Sunt resturile Basarabiei românești: cărturari și cinovnici legați încă de pământul părintesc prin câteva cărți ori prin amintirile cele din urmă – și țărani legați de trecut prin pământ... Pentru întâia dată se întâlnesc treptele toate solidare între ele – și pentru ultima dată, până la Unire... Căci de acum chiar se poate prevedea că nu va fi, că nu va putea rămâne un puternic instrument acest partid național ce tocmai ia ființă.

Poate că nu toți sunt mișcați, dar emoționantă e priveliștea: cel dintâi luminiș în noaptea în care se zbate românimea viscolită de pretutindeni – se deschide chiar pe „mormântul" Basarabiei...

Dar dihonia își face începutul în partid, chiar din ziua constituirii, pe chestia agrară. Se nutrise nădejdea că anume armonia nu va fi tulburată chiar în această zi, că întâia adunare va putea să întrunească moldoveni de toate nuanțele, în numele ideii naționale și, spre acest scop, se concepuse planul de a evita discuțiile mai amănunțite de program, care aveau să rămână în sarcina unei adunări generale cu delegați din toate ținuturile Basarabiei, adunare proiectată pentru mai târziu. Planul conceput în consfătuirile premergătoare ori, în chip tacit, întrevăzut prin instinctul fericit al celor mai mulți, era cam așa: să-i lase moldovenii pe ruși

să facă ei revoluția în mare – cum au și făcut-o –, iar ei, moldovenii, să facă mai în mic una, care să meargă după revoluția lor mare, dar să nu meargă până unde s-or duce rușii. Să folosească adică prilejul spre a putea ieși, alăturea cu revoluționarii ruși, într-un fel sau altul, la liman, ca naționalitate. Firește în Rusia. Pentru cei mai mulți nu se poate concepe decât în Rusia. De bună seamă, mai târziu, vor putea să gândească și altfel...

Deocamdată, în Săptămâna Patimilor din 1917, o autonomie în Rusia e cel mai îndrăzneț ideal. Căci Rusia abia își încheiase luna de miere cu revoluția, însă nu se pornise serios la „adâncirea" ei, are o armată de multe milioane, chiar așa nedisciplinate, iar România e aliata acestor milioane, cine știe, poate, prizonieră. Căci Rusia revoluției burgheze din luna de miere – când nu se mai sfârșesc chiar pe străzile Chișinăului manifestațiile de sărbătorire a slobozeniei, a eroilor și victimelor ei, și chetele pentru tot felul de scopuri înăuntru și în afară de revoluție, când unele *cvartale* sunt înroșite de steaguri ca o horă de panglici – Rusia, această revoluționară, care, cât de cât, ține încă laolaltă toate straturile societății, are cam așa aspirații și ambiții ademenitoare: poporul rus făcuse iarăși ceva de seamă, o revoluție mare, cum se mai făcuse în Europa una cu un veac și mai bine în urmă. A dat jos din prestol pe Nikolai și poate chiar de tot pe Romanovi... și e cu putință să se facă *respublică*. Armia, care este acum cu adevărat a Rusiei, vasăzică a norodului – fiindcă și ea s-a slobozit – are să poarte bătălia mai departe până la biruință. Și nu numai pentru că e datoare aliaților cu aceasta, ci fiindcă ea este acum o armată revoluționară, ca a lui Napoleon... De biruit va trebui, negreșit, să biruie – altfel revoluția e primejduită „din partea ghermanului"... Și cât mai grabnic va trebui să biruie, pentru ca, intrând în pace, să se poată lucra fără întârziere la zidirea Rusiei noi. Armia revoluționară, oaste de cetățeni, biruioare cum a fost a lui Napoleon, după ce va fi impus ideile rusești statelor reacționare inamice – și chiar aliate! –, va lucra și la clădirea Rusiei... Cam așa... Cu așa lozinci, revoluționarii plutesc fericiți deasupra realităților. Această lume uită însă că din prima zi a revoluției, armata țarului și a burgheziei sfărâmase pârghia disciplinei și că începuse virtual revoluția socială cu

participarea fiecărui soldat şi cetăţean. Se găsesc în iluziile lor, departe de lozincile armatei lui Kerenski de mai târziu („nici război, nici anexiuni, nici contribuţii", ci să se ducă fiecare acasă, unde ceilalţi împart pământul).

E încă ceva nelămurit în toate aceste aspiraţii sau mai bine visuri romantice, menite poate mai mult să aureoleze revoluţia decât să alimenteze războiul. Sunt însă ademenitoare prin proporţii şi prin vraja necunoscutului şi impun, cât de cât, celor trăiţi în atmosferă rusească ori moldoveanului simplu, fără cultură şi conştiinţă naţională – deşi, la urma urmei, el n-are nimic de împărţit cu „ghermanul" –, ba aceste lozinci impun uneori chiar şi iredentismului, care, pe de o parte, poartă recunoştinţă „neamţului", iar pe de alta, simte în spatele Basarabiei un front care „trebuie ţinut".

Aşadar... în Rusia şi-om mai vedea!... – e rezerva mentală a celor mai buni fii ai Basarabiei. Tot ce se poate dobândi în Rusia... Numai moldovenii vânt să nu-şi ia ca ruşii. Să se întărească ei ca norod deosebit ce sunt, *să se organizeze*... Să pornească – aşa cum se hotărâse şi în consfătuirile premergătoare – o acţiune politică şi una culturală; iar toate reformele politice şi economice – reforma electorală, agrară – le-or face cu ruşii şi cu celelalte noroade în Adunarea Întemeietoare (Constituanta); dar până atunci „moldovenii să nu se sfădească între sine"...

Boierii – cei câţiva care se făcuseră părtaşi la alcătuirea partidului – sunt decişi pentru o largă reformă agrară. Aşa, cel puţin, declară şi trebuie crezuţi. Totuşi, spre sfârşitul dezbaterilor, când ne e lumea mai dragă, se ridică Minciună şi face întâmpinarea, dacă nu oportună, după părerea celor mai mulţi, totuşi nu de dispreţuit, că adică la loc îi oare ca moldovenii să aştepte la ruşi cum au să hotărască despre toate întrebările (sau *voprosurile*) ridicate de revoluţie?! Alţi vreo doi vorbitori sunt şi ei de o părere că: „Fieştecare norod – moldovenii tot aşa cum ruşii – să-şi arate a lui părere la tăte întrebările. În urmare dar – în folosul lor – şi moldovenii trebuie să-şi arate faţa lor revoluţionară şi cum încă se atârnă ei către treaba pământului, cea mai vajnică din toate".

Vorbitorii aceştia, şi ei naţionalişti, dar cătând mai vârtos la pământ din care, la urma urmei, se hrăneşte toată lumea, sunt

bănuitori dacă nu chiar duşmănoşi faţă de stăpânii moşiilor – şi calificând pe proprietari de spoliatori ai ţărănimii, dădură cu oleacă de fum şi pe sub nasurile boierilor de faţă, de care nu se prea bucură că se „grămădesc" cu ceilalţi moldoveni...

Protestează energic P. Gore împotriva confuziei ce se face obişnuit între marii proprietari – de cele mai multe ori străini şi adesea asupritori ai ţăranilor – şi boierimea care deţine un procent neînsemnat din marea proprietate şi care, îndeobşte, tratează altfel pe ţărani.

Se restabileşte totuşi acordul necesar. Apoi se constituie Partidul Naţional Moldovenesc, într-un chip, aşa zicând, provizoriu, până la adunarea generală, care n-are să se ţină niciodată...

Se fixară în pripă şi câteva puncte de program, se alese o comisiune pentru redactarea lui şi delegaţi spre a reprezenta partidul nou înfiinţat – adică spre a „hiritisi" – la congresul cooperatorilor, preoţilor, învăţătorilor etc., etc. Căci de acum începe lanţul fără sfârşit al congreselor şi hiritisirilor ce vor curge cu eroică răbdare omenească – în local închis, în uliţă, în grădini publice şi pieţe –, dezbaterile tuturor „organizaţiilor", tagmelor, grupărilor, profesiunilor şi înfiripărilor trecătoare, care au să mai „povăţuiască" încă mult Rusia, din toate părţile, până s-o doboare...

Şi i se mai trimise lui Kerenski o telegramă: a doua „hiritisire" autonomistă şi, fireşte, revoluţionară...

Dar, de astă dată, Petrogradul e ceva mai departe...

CÂŢIVA TINERI ŞI BĂTRÂNI

În consfătuirile ce se ţin la *Cuvânt moldovenesc* se adună prieteni mai vechi şi mai noi – dacă nu şi vreun neprieten al mişcării naţionale – în sfârşit, lume din toate treptele, din toate tagmele şi de toată mâna... Se cam simte în iniţiativa şi mişcările multor moldoveni timiditatea în veci nepoftitului care oricât ar vedea uşile larg deschise, deci libertatea de a se pofti singur, nu se grăbeşte. Ar intra şi nu ştie dacă, de rândul acesta, este dată chiar tuturor dezlegarea să intre, să se facă adică părtaşi la

praznicul cel mare al slobozeniilor ruseşti. Ţinut de stăpânirile ţarilor chiar în urma multor popoare din Împărăţie în dezvoltarea lor naţională, moldoveanul se simte stingherit... Vede că-i revoluţia înscenată şi-i serioasă, dar el nu ştie cum s-ar cuveni să-şi facă partea dintr-însa. Ca şi cum se îndoieşte dacă trebuie să se arunce şi el, cu toată hotărârea, în zarva revoluţionară – şi printre marile *lozunguri* de o sută de gubernii prestigiu, să-şi strige drepturile lui nici măcar guberniale... Se bucură şi el, în cugetul lui, că revoluţia a venit pe la dânsul, dar mai mult aşteaptă şi pândeşte, ca să nu se greşească... După ce are să vadă cum au să se ţină slobozeniile, abia atunci gândeşte să facă şi el o porneală mai bună.

Aşa vorbeşte cugetul greoi, încătuşat şi prudent al moldoveanului, care nu se găteşte să devină erou.

Însă printre aceştia şi buni şi răi – unii chiar buni şi răi totodată –, care pot ajunge la noi, se mai apropiară de partid, şi unii cu totul neastâmpăraţi şi grăbiţi care calcă ori alături de partid, ori se încumetă să calce dincolo de dânsul.

Aşa, la o zi, două, după adunarea de constituire a partidului nostru, aflăm că un *ghimnazist*, Mâţu, a convocat şi el o adunare moldovenească şi se spune că chiar „s-or şi grămădit de-amu". Să fie oare o mână străină în porneala băieţilor?

Vestea pricinuieşte îngrijorare în rândurile „bătrânilor" de la *Cuvânt*. Ce-or fi vrând? Ce vrea Mâţu însuşi? Nu cunosc ei acţiunea „lucrătorilor" încercaţi în „treaba moldovenească"? În cazul cel mai fericit, moldovenii îşi împrăştie puterile şi se fac de râs...

Se trimite după Mâţu. E adică „poftit" cu toate formele şi cu onorurile cuvenite el şi „oamenii lui" la redacţie pentru înţelegere.

După două zile, Mâţu – un băietan mărunţel, blond, între 17 şi 18 ani – soseşte în uniforma lui de *ucenic*, cu o suită de trei bărbaţi în puterea vârstei – unul lung şi sur, săltat binişor peste 40 de ani – şi încă vreo doi ceva mai mari decât el, decât Mâţu...

Fără dificultăţi se declarară solidari cu acţiunea partidului naţional la cel dintâi cuvânt al lui Vladimir Herţa, care se anunţase din vreme ca un bun pedagog în partid. Ca să le dea însemnătatea cuvenită le şi face un scurt rezumat al ideilor din programul nostru provizoriu...

Iar Mâțu, ca exponent al grupului de cinci tineri și bătrâni – căci alții nu s-au mai prezentat –, e declarat un fel de membru în Comitetul provizoriu de conducere al partidului. Este „cooptat" prin invitarea lui Herța – după maniera revoluționară. Fu primit cu seriozitate, deși nu cu un ton de convingere – și nu atât în invitație e lipsa de convingere, cât în aprobarea grăbită a celorlalți membri și nemembri ai Comitetului provizoriu... Ceea ce vrea să spună că alegerea, cooptarea aceasta, nu este socotită pentru lungă vreme, adică, în comitet, Mâțu e provizoriu – vasăzică mai provizoriu decât comitetul...

El însă pare mulțumit și cu fondul, și cu forma și este de acum în partid totul tot așa, ca și cum nu fusese nimic... Noul *cilen* [membru] ia parte la ședințe, dar fără să se amestece prea mult în treburile comitetului...

Să fi tot rămas el două-trei săptămâni între noi – nu mai mult. Se vede că rolul lui trebuia să se mărginească la atât, să se facă adică dovada că în asemenea momente – și istorice, și tulburi – rândurile luptătoare se pot îngroșa cu oricine cât de tânăr ar fi el și cu aceasta la urma urmei nu poate să aducă decât folos, dacă e inimă curată. Apoi Mâțu curând a dispărut...

* * *

Cam în aceleași zile am avut altă surpriză, altă manifestație în mișcarea națională, mai respectabilă e drept și cel puțin așa de simpatică: din Kiev ne-au sosit doi soli neașteptați: studenții Vlad Cazacliu și Vlad Bogos. Ei vin ca împuterniciți ai studenților moldoveni din viitoarea capitală ucraineană, constituiți în societate. Și cum ei alcătuiesc acolo aproape o familie cu ofițerii ardeleni voluntari din tabăra de lângă Kiev (Darnița), studenții aduc solie de la Ardealul rătăcitor de lungă vreme prin Rusia. Mișcarea autonomistă viguroasă a ucrainenilor, pornită din primele zile ale revoluției, ca și contactul cu ardelenii, contribuiseră de bună seamă și ele în câtva la prefacerea sufletească a basarabenilor, care se întorc acasă foarte hotărâți. Vlad Cazacliu cere la o ședință în Comisia pentru redactarea programului – cooptat și el împreună cu colegul său, după scurta noastră tradiție –,

cere nici mai mult, nici mai puțin decât să se pună în fruntea programului unirea cu România. Colegul său se asociază prin gestul de aprobare.

A trebuit să-l moderez eu, dându-i să înțeleagă că e imprudent să se vorbească de asemenea scopuri și cerând ca părerea lui să nu fie purtată mai departe, nici înregistrată. Totuși vorba a răzbătut, nu se știe cum, până la urechile unui neprieten al românilor, Alexandru Schmidt, șeful despărțământului Instrucțiunii publice în Administrația Zemstvei gubernului din Basarabia. (Ajungându-mi după câteva săptămâni *ucenic* la românește, Al. Schmidt mi-a vorbit de un curent iredentist în partidul moldovenesc, făcând chiar aluzii la persoane. Eu, se înțelege, am protestat, calificând totul de invenție calomnioasă...)

Să fi fost oare între basarabeni cineva care venea între noi numai cu urechea, ori să fi fost o simplă ușurință?!...

Dar pe lângă un plus de hotărâre față de Chișinău și pe lângă naționalismul lui integral, Kievul aducea în același timp mai mult duh revoluționar. Se vede de departe, căci peste Nistru, aproape se desăvârșise strămutarea revoluției de pe terenul politic în câmpul larg al revendicărilor sociale. Cei doi soli sunt un ecou.

Și n-au solie de împlinit numai la noi, ci și la Odesa, unde, cu concurs din toate părțile, peste două săptămâni, avea să se țină o mare adunare a soldaților moldoveni. Concentrarea de energii naționale de la Odesa ne dă tuturor un spor de putere și hotărâre. Acolo se găsesc mereu adunați laolaltă cel mai mare număr de soldați moldoveni: recruți ori vindecați, ori rămășițe trimise la refacere. Sunt acolo adunați din întregul *ocrug* militar al Odesei – în plus, cu moldoveni de peste Nistru. Și dacă între studenții moldoveni ai universității de pe malul mării nu e încă tradiția de solidaritate națională rămasă la Kiev încă de la generația lui Mateevici, Murafa, Ciobanu și Ciugureanu, se ridicaseră în schimb acolo câțiva tineri de inimă (Ceapă, Lașcu, domnișoara Gheorghiu, Cărăuș ș.a.) și, în plus, legătura Basarabiei cu Odesa e crescută acum prin interese militare.

Prin masa „moscalilor" săi moldoveni, Odesa devenise al doilea centru de mișcare națională moldovenească după Chișinău, dar mai temut decât Chișinăul. Și această teamă de putere

reală sau închipuită e un factor însemnat – din zi în zi mai hotărâtor în revoluție. Au și un rar povățuitor ostașii de acolo în ștab-căpitanul Cateli, care devenise educatorul și instructorul lor în toate, un fel de dădacă politică, națională moldovenească... Apoi, în preajma lor se găsește și Vasile Stroescu, marele sprijinitor al școlii și culturii românești din Ardeal, ca și al *Cuvântului moldovenesc*.

Cei doi soli de la Kiev au delegație pentru Odesa: pentru adunarea cea mare cu moldoveni mulți din „marea armie revoluționară" rusă, ce se apropie de disoluție. Și parcă totul începuse de la Kiev, lumea e a lor și au să sfârșească ei totul, inclusiv unirea...

„TREABA PĂMÂNTULUI" ȘI ALTE PRICINI DE DISCORDIE ȘI DEZACORD ÎNTRE MOLDOVENII REVOLUȚIEI

Încheiau și moldovenii luna de miere a revoluției albe și roz, ca și buna înțelegere dintre dânșii. Căci ceea ce fusese în luna martie tot se cheamă că fusese o înțelegere. Rușii nici măcar o lună nu avuseseră.

Moldovenii de fapt revoluție nu făcuseră, ci nimeriseră într-însa. Dar nici așa de curând și de aprig nu aveau să se ciocnească între dânșii ca rușii; căci nu se răsturnaseră unii pe alții, cum nu fuseseră stăpâni. Ca norod deosebit ce se știau, avuseră și mai mult cuvânt să se bucure că nu mai sunt stăpâni în Basarabia, nici trimișii împărătești și nici *pomeșcicii* [proprietarii] – se bucurau că, adică, prin porunca stăpânirii vremelnice, după ce nu mai era împărat, se șterseseră „mărginirile" (restricțiile) naturale, confesionale și de tagmă. Dar, în fapt, ei nu au până acum decât partidul – și acela *provizoriu*, cu comitet cu tot și cu proiectul de program –, în plus, două telegrame revoluționare cu *aftonomie* la guvernul provizoriu din Petrograd.

Dar îndrumări și măsuri revoluționare vin berechet din *stoliță*. Se desființează pedeapsa cu moartea, apoi, afară de „Crucea Sf. Gheorghe", *ordenurile* toate – și, cu ele împreună, slujba de

gubernator, de *zemski nacealnic* şi alţi *nacealnici* mai mari. „Se înştiinţează", de pildă: „Obor-procurorul Prea-Sfântului Sinod al Bisericii drept-credincioase rosieneşti, cneazul V.N. Lvov, a spus unor feţe din Moscova că de acum înainte niciun mitropolit şi niciun episcop nu va fi însemnat fără dorinţa preoţimii şi a turmei duhovniceşti". (Basarabia însă mai rămâne cu păstorii ei din vremea ţarului.) Guvernatorul Basarabiei însă „a fost slobozit din slujbă după cererea lui" (dacă nu s-o fi amestecat cumva, în treaba aceasta, *Ispolnitelnîi komitet soveta soldatskih i rabocih deputatov*), căci moldovenilor aproape toată revoluţia le-o face, până una-alta, Chişinăul.

E însă cerut ca norodul însuşi să stea într-ajutor pretutindeni ocârmuirii vremelnice şi „sfaturilor" ei ajutătoare, care nu le pot face toate, nu pot face chiar nimic fără cetăţeni... Iar tot ce fac aceştia pentru revoluţie *la loc*, unde se găsesc – şi tot ce desfac din cele ce sunt făcute, e bun făcut şi desfăcut, iar cei de la cârmă n-au să zică nimic împotrivă şi n-au zis decât împotriva acelora care nu vor să ostenească pentru revoluţie... De aceea se îndreaptă adesea către norod cu îndemnuri şi cu chemări într-ajutor.

Aşa de o pildă, deputaţii ţărani:

„Deputaţii ţărani din Duma imperială s-au întrunit într-o *Uniune respublicană ţărănească* şi au slobozit următoarea strigare: în Rusia nu mai fiinţează de-acum deosebiri de tagmă; este un singur nume pentru toţi – *cetăţean.* Visul plugarilor despre pământ se va înfăptui; îndată, de împărăţie se va întocmi rânduiala dorită de norodul muncitor. Îi îndemnăm pe cetăţenii plugari să ceară *respublică*, să păstreze liniştea trebuitoare şi să sprijine ocârmuirea nouă. Această ocârmuire va pregăti chemarea Adunării întemeietoare, care va hotărî orânduiala ce se potriveşte cu dorinţele norodului".

Despre pământ, moldovenii înţeleg mai uşor că el trebuie să treacă norodului muncitor. Dar republica e un lucru de tot nou. E mai străină pentru dânşii decât o sfântă din calendarul catolic. Mai bagă de seamă că numai *nacealnicii* o cer. Ei singuri pot s-o ştie şi numai pentru dânşii, pe semne, e bună. De aceea vor s-o aducă în locul împăratului, care nu făcuse nimic şi l-au scos; dar ei, *nacealnicii*, care săvârşiseră atâtea blăstămăţii şi fărădelegi,

rămân toţi în slujbe şi mai cer pe deasupra şi *respublică*. Bănuitor şi păţit cum e, moldoveanul nu-şi spune gândul către orişicine; dar îl spune popii, care şi el are milă de împărat – şi-l spune din greşeală şi altora, care se nimeresc că nu mai ţin la Nikolai. Spune că adică „rău or făcut că l-or dat din prestol pe Nikolai *Ftoroi*", că „nu mai e rânduială" şi că „fără stăpân nu-i ghine".

Şi dacă *respublica* adusă să povăţuiască în locul lui Nicolai are să fie chiar o femeie?!...

Din „strigări", ca şi din vorba unor *nacealnici*, înţeleg doar atât că *respublica* trebuie mai întâi cerută de tot norodul – cu femeile laolaltă – şi pe urmă are să vie; că ea-i mai de folos împărăţiei decât împăratul, că din *respublică* au să prindă parte toţi, dar la împărat ajungeau numai dvorenii şi *nacealnicii* de tăt mari...

Dar şi împotriva *respublicii* n-au să se puie moldovenii, dacă ea n-are să le stea împotrivă la pământ... Însă treaba pământului nu e bine s-o lase în seama nimănui. Căci orice cap va avea să se suie în scaunul împărătesc, fie Romanov, fie *respublică*, tot mai mult de partea boierilor are să se lase, dacă *de acum* ţăranii nu se pun toţi pentru pământ.

Primăvara a venit – se arată mugurii. Se poartă chiar vorba că stăpânirea vremelnică vrea să dea pământul îndată plugarilor în chirie, ca să nu rămână nelucrat şi să poată îndestula ţara şi oastea cu bucate... Totodată, el nu mai poate fi lăsat în mâna boierilor, ca mai înainte!... Adunarea Întemeietoare are, apoi, să hotărască la care, cât şi unde... Aşa gândesc gospodarii şi aşa au să şi facă mai apoi.

Nepotolita sete de pământ, de libertate prin pământ, a celor mulţi, a răzbătut iute în sânul partidului; trebuinţa de pământ şi lupta pentru pământ e poate singura realitate cu adevărat vie, moldovenească, întrucât o trăieşte întreg poporul. A ajuns o preocupare statornică, dominantă şi în partid, care e încă o înfiripare provizorie – dar durabilă şi... viabilă în provizoratul ei – şi mai cu seamă în comitet, ceva ce nu se poate închipui mai provizoriu, care însă aşa, provizoriu, e sortit să dăinuiască veşnic, precum a şi rămas... Nu l-a ratificat şi nu l-a dizolvat nicio adunare. El există şi azi...

În vârtejul acesta al „trebii pământului" a fost prins şi purtat câteva luni Comitetul provizoriu şi cu toţi cei care umblăm pe lângă comitet – deci şi noi cei de peste *brazdă* care, de la început, contam ca foarte activi nemembri ai comitetului... Adaug despre comitet, dar nu cu gândul de a ieşi din subiect (treaba pământului şi comitetul ajunseseră, de altfel, într-o vreme cam tot una...) – şi nici cu gândul de a umbri pe basarabeni – adaug că cei mai puţin provizorii din toţi am fost, poate, un răstimp, tocmai noi, ardelenii... Căci basarabenii mai aveau şi alte treburi şi alte griji, pe când noi numai şi numai „treaba moldovenească"!... Afară, de Halippa, care mai de mult se îndeletnicea exclusiv cu treaba aceasta.

Cu puţin mai înainte şi apoi, paralele cu întrebarea despre pământ, ne muncise un alt punct din programul partidului: chestiunea legăturilor Basarabiei autonome în Rusia federativă. Moldovenii nu prea pot fi divizaţi şi învrăjbiţi pe chestia autonomiei, fie că le e gândul spre Apus, fie că păstrează inimă credincioasă Rusiei, care aşa, revoluţionară şi *respublicană*-federativă, e în afară impunătoare ca Statele Unite, iar înăuntru dă fieştecăruia o parte mai bună în autonomii... Autonomia trebuie tuturor – chiar şi multor nemoldoveni –, la fiecare în felul lui. E prudent deci să se accepte „legături cât mai strânse cu Rusia" la program... Am găsit, de altfel, în sufletul moldoveanului din Basarabia simţământul că Rusia, *Rusia adevărată*, e dincolo de Nistru şi că dincoace e o parte din Împărăţie.

Altfel stă însă lucrul cu „treaba pământului". Aici se vede că nu se vor putea înţelege niciodată. Şi cu cât se dezbate mai mult, fie în presă, fie în cercuri restrânse, cu atât mai adânc pune stăpânire pe cugete şi le divide. Astfel că toată chestia socială se redusese, în Basarabia îndeosebi, la „întrebarea" aceasta. Iar cine *aici* nu înţelege nimic rămâne în mijlocul revoluţiei ruseşti ca un vas fără busolă şi fără pânze pe o mare agitată... Într-un cuvânt la nicio altă chestie, la nicio altă întrebare nu poţi să ajuţi, să te faci folositor, dacă nu eşti, mai întâi, în stare să pui umărul la treaba grea a pământului, care oricând se poate ridica să le copleşească pe celelalte. La acei însă împătimiţi pentru pământ, care îşi frământaseră prea mult mintea cu

această chestie și și-o ajustaseră după ea și care de obicei nu prea aveau alte idei ori de aveau le alungau cu acest prilej, boala lua o formă cronică.

Însă ea găsi teren prielnic de răspândire abia după Paști.

Unii basarabeni, ca și noi ardelenii, preocupați în primul loc de gândul de a ocoli vrajba dintre moldoveni, ne silim mereu să potolim pe cei prea apucați de „furia agrară" și să-i mai îmbunăm pe unii dintre acei care au pământul și care, pe ici, pe colo, provoacă această furie prin faptul că-l au și nu înțeleg să-l dea chiar fără nicio plată...

Așadar, cu plată ori fără plată? Să precizăm ori să nu precizăm la program? Cât? Unde? Cui? Cum? Pământuri mânăstirești, ale Curții, ale statului, pădurile etc. Precum chestia autonomiei vag formulată („cea mai largă" cu „legături strânse cu Rusia") ridică bănuieli la străini și înstrăinați, tot așa reforma agrară (pe care partidul vrea s-o lase în seama Adunării Întemeietoare, ce vrea „s-o dezlege în chipul cel mai larg") are să provoace bănuieli și dihonie la ai noștri. Și aceasta este cel puțin tot așa de grav.

Deoarece ne dăm seama că „întrebarea" aceasta despre pământ – *vaprosul agrar* ori *zemelnîi vopros*, cum i se mai zice – rămâne totuși o pricină serioasă de discordie și de frământări sterpe, ne zbatem la început să găsim o formulă care să poată înlătura ori măcar să poată amâna discordiile; căci o parte își dă seama că și pe acest teren dezlegarea atârnă mai mult de desfășurarea întregului proces al revoluției și al războiului și mai puțin de noi. Dar câțiva moldoveni, prea de tot porniți pe o pantă, nu ne dau răgaz. Unde crezi că s-a mai dres ceva, te întâlnești cu unul dintr-înșii.

Mi-aduc aminte că într-o seară veniseră la redacția *Cuvânt moldovenesc* vreo zece, cincisprezece țărani „povățuiți" de simpaticul bătrân șchiop Petre Braga de la Ulmu, umblat cândva prin Siberia fără voie și cu voie, prin Ardeal... Veniți cu treburi pe la Zemstvă ori pe la comisarul ținutal, au intrat aproape toți, pentru întâiași dată, în casa unde se pun la cale treburi numai moldovenești – revoluție, pământ, autonomie: toate din partea moldovenească – și unde toți: *nacealnici* și *zemlemeri*, *uciteli* și

cooperatori grăiesc între ei moldovenește... Uluiți de lumea cu mundire bine strânse în bumbi, de barba lui Herța, de uniforma de polcovnic a lui Gore, de primirea frățească a lui Halippa, de toți oamenii aceștia, care trebuie să fi venit de pe altă lume ca să vorbească tot moldovenește, toți numai moldovenește, și între sine și cu fețe de peste brazdă, care grăiesc mai ca și moldovenii – gospodarii aceștia se uită acum la revoluție cu alți ochi... Îmi amintesc că atunci, după ce câțiva oratori din extrema stângă „pământească" le-au vorbit mult despre pământul fără plată – s-a sculat unul din săteni cu trecere între ceilalți, dar cam bănuitor față de dărnicia lui Minciună și, „cu iertare", a purces la cuvânt și a căutat să încredințeze „cinstitele fețe" că „norodul îi mulțămit *să i se deie pământ și cu plată, îi bucuros să plătească atât cât se va cădé, da, numai să i se deie*".

În marea lui neîncredere, i se părea că Minciună și cu ceilalți vor să-i amăgească și pe urmă să nu le mai dea; de aceea mai bine să se asigure cu plată... Și au fost și ceilalți gospodari tot de o părere. Căci el nu-i lăsa din ochi când vorbea...

Dar cuvântul acesta și altele căzute greu asupra celor care se lăsaseră cuprinși de furia agrară n-au avut efectul așteptat; ba pe unii i-a întărâtat dimpotrivă mai mult. Așa că cei cu gândul armoniei și solidarității naționale trebuiră să găsească o rețetă care să-i împace și pe aceștia. Și întregi serii de ședințe o căutău.

Trebuiau neapărat precizări. Și de acum să te ții! Precizând, băgăm de seamă un dezacord crescând între noi, cei care pornisem să-i împăcăm pe ceilalți. Își are de-acum fieștecare părerile lui în treaba aceasta. Halippa dintru început are predispoziții către „pământul fără plată", unde a și ajuns mai târziu. Noi, cei de peste brazdă și unii dintre revoluționarii băștinași, ca și Gore și Herța, apărăm principiul răscumpărării, fiindcă ne dăm seama că – așa „provizorii" cum suntem – „pământul fără plată" are să facă și mai multă vraiște în comitet și în partid.

Nu ne putem încă da seama că pământul nu avem să-l împărțim noi și că tocmai radicalismul acesta al rușilor, cu slobozenia fără nicio piedică, adică anarhia deplină pretutindeni și în toate, vor fi în măsură să ne dea putința de a începe zidirea noastră proprie.

26 martie – Halippa şi Ghibu se întorc de la Odesa cu nădejde mare de la *moscalii* moldoveni, „grămădiţi" acolo pentru instrucţie şi refacere. Prin zilele neguroase ce vin şi printre care ne trudim în zadar să lămurim întâia săgeată de lumină a înseninării, plugarii aceştia se întrezăresc ca cei dintâi ocrotitori ai mişcării naţionale pornite de cărturarii lor în Basarabia. Prin instinctul, prin graiul, prin legătura lor nemijlocită cu pământul... Dacă nu sunt o conştiinţă vie, sunt însă albia în care, fatal, vor trebui să se tragă în cele din urmă apele dezlănţuite de vijelia crescândă. Numai de nu i-ar împrăştia prea devreme *ştabul* pe la fronturi...

Până una, alta, conducătorii revoluţionari moldoveni din marele port – adormit odată cu desfăşurarea steagurilor ţarului, ca să viseze strâmtorile... – plănuiesc o mare adunare a tuturor ostaşilor noştri de acolo.

27 martie – Poetul Octavian Goga, în drumul către Petrograd după prizonierii ardeleni, s-a oprit la Chişinău. A adus în atmosfera de modestă moldovenie de la partid ceva din gravitatea, din misteriosul şi „morga" lumii oficiale şi vecine cu oficialitatea de la Iaşi. Dă basarabenilor, într-un cerc la *Cuvânt moldovenesc*, sfatul să lase autonomia din program şi să deschidă lupta de clasă.

Cei de faţă – vreo cinci-şase „feţe", deprinşi mai mult cu opinii decât cu sfaturi – rămân cam încurcaţi. Dar şi mai grea ne e încurcătura nouă, la ceilalţi din ardeleni, care ne adânciserăm în *aftonomia* Rusiei federative. Lupta de clasă, adică revoluţia socială, deja începuse în marile centre ale Rusiei şi va depăşi barierele oraşelor. Dar la autonomie – *aftonomia* lor cea trâmbiţată la gazetă şi telegrafiată parcă şi guvernului –, revoluţionarii moldoveni naţionalişti rămân cu totul nedumeriţi. Eu am obiectat cântăreţului Ardealului că, numai prin autonomie, Basarabia poate tinde spre o viaţă naţională, că Ucraina merge cu paşi iuţi spre autonomie, ameninţând Basarabia cu izolarea ori cu ceva mai rău decât izolarea. Dar Octavian Goga e nestrămutat în convingere şi categoric în exprimarea sa.

Dar ceea ce mă aduce să bănuiesc că aceste părți fac parte dintr-un întreg sistem de gândire politică și socială a poetului a fost o mărturisire făcută domnilor Nicolae Alexandri și Pantelimon Halippa – pe care îi invitase la o convorbire intimă – că cere rușilor pe prizonierii ardeleni spre a face revoluție în România.

Înapoiat însă cam după o lună din fosta capitală a țarilor, ajunge, nu știu cum, și el autonomist. Așa cel puțin mi-a spus Ghibu, neîntrebat, după cum neîntrebat îmi făcuse și Halippa comunicarea căutându-mi lung în ochi...

28 martie – Sergiu Cujbă ne trimisese din Odesa știrea că Fotin Enescu, președintele Centralei Cooperativelor sătești, trece noaptea spre Iași. Halippa, Cujbă și cu mine am pus la cale un plan, în legătură cu trenul lui Fotin Enescu. Am plănuit să aducem la Chișinău pe toți „românii" basarabeni trăitori în România și care se află în Moldova, vreo șapte-opt... Moldovenii aceștia, complet „românizați", pot fi de mare folos și pot să facă deschis politică în Rusia revoluționară. Împotriva lor străinii nu pot avea cuvânt să murmure, iar la ai lor se bucură de încredere. Expatriații din vremea țarismului pot fi și ei revoluționari cât ceilalți, dacă nu mai mult.

Trebuie deci să ațînem calea lui Fotin, care trebuie să ne slujească drept punte către înalții dregători din Iași. Halippa a scris o jumătate de zi scrisori către Marele Cartier, către prim-ministru, către ministrul de Război ș.a., cerând să fie sloboziți din slujba ostășească acei câțiva români basarabeni, care nu aveau de *ținut* un alt front mai bun decât al Basarabiei.

La două noaptea, sosește în gară trenul greoi și mohorât, trosnind din încheieturi chiar și după oprire. Între toate vagoanele, unul lung e plin de întuneric. Numai din vagonul acesta nu se coboară nimeni, nici măcar pentru restaurantul gării. Și are o pază strașnică. Se vede doar prin geam crescând în semiîntunericul coridorului un rus mare cu șapcă mare, care-mi face semn mare cu mâna să-mi continui drumul de-a lungul vagoanelor, să-mi văd de cale. Ca și cum cine știe ce aș avea de gând să fac vagonului... Apoi, fiindcă nici nu sunt lămurit și nici nu-mi văd de drum, îmi strigă mereu: *„Ministr! Ministr!"*

– *Niet Ministr!* replic eu din tot pieptul, ca să birui locomotiva şi să mă audă prin geam. Şi văzându-l gata să izbucnească şi cu mânia pornit să-şi facă drum prin geam, adaug: *Esti Fotin Enescu! Haciu govoriti Fotin Enescu!*

– *Ministr! Ministr!* reîncepu el să vocifereze cu figura congestionată, ca un apucat. Îşi zicea de bună seamă că el ştie mai bine pe cine i-a dat în seamă *comendantul* gării Odesa.

Dar şi eu ştiu... – Fotin Enescu!...

Recunoaşte, în cele din urmă că are, în adevăr, în vagon pe cine caut, dar acolo nu pot să intru. E aşa ordin, iar Fotin Enescu doarme.

Ori a căpătat rusul un mare bacşiş românesc, ori... te pomeneşti că aduce vreun ministru sau măcar pe cineva dintr-o familie de ministru.

Ca să nu pierd timpul preţios, aleg un alt mijloc, practicat la Bucureşti şi care foarte des duce la izbândă: *tupeul*. Schimb deci înfăţişarea mea puţin vajnică şi prea rugătoare ce însoţise primul demers şi cer rusului să deschidă iute uşa, că am să-i vorbesc *lui*. A deschis... şi, într-o rusească mai mult energică decât corectă, îi spun *provodnicului* că Fotin Enescu mi-a telegrafiat din Odesa să-l caut în tren... Deci să-l trezească pe răspunderea mea – şi pentru garanţie duc mâna la piept. Mă gândesc: de se va fi subţiat Fotin Enescu până într-atât ca să se supere, cu atât mai rău pentru dânsul; şi am mai dus o dată mâna la piept pentru rus...

Omul, mai mult zăpăcit decât convins, nu avu ce mai face. Îi dădui o carte de vizită, pe care am scris şi câteva rânduri. El îşi aruncă odată ochii pe buchile străine şi se pierdu fără zgomot în întunericul coridorului.

N-am aşteptat decât până am văzut lumina aprinzându-se într-unul dintre compartimente. Cu ochii umflaţi şi cu glasul împiedicat, coborât de somn la bariton, Enescu se scuză că trebuie să mă primească în toaleta de noapte. Mă scuz şi eu cu oarecare stinghereală, căci văd pentru întâia dată această cunoştinţă nouă, în lumina voalată, somnoroasă a electricei.

Cel dintâi lucru, pe care-l face după scuze, e să mă roage să vorbesc mai domol, întrucât în compartimentul de alături doar-

me d. Vintilă Brătianu... Iată ce-l aducea în stare pe rus să iasă prin geam la mine...

Dar fiindcă mie mi se pare că acu-acu trenul pleacă și nu i-am spus totul lui Fotin Enescu și nu l-am convins încă, vorbesc iute, și, cum vorbesc iute, iarăși vorbesc tare, și iarăși uit de ministru că doarme și, din nou, Enescu mă roagă... Și se grăbește să mă asigure (în șoaptă) că nu numai va preda toate scrisorile la destinație, dar că, din partea sa, va pune toate stăruințele, unde se cuvine, pentru ca basarabenii, de care se vorbește în scrisori, să poată trece toți Prutul.

Alunec tiptil pe dinaintea compartimentului vecin, în care se odihnește ministrul Războiului. Apoi, pe ușa vagonului, deschisă respectuos de *provodnic*, mă cobor în lumina peronului cu desăvârșire încântat de rezultatul misiunii mele...

E noapte senină de primăvară – de primăvară întârziată dar sosită în sfârșit – călduț, tulburătoare, cu miros de pământ reavăn și odihnit de pe dealul Râșcanilor, cu o sfioasă adiere, prin muguri, a primăverii adevărate de mai târziu.

După o scurtă vizită samovarului meu din restaurant, cunoscutului pântecos care împlinește o lună acum de slujbă sub revoluție și în preajma căruia crescuseră acum simțitor murdăria și zgomotul muscalilor ce circulă liberi pe linii, o iau agale, ceva mai înviorat, prin pacea ulițelor, spre casă.

Bucuria mi s-a dovedit pe urmă zadarnică. Niciunul dintre basarabeni n-a fost slobozit de pe urma scrisorilor noastre. Nici măcar n-au aflat că am vrut să-i facem revoluționari.

29 martie – Se aduce, prin gazetă, la cunoștința obștei moldovenești:

„Sf. Sinod, în ședința de la 20 martie, a hotărât ca mitropolitul Moscovei, Macarie, să fie trimis la hodină".

„Fostul ministru, D.S. Șuvaev, a fost însemnat în slujba Împărăției ca părtaș al Sfatului militar înalt al Țării. Se spune că D.S. Șuvaev, în grabă vreme, va fi trimis la front, ca să vadă, la fața locului, cum e pusă treaba de îndestulare a armiei cu bucate."

„Mai zilele trecute, la prim-ministru, cneazul Lvov, a fost o delegație de femei. Aceasta l-a rugat pe cneazul Lvov ca el să

lămurească femeilor, pot ele lua parte la alegerile în Adunarea Întemeietoare sau nu?

Ministrul-preşedinte a răspuns delegaţiei că la aceste alegeri vor putea să ia parte şi femeile. În privinţa aceasta, în Cabinetul de miniştri nu s-a iscat nicio neînţelegere şi, în grabă, vreme, Stăpânirea vremelnică va face, pentru întrebarea pomenită, o declaraţie anume."

1 aprilie – Se întruneşte întâia oară Comisiunea pentru redactarea programului partidului. O schiţă de proiecte adusă de Ghibu, după ce o citise într-un cerc restrâns, unde întâmplător am fost de faţă. Punctele grele, se înţelege, tot pământul şi autonomia. Dar proiectul lui Ghibu prevede că „tot pământul Basarabiei să fie trecut în seama norodului moldovenesc". Rugându-l, fără rezultat, pe Ghibu să renunţe la această frază, am intervenit la Halippa să stăruie ca ea să nu fie citită în Comisiune. Mai ajunseserăm odată în gura adversarilor cu iredentismul studenţilor de la Kiev, dat repede în vileag.

Mai înainte de deschiderea şedinţei se ajunge la altă formulare: „Tot pământul Basarabiei să fie trecut în seama muncitorilor plugari".

La aceeaşi „întrebare" pasionantă „despre pământ" se aduce completarea necesară, pentru a satisface o întreagă categorie de ţărani: „Să se dea şi acelora care n-au destul", iar la capitolul, nu mai puţin delicat, al autonomiei, a biruit ideea *de a se preciza în ce stau raporturile dintre puterea centrală şi organele locale.*

3 aprilie – Se scrie la gazetă:

„Sfatul deputaţilor din ofiţeri şi soldaţi a hotărât ca feţele din poliţie şi jandarmerie [Siguranţă, *n.n.*], care au intrat în oaste, să nu fie lăsate să cuprindă vreo slujbă în spatele armiei şi toţi poliţaii trebuie trimeşi în linia întâia de foc.

Din Moscova s-a trimes la front o *roată* alcătuită din poliţai. În curând se mai trimit la front câteva *roţi* alcătuite din poliţai şi jandarmi".

4 aprilie – Şedinţă a Comisiunii pentru redactarea programului... Dar comisiunea are iarăşi musafiri. Doi neaşteptaţi.

Nu mai e deci ședință a Comisiunii pentru redactarea programului, ci o consfătuire obișnuită – declară Pantelimon Halippa, și face o scurtă dare de seamă pentru cele două fețe, sosite una de la Bender, bătrânul general Donici, și alta de la Iași, dr. Petru Cazacu.

Generalul, un bătrân cu barbă lungă și stufoasă, ca de vreo 60 de ani, e prea blând și pașnic ca să mai facă slujbă pe așa vremuri și cu așa subalterni, deși poartă uniformă. E trecut în retragere. Citești dintru început că a venit între noi fără vreo ambiție, numai din dragoste pentru Basarabia moldovenească, de care atâta vreme a trăit departe, undeva, în Rusia.

Doctorul Cazacu – care a colaborat și la întâia mișcare din 1906 –, deși civil, face însă slujbă militară. Trece în inspecția unor spitale românești din Rusia și s-a oprit să vadă ce facem, pentru a mai veni din vreme în vreme și a participa tot mai mult la evenimente.

Și astfel ședința fiind fără niciun program, părintele arhimandrit Gurie citește un memoriu lung în treburi religioase, bisericești. Auditoriul însă – deși alcătuit mai mult din foști elevi de *seminare* – e cu gândul la programul partidului, care fusese scos din ordinea de zi... Ca urmare, curând după lectura memoriului, ne pomenim discutând programul partidului. (Unii „musafiri", ca și doctorul Cazacu, plecaseră.)

Dar Halippa face o propunere neașteptată: să se renunțe în program la autonomie... Paul Gore se asociază... Dar aceasta e o depășire a rolului Comisiunii de redactare, căreia i s-a dat numai să execute mandatul primit de la adunarea generală din 31 martie...

Dar suntem revoluționari!...

Am găsit de cuviință să obiectez că, fără autonomie la program, moldovenii rămân ori în aer, ori, încă mai rău, în autonomia Ucrainei...

Obiecția admițându-se întemeiată, nu se renunță la autonomie, ci se ridică îndată întrebarea: să se precizeze în ce constă autonomia?! Ghibu e de părere să ne mulțumim cu atât: „Autonomia cea mai largă, cu respectul drepturilor altor națiuni". Dar „autonomia cea mai largă" în care încap foarte bine rezervele celor cu „orientație

românească" poate foarte ușor să stârnească învinuirea de separatism, tot așa ca și „respectul" vag al „drepturilor altor națiuni".

La vot, trei sunt pentru precizare, iar trei pentru „autonomia cea mai largă". Mai departe: dacă trebuie să se precizeze în ce stau legăturile Basarabiei autonome cu Rusia... Cei cu „autonomia cea mai largă" sunt de părere că nu.

Lipsa unor precizări aici poate însă să stârnească și mai multe bănuieli. Trecuseră zilele de obștească jubilare pentru izbânda revoluției – și popoare, ca și clase, începuseră de-acum a căta bănuitoare unul la altul.

Fiindcă de-acum în Rusia totul e trecător – și în primul rând relațiile de putere –, e nevoie ca în toate să se spună tot ceea ce-i poate ține mai uniți pe moldoveni și să nu provoace prea mare neîncredere la ceilalți... Căci dacă Basarabia are să ajungă autonomă în Rusia, poate să-și apere și consolideze autonomia mai bine *cu precizările*; iar dacă Rusia țarilor are să se prăpădească – adică să se retragă în matca ei firească –, se prăpădește încă mai ușor dacă naționalitățile nu mai stârnesc noi griji și bănuieli la cei care adâncesc revoluția...

La vot, patru glăsuiesc pentru precizare (arhimandritul Gurie, Herța, Gore și Gropa). Halippa, rămas cu votul său și cu al lui Ghibu, caută împrejur: studenții de la Kiev, Cazacliu și Bogos, care cu câteva zile înainte fuseseră cooptați în Comitetul partidului, nu plecaseră încă la Odesa, sunt de față... Votează și dânșii de partea lui Halippa și astfel sunt și pentru... neprecizare tot patru...

Și așa autonomia rămâne tot neprecizată, adică în forma originală a proiectului – a celui cu „autonomia cea mai largă", totuși nedezlipită de sufletul moldovenilor până la înfăptuire.

5 aprilie – Comisiunea își votează în sfârșit proiectul de program fără noi modificări. Apoi, „considerând că la această ședință au participat și alți membri ai partidului", se alege un comitet executiv pentru conducerea provizorie a partidului în frunte cu Vasile Stroescu, sprijinitorul *Cuvântului moldovenesc*, care scrie de la Odesa că se pune la dispoziția țării sale „cu mintea câtă mi-o dat Damnezeu, cu toată inima și toată averea me", cu Paul Gore și Vladimir Herța ca vicepreședinți, P.N. Halippa, secretar

general – iar membri: Mihail Glavce, Al.I. Botezat, arhimandritul Gurie, Elena Alistar, protoiereul V. Gobjilă, Al. Gropa, G. Buruiană, studenții Bogos și Ceapă (Kiev și Odesa). Câte un loc se mai rezervă pentru oastea și muncitorimea moldovenească.

6 aprilie – Se deschide Congresul Uniunii Cooperativelor – adunare care, fatal, trebuie să fie mai moldovenească între numeroasele adunări revoluționare – și se adună în sala eparhială cuvioase „fețe" preoțești din cele opt *uezduri* basarabene, bărbați voinici croiți din belșug, cu cruci mari pe piept și cu lanțuri de argint atârnându-le și pe spate, învățători și cinovnici mici, de sat și de voloste, cu șepci mult prea mari pentru capetele lor și gospodari îmbrăcați mai cald în straie groase de târg ori în cojoace și cușme moldovenești – ca și cum, din sate, iarna nu ieșise de tot, ca și vechiul regim – și cu privirea examinând mereu împrejur. La masa prezidiului și în rândurile din față, unde se agită fețele de cinovnici și fețe cuvioase, se vorbește ruseasca, iar mai în urmă se îngână sfioasă moldoveneasca, parcă spre a fi auzită numai acolo, pe loc...

După o *predlojenie*, pornită de la obștea cea din fund, care e aproape toată moldovenească, Gheorghieș Buruiană iese ales *predsedatel*. Unul Cecan, părintele Guciujna și alții câțiva se siliseră să întoarcă lucrurile altfel și apoi s-au resemnat. Cei doi tovarăși de *predsedatel* tot moldoveni – și tot de la Partidul Național: Corobceanu și A. Chiorescul.

Ocupând fotoliul prezidențial, Gheorghe Buruiană întreabă în moldovenește adunarea în ce limbă vrea ea să-și țină dezbaterile. Rusește! – răspund îndată unii dintre acei care voiseră alt președinte. Moldovenii – mai târzii de felul lor – ridică și ei glasurile din fund și spun vreo trei, în amestec, că *„moldovinește s-ar cădé"*, că ei „ruseasca" „n-o înțeleg". Din rândurile din față se întoarseră câteva capete, mirate că ei încă așa de îndărăt sunt rămași... Și adunarea a „primit" așa hotărâre că amândouă limbile pot fi folosite – cu *perivodcic* – cine cum vrea... Și încep „hiritisirile", care nu lipsesc la niciun congres și care țin uneori câte două și trei ședințe... Aici fieștecare își face propaganda lui și spune tot ce vrea despre revoluție, despre țar, despre constituție, despre *respublică*, despre

Adunarea Întemeietoare, despre gherman... De aceea partea cu hiritisirea interesează mai mult decât dezbaterile înseşi, care, la rândul lor, nu se ocupă numai cu cooperaţia, ci şi cu forma de stat cea mai potrivită pentru Rusia ieşită din revoluţie, cu războiul – care trebuie dus până la sfârşitul victorios – cu ţarul, cu *respublica*...

Între hiritisirile moldoveneşti – căci la asemenea ocazii hiritisesc tot felul de organizaţii militare, profesionale şi naţionale –, adică cineva „de la numele lor" – e şi una nu ştiu *de la numele* cui, parcă de la Frontul românesc, a unui oaspe nou al Chişinăului, I. Bâzdâga (Buzdugan). Hiritisindu-i pe cooperatişti, le atrage băgarea de seamă asupra drepturilor limbii moldoveneşti în şcoală. Se anunţă un hiritisitor războinic, care nu ştie multe şi care, de la început, arată că are să-şi ia rolul în serios şi are să-şi facă de lucru şi lui, şi altora. „Diplomaţie" nu prea cunoaşte, uneori are să treacă dincolo de ţintă, are să jignească, dar în lupta pentru dezrobirea norodului moldovenesc se anunţă un slujitor sigur.

Un cooperatist de la congres îmi arată pe un altul, un străin în cooperaţia Basarabiei:

„Iaca, îl vezi pe ceala? Îi arman. Dar nu îi el arman, cum nu îs eu *chitaiţ*. N-o supt ţâţă de la maică-sa, ci de la o moldovancă; iar amu îi însurat cu-o moldovancă. Să am eu amu rublele pe care le-o dat el scripcarilor să-i cânte «Oleana»"!

7 aprilie – Un anonim trimite la *Cuvânt moldovenesc* următoarea scrisoare în chirilice:

„Către Partidul Moldovenesc [titlul partidului cu litere latine *n.a.!*]. Eu numai ce m-am întors dila ţară din ţânutul Chişineului. Aş dori să scriu ceva di ce am auzit şi ciam vezut la ţară. Ci mai dintâi ră triabă că soldaţâi noştri moldoveni, nu ştiu di ce cauză, la sarbaria Sv. Paşti s-au întors acasă mai toţ. Eu zâc mai toţ că aşa miau spus cetăţenii cu cari am avut vorbă despre aceasta. Eu am trecut prin 6-7 sate şi întrebând «mulţ soldaţ o vinit di serbători», în răspunde «o vinit mai toţ, biserica astăz o fost mai plină di moscali». Aşa în toate satile. Eu gândesc şi ştiu că mai toţ no vinit, da o vinit tare mulţ, o vinit, ori mai drept o fugit, colosal mulţ. Eu am întrebat «da au ii gând di întors digrabă înapoi», mi-a răspuns «digrabă după sărbători».

Iară eu întorcândumă înapoi la stanții, nam pre văzut mulț soldaț întorcândusă. Eu gândesc că mulț din trânșii sor întoarci di grabă, da mulț or să mai șadă pi acasă. Cum gândiț ori no rămas frontu fără di apărători? Oari nom vide noi pi nemț mâni poimâni pi pământu Bessarabiei șatunci... iatâte cu libertatia și cu toati. Eu gândesc că soldațâi moldoveni nau înțeles cum să cade trebile deamu fiind că toati strigările so făcut în limba rusă, și moldovenii onțeles căs liberi că toți să săducă acasă când avre, da datoria câtră țară, că țara este în mare primejdii ii nau înțeles di fel: O vinit acasă și acasă, în sat, o văzut că nimi nui zâce nimică, să duce la biserică, preutu văzând așa mulțâmi di soldaț, iară nu zâce nimică, bresli în sat nus, așa că soldațâi cari fugind din pozițiii cu gându să sentorc numai dicât după serbători, văzând că nimi nu li zice nimică, or să mai șadă mai mulțișor, or să șadă pân-atunci când frontu «avini acasă».

Am trecut, cum am spus mai sus, prin cinci-șasă sati: eu am întrebat pe cetățeni «da preuțâi ci vă mai spuni di trebili nou». «Da ci să ne spui, ia nimică nu ni spun parcă liau luat gura».

«Când aț jurat la biserică preutu vo spus ceva?» «Da cio spus o spus „oameni buni eu am primit poruncă dila domnu comisar că dumneavoastră să juraț stăpânirii noă"»; șa tâta. Noi i-am întrebat pi părintili: ori a fi bini părinti comface aceasta? Preutu o răspuns «Dapoi eu știu, oameni buni!?»

Întron sat oamenii nu vra să iscălească lista di jurat, fiind că nu-nțelesăsă pentru ce îi trebu să iscălească. Preutu onchis ușa la biserică, i-o făcut să iscălească mai cu deasâla, da de lămurit nu le-a lămurit nimică. Mia în pari că preuțâmia la sati nau înțeles că stăpânirea vechi au murit de veci și dumnelor se tem că întro zî afi să sentoarcă la cârmă Nikolai Romanov și cu fostul episcop Serafim șapoi atunce or să dei răspuns. Nu cred că preuțimea într-adins duce poporu la întuneric, nu vra ca moldoveniii să fie «în rând cu lumea». Nu cred că priuțâmea vra ca să ne biruiască nemțâmia tăcând când văd biserica plină de soldaț dizirtor. Eu cred că mulț din preuț acuma onțeles *serioznosti momenta* și vor lua toati măsurile de dizholbat poporu și soldațâi. Noi soldațâi, ducânduni la front, om fi încredințați că remașâi șor împlini datoria cătră patrie și cătră luptători.

Acum aş pripuni că nui timp di filosofii, îi timp de activitati dia alergat la sati, de organizat beruința.

Nou ni trebuie dila țară pâni, lucrători, trăsuri şi altili de undi li-om lua dacă țara nu-i organizată, puteri culturali nus.

Ar trebui di pecetluit mai multi gazeti, foişoari, de trimes pila sati, numai nu pre în poştă, da cu oameni aleşi di făcut adunări sărbâtoria, di organizat adminiştrația săteasc cum ar găsi mai bini.

Ar trebui di rugat şi *Soviet soldatskih i ofiţerskih deputatov* să trimată pin sati şi soldaț cari măcar ar mai cata pi dezertiri, iar mai spărié. Noi moldovenii nu trebui să rămânem di ruşini, ca să nu zică cineva că noi nu sântem vrednici dia primi *prava i svobodu, ibo moldovane v samom trudnom momente brosili orujie i uşli domoi.*

Amauzit câ la front nu sa junji 75% soldaț".

8 aprilie – Întâia şedință a Comitetului provizoriu – cu vreo zece persoane străine de comitet, între care şi şcolarul Mâțu cu câțiva... bătrâni de-ai lui. Se ridică întâi şi întâi întrebarea: pot fi străinii membri în Partidul Moldovenesc? Căci Basarabia, în afară de ruşi şi de alți nemoldoveni, are rusificați cu nume moldoveneşti, are moldoveni pe jumătate şi uneori chiar străini cu bune sentimente față de moldoveni. Herța este pentru admiterea lor într-o categorie specială de „membri ajutători". Ghibu cu totul împotriva primirii, iar Halippa pentru primirea ca membri efectivi a acelora care au bune sentimente pentru moldoveni.

Chestiunea aceasta gingaşă, de care n-am îndrăznit să mă ating, a primit dezlegarea poate cea mai bună cu putință în sensul părerii lui Halippa, şi anume că pentru fiecare caz va avea să decidă Comitetul partidului.

Se aleg şi delegații pe ținuturi pentru organizarea comitetelor ținutale ale partidului; apoi o comisiune pentru redactarea statutelor partidului.

9 aprilie – *Cuvânt moldovenesc*, ca toată presa din Rusia revoluționară, se sileşte cu orice prilej să alunge din sufletul dinastic al moldoveanului dragostea către împărat ca şi alipirea către trecutul rusesc țarist şi către oamenii lui. De aceea publică din

ştirile gazetelor ruseşti şi informaţii ca acestea:

„Măscăreli împărăteşti. Făcându-se cercetare în locuinţa doctorului din Tibet, Badmeev, care avea mare trecere la Curtea împărătească şi în cercurile înalte, s-au găsit scrisorile împărătesei şi ale fiicelor ei către Rasputin, care le-a trecut lui Badmeev ca să le păstreze. Scrisorile acestea sunt pline cu măscăreli de aşa fel, că nu-i cu putinţă a le tipări.

Din fapta aceasta şi din alte multe fapte urâte, se vede ce oameni am avut noi în fruntea ţării; şi se înşelau foarte acei care credeau că împăraţii sunt aproape nişte sfinţi, cărora trebui să te închini".

Asemenea:

„Destăinuirile gheneralului Iliescu. Ajutorul ocârmuitorului înalt al ştabului românesc – gheneralul Iliescu – tipăreşte în gazetele franţuzeşti destăinuiri însemnate despre vinovatul în nenorocirea în care a căzut România. Vinovatul acesta este fostul ministru – preşedinte al Cabinetului rusesc de miniştri, Stiurmer. Fiind însemnat ca ministru pe trebile din afară, înaintea intrării României în războiu, Stiurmer ştia că România nu-i pregătită îndeajuns şi, cu toate acestea, a cerut, printr-un ultimatum, ca aceasta numaidecât să intre în război.

Scopurile acestei purtări a lui Stiurmer faţă de România erau ca s-o ajute pe Ghermania. Căci zdrobind România şi făcându-se astfel milităreşte mai puternică, Ghermania putea s-o silească pe Rusia să încheie o pace separată, adică fără unirea întovărăşiţilor noştri.

Gheneralul Iliescu scoate la iveală şi un document, care întăreşte descoperirile lui. Documentul acesta este porunca pe care au primit-o în luna lui iulie solul rusesc Poklevski-Kozhel şi agentul militar Tatarinov. Lor li s-a poruncit pe neaşteptate ca să meargă la ministru – preşedinte român, Brătianu, şi să-i înmâne ultimatul pentru intrarea României în război".

9 aprilie – Doctorul Gh. Glavce de la Odesa tipăreşte în *Odesski listok* un documentat şi luminos cuvânt de apărare a moldovenilor împotriva acuzaţiei de vendeeism (contrarevoluţie).

Articolul se încheie astfel:... „Iar grija despre limba noastră maternă este sfânta noastră datorie proprie a basarabenilor.

Limba moldovenească, care nu e alta decât limba românească, este un răsunet glorios şi o moştenire a rasei latine nemuritoare. Ea va deştepta şi va reînvia Basarabia – acest viu şi nesecat izvor roman în marea slavă". (Autorul, mort la câteva luni după publicarea articolului.)

10 aprilie – Întâiul Congres al Învăţătorilor. Basarabia revoluţionară a avut două congrese învăţătoreşti: unul, exclusiv pentru şcoala moldovenească, convocat de Comisia şcolară moldovenească, după înfiinţarea comisiunilor şcolare naţionale de pe lângă Zemstvă, şi altul, mai înainte, la 10 aprilie, convocat de către Despărţământul Învăţământului din Zemstvă, adică de Al. Schmidt – şi anume cu scopuri şi politice, şi şcolare. Nimic nu arată la acest congres că mulţimea de *uciteli* şi *ucitelniţe*, ce umple sala eparhială, îşi duce viaţa, în marea ei majoritate, în sate moldoveneşti... Se aude doar în convorbiri numele vreunui sat rostit straniu.

Sunt învăţătorii ruşi, rusificaţi, inconştienţi ori încă temători din gubernia Basarabia.

Pe Alexandru Karlovici – căci numele lui de familie, *familia* lui, rar se rosteşte în dezbateri – îl aleg şi preşedinte de şedinţă, după ce le-a deschis congresul.

Simpli în port şi înfăţişare, toţi...

Încă de la Revoluţia din 1905, rămăsese în democraţia rusească şi în lumea intelectuală un curent puternic pentru simplitatea în îmbrăcăminte: bluza muncitorului, care pe căldurile verii este înlocuită cu cămaşa mujicului din sat. Moda a fost încă „adâncită" de revoluţia cea nouă, de război şi de scumpete... Şi aşa congresiştii sunt toţi foarte modest îmbrăcaţi, învăţătoarele purtând de obicei pe cap *şarfa* rusească – o legătură de o culoare de obicei deschisă –, neboite, destul de fireşti în felul lor de a fi şi a se purta şi, în genere, rusificate; iar învăţătorii, ca orice lucrător de fabrică, curat, se înţelege, purtând şapca tradiţională a cinovnicului ori şapca sură „muscăcească", popularizată de război.

Alexandru Karlovici Schmidt, bărbat bine făcut, în puterea vârstei, vioi, inteligent şi cu oarecare uşurinţă în vorbă, într-o bluză cenuşie cu guler drept şi cu o pereche de cizme în picioare, e foarte activ în rolul de preşedinte al unei adunări parcă ne-

deprinsă cu disciplina. Dar aceasta nu-l irită. Intervine adesea și bucuros în dezbateri, cu tact, vorbind grăbit din buze întredeschise, fără multă căldură și repetând des cu aceeași răbdare și îngăduință a omului care ține să-i câștige pe toți: „*Tișe, gospoda!*" [Tăcere, domnilor!]. N-are însă nimic din pasiunea și emotivitatea mistică a rusului. E născut dintr-un tată german, venit din Polonia – foarte onoratul Karol Schmidt, fost primar al Chișinăului –, și din mamă moldoveancă, Cristea. (Legătura prin mamă cu moldovenii a dus cu unsprezece ani înainte numele lui Al. Schmidt chiar în coloanele *Basarabiei* lui Emanuil Gavriliță.)

Prin toată mulțimea din sală, adunată din sute de sate moldovenești, nu auzi un cuvânt din graiul satelor; iar din convorbiri nu poți să prinzi niciun nume moldovenesc. Se agrează unii pe alții cu *imea i otcestvo*: Simeon Ivanovici, Vasile Dimitrievici, Alexandra Petrovna, fără „familie". Un nume moldovenesc, doar, se rostește la constituirea biroului, unde intră și un Săcară – Vasile Săcară de mai târziu al partidului și al Comisiei școlare moldovenești, învățătorul din Bacsanii Sorocii, cei cu moșioara și mormântul lui Emanuil Gavriliță.

Între cele peste 20 de hiritisiri e și una foarte tare a lui Pantelimon Halippa „dela numele Partidului Moldovenesc". Îl văd numai aprinzându-se la față, căci vorbește rusește – iar congresiștii, după întâiul moment de mută iritație, îi văd trecând îndată la murmure, la protestări violente. Căci oratorul le-a spus că sub țarism ei n-au fost *uciteli* [învățători], ci *muciteli* [călăi, inchizitori], care munceau pe copii cu învățătura neînțeleasă rusească. Trece încâtva mai ușor un atac la adresa directorului școlilor – Sîromeatnikov – puțin agreat și de învățători; dar când scapă cuvântul de *prohodimiți* [venetici] unei categorii de oaspeți dăunători ai Basarabiei, la acest moment culminant al „hiritisirii", sala urlă, președintele bate cu clopoțelul în masă, căci limba nu mai poate să-și facă slujba și cere vorbitorului să fie ceva mai parlamentar. Însuși Serafim, fericitul colonel intrat între arhiereii Împărăției și țintuit în peretele sălii eparhiale de către posteritatea recunoscătoare, prinde parcă a participa la adunarea așa de agitată de la picioarele lui de apostrofele fostului seminarist din Chișinău care nu ajunsese nici popă...

La cererea stăruitoare a sălii ca să se ia cuvântul moldoveanului de la *Cuvântul moldovenesc*, președintele răspunde că în Rusia liberă toate părerile trebuie să fie ascultate. Pe unele fețe se schițează atunci un dezgust amar pentru „surprizele" din „Rusia liberă"; și când Halippa reia firul „elogiilor" pentru fostul învățământ popular, se citește pe aceleași fețe întrebarea dacă mai era nevoie și de felicitările noului partid.

După câteva minute, Vladimir Herța îi mai hiritisește o dată tot cam „de la fața Partidului Național Moldovenesc" și mai potolește oleacă pojarul. Amândouă cuvântările însă deopotrivă de trebuitoare...

Trei zile în rând apoi s-au dezbătut: atitudinea congresului față de revoluție, față de noua formă de stat: monarhie constituțională? *Respublică* centralistă? *Respublică* federalistă? ori față de noua așezare a școlii. Se lasă nedeciși doar la forma de stat, neștiind „ce are să iasă", dar în ce privește toate celelalte *voprosuri* [chestiuni], inclusiv școala națională în Basarabia, congresul s-a declarat revoluționar hotărât, de acord chiar cu hiritisirea aspră de la Partidul Moldovenesc. În principiu...

14 aprilie – Cu câțiva dintre învățătorii de la congres se închează, din inițiativa lui Ghibu, o *Obște a învățătorilor moldoveni din Basarabia*, destul de anemică, fatal pentru așa început și așa vremuri. În numele acestei asociații va tipări revista pedagogică *Școala moldovenească*.

Într-o consfătuire restrânsă a unora din Comitetul provizoriu, Vladimir Herța vine cu ideea unei „uniuni autonomiste" a tuturor: o organizație politică – un fel de partid –, însă în afară de Partidul Național Moldovenesc, în care să fie și străinii câștigați pentru autonomia Basarabiei. Căci lumea nemoldovenească începe a vedea în autonomia Partidului Național un soi de „țarism" moldovenesc, năzuind să-i ridice de tot pe moldoveni, să-i scurteze pe ceilalți și să-i ducă pe toți în România...

15 aprilie – Mulțime mare trece manifestând pe *Kievskaia ulița*, spre *Voinski nacealnik* [Comandamentul garnizoanei]: sunt dezertori din mahalalele Chișinăului, care profită de ul-

timul termen al amnistiei. S-au hotărât să se anunțe și se duc, întovărășiți de mame, de surori, de neveste și iubite: o lume pestriță și sărmană, puțin milităroasă și puțin războinică, din neamurile umile și necăjite ale suburbiilor chișinăuiene. Nici limbajul, nici gesturile consfințite la manifestațiile patriotice nu și le-au însușit încă – i-a apucat așa revoluția... Sunt mai avântate doar discursurile unor manifestanți care „întovărășesc" convoiul... Dintre *ceilalți*, unii făgăduiesc și ei apropiata înfrângere a vrăjmașului, din pricina căruia nu se poate face pace – și sunt aplaudați de femei, a căror stângăcie se vede și aici. Au și steaguri roșii și pancarte cu *Mir bez aneksii i bez contribuții* și au și steaguri negre!... *Și* pace, *și* război. Entuziasm silit. Parcă-s făcuți numai pentru muncă ori să caște ochii la manifestații, iar femeile să caște gura și să plângă...

Ci vuietul, zvonul de glasuri – mai departe și tot mai departe – scade mereu pe ulița cea nesfârșit de lungă și dreaptă, mărginită de plopii cei mai înalți ai Chișinăului. Și s-au mai oprit să cuvânteze, și – dacă s-or mai îndepărta câteva sute de pași – nu se mai aude sub bolta albastră nimic din acest confuz îndemn spre „biruință" al Rusiei de ieri.

18 aprilie – (1 mai, *st. n.*); *Sărbătoarea internațională a muncii*. E totodată sărbătorirea, apoteozarea revoluției rusești, adică un prilej nou de a prăznui. Prăznuirea, apoi, un nou prilej de a o adânci.

În întreaga „împărăție", lățită cu atâtea osteneli pe două continente sau în întreaga *respublică* – fiindcă a ajuns republică măcar atât cât împărăție – se face, în ziua aceasta senină, înflorită de soare și de darurile fragede ale pământului, o așa risipă de entuziasm revoluționar, de pancarte, de steaguri roșii și de lozinci umanitare, că ar ajunge pentru toată Europa, ocupată acum cu măcelul ei „mondial"... Lume și familiarizată, și nefamiliarizată cu socialismul – uneori nici chiar cu munca – ia parte la acest praznic al umanității productive și pacifice, înșiruindu-se în *procesiunea muncii*. În marea Piață Nemțească – botezată de curând Piața Libertății – s-au ținut toate discursurile de la toate corporațiile profesionale, de la toate societățile, în sfârșit, de la

toate înfiripările existente ori alcătuite ad-hoc – şi acum, într-o rânduială impunătoare, în şiruri înflorite de straie mândre, de steaguri, de panglici şi flori, în cântece revoluţionare şi ceva naţionale, cu muzici militare şi aclamaţii, se desfăşoară în procesiune impunătoare icoana Chişinăului cu maximul său de sforţări revoluţionare... Sfaturile deputaţilor soldaţi, ofiţeri şi lucrători, cu steaguri roşii, cu lozinci revoluţionar-umanitare pe pancarte roşii şi, în pas slobod, ca la un praznic în împărăţia binecuvântată a naturii din oraşul uliţelor cu tei şi „acaţi", trec pe rând, cu chipurile înflorite de îndoita primăvară şi de soare; se scurg delegaţii militare, şiruri de şcolari şi şcolăriţe de la cele câteva zeci de şcoli, învârstând [împiestriţând, *n.e.*] cu uniforme pitoreşti şi cu veselie copilărească neştiutoare, sărbătoarea muncii, a „păcii fără anexiuni şi contribuţii", a „pământului şi voii" şi a tuturor lozincilor pentru enigmaticul viitor; apoi universitari, societăţi şi sindicate, lucrători şi intelectuali; partide, *şi* democratice-burgheze, *şi* socialiste de tot felul, *şi* naţionale câte poate da Chişinăul – dar *toate* azi revoluţionare! Prin codrul de steaguri şi steguleţe roşii îşi flutură sfios faldurile un steag polonez, unul ucrainean şi mai multe evreieşti, toate înfrăţite cu roşul revoluţionar, care le ocroteşte; căci numai la umbra lui vor putea ele rămâne desfăşurate...

De pe pancartele mari, ce cuprind în lat drumul, şi din glasuri amestecate, se ridică în faţa Zemstvei guberniale şi pe la răspântiile aglomerate ale oraşului aclamaţiile făgăduitoarelor lozinci pentru *mâine*: „Trăiască socialismul", „Războiul pentru pacea popoarelor", „Jos militarismul", „Război până la sfârşitul biruitor", „Pace fără anexiuni şi fără contribuţiuni", „Trăiască *respublica* rusească, federativă", „Pământ şi voie", „Trăiască Ucraina în Rusia slobodă", „Trăiască Rusia revoluţionară".

Nu se vede steagul roşu, galben şi albastru al moldovenilor – steagul provinciei... Niciun grupuşor nu este care să-i înfăţişeze pe ei, măcar şi în roşu... Căci pompierii, toţi moldoveni, ai lui Trofimov – cu aceleaşi lozinci revoluţionare şi cu steaguri roşii, ce cadrează aşa de puţin cu rosturile lor antiincendiare, se cheamă că sunt de la oraşul Chişinău... În rândurile lor, nu prea pătrunse de flacăra entuziasmului revoluţionar, se aude, mai dis-

cret decât fluturarea unui steag național, vorba moldovenească domoală, ca a unor călători pe drumul de țară...

Oare Partidul Național Moldovenesc e îndreptățit să nu aibă destulă încredere în revoluționarii zilei acesteia? Poate. Oricum, absența aceasta apare ca un minus la acțiunea națională, căci 1 mai e și un mijloc de a te impune între celelalte neamuri. Dar mai este ceva: moldoveniii se simt acasă *în afară* de Chișinău. Ba acum se simt și mai *acasă*, în afară de Basarabia, la Odesa, unde vreo zece mii de ostași țărani moldoveni își țin în același ceas adunarea lor națională – și, povățuiți de Cateli, de Halippa, de Pelivan și de alți intelectuali, au să se alăture Partidului Moldovenesc, au să joace hora în ulițele orașului de pe țărmul mării și își vor face procesiunea lor basarabeană, deosebită, cu steaguri tricolore și revoluționare...

20 aprilie – Din Soroca se scrie povățuitorilor partidului la Chișinău:

„Noi, ghimnaziștii moldoveni din ghimnazia Sorocii, foarte ne-am bucurat când am înștiințat din gazeta *Cuvânt moldovenesc* că s-a alcătuit un partid național moldovenesc, cu scopul ca să dobândească pentru țara noastră drepturile de sine-ocârmuire și de propășire pe calea luminei, alături de Rusia mare. Și iată noi răspundem la strigarea Partidului Național și ne punem sub steagul lui măreț. Noi ne recunoaștem moldoveni, măcar că stăpânirea veche punea toate puterile ca să ne facă ruși prin învățătorii noștri.

Stăpânirea veche n-a câștigat decât ura noastră împotriva ei; toate uneltirile stăpânirei vechi de a stârpi iubirea noastră către țară, către limbă și obiceiurile vechi ale țării – n-au fost de ajuns ca să ne omoare. Și acuma noi suntem toți gata să sprijinim steagul național moldovenesc și vă încredințăm cu iscăliturile noastre că, precum până acum tot așa și înainte, vom răspândi ideile naționale prin moldoveni, din cari mare parte se află în bezna întunericului. Noi vom căuta să le dezholbăm lor ochii la starea lucrurilor. Simțim că, fără povățuirea partidului, puterile noastre sunt încă slabe, de aceea așteptăm cu toții îndrumări pentru începerea lucrării".

La Adunarea eparhială – „hiritisită” din partea Partidului Național Moldovenesc de către Paul Gore – preoțimea se rostește pentru autonomia Basarabiei, pentru *respublică!* – și... pentru exproprierea radicală. Cum se vede, s-a stârnit un fel de panică „revoluționară” în toate tagmele!...

21 aprilie – Moldovenii aflători în Iași, în slujbă ostășească la ruși: Andrei Scobiola, Grigore Cazacliu, Vasile Țanțu și alții, întrunindu-se „pentru a discuta evenimentele petrecute în Rusia și de a căuta să vedem viitoarea situație a românilor din Basarabia”, s-au constituit într-un comitet diriguitor, se declară solidari cu acțiunea Comitetului Central din Chișinău și i-o aduc aceasta la cunoștință cu litere latinești.

23 aprilie – Ora 11 din zi... La *Cuvânt moldovenesc*, aproape pustiu... Preocupări și îndeletniciri obișnuite din zile neobișnuite. Dar clopotul din coridor prinde a zbârnâi mai insistent decât de obicei. Pare a fi cineva grăbit de departe, al cărui gând de pe drum s-a aninat de clopot... Uși se deschid brusc și se izbesc cu zgomot. Pași mulți și temeinici inundă antreul. E ca și cum ar fi intrat cineva cu ceva greu, cu o scară... S-a deschis și ușa redacției – și, aplecat cu fereală, intră înainte un steag moldovenesc, cu un „moscal” după el, aprins la față, și alți doi după dânsul... Ne uităm pe o clipă muți unii la alții... Ei trebuie să fie dintre cei de la Odesa – căci n-au de unde să mai fie! –, iar noi din Chișinău, de la partid...

Un batalion de marș, alcătuit la Odesa din soldați care, cinci zile mai înainte, luaseră parte la praznicul moldovenilor, se duce spre Frontul românesc. Ei trei au avut norocul să poarte steagul moldovenilor prin ulițele Chișinăului... Cu toate că au intrat așa ca și cum ar fi casa lor, nu știu ce să ne spună și trebuie să-i mai ajutăm. Au venit pentru steag, pentru steagul pe care l-au purtat la Odesa, unde a fost adunarea a toată Basarabia, și cuvântări, și cântece moldovenești, și steaguri încă și mai multe, cu florile roș, galben și albastru...

„Ne-am oprit oleacă să fașiem *poreadcă*, că-i mari nevoie aiși, și treșem mai diparti”, ne declară „untherofițerul” – stegar, cu

liniște... Au *arestuit* pe *voinski nacealnik* [comandantul garnizoanei] și pe comandantul *vagsalului* [gării].

Unul nu le-a pregătit mâncare pentru popasul lor din Chișinău, unde n-ar fi vrut să-i vadă opriți și unde ei nu puteau să nu se oprească, iar celălalt îl avea pe Nikolai Romanov pe perete.

Se întorc curând înapoi, în gară, cu închinăciune de la partid către toți moldovenii din batalionul de marș – și-și duc fericiți steagul, aplecându-l cu grijă pe sub cununile fraged înnoite ale teilor și salcâmilor răsfățați de soare...

Ei poartă în mâini ce n-au mai avut moldovenii nicicând – ei nu știu să mai fi avut vreodată... – și nici nu se gândiseră să aibă. Căci steagul Împărăției, pe care l-au avut *polcurile*, e steag mai mult al rușilor... Și dacă rușii l-au lepădat, l-au lepădat de aceea că norodul rusesc, prostimea, are de-acum drepturi naționale și fiindcă acela ajunsese mai mult steagul împăratului și al dvorenilor – iar împărat nu mai este și dvoreni nu trebuie să mai fie. Steagul roșu, pe care l-au primit acum rușii, se cheamă că e steagul a toată Împărăția – steagul revoluției... De atâta îl poartă și moldovenii în semn că merg și ei cu revoluția și cu stăpânirea cea nouă, dar mai poartă steag moldovenesc în semn că merg și pentru Basarabia...

De aceea steagul lor – spre deosebire de alte steaguri naționale, care dezrobesc ori asupresc, care se desfășoară pentru libertate ori pentru pradă și înlesniri de pradă – are un simplu, un naiv și curat înțeles omenesc: „De-amu nu pot să-și mai facă alții râs de dânșii..." Ei sunt de-acum socotiți chiar ca și alte noroade, iar când sunt mulți laolaltă, se uită străinii la ei și-i cinstesc. Cu steagul au făcut și adunarea, și hora, și partid la Odesa!

Iar acum, mai înainte de a-l duce în munții Moldovei, au înțeles că se cade să se oprească la Chișinău, la partid, unde-s lucrătorii lui de frunte – și aceasta să fie ca o închinăciune și pentru Basarabia și o blagoslovenie pentru steag de la partid și o înfrățire între steaguri, steagul lor cu steagul conducătorilor... Și au și stat așezate lângă-olaltă în redacție...

26 aprilie – Altă scrisoare: „Domnule Redactore, vă aduc la cunoștință că eu gazeta *Cuvânt moldovenesc* tot o primesc. Mă bucur când cetesc cuvintele celi scumpi scrise în gazetă –

am bucurii pentru cei cari să trudesc zi şi noapte, de vor să scoată neamul moldovenesc la lumină, mă bucur că ei cu tot dreptul trezăsc pre moldovenii fraţii noştri cari sunt adormiţi în somnul robiei stăpânirii vechi, cari nici amu încă cei mulţ nu să pot trezi... Dară lor la toţ aduc din inimî mulţemiri, li mulţemesc lor, şi mă închin lor cu multă smerenie, şi zic: «Domnul să le ajuti întru un cias bun». Mă alătur şi cer drepturile, arătate în program cu cei ci să trudesc. Teodor Mihailovici Botnar".

27 aprilie – În Kiev, trei mii de soldaţi ucraineni s-au strâns de ici, de colo şi, înarmaţi, s-au prezentat la Comitetul Împlinitor al Sfatului soldaţilor, s-au declarat constituiţi în cel dintâi regiment ucrainean, cu numele „Bogdan Hmelniţki", şi au cerut să fie organizată armata ucraineană deosebit...

Comandantul regiunii militare Kiev şi preşedintele Comitetului s-au silit să-i liniştească pe soldaţi cu discursuri şi să-i îndepărteze de la aşa gânduri... Ucrainenii însă nu s-au dat şi au rămas cu regimentul, iar ceilalţi cu discursurile. Se împlinesc exact două luni de la dezlănţuirea revoluţiei în cetatea lui Petru...

30 aprilie – Câţiva dascăli moldoveni din şcolile mijlocii ale Chişinăului şi vreo doi din cele primare se întâlnesc pentru întâia oară la redacţie. Un fel de cerc, care va avea o viaţă de câteva săptămâni şi va dezbate diferite chestiuni în legătură cu învăţământul naţional... Au mai îngroşat puţin rândurile Partidului Naţional Moldovenesc. Cercul se va risipi curând prin „vărsarea" celor mai mulţi dintre membrii lui în Comisia şcolară moldovenească – organizaţie revoluţionară, deci oficială – pentru închegarea şi conducerea învăţământului naţional. Între cei care frecventează cercul sunt: Teodor Neaga, Gav. Ciubuc, Ştefan Ciobanu, Iustin Frăţiman, P. Arventiev, Hammer şi învăţătorii Sucevan şi Treskin (rus).

În acest „un fel de cerc", Fiodor Ivanovici Neaga e, la rândul său, un fel de preşedinte... Şi tare uşor le-ar fi basarabenilor să discute toate chestiunile de şcoală în limba în care, ca profesori, de atâta vreme le vânturaseră; dar, fericita prezenţă a ardelenilor, aici, ca şi la partid şi ca pretutindeni, îi impinge pe drumul *celălalt*, al moldoveniei, pe care merg de tot greu... Şi vorbeş-

te *predsedatelul* – vorbesc mulți – într-un fel de jargon moldovenesc-rusesc, străbătut de mare zel.

Iustin Stepanovici Frățiman și Stepan Nicolaevici Ciobanu, sunt „cevai-cevai mai cunoscuți" și cu limba, și cu alfabetul culturii românești. Cel dintâi, trăit în mediul binecuvântat al Sorocii (care a dat atâția luptători pentru cauza națională) și în contactul neîntrerupt al cărților românești, se exprimă, în graiul ca și în scrisul românesc, aproape neted.

2 mai – Urmând a se alcătui – în chip revoluționar – organul trebuitor pentru crearea învățământului național în Basarabia, se proiectează înființarea unei comisii școlare basarabene, cu subcomisii pentru fiecare naționalitate.

Alexandru Karlovici Schmidt, șef al Despărțământului instrucției publice de la Zemstva gubernială și neprieten moldovenilor, alcătuise o listă cu neamuri amestecate și cu unii moldoveni de ispravă pentru subcomisiunea moldovenească. Plin de indignare, sosește Paul Gore cu lista lui Schmidt la *Cuvânt moldovenesc* și, găsindu-mă întâmplător acolo, îmi cere să-i comunic nume, în special de profesori devotați ideii de naționalizare a învățământului și alcătuim împreună o listă din militanții „naționaliști-revoluționari" știuți de mine, adică din ce se găsea atunci prin lumea didactică puțin cunoscută de Gore... „Aceasta nu se poate!..." – repeta cu accentul său rusesc Paul Gore, neputând să-și stăpânească indignarea împotriva listei lui Schmidt – în vreme ce căutăm nume de moldoveni cât de cât mai de nădejde.

Lista aceasta, care are să se mai completeze și descompleteze cu ieșiri și cooptări după moda revoluționară, se declară, sub președinția lui Al. Schmidt, *subcomisie școlară moldovenească*. Ea este alcătuită deocamdată din următoarele persoane: Al. Schmidt, Paul Gore, N. Alexandri, Al. Gropa, P. Arventiev, Vladimir Herța, Fiodor Neaga, Gavriil Ciubuc, Stepan Ceban (Cioban), arhimandrit Gurie Grosu, protoiereu C. Popovici, preoții Bogos, C. Parfeniev, Ursul, Ignatiev și Sciuca, profesorii Hartia, Hammer, dra A. Gavriliță, dra Bocănescu, C. Popescu. În decursul îndelungei și zbuciumatei sale activități de zece luni, această subcomisie – care s-a îndărătnicit dintru început să-și spună *comisie* și ne-a

primit şi pe noi, ardelenii, cu vot consultativ – ajunge locul de refugiu a mulţi dintre acei care începuseră a „lucra" pe câmpul politic. Fiindcă acesta – domeniul politic – fatal rămâne pradă oarbei dezlănţuiri a stihiilor populare şi a tuturor supralicitărilor.

5 mai – În şedinţa Comisiei şcolare moldoveneşti, părintele Parfeniev întreabă dacă poate avea sarcina conducerii învăţământului moldovenesc un domn Grekulov (prezent), neştiind limba poporului. Comisiunea, punând la vot întrebarea părintelui Parfeniev, răspunsul e negativ, iar Al. Schmidt, şeful învăţământului din Basarabia, se grăbeşte să declare că Grekulov este numai şeful magaziei de material...

După aceasta, Grekulov, începând a absenta de la şedinţele Comisiei, dezbaterile încep să se mai angajeze şi pe moldoveneşte.

CURS NOU

La începutul lui mai, după vechiul stil, s-ar putea distinge încheierea unei scurte perioade în marele proces: revoluţia începe a-şi accentua mai puternic caracterul ei social, îşi adânceşte albia, îşi lămureşte şi evidenţiază mai bine obiectivele. Căci ţărănimea, carnea de tun a lungilor fronturi subpământene, năucită, pe un răstimp de răsturnarea venită pe neaşteptate şi contrariată greu de plecarea neaşteptată a ţarului, în a cărui grijă părintească era şcolită să se lase, începe de la o vreme şi ea să creadă în putinţa de înfăptuire a unor lozinci revoluţionare. *Pacea* „fără anexii şi contribuţii" e bună, ca pace... bună chiar şi pentru cel din tranşee, ca şi pentru cel de acasă. *Pământul* – de asemenea! El li se pare de la a vreme, şi lor, nu numai firesc – cum li se păruse întotdeauna –, dar şi posibil să-l *aibă*, aşa cum îl muncesc.

Guvernul provizoriu *şi* hotărâse, de altfel, la ivirea primăverii, să împartă moşiile marilor proprietari, deocamdată în arendă, la ţărani, ca să nu rămână necultivate. Aşa au început oamenii să-l uite pe ţar, care, la rândul lui, de bună seamă că nici acum nu se gândea la dânşii.

Prefacerea aceasta în suflete e înlesnită de starea de spirit din armată, care virtual își frânsese disciplina militară din ceasul când ieșise mai întâi pe străzile Petrogradului fără comandanți, iar azi numai nominal se găsește subordonată unei comande.

Ziua de 1 mai – sărbătoarea internațională a muncii, iar acum praznicul cu făgăduieli și jurăminte pentru pace și pentru o lume nouă, prin pace și după pace – a fost și ea o zi de mare propagandă, de simțitoare adâncire a revoluției în cele mai mărunte unități militare, ca și în lumea civilă...

Din întreagă această frământare nerezultând însă decât o spuză de comitete fără putere împlinitoare, iar la spatele lor marea și muta executivă încetând, chiar și ca iluzie, prin destrămare – de acum, fiecare poate să încerce orice. Ministrul de Război Gucikov, neînțelegând să-și ia răspunderea pentru o armată, care „nu ascultă poruncile comandanților săi", își și dă demisia – și pilda lui amenință s-o imite înșiși comandanții de armate. Cu primenirea guvernului prin elemente de stângă burgheză – incapabile încă pentru o dictatură de jos – și intrarea la război a lui Kerenski, începe fatal perioada isteriei retorice, asaltul apelurilor deznădăjduite către „cetățenii din târguri și sate", ocupați fieștecare cu „răsturnările" lui și cu „adâncirea".

În această atmosferă de cvasianarhie și apoi de anarhie sadea – din haosul căreia, odată cu dictatura bolșevică, se ridică și lozinca sublimă: „Până la despărțirea de Rusia!" – se mișca înainte ocrotită și ideea națională moldovenească, cu icoane mai luminoase ori mai umbrite.

Toți moldovenii bine intenționați – și între ei revoluționarii extremiști – sunt de acord, deocamdată, asupra a două lucruri: 1. că trebuie înjghebate unități militare și de poliție moldovenești; 2. că trebuie organizat, pentru toamna 1917, și un învățământ moldovenesc, și o propagandă național-culturală. Ucraina ne-a întrecut în aceste privințe și, dacă Petrogradul îl simțim din zi în zi mai neputincios, s-ar putea, în schimb, să ne simțim mâine prea aproape de Kiev.

Dar și în organele de închegare și îndrumare a învățământului sunt frământari... Aici însă, din nefericire, nu e vorba de

supralicitări, aici nu se ivesc extremiştii, extremiştii politicii culturale şi şcolare moldoveneşti...

Aici, radicalii puţini – mai mult neprofesori decât profesori – trebuie să se mulţumească a apăra cu îndârjire drepturile minime ale limbii şi sufletului moldovenesc. Deoarece colaboratorii lor din Comisia şcolară sunt în majoritate profesori – în cele mai multe cazuri timizi ori nehotărâţi – care nu au venit, ca atâţia modeşti moldoveni, cu un singur suflet din tranşee ori de pe ogoare, ci adesea cu mai multe suflete din încăperile întortocheate ale ţarismului pravoslavnic. Să mai adăugăm că învăţământul primar este mai bine de jumătate în mâinile unor străini ori înstrăinaţi. O parte din aceştia, veniţi la cursuri, se vor întâlni în gânduri şi vor colabora cu caţiva nehotărâţi ori îndoielnici ai Comisiei şi cu unii inspiratori din culise.

9 mai – Din procesul-verbal de şedinţă al Comisiei şcolare moldoveneşti:

„S-a ascultat raportul lui Ştefan Ciobanu despre condiţiile concursului pentru alcătuirea următoarelor manuale pentru populaţia moldovenească-românească din Basarabia:

1. Abecedar de limba moldovenească-românească.
2. Carte de cetire în limba moldovenească-românească.

Cărţile trebuie să fie scrise în alfabetul cirilic acceptat de români".

La „alfabetul cirilic acceptat de români" (câteva secole înainte... şi înlocuit de aproape un secol), alfabet în stare să ducă în Basarabla viaţă bună cu cel rusesc şi eventual să şi fuzioneze, se ajunge mulţumită absenţei de la şedinţă a unora dintre membri, inclusiv „români".

Dar mai târziu Congresul Învăţătorilor Moldoveni – la sugestia unor intelectuali basarabeni (unii profesori din Comisie) şi sub avalanşa ameninţărilor şi ocărilor celor mai „proşti" din tranşee – va vota unanim pentru „şriftul latin" [alfabetul latin, *n.e.*].

16 mai – Din protocolul de şedinţă al Comisiei şcolare de pe lângă Uprava Zemstvei guberniale pentru introducerea predării pe limba moldovenească în şcolile din Basarabia:

„Se alege preşedinte Pavel Gheorghevici Gore, iar secretar Fiodor Ivanovici Neaga.

Se mai cooptează în Comisie, cu vot consultativ, următoarele persoane care se interesează de şcoala moldovenească: 1. Scodigor, Hammer, Corobcean, I. Frăţiman, P. Halippa, Gh. Aslan şi T. Ioncu.

Pentru mai grabnică dezlegare a diferitelor chestiuni, se aleg următoarele subcomisiuni:

a) Subcomisia şcolară: arhimandritul Gurie Grosu, P. Arventiev, T. Neaga, Şt. Ciobanu, O. Ghibu.

b) Subcomisia extraşcolară: N. Alexandri, N. Popovschi, O. Ghibu, Gh. Aslan, V. Herţa, R. Cioflec.

c) Subcomisia pentru organizarea Congresului Învăţătorilor: V. Herţa, T. Neaga, A. Gropa. V. Săcară, Antonina Gavriliţă, P. Arventiev.

d) Subcomisiunea pentru organizarea cursurilor pentru pregătirea învăţătorilor moldoveni: I. Scodigor, Hammer, Şt. Ciobanu, V. Săcară, O. Ghibu, R. Cioflec.

e) Subcomisiunea pentru instrucţia şi educaţia religioasă: arhimandritul Gurie Grosu, protoiereu C. Popovici, preotul Ursul, preotul Bogos, preotul C. Parfeniev (Partenie), preotul Sciuca, N. Popovschi, N. Alexandri, O. Ghibu.

Secretar al Comisiei şcolare şi al Comisiei extraşcolare de pe lângă Zemstva gubernială, cu plată, se alege Şt. Ciobanu.

Vladimir Herţa cere grăbirea cu publicarea concursului prin gazete şi cu pregătirea lucrărilor de către acei membri ai Comisei care iau parte la concurs. (Pe lângă un anumit procent la vânzare, Zemstva dă şi un premiu de 1 000 [de] ruble de manual.)"

18 mai – Deosebirile de păreri se evidenţiază tot mai mult în chestia agrară, între puţinii moderaţi ai Partidului Naţional – ai căror exponenţi sunt vicepreşedinţii Herţa şi Gore – şi cei de stânga, al căror purtător de cuvânt este gazeta *Cuvânt moldovenesc* şi redactorul său Halippa, secretarul general al partidului.

În afară de formulele adoptate la partid, „treaba pământului" mai este frământată de formule noi de peste Nistru: a ostaşilor

moldoveni de la Odesa, iar una foarte recentă, adusă proaspătă de Teofil Ioncu, sosit de curând din Kiev.

Ghibu și cu mine facem toate sforțările cuvenite ca să nu se producă separație în partid pe această chestie între cei doi boieri exponenți ai nobilimii basarabene naționaliste și grosul revoluționar, a cărui tovărășie cu boierii la conducere e din zi în zi mai jenantă în fața maselor propagandizate... În consfătuire, Halippa socotește indispensabil – spre a nu pierde țărănimea – ca la Congresul Țărănesc Partidul Național să se prezinte cu soluțiile radicale ale revoluției rusești (tot pământul fără plată țăranilor). El, Halippa, declară că se va prezenta, la nevoie, cu voia ori fără voia altora, cu acest program.

Observatorul obiectiv își întărește încă o dată convingerea că, în așa vremi, normal este dezacordul și că Basarabia, fatal, va trebui și ea să fie frământată de toate curentele și formulele, până la liniștirea furtunii și până la líchidare...

21 mai – La Congresul Țărănesc din Basarabia – scandal pe chestia limbii dezbaterilor între moldoveni, de o parte, iar de alta, rușii, bulgarii și social-revoluționarii, care se ridlcă împotriva pretențiilor limbii moldovenești. Pentru aceasta, ca și pentru nedreptățírea cu numărul membrílor din prezidiu, moldovenii roiesc afară din congresul general țărănesc și își așază congresul lor în sala de la Uprava Zemstvei guberniale. Socolov, vicepreședintele Comitetului executiv al muncitorilor și soldaților din Petrograd, vine după ei și încearcă să-i împace și să-i readucă la matcă, făgăduindu-le sprijinul său, pe lângă Guvernul provizoriu, pentru autonomia Basarabiei. Și așa moldovenii reintră în congresul general țărănesc al Basarabiei, acceptându-se întreg prezidiul lor în prezidiul congresului general, respectul limbii la dezbateri și ideea autonomiei provinciei lor...

23 mai – Ieri, 22 mai, în Congresul Țărănesc, rușii cu toate anexele lor au propus trimíteri de telegrame de adeziune Guvernuluí provizoriu. Moldovenii s-au opus la aceasta, până ce congresul nu-și va fi spus cuvântul asupra unor anumite chestiuni.

Ruşii au ameninţat cu pumnii, moldovenii cu baionetele. Azi, în sfârşit, congresul s-a rostit pentru autonomia Basarabiei.

23 mai – „Comísía de pe lângă Uprava Zemstvei guberníale pentru introducerea predării pe limba moldovenească în şcolile din Basarabia, prezidată de Paul Gore – precum glăsuieşte protocolul –, face o scurtă dare de seamă informativă deputăţiei soldaţilor moldoveni de la Odesa despre ceea ce s-a lucrat până acum de către Comisie în chestia renaşterii şcolii moldoveneşti." Aceasta – la propunerea lui Al. Schmidt.

Ideile marii revoluţii ruseşti cărora Schmidt ţine să fie un slujitor credincios, însă nu „până la despărţire de Rusia" – îl obligă pe şeful învăţământului basarabean să propună a se raporta reprezentanţilor (nepoftiţi oficial) ai poporului ce sângerează prin tranşee, ce se face pentru şcoala lui de mâine...

Vladimir Herţa comunică programa următoare pentru Congresul Învăţătorilor Moldoveni din Basarabia (25 mai 1917):

„Ora 12: Te-Deum.

Deschiderea congresului de către unul din reprezentanţii Zemstvei şi salutul.

Chestia organizaţiei învăţământului pe limba moldovenească:

a) în şcolile începătoare;

b) în şcolile mijlocii.

Alfabetul pentru manualele din şcolile moldoveneşti.

Conducerea şcolilor moldoveneşti.

Organizarea cursurilor de vară pentru pregătirea învăţătorilor moldoveni.

Organizarea unor cursuri pedagogice de un an, pentru acelaşi scop.

Organizarea învăţătorilor moldoveni într-o societate.

Biblioteci şcolare pentru popor.

Învăţământul extraşcolar.

Învăţătorii moldoveni şi politica.

Rapoarte eventuale şi propuneri.

Încheierea congresului.

Se primeşte".

Al. Schmidt, şeful Secţiei învăţământului de pe lângă Uprava

Zemstvei guberniale, propune ca din congresul învățătorilor moldoveni să se aleagă un delegat la congresul lucrătorilor pentru cultura poporului, ce se va ține la Petrograd în 15 iunie.

Se mai votează un delegat de la școlile secundare și se cer cheltuieli Ministerului Instrucțiunii Publice din Petrograd.

Praporșcicul Păscăluță cere, în numele Organizației soldaților moldoveni din Odesa, broșuri în limba moldovenilor pentru cultură și organizație.

Se alege o comisie specială care, împreună cu reprezentanții Partidului Moldovenesc, să se adreseze Zemstvei și să procure astfel mijoacele de îndestulare sufletească a soldaților moldoveni din Odesa (N. Alexandri, Hartia, V. Herța, Pavel Grosu).

25 mai – În sfârșit, în sala eparhială, se deschide al doilea congres învățătoresc sub revoluție: de astă dată al învățătorilor moldoveni. Convocat de Uprava Zemstvei guberniale, din inițiativa Comisiei școlare, acesta are chemarea să pună pe luminătorii satelor moldovenești în contact cu întreaga problemă a naționalizării învățământului și să-i pregătească pentru colaborare la această operă. El trebuia neapărat să premeargă cursurilor.

Sală plină. Câteva sute. Și iarăși, mai multe femei, învățătorii fiind mulți la bătălie... Figuri multe de la congresul trecut. Conversația, cu rarisime excepții, tot în limba folosită de toată „inteligenția" satelor: ruseasca. Atmosferă amestecată: veniți unii de plăcere sau curiozitate, mulți de nevoie, deschiderea congresului se așteaptă cu simțăminte amestecate, mai mult ostile: un învățământ nou în școala satului... Totul întors pe moldovenește...

Un bărbat impunător, în floarea vârstei, în uniformă rusească de colonel asimilat de la Crucea Roșie se ridică la tribună și se așază liniște adâncă în marea sală și Paul Gore începe cu „Frați români!" „Moldoveni! Moldoveni!..." se replică din zeci de glasuri, unele indignate, altele uluite. Liniștea nu se poate restabili... Intervin împăciuitoare glasuri de pe estradă, chiar unii congresiști, în bănci, încearcă să îndemne la liniște.

Gore reușește în sfârșit să continue... Le-a zis *români* – și și-a dat seama ce spune, dar dacă congresiștii țin să fie numiți *mol-*

doveni, se poate adresa şi astfel şi o şi face – în alt înţeles este doar şi el moldovean...

Bomba lui Pavel Gore se dovedeşte – ca întreg congresul – un prilej rar, de educaţie şi cultură naţională pentru învăţătorul moldovean şi de familiarizare cu idei şi obligaţii noi pentru unii ruşi şi rusificaţi mai înţelegători... Căci la cuvântul rostit de Gore se mai întorc poetul Mateevici, Vladimir Herţa şi moş Ion Codreanu, care spune şi el congresiştilor că „român" ori „moldovan" e totuna, la urma urmelor... şi socotească-se fiecştecare cum vrea... Se înţelege, categoria provocatorilor nu s-a potolit încă şi aceştia au ieşiri atât de cutezătoare, încât trezesc şi indignarea lui Schmidt, care, salutând congresul din partea Comisiei şcolare întregi, protestează împotriva acelora care persistau încă în încercarea lor de a tulbura acest întâi „praznic" al moldovenilor.

Hiritisire şi de la *Cuvânt moldovenesc*, prin glasul lui Halippa, apoi de la preoţime şi de la tot felul de organizaţii militare şi civile, trei ceasuri în româneşte şi mai cu seamă în ruseşte. Un soldat, un lucrător, în sfârşit atâtea tipuri din îndepărtatele funduri de Răsărit, aduc în salutul lor, în ideile ţâşnite elementar din conştíinţele brave ale celor deprinşi să asude pentru pâine, aduc un aport ce colaborează, de astă dată, cu românismul conservatorului Gore şi al celorlalţi.

Dar la lucrările propriu-zise ale congresului, unde – cu participarea numai a basarabenilor, spre a se evita provocaţiile – se citesc rapoarte de către arhimandritul Gurie, preotul Mateevici, Ştefan Ciobanu, V. Săcară, Gh. Nastase, I. Buzdugan şi alţii –, un punct frământă ceasuri întregi spiritele: *alfabetul*!

E a doua zi de congres, seara, în alt loc: sala Zemstvei guberniale. Reculeasă de sub presiunea hiritisirilor revoluţionar-umanitare din ajun, majoritatea învăţătorilor, perfect organizată împotriva alfabetului latin, nu se dă convinsă, nu vrea să se convingă faţă de argumentele aduse de Frăţiman, de Ciobanu, de Halippa, de bravii ţărani soldaţi şi marinari Codreanu, Gafencu, Vrânceanu şi alţii. Armata de rusificaţi, conştientă de ticăloşia ei, îşi pleacă adesea ochii, şi-i joacă la nevoie jenată în faţa mustrărilor, dar nu se dă. Se dă însă în faţa ameninţărilor:

„Om scoate noi alfabetu deasupra cu *ştâcu* [baioneta], dacă nu se poate altfel!" „Şcoala e a poporului, şi nu a cinovnicilor!" Dar în această lungă seară *şcoală* a fost...

31 mai – Comisia şcolară hotăreşte, în sfârşit, să primească la cursuri şi învăţători de naţionalitate străină, dacă ei funcţionează în sate cu populaţie moldovenească.

Comisia şcolară roagă pe Al. Schmidt, şeful secţiei învăţământului de pe lângă Uprava Zemstvei guberniale, să se pună în legătură cu upravele zemstvelor din guberniile Herson şi Podolia, spre a vedea ce măsuri s-au luat acolo pentru cultivarea în limba naţională a norodului moldovenesc de peste Nistru şi să ceară ca pe cheltuiala zemstvelor respective să se trimită învăţătorii satelor moldoveneşti la cursurile din Chişinău.

Comisia mai hotărăşte ca pentru predarea la cursuri să se facă apel la *lectori* moldoveni locali şi, în caz extrem, să se adreseze la „moldoveni nebasarabeni..." Aceştia ar fi bucovinenii. În pornirea lui antiromânească Schmidt se întâlnise fie cu interesele materiale ale unora dintre moldoveni, fie chiar cu sentimentele unora. Se aduce argumentul că ardelenii, ca supuşi ai unui stat inamic Rusiei, nu pot propovădui la aceste cursuri. Zadarnic se aduce argumentul că Rusia are azi destui profesori germani, supuşi germani, pentru predarea limbii lui Goethe în şcolile mijlocii, zadarnic se face apel la ideile revoluţiei: Comisiunea dă totuşi un vot, potrivit căruia oamenii ce n-au mai scris în viaţă româneşte cu litere latine şi nu ştiu să vorbească, au să-i înveţe pe alţii să scrie şi să vorbească. Curios este că despre profesori supuşi ai României *aliate* nici nu se poate vorbi... E unul în Chişinău (Gh. Aslan) şi s-ar mai găsi la Iaşi... Cu grele sforţări extrema „românofilă" a Comisiei face mica spărtură în zăgaz: în caz extrem, să se adreseze la moldoveni nebasarabeni. Adică moldoveni din provincia Bucovinei, ţară cucerită de armatele ruse..., argumentează „românofilii" pentru ceilalţi...

3 iunie – Comisia şcolară amână din nou sorocul prezentării manuscrisurilor la concursul pentru manuale didactice (abecedar şi carte de citire).

Simion Murafa, secondat de alți basarabeni și de mine, se ridică iarăși împotriva concursului pentru manuale (menit să scoată doi autori cu premii și beneficii pentru membrii Comisiei) și recomandă alegerea, adaptarea și tipărirea unuia dintre manualele românești din România, pentru a nu se întârzia deschiderea școlilor toamna (ceea ce s-a și întâmplat, ba s-a dat putința unor școli să continue învățământul pe rusește tot anul).

Comisia școlară moldovenească roagă Zemstva gubernială să-și înzestreze tipografia cu litere latine.

Se ia din nou în discuții chestia „lectorilor". Ștefan Ciobanu își arată teama că participarea unor lectori bucovineni sau ardeleni la cursurile de limbă ar putea fi exploatată de răuvoitori, și ar aduce provocații... Dar, obiectează Vladimir Herța și alții – ardelenii, așa „consultativi" cum i-am făcut noi, au aici în Comisie roluri mult mai importante decât predarea unui curs de limbă. Ei participă la luarea hotărârilor noastre. Propunerea președintelui V. Herța: se invită profesorii basarabeni și numai în cazul când aceștia n-ar fi îndestulători să se facă apel la „moldoveni nebasarabeni" sau la ardeleni, se primește și de astă dată aproape unanim (votează împotrivă doar Șt. Ciobanu, N. Popovschi și T. Neaga). Herța și alții au siguranța că numărul lectorilor nu se va putea împlini cu basarabeni. Și, strecurându-se un singur român cunoscător al limbii, alții se vor retrage...

Cineva ridică întrebarea dacă n-ar fi util, pentru promovarea scopurilor Comisiei, să se facă apel (prin cooptări) și la serviciile delegației basarabene mixte (ca naționalitate) de la Petrograd, sosită nu de mult sub conducerea lui Ioan Inculeț și Pantelimon Erhan și foarte suspectată de naționaliștii basarabeni.

După lungi discuții, la care participă singuri basarabenii, nu se poate ajunge la nicio hotărâre.

Ridicându-se și chestia educației și instrucției orfanilor de război, Comisia ia hotărârea de a se adresa arhiepiscopului Anastasie cu cererea ca acești copii să fie crescuți în spirit național și instruiți în limba mamei.

•

5 iunie – Seara – după ce la Gore acasă și fiind față între alții Herța, Halippa, Murafa, s-a alcătuit programul de primire al

întâiului batalion de voluntari ardeleni, anunțat telegrafic – avem o mică serată muzicală ardeleano-basarabeană la dra Antonina Gavriliță. Simion Murafa și locotenentul voluntar Cristea, solia celor plecați din Kiev – în uniformele lor rusească și românească, adună cântece din toate regiunile azi înnoptate ale românismului. Un ceas de reculegere cu ochii umeziți sub vraja cântecului românesc, amuțit de vitregia vremii și străin în aceste locuri.

6 iunie – În sfârșit, se ivește de către Bender, departe pe linie, pădure mișcătoare, unduindă și învârstată de tricolor... Cei adunați din tot Ardealul, trecuți prin foc și risipiți în infinitul rusesc, vin acum din Rusia nouă să calce pragul Basarabiei spre România visată: voluntarii ardeleni. În sfârșit, uralele lor răsună în slavă, copleșind geamătul greu al mașinii ostenite – și chipurile sănătoase, vioaie din țara bogată în codri și ape, se ivesc din crângul călător. Și companiile, trecute și rânduite în piața din dosul gării – având corul batalionului în fața scării de intrare –, primesc salutul și binecuvântarea Basarabiei prin glasul a cinci moldoveni: S. Murafa, care le dă un steag pentru Alba-Iulia, V. Herța încredințându-le, în numele Societății Culturale, o icoană, Șt. Ciobanu, în numele Partidului Național, moș Ion Codreanu, în numele soldaților moldoveni și V. Cazacliu, în numele Societății Studenților Moldoveni. Fiecărei cuvântări răspunsul îi este o cântare și, la sfârșit, se adaugă cuvântul unui ofiter voluntar.

Străbătând în marș vioi, cu disciplina și cântecele lor de acasă și de pretutindeni, pe Alexandrosvkaia neștiutoare și nedumerită, ei duc apoi omagiul Ardealului și la casa Partidului Național și a gazetei lui.

Pentru unii moldoveni, apariția lor e o surpriză și o revelație. Dar fericiți aceia dintre noi, care au văzut lumina nouă din ochii unora și care au putut să caute în ochii acelora cu adevărat fericiți dintre dânșii... Iar la *Cuvânt moldovenesc*, un moldovean, un „moscal" bărbos, ce nu mai văzuse frați „care nu mai auzise cântec de peste brazdă", a trebuit să-i întreacă pe toți în bucurie... Biruit de emoție, cu multă umilință, el cere *razreșenie* [dezlegare] de la toate „fețele", ca să spună, cu glas tremurând și

într-un grai bătrânesc învârstat de rusisme, cum el vede că noi toți suntem din „râmleni", cum el n-a cunoscut că au moldovenii așa frați și așa de mândre cântări: e revelația tulburătoare, care, cu veacuri înainte, va fi copleșit sufletul unui Costin la vederea, la auzul celui dintâi cuvânt latinesc...

11 iunie – În seara acestei duminici se convoacă, în sfârșit, la locuința lui V. Herța, din str. Fântânilor, adunarea de constituire a *Societății Culturale a Moldovenilor.*

Paul Gore, pe care această idee îl preocupă de mult, ține să se facă legătura cu trecutul și să se reia firul întrerupt al fostei societăți de scurtă durată, închegată sub imboldul și scutul primei revoluții, la 1905. Aduce deci vechiul statut modificat, pe care adunarea îl votează cu oarecare schimbări și-și alege un comitet, cu Gore ca președinte activ și V. Stroescu, președinte de onoare.

18 iunie – Duminică. În sala eparhială, la ora 12 din zi, se face deschiderea oficială a Cursurilor pentru limbă, literatură și istorie. Au sosit 300, mai mult învățătoare (mulți învățători fiind la „bătălie"). Arhimandritul Gurie cu preotul-poet Alexei Mateevici oficiază un Te Deum și se țin câteva cuvântări (I. Frățiman, Gore, Herța, Ciobanu). Deschiderea se termină cu o scurtă conferință inaugurală, ținută de poetul Mateevici în legătură cu cursul său de istoria literaturii și cu lectura câtorva poezii ale sale. Auditorul, în majoritatea lui, primește totul cu răceală și îngrijorare.

23 iunie – Dovedindu-se neîndestulători ca număr lectorii basarabeni în fața numărului mare de cursiști din toată Basarabia, iar moldovenii nebasarabeni din Bucovina „eliberată" întârziind să-și facă apariția, Comisia școlară se vede constrânsă a accepta participarea la cursuri a celor doi profesori ardeleni. Președintele Herța face, în ședință, cuvenita mustrare celor ce poartă vina că azi profesorii nu sunt îndestulători. Sunt invitați profesorii O. Ghibu și R. Cioflec, ba și Gh. Aslan, profesor din București.

Dar profesorii basarabeni Şt. Ciobanu şi N. Popovschi declară, în numele lor şi al altora absenţi, că se retrag pe motiv, mărturiseşte unul, că ar fi puşi în inferioritate.

Reuşesc să-l determin pe Ştefan Ciobanu să revină, prevenindu-l asupra răspunderii ce-şi ia faţă de ideea cursurilor, lăsându-i de astă dată pe „români" singuri.

Şi astfel, până la sosirea „moldovenilor nebasarabeni" din Bucovina, „românii" vor fi nevoiţi să ţină cursul de limbă cu câte două grupe, împreună cu basarabenii Şt. Ciobanu, preot M. Berizovschi, Al. Mateevici, I. Frăţiman şi dr. Elena Alistar (ultimii trei pe scurtă vreme, reclamaţi de front, având o însărcinare la Odesa etc.).

S-a urcat la 400 numărul cursiştilor (de la 300 câţi fuseseră prevăzuţi) şi se fixează un adaos de ajutor învăţătoarelor cu copii mici.

O delegaţie va ruga pe Paul Gore să-şi retragă demisia din preşedinţia Comisiei.

Un membru, în numele Comisiei, va saluta Congresul Învăţătorilor din judeţul Chişinău.

25 iunie – Vladimir Herţa e ales preşedinte al Comisiei şcolare moldoveneşti, în locul lui Paul Gore, după ce stăruinţele delegaţiei n-au avut rezultatul dorit.

Comisia şcolară decide:

1. Ca la terminarea cursurilor să se dea fiecărui participant un certificat, pe baza frecvenţei şi a unui examen ţinut în faţa unei comisii alcătuită din profesorii grupelor, reprezentanţii cursiştilor înşişi, ai Zemstvei, ai Asociaţiei Învăţătorilor Moldoveni şi ai Sfatului deputaţilor soldaţi şi ţărani moldoveni.

2. Acei cursişti care nu pot şedea până la sfârşitul cursurilor (două luni) pot pleca şi mai înainte, dacă se simt pregătiţi să susţină examenul.

Ambele aceste hotărâri Comisia şcolară le ia după discuţii aprinse. Câţiva dintre învăţători, colaborând cu unii din Comisie, plus oculta rusească, au purces să submineze cursurile tocmai în ceea ce le asigură continuarea şi rosturile lor adevărate: *Examenul.* Să nu fie examen! După ideile revoluţiei e inadmisibil...

Și, încă, examenul să-l facă singur lectorul, asistat abia de un membru al Comisiei!

Apoi două luni e mult... Oamenii au acasă gospodării, familii, ba trebuie să lipsească de la propaganda revoluționară, atât de necesară ideilor revoluției în norod. Argumentele prind... învățătorimea amenință să părăsească Chișinăul.

Comisia – adică majoritatea membrilor Comisiei, înspăimântați la ideea unei lichidări – cedează până la ultima limită în amândouă punctele. Încurajați însă de concesiile Comisiei, cei din afară de cetate vor continua asaltul.

28 iunie – Una dintre grupele mele furnizează, pentru agitația împotriva duratei cursurilor și examenelor, adică împotriva cursurilor, pe cei mai înverșunați; între ei bulgarul Buciușcan, ajuns mai pe urmă, cu aceleași dispoziții, deputat în Sfatul Țării, iar de câțiva ani cu un rol important în conducerea Republicii Moldovenești din Ucraina. Cu el fac cor alții mai slabi de înger...

Portul acestor aproape cincizeci de dascăli și dăscălițe se deosebește mult de al lumii dăscălești din restul Europei: tunici încheiate la gât, din postavul sur al industriei de război, ori bluze albe; toți fără guler, nici măcar sub gulerul tunicii sau bluzei – și, firește, fără cravate, ca și Ioan Inculeț, președintele de mai târziu al Sfatului Țării... Învățătoarele, fără fard, fără lux, cel mai adesea cu o legătură simplă pe cap.

Buciușcan vorbește destul de bine limba moldovenească, învățată în satul orheian în care profesează. Așezat într-o bancă din față, ascultă, pândește cu atenție încordată, strângând cu energie buzele sub mustățile-i aproape blonde, dar nu atât pentru ca să cunoască ceva, cât pentru ca să poată interveni prompt cu râsul ironic, când lectorul ar face propaganda „românească"...

Pe unii îi indispune afirmația că alfabetul latin, pe care românii l-au adoptat de peste o jumătate de veac, are buchii mai puține care se scriu și mai ușor decât cele rusești, că sunt, de altfel, slavi care de mult au adoptat *șriftul latin* sau că între limba norodului moldovenesc din Basarabia și a celui de cea parte a Prutului nu e nicio deosebire, cel mult un plus de elemente rusești din terminologia administrativă, juridică, militară în

Basarabia – şi un plus de altă obârşie din aceleaşi domenii ale vieţii, dincolo... Dar am în grupă şi 15 din judeţul Sorocii (şi acum înţeleg pentru ce acest judeţ a dat Basarablei atâţia luptători naţionalişti). Poate unul-doi să fie şovăitor. Toţi ceilalţi au venit de acasă bine dispuşi pentru ideea şcolii moldoveneşti...

După patru-cinci zile, în toate grupele o însemnată minoritate a învăţătorilor se simte apropiată sufleteşte de lectorii „români", împotriva cărora se făcuse şi se face propagandă şi de la care statul profită adeseori mai mult decât de la ceilalţi. Totuşi foarte puţini sunt aceia care să-şi imagineze măcar că naţionalizarea şcolii primare din Basarabia s-ar putea face pentru România. România mică cel mult ar putea să capete o revoluţie, dar nu Basarabia.

Urmează regulat la cursuri şi o membră a corpului didactic secundar supranumerară şi... fără drept la examen: dra Antonina Gavriliţă.

29 iunie – Comisia şcolară moldovenească, cu privire la un articol provocator îndreptat împotriva cursurilor de către cotidianul *Bessarabskaia jizn*, decide:

Articolul, vizând şi pe cursişti, se cuvine să răspundă dânşii ori comitetul lor, aducând, în chestia cursurilor, lumina deplină necesară pentru public. I se cere lui Al. Schmidt ca, în această chestiune ce atinge Zemstva, să intervină prin cotidianul *Svobodnaia Bessarabia*, dirijat de el şi susţinut din fonduri publice. Cauza cursurilor rămâne însă fără apărare, după cum era de prevăzut.

Nou asalt al delegaţilor de învăţători din Comisia şcolară în chestia duratei cursurilor şi examenelor. Comisiunea reuşeşte să rămână la hotărârile anterioare, accentuându-le din nou...

Se mai hotărăşte:

A se ruga Uprava orăşenească să rezerve, cu începutul noului an şcolar, câteva din şcolile primare ale Chişinăului pentru moldoveni (Zemstva gubernială întreţine la cursuri vreo 20 de învăţători ai capitalei basarabene).

Comisia şcolară moldovenească de pe lângă Zemstva gubernială cere acestei Zemstve să rezerve ori să deschidă pe seama moldovenilor două *ghimnazii* [licee], unul de băieţi, altul de

fete la Chişinău. De asemenea, câte o *ghimnazie* la Soroca, Bălţi, Bender şi Orhei.

Cere să se creeze pentru toamnă posturi de instructori primari (un soi de revizori) în fiecare judeţ.

3 iulie – De câteva zile simţim intens pulsaţia vieţii satului basarabean. O poartă cu dânşii învăţătorii, fiecare câte ceva dintr-însa. Acolo lumea e uluită şi confuză, dar totuşi preocupată de pământ şi voie – în primul rând de pământ, pe care pe alocuri l-a şi luat fără voia proprietarului sau a vreunei autorităţi – şi mai e preocupată de *mir*, adică „pace", de sfârşitul bătăliei... Nicolai Ftoroi [ţarul, *n.n.*] mai că a fost scos de pe ordinea zilei.

4 iulie – A început un asalt organizat, sistematic, al cursiştilor împotriva lecţiilor de istorie şi literatură românească, împotriva examenelor şi împotriva cursurilor înseşi. Azi, pentru a doua oară, pauza dintre lecţiile de limbă şi cursul general de literatură şi istorie se transformă în miting. Fiodor Ivanovici Neaga, directorul cursurilor, ne convingem că joacă pe două cărţi: şi cu învăţătorii, şi cu noi, ceea ce înseamnă împotriva autorităţii Comisiei şcolare, împotriva cursurilor. Sunt, de bună seamă, în Comisia şcolară câţiva profesori care ar fi mai loiali faţă de comisiune, mai devotaţi şcolii româneşti decât Fiodor Ivanovici. În schimb însă, el are întrunite câteva calităţi indispensabile unui director de cursuri: energie, răbdare, şiretenie, dacă nu chiar inteligenţă, care, sincer puse în serviciul interesului naţional, ar fi de un folos netăgăduit. Fiodor Neaga e personajul tipic care merge cu curentul. Înainte de revoluţie nu mersese cu democraţia revoluţionară a *intelighenţei* ruseşti şi, curând după răsturnare, revoluţionarii erau cât pe ce să-l „detroneze" din catedră. Chiar la închiderea cursurilor nu se gândeşte Fiodor Ivanovici: nu-i aşa înstrăinat de moldoveni. Urmăreşte însă scurtarea lor, desfiinţarea examenelor, eliminarea istoriei şi literaturii din program şi dominarea situaţiei. Nu va da asalt împreună cu învăţătorii, dar la mitingurile care înlocuiesc de fapt ora de istorie sau literatură el va vorbi o jumătate de ceas în ruseşte, ca toţi oratorii cursişti, ca „să liniştească spiritele..."

Nu va pretinde niciodată respectul hotărârilor Comisiei ori al angajamentelor anterioare luate de învățătorii înșiși, ci cuvintele sale vor cuprinde până la sfârșitul orei de istorie apeluri, aceleași apeluri către învățători să se liniștească și să-și formuleze dorințele spre a fi aduse la Comisie; vor lua cuvântul alții, va interveni iar, apoi se va duce la Herța ori la Comisie să declare că el nu mai poate, că el „leapădă" direcția... că „învățătorii nu vreau istorie", „nu vreau literatură" etc.

Tot azi în cancelaria lui Paul Gore, Alexandru Schmidt, „elevul" meu de românește, îmi propune să convocăm pe seară o adunare a tuturor cursiștilor în sala Upravei, spre a discuta cu ei chestia lecțiilor de istorie și literatură românească... I-am răspuns numai cu mirarea mea.

7 iulie – Se citește în Comisia școlară declarația orzanizației militare moldovenești din Odesa privitoare la școala națională și la renașterea națională prin revoluție. Comisia ia cu satisfacție la cunoștință și va răspunde.

Fiind prea mic pentru Basarabia numărul de patru sute de învățători pregătiți la cursurile de vară pentru școala națională, se hotărăște deschiderea unui curs de un an pentru anumite elemente și a unui nou curs de o lună, în septembrie, pentru altă serie de învățători.

În legătură cu deschiderea școlilor secundare, se decide trimiterea unei comisii în Bucovina, pentru a studia organizarea școlii secundare românești și minoritare în genere (Șt. Ciobanu, Al. Schmidt).

După repetate dezbateri, se alege o comisiune care să se ocupe cu ideea și mijloacele de înfăptuire pentru aducerea în Basarabia a tuturor intelectualilor moldoveni risipiți prin guberniile îndepărtate ale Rusiei.

Se mai hotărăște a se face pașii necesari pe lângă una dintre universitățile Rusiei mici (Odesa, Kiev), pentru a se crea o Catedră de limba și literatura română și alta de istorie.

Se hotărăște înființarea unei clase de aplicație pentru serviciul cursurilor, utilizându-se fie grădina [grădinița, *n.e.*] de copii, condusă de dra Bocănescu, membră în Comisia școlară, fie

soldați din *roțile* moldovenești. Pentru aceștia din urmă se hotărăște deschiderea de cursuri de adulți. Multe hotărâri, și lipsesc oamenii pentru executarea lor.

9 iulie – De dimineață au sosit cu vaporașul pe Nistru și cu buzunarele golite de hoți profesorii bucovineni Gheorghe Tofan, Liviu Marian și Ovid Țopa. Pasagerii a două trăsuri au fost de aproape percheziționați de o ceată înarmată. Noi răsuflam ușurați că totuși au venit măcar așa, căci terenul de activitate lărgindu-se mereu, e nevoie de cunoscători ai limbii literare în vorbire și în scris – de profesori și iar de profesori. Curând sunt luați și în Comisiune prin cooptare.

La noi atacuri ale ziarului *Bessarabskaia jizn* împotriva cursurilor moldovenești răspunde, în sfârșit, o grupă de învățători în *Svobodnaia Bessarabia.*

14 iulie – La ședința Comisiunii școlare, nou asalt al delegației cursiștilor pentru scurtarea cursurilor și desființarea examenelor. Pentru a înnămoli această nouă încercare, ce are ca ultimă țintă lichidarea cursurilor, Comisiunea adoptă unanim propunerea lui Simion Murafa: în niciun sat moldovenesc nu se va mai putea face predarea în rusește. Hotărârea aceasta neașteptată, dar atât de în spiritul ideilor revoluționare, încât împotriva ei nu se poate protesta, face să amuțească pe provocatori. Lupta lor împotriva examenelor are ca țintă nemărturisită a nu se crea între învățătorii din Basarabia categorii tranșant deosebite prin examen și, astfel, a se putea continua învățământul pe rusește, până ce se va vedea ce mai e cu revoluția... Hotărârea luată însă de Comisie este conformă cu principiile revoluției, care curge încă... „Destul cu ruseasca!" a încheiat Murafa. „Iar dacă nu s-or găsi învățători îndeajuns să vrea examen, om închide școlile pe un an de zile. Am avut zeci de ani o școală care n-a adus niciun folos pentru norod. Ce-are să fie de-om mai aștepta un an școala noastră!?..."

15 iulie – La deschiderea cursului general de literatură, minoritatea gălăgioasă și terorizantă primește cu scandal hotărârea luată de Comisie, la propunerea lui Murafa. Se constată deci

lămurit că multora nu le trebuieşte şcoala moldovenească şi au venit la cursuri – cu cheltuiala Zemstvei! – ori ca să pună toate piedicile, ori, dacă nu pot lichida cursurile, să nu lipsească... Comunicarea hotărârii le-o face profesorul Hammer, secretarul cursurilor, Fiodor Ivanovici Neaga lipsind din cauza unei indispoziţii... Indispoziţie foarte probabil diplomatică, deoarece dăduse asigurări învăţătorilor că nu va fi examen, iar după măsura radicală, concretizată în propunerea lui Murafa, neputând să-şi mai continue jocul, îi convine şi mai puţin să fie purtătorul unui aşa cuvânt al Comisiei către cursişti.

17 iulie – Grupa de scandalagii, târând cu ea alţi cincizeci de învăţători, scoate în sala eparhială şi în numele tuturor cursiştilor o rezoluţie fără nicio motivare, care cere suprimarea examenelor, închiderea imediată a cursurilor şi bani de drum...

Încep să iasă în coridor pentru plecare.

Noi, lectorii „români", de obicei, evităm de a interveni în asemenea cazuri, spre a nu da loc la alte provocări. Arme cu un singur tăiş rămân doar fermitatea în gesturile Comisiei şcolare, unde putem colabora în şedinţe, şi mai util în afară, ca şi *demersurile* în numele organizaţiilor militare moldoveneşti (Odesa şi Frontul românesc), care întotdeauna ne stau la dispoziţie şi care, utilizate cu economie, îşi produc întotdeauna efectul (Crihan în numele Odesei şi o dată Pântea de la Frontul românesc).

Azi însă cele văzute m-au scos pur şi simplu din sărite şi am întrebat pe o mână de agitatori cinici ieşiţi în coridor şi îndemnând şi pe alţii să plece dacă ei îşi fac acum treburile lor proprii ori pe ale norodului. „Du-te în România!" fu replica învăţătorului rus...

* * *

Atmosfera ajunsă la această tensiune extremă nu mai poate continua. Comisiunea şcolară luase, la propunerea lui Murafa – şi încă unanim – o deciziune care ne făcuse să sperăm în potolirea spiritelor şi continuarea muncii în linişte, cel puţin ultimele trei săptămâni ce mai rămân. Dar tocmai această hotărâre provocase îndârjire şi se mai găsea câte cineva s-o atace pe ascuns.

Provocatorii ajunseseră până acolo încât, în conciliabulele lor, au propus să se ceară arestarea lectorilor „români".

În pripă se convoacă, pe seară, Comisia școlară, cursurile fiind amenințate cu o lichidare tristă. Și ar fi păcat ca din aceste zile de libertate și anarhie crescândă ideea națională românească să nu se aleagă măcar cu această piatră pusă la temelia învățământului popular: câteva sute de învățători acum, alte sute la toamnă, pregătiți, de bine, de rău, de a purta învățământul în românește. Începutul, tradiția făcută din primul an, școala primară moldovenească va rămâne și se va dezvolta, oricare ar fi regimul ce s-ar statornici în Rusia.

A fost numai un început de ședință regulată, la care participă șaisprezece delegați ai învățătorilor (jumătate ruși și bulgari), care pretind să ia parte la dezbateri numai cu drept de vot deliberativ.

– Atunci nu mai e nevoie de dezbateri, le-a replicat președintele Herța. Noi, membrii Comisiei, suntem numai unsprezece... Dați rezoluțiile d-voastră și am isprăvit...

Derutați pe un moment de replica președintelui, provocatorii se reculeg foarte curând.

Oricât se face apel la ideile revoluției, spre a chema la datorie pe învățătorii turbulenți, autoritatea Comisiei școlare nu se poate sprijini numai pe aceste idei, câtă vreme interesele unei însemnate minorități dintre învățători sunt împotriva învățământului național. Pe de altă parte, modesta înjghebare militară moldovenească – 11 *drujini* [companii], alcătuite din soldați de la Odesa spre a face poliția județelor basarabene – e la începutul ei și nu înfățișează o amenințare destul de serioasă pentru provocatorii care nu uită că Chișinăul singur are peste 40 000 de soldați ruși. În numele acestor *drujini*, praporșcicul Anton Crihan, „inspectorul" lor, reușise odată să potolească pe turbulenți la Casa eparhială, cu ocazia unuia dintre mitingurile care înlocuiau cursul de literatură.

Lui Herța nu-i mai rămâne decât să ridice ședința. Socotește însă mai util să o transforme într-o întrunire publică, ale cărei hotărâri n-ar angaja oficial Comisiunea.

Sunt peste o sută de învățători în sala mare a Zemstvei guberniale și mitingul ține de la opt seara și până la două și jumătate

după miezul nopții. De o filosofică și creștinească îngăduință față de toți „oratorii" și cu mult tact, președintele reușește să-i facă a pluti în absurd, dacă nu chiar să se umple de ridicol în ochii unei părți dintre turbulenții „nevinovați", care încep astfel să se dezmeticească.

Doar la primul cuvânt, președintele are un limbaj aspru pentru turbulenți: când declară că îi e rușine să citească rezoluția lor și când pe învățătorul rus T., care întrerupe mereu, îl întrebă de ce naționalitate este și dacă nu i se pare că treburile moldovenilor trebuie să și le rânduiască moldovenii singuri.

Un ceas și jumătate de dincolo de miezul nopții se înșiră și se reiau argumentele și îndemnurile străbătute de emoție ale lui Herța. Totul e însă zadarnic pentru cele câteva instrumente ale unor mâini nevăzute. „Nu știu ce să vă mai spun – imploră Herța ajuns la marginea resurselor –, ar trebui să plâng ca un copil."

La chestiunea duratei cursurilor însă, cei câțiva provocatori cedează față de atmosfera creată în masa din sală.

Dar față de hotărârea luată unanim în ședinta de la 15 iulie a Comisiei de a se deschide în satele moldovenești școli numai în moldovenește, vedem cu uimire că îndărătnicia învățătorilor este secondată de doi membri ai Comisiei: directorul cursurilor, Fiodor Neaga, declară că n-a fost de părerea Comisiei în ședința de la 15 și arhimandritul Gurie se declară, simplu, de acord ca în primul an să se mai admită învățătura pe rusește, în satele ai căror învățători n-au putut urma la cursuri și trece examenul. Schimbarea de atitudine a clericului statornic, devotat ideii naționale, se produsese de bună seamă din pricină că, nestând în contact cu fracțiunea naționalistă a Comisiei, nu și-a putut da seama, în primul moment, de pericolul pe care-l ascunde acest principiu: admițându-se continuarea pe rusește în unele sate moldovenești, se pierde și punctul câștigat în ce privește durata cursurilor și examenul.

Pleacă majoritatea, adică pleacă toți.

Herța, palid, se uită împrejur, Murafa fierbe lângă mine... Cere cuvântul! Și cuvintele lui cutremurate de revoltă sunt des întrerupte de provocatori, care se declară chiar jigniți – și Murafa propune:

„Şcolile în satele moldoveneşti, învăţătorii care n-au putut fi la aceste cursuri, nu se vor deschide deloc, iar învăţătorii lor vor putea urma cursurile de toamnă: leafa învăţătorilor însă să se plătească până când şi lor li se vor putea da cursuri şi examene. Poporul acesta, adăugă Murafa, după propunere – a plătit până acum ca să i se facă rău cu o limbă străină, va putea plăti acum, pe câteva luni, câţiva învăţători ca să nu i se mai facă rău".

Scandalagiii sunt dezarmaţi, mai cu seamă după formularea şi mai menajantă a preşedintelui.

18 iulie – Revenind pe la două după prânz acasă, mă întâmpină gazda şi-mi spune că Paul Gore m-a căutat o dată, m-a căutat a doua oară şi că a revenit a treia oară şi că mă roagă mult să-l caut la cancelarie sau acasă îndată ce pot. Îmi dă şi-un bilet...

Trebuie să fie ceva prea serios – îmi zic – şi mă întorc din uşă. Mă aşteaptă... El mă întâmpină în uşă... Asta înseamnă că se plimbase agitat în aşteptare.

N-am vreme să-i fac întrebare nici măcar din ochi.

Îl revoltă o mare cutezanţă: Rada ucraineană s-a adresat către Uprava Zemstvei guberniale şi cere Basarabiei să trimită delegaţi. Colegiul Upravei a hotărât să răspundă în mod demn, ca să le ia pofta unor asemenea gesturi. Membrii colegiului s-au învoit chiar ca răspunsul să fie în româneşte. M-a căutat să mă roage.. Vrea să fie româneşte corect...

În tremurarea vocii sale e revoltă, e jignire, e şi îngrijorare. Vrea să răspundă iute, iute, să se descarce de o povară, să-şi spele o proprie dezonoare... Cum va fi pus chestia în colegiu, ca să obţină această formă de răspuns, nu ştiu... Sigur însă este că acolo n-a putut să dea drum revoltei aşa cum înţelegea el, iar, întors în birou, nu putea face, până la venirea mea, decât să-l măsoare în lung.

Amintind trecutul de slavă al provinciei în vechea Moldovă, ca şi caracterul naţional de azi, răspunsul Zemstvei guberniale arată surprindere şi cere să se lase Basarabiei singure grija destinelor ei.

Fără îndoială că, în esenţă, răspunsul Zemstvei guberniale a Basarabiei se va fi cunoscut la Kiev, mai înainte de cel sosit oficial.

Totuşi când vor fi văzut chiar textul oficial cu *şrift* latin, se vor fi edificat desăvârşit, mai înainte de a fi apelat la un traducător, care să le dea putinţa să-l savureze postate cu postate... [bucată cu bucată; parte cu parte, *n.n.*].

Destul că altă corespondenţă n-au mai avut...

20 iulie – Comisia şcolară decide publicarea în marile cotidiane ruseşti de peste Nistru a unui apel către *intelighenţia* moldovenească răspândită în Rusia, prin care ea să fie îndemnată a se întoarce în Basarabia, pentru a se pune în slujba intereselor naţionale, în diferitele ramuri de activitate.

Tot astăzi s-au început (sub conducerea mea) lecţii practice ale învăţătorilor cursişti. Ne servim de zece-cincisprezece copii din orfelinat; vârste şi niveluri intelectuale diferite. Scoşi din laboratorul rusificării, copiii aceştia cad uluiţi în noul mediu: peste o sută *nacealnici*, care vorbesc şi *moldovineşte*, stau cum pot în picioare, ei, copiii, stau în bănci, iar cu ei se vorbeşte numai *moldovineşte*... Deodată ei nu pot pricepe şi n-au să priceapă curând, or să spună şi celor rămaşi la orfelinat: aceia au să priceapă şi mai puţin şi au să dorească să se plimbe ca ceilalţi, acolo unde se face şcoală pe *moldovineşte* şi se îngrămădesc atâţia *uciteli* şi *ucitelniţe*, ca să se uite la ei...

Ochii mari, speriaţi la început de schimbarea bruscă de mediu, rămân mereu cercetători. Graiul lor, însuşit din fragedă copilărie de la o mamă aproape uitată ori uitată cu totul, e sărac, împuţinat de anii orfelinatului străin, pravoslavnic... De aceea ezită, răspund fără curaj la întrebări făcute în limbajul personal, variat, al propunătorului. Dar contactul sufletesc uşor se stabileşte cu învăţătorii care vorbesc limba curată, aşa săracă, a ţăranului moldovean. E un element nou, înviorător, în viaţa cursurilor... Contactul cu realitatea vie a şcolii este pentru unii învăţători un reconfortant.

Criticile şi discuţiile ce au loc după lecţii cresc şi ele acest plus de viaţă...

21 iulie – Sosesc în Chişinău patru regimente de cazaci de Don şi Usuri. Ofiţerii lor ţin să spună că au venit să potolească agitaţia naţională moldovenescă...

Ei mai păstrează ceva din fosta disciplină a armatei împărătești. Se deosebesc, cel puțin, de restul armatei rusești prin această vizibilă manifestare exterioară a disciplinei. Soldații – cu bogatele lor șuvițe de păr blond ieșite de sub *furajcă*, obișnuit de acea parte de care și caii lor își poartă coamele – își salută cu ostentație ofițerii... Gestul și privirea arată că ei salută fiindcă vor, și sunt mândri că ei tot mai vor, spre deosebire de ceilalți...

22 iulie – Despre intențiile Radei ucrainene față de Basarabia și despre atmosfera din Kiev aduce informații mai ample Vladimir Cristi, sosit din capitala Ucrainei, și le face cunoscut cercurilor moldovenești și minoritare din Basarabia.

Încercarea celor de la Kiev de a întinde mâna asupra Basarabiei preocupă acum toată lumea politică a guberniei rămasă izolată, dar mai cu seamă pe moldoveni. O adunare a reprezentanților diferitor naționalități dă lui Vladimir Herța mandatul de a compune comisiunea alcătuitoare a Sfatului Țării...

23 iulie – După ședința din 17 iulie, scandalagiii de la cursuri s-au mai potolit. Agitația nu mai trezește îndestulător ecou în rândurile învățătorilor. S-a scurs mai mult de jumătate din timpul de studii; de bine, de rău, se încheiase un fel de contract între învățători și Comisia școlară, admițându-se, apoi, pentru 20 iulie, examen celor ce se simt pregătiți, unii dintre gălăgioși reușesc ori cad, dar pleacă... Dar par a mai fi și alte momente. Ofensiva armatei rusești, urnită cu apeluri și discursuri de ale lui Kerenski s-a sfârșit, în Galiția, lamentabil cu agravarea încă a indisciplinei. Unitățile rusești în debandadă caută inamicul înăuntrul Țării, pradă, incendiază, ucid. Începe a fi invadat Hotinul... Învățătorii din acest ținut se gătesc [se pregătesc, *n.n.*] să plece. Pe de altă parte, semn de întrebare la Mărășești, chinuitor pentru ruși și rusificați. Dacă vine neamțul, nu mai ai ce face cu școala rusească – face el aici, ce-a făcut în Polonia. Se țin românii, e tot rău... Înseamnă că ei mai au armată, când rușii nu mai au... Pe de altă parte, și încercarea Radei ucrainene de a-și întinde mâna ocrotitoare asupra Basarabiei nu convine decât la foarte puține elemente, căci aceasta înseamnă că Rusia se duce...

Toate acestea sunt momente căzute, e drept, foarte recent în cumpănă și a căror valoare și greutate o apreciază capete mai avizate. Dar capetele acestea avizate, care din culise au alimentat agitația de la cursuri, sunt acum „în pană"...

24 iulie – Consfătuire moldovenească a unor reprezentanți ai Partidului Național la Herța (Gore, Halippa, V. Cazacliu, V. Bogos) pentru găsirea unui principiu comun de reprezentare a diferitor neamuri în Comisiunea alcătuitoare a Sfatului Țării. Cei mai tineri din partid, adică stânga, sunt pentru reprezentarea prin organizații – și se propune chiar crearea, în pripă, a câtorva mari organizații (profesionale și politice).

După ce însăși organizația Partidului Național Moldovenesc este atât de palidă, doar formal alcătuită, fără să aibă măcar destui oameni pentru a o înviora, iată că mai trebuie întemeiate câteva organisme chiar în aceeași seară... Bază primejdioasă, căci unele organizații de pe hârtie ar putea fi ușor contestate de minoritari, care au organizații berechet, și moldovenii să rămână în minoritate cu tot numărul lor. Opinia lui Herța și Gore, ca și a mea, este să nu se abandoneze principiul procentualității. Paul Gore face apel aripii stângi a partidului ca, măcar pe zece zile, să înceteze, să uite, de se poate, orice resentimente provocate de deosebiri de opinii pe alte terenuri, pentru ca să se găsească uniți, pe o bază comună, în vederea alcătuirii Sfatului Țării. Se cade de acord.

27 iulie – În Sala mare de la Uprava Zemstvei guberniale se adună Comisia întreagă, cu reprezentanții tuturor naționalităților, pentru a discuta principiile de bază la alcătuirea Sfatului Țării. Au refuzat să participe cadeții ruși care, azi, după dispariția reacțiunii țariste, înfățișează ideea unității rusești, inclusiv Dardanelele... A refuzat Schmidt, Kerenskian, membru în Partidul Libertății Poporului.

Asist și eu... În vremuri revoluționare întreg norodul poate „să prindă parte" la marile acte, dacă încape...

Prezidează Herța. Minoritarii sunt în păr și vorbesc aproape numai ei.

Moldovenii ori absentează, ori, de nu, mai mult tac. Pe Halippa l-a chemat la Soroca boala grea a tatălui său. Limba dezbaterilor,

se înțelege, ruseasca. La unii moldoveni poate să fie și ceva teamă. Cei mai mulți însă privesc cu neîncredere inițiativa pornită din cercuri nu destul de revoluționare... Moldovenii par a avea sentimentul că elementul băştinaş al țării, cu aşa porneală şi cu tot numărul lui, va fi covârşit de ceilalți.

Şi cu adevărat, după dezbateri până dincolo de miezul nopții – la care rar participă, afară de preşedinte, vreun moldovean, iar limba lui se aude doar atunci când trebuie să se rostească numele aşezământului ce urmează să se închege, se ajunge doar la următoarea propunere a dnei dr. Grünfeld: să se trimită guvernului din Petrograd o telegramă de protestare împotriva actului Radei Ucrainei. În telegramă se pomeneşte abia de autonomia culturală a Basarabiei... După serioase sforțări şi cu o slabă majoritate, reuşeşte preşedintele Herța să facă aşa ca telegrama să plece la Petrogad cu autonomia politică şi teritorială a Basarabiei.

Iar, târziu, în noapte, când e să se treacă la realizări mai concrete, preşedintele, spre a evita hotărâri dăunătoare intereselor moldoveneşti, este nevoit să ceară o amânare a discuțiilor, „ținând seamă de timpul înaintat"...

Obține amânarea abia cu un vot.

Scăpați din impas, alcătuirea unui Sfat al Țării se va amâna, dar se va impune ideea toamna, prin voința poporului majoritar sosit din tranşee cu un suflet nou, oțelit şi adunat în Congresul Soldaților Moldoveni, la Chişinău, unde mai întâi el va proclama autonomia Basarabiei... Ceilalți vor fi invitați la alcătuirea organului legiuitor.

28 iulie – De atâtea zile, pe deasupra tuturor celorlalte griji, drama grozavă de la Siret ne ține nervii în tensiune. Ştirile, aduse de aşa departe prin gazetele cenzurate din Iaşi ori de presa rusă, nu-ți pot da liniştea deplină, chiar când sunt optimiste. Lumea rusească ori rusificată de aici, deşi bucuroasă de ținerea în loc a germanilor, tace totuşi asupra faptului şi nu se prea vorbeşte ori scrie de Mărăşeşti.

Dar de la Iaşi auzim că trec bănci şi trec tezaure. Se aşteaptă şi convoiul de refugiați ardeleni să treacă undeva, în Ucraina...

4 august – Am avut azi o zi grea, o zi mai mult a mea şi mai mult decât duşmană. De dimineaţă au trecut refugiaţii de la Iaşi, mi-au trecut cinci membri ai familiei în trenul refugiaţilor ardeleni spre Ucraina, fără să-i văd...

O confuzie cu o telegramă de la Iaşi mi-a fost fatală: Ghibu – căruia îi telegrafiase din ajun profesorul I. Mateiu: „Vin refugiaţii" – confundând numele, transmis sluţit, al expeditorului, cu al ştab-căpitanului *Cateli* din Odesa, nu m-a mai anunţat, socotind telegrama venită de la Odesa... Şi am lipsit, ca şi profesorii bucovineni...

Nevăzându-mă la gară, tata a umblat oraşul cu o trăsură în căutarea mea, zadarnic, şi-a plecat... Şi intenţionam să-i reţin la mine...

Nu ştiu cum am făcut în această zi orele de curs... Ca un şcolar rău, aşteptam clopotul de ieşire...

5 august – Drumurile Basarabiei sunt tot mai nesigure. Prăzi şi omoruri, deşi nu ating proporţiile celor din marile oraşe ale Rusiei, unde cazurile de linşaj [*samosud*] sunt la ordinea zilei – se înmulţesc săvârşite fie de militari, fie de civili – în sate ca şi în oraşe.

Sunt tot mai frecvente călcările soldaţilor în locuinţe, unde, strigând *ruki verh* [mâinile sus], fac percheziţie generală celor din casă. Măşti nu mai folosesc de multişor. Ziarele rar le înregistrează isprăvile, spre a nu alarma publicul şi a nu încuraja pe ceilalţi...

Mai alaltăieri – mi s-a spus – un cazac chefliu, pe *Armeanskaia uliţa*, taie cu sabia capul *miliţionierului* [sergent de stradă], fiindcă i-a făcut observaţie; azi de dimineaţă descopăr însumi un cadavru zdrobit sub gardul din Piaţa Libertăţii. La prânz, cineva cere grabnic să vorbească lui Herţa, pe când sta la masă. E marinarul Gafencu şi aflăm că la Hidighiş sătenii, în apărare, au ucis un cazac şi că o sotnie întreagă a pornit din Chişinău asupra satului. Intervenţii ale lui Herţa prin telefon la comisarul gubernial, la Comitetul împlinitor al soldaţilor şi lucrătorilor... Cu mare greu, cazacii sunt întorşi din drum.

6 august – Cunoscutul Ilie Cătărău s-a aşezat, de cinci-şase săptămâni, în capitala Basarabiei. I-am zărit silueta. O singură

dată până azi, statura lui dominantă fără rival, am văzut-o pe Alexandrovskaia (căci „operează" de la hotel). Am reuşit să-l evit intrând în cofetăria „Tumanov". Fusesem contemporani la Universitate, în Bucureşti.

O seamă dintre noi ştim cu ce proiecte a venit: să colaboreze de aici la dezlănţuirea revoluţiei în Moldova.

De două ori însă o învăţătoare din grupa mea (orheiană, verişoară a lui Cătărău) îmi transmite rugămintea să-l vizitez la hotelul „Londra".

Am tot amânat-o – fără a o refuza – pretextând ocupaţia prea multă, deocamdată. Dar ieri am citit manifestul lui în româneşte, trimis în multe exemplare la sediul Partidului Naţional Moldovenesc şi răspândit şi în oraş în amândouă limbile. Azi am fost la el cu Simion Murafa (întâlnit în ajun la Herţa, unde am şi propus această vizită, de acord cu Herţa şi Gore).

Locuieşte (în) cea mai bună cameră din faţa scării, la etaj, este acasă şi, imediat după primirea cărţii de vizită, îmi iese înainte.

Buna dispoziţie i se mai tempereză o idee, când vede doi...

Un colţ întreg al camerei ce dă spre grădina Soborului e ocupat cu maldăre din manifestele lui şi cu altă „literatură"...

– Aş fi dorit să te văd mai de mult...

– Să mă ierţi, am fost prea ocupat – şi în plus, griji familiale. Dă-mi voie să-ţi prezint pe un prieten al meu, basarabean, dl Simion Murafa... Ţi-am citit manifestul şi vin la dumneata cu sentimente amestecate.

– Ei, dumneata n-ai trebuinţă de manifeste, căci ştii ce este România...

– Şi dl Murafa o cunoaşte. Are o coloană sanitară la Oituz. Dar, mai întâi, a porni azi aşa ceva şi încă din Basarabia, care şi altfel este sufleteşte destul de izolată de restul românismului...

– Sunt oameni şi dincolo de Prut... Deocamdată totul e în pregătire.

– Se poate... Dar... dacă nu sunt indiscret... cine dintre persoanele cunoscute mie?

Ochii încep a-i aluneca la dreapta, la stânga. Prezenţa lui Murafa acuma e jenantă.

– Nu pot să-ți spun, deocamdată...
Îl asigur de discreția mea și chiar de a lui Murafa...
– E și Octavian Goga... e Leonte Moldovanu...
Și citind pe fața mea îndoiala:
– Îți spun...
– Nu pun la îndoială... Este însă, după credința mea, o încercare plină de riscuri pentru românism. Și, fiindcă te știu naționalist, îți spun: am presimțirea că are să-ți pară rău...
– Niciodată!
– În multe privințe ai dreptate!... Dar noi încă nu suntem un popor, fiindcă nu suntem o țară; ba nici ce-am fost ieri nu mai suntem... Din această răsturnare s-ar putea să iasă nu ce vrei dumneata, ci tocmai ce era să înfăptuiască Austria cu țarismul – dacă acesta mai trăia: o Rusie până la Carpați și o Ungaro-Bulgarie dincolo de Milcov și de Dunăre. Cred că o așa perspectivă te-ar pune pe gânduri...
Aproape de despărțire, Cătărău încearcă, se pare, un regret că s-a întins la vorbă. Eu schimbai subiectul vorbindu-i câte ceva despre cursuri.
L-am mai văzut la sfârșitul toamnei în Sfatul Țării – *nu* deputat. Dar, ajuns comandant ales al garnizoanei Chișinău, prin polcul moldovenesc, în care se înrolase și pe care reușise să pună stăpânire prin propagandă, ocupa adesea ultima bancă din șirul de bănci ale Blocului Moldovenesc, cu trei revolvere la cingătoare și o gardă de câțiva soldați în coridor...

CEI DINTÂI CĂZUȚI

După cinci luni... Se încheiase întâia serie a tulburatelor cursuri pentru învățători. Ne bucurăm însă – respirăm ușurați: în sfârșit vom avea, de la toamnă, în Rusia revoluționară, învățământ moldovenesc în trei sute-patru sute de sate basarabene... Ba, de se va putea înfăptui proiectul Comisiei școlare de a deschide pe toamnă o altă serie – și în mai multe centre –, atunci...

Și după această postate sfârșită, întâlnind pe Andrei Hodorogea în stradă, mi se proțăpește înainte, în atitudine imperativ-categorică:

– De-amu trebui să merjeț...

...Noi, „lectorii români"... la vie la dânsul. La vie... să-i facem plăcerea: o atenție din parte-i pentru munca săvârșită de noi în slujba Basarabiei.

– Trebuie neapărat mâine să plec în Ucraina, să văd ce e cu așezarea părinților, să-i aduc dac-oi putea – i-am răspuns aproape rugător, cu mina omului care-i gata să-și calce o făgăduială.

– Ei! Încă o zi, ce-i? stărui Hodorogea, continuând cu elocvența mută a ochilor mici, atât de buni și nefățăriți [nefățarnici, cinstiți, *n.n.*], că nu-ți fugeau niciodată de sub privire...

Se țintuise înaintea mea și, ca să nu-l pot refuza, se oferi să mă întovărășească la niște cumpărături – și... apoi să mergem să-i căutăm pe „români", pe toți „românii"... [referirea este la românii veniți de peste Prut, *n.n.*].

Nenorocul l-a adus pe Murafa în această zi de 20 august să ia, excepțional, prânzul cu noi la un „birt familiar" din strada Sinadino... Ori el era urmărit?!

Câteva minute înainte de plecare, contrariat de întârzierea unora dintre invitați, ca și de ivirea unor nori inofensivi pe cer, cad pradă unei iritații ce stârnește mirarea celor prezenți. E o presimțire?... În schimb, Hodorogea, amfitrionul, e bine dispus, iar Murafa, cât se poate de vesel. Ca să-și propage și altora veselia, mă provoacă să vorbesc rusește...

Singură natura, pe soarele potolit al după-amiezii de august, ține neștiutoare cumpăna dintre iritația mea neînțeleasă și veselia lor și cu pacea duminicală din mândrele și pârguitele livezi chișinăuiene îndeamnă la liniște și contemplație.

Mai sunt în caravană, alcătuind cam un singur grup, dna L. Bogoevschi și dra Gavriliță, profesoare, domnișoarele Emilia Botezat și Munteanu, dra învățătoare Zavalnițchi; apoi profesorii bucovineni Gheorghe Tofan și Liviu Marian, profesorul ardelean Axente Banciu, avocatul ardelean Vasile Glăjar și agronomul bucovinean Vorobchievici.

După vreo jumătate de ceas de cale pe şoseaua albă a Hânceştilor, mărginită de vii şi livezi în pârg, cotim pe lângă via Capitanopol, pe un drumeag umbrit, apoi la stânga prin via lui Hodorogea, unde, muţi, trecem pe lângă şapte-opt soldaţi aprovizionaţi bogat cu poamă de la prietenul nostru... Paznicul viei – un bucovinean sur din Carpaţii câmpulungeni – se arată şi el cu puşca la umăr şi cu fecioru-său după dânsul.

O căsuţă ţărănească veche şi joasă, cu prispă de lut, străjuieşte la mijlocul viişoarei cu un coşar mărunt alăturea, umplut cu crengi şi cu râbcă [lăstare, ramuri care rămân de la curăţatul viţei-de-vie, *n.n.*]. Nişte pruni fără roadă în preajmă-i, umbrind pajiştea deasă, străjuiesc la mijlocul viei. Discul soarelui împroaşcă prin crengi şi printre tufele grele de roadă coloane piezişe cu lumină potolită de argint... Valea Dicescului, pe coasta din faţă şi pe matcă, e de-acum prinsă sub valul de umbră ce îmbie tainele înserării. În direcţia Buiucanilor, de aceeaşi parte a văii, căsuţa unei vii se răsfaţă albă, cu ferestrele incendiate de soarele gata să scapete. Gălăgie de copii, guiţat insistent şi pretensiv şi cotcodăceală alarmantă răzbate de acolo până la noi.

Am gustat din coşniţa lui Hodorogea, din vinul lui de an şi, mai vârtos, din poama ce se oferă, gata pârguită, atârnând în preajmă. Unii am prins să mai colindăm prin vie, alţii au rămas, şi curând ne-am înapoiat cu un plus de oboseală din urcuşul pantei şi cu ceva flori, înţeleşi să-l „poftim" pe Murafa să ne cânte. Vocea vibrantă şi caldă a lui Simion Gheorghevici, pe care o ascultasem de repetate ori în romanţe din Eminescu, răsună de-acum pentru închipuirea mea în liniştea serii, cu pronunţia basarabeană a cuvintelor:

„De-e-ci nu-u m-aş le-e-gă-na-a
Da-a-cî tre-e-ci vre-e-mea mea..."

Căzut îndată ţinta rugăminţilor prieteneşti de la cei care urcă şi îndată de la acei care rămăseseră pe loc, Murafa se şi gândeşte ce să înceapă... Pe chipul lui masiv, cu o tăietură a energiei în buze cărnoase, parcă s-a şi revărsat ceva din unduirea melodiei ce caută să se închege.

Abia ne-am aşezat... Hodorogea mai îmbie, Marian mai aruncă o înţepătură la adresa unuia sau altuia... şi un foc de armă răbuf-

nește spre oraș, mai departe peste grădini, rupând, pe o clipă, pacea cuprinsului și reîntronând-o întreagă, după o scurtă avalanșă de ecouri. Ar cânta – căci nu se lasă rugat, iar în vii pe așa vreme, focuri de armă se obișnuiesc... Poate că nici nu băgaseră de seamă toți detunătura... O tăcere se așază însă între noi... Dar alte focuri răzbubuie mai aproape, ridicând din toate adăposturile două rânduri de ecouri ce se gonesc și se sting în ascultarea noastră atentă...

Hodorogea și cu mine ne sculăm făcând câțiva pași până în marginea viei... Prin adăpostul tufelor, cineva, în goană, străbate aplecat. E un domn mai mult tânăr, în uniformă și șapcă de cinovnic. Ieșit la pajiștea noastră, se lasă jos, fără puteri, alb, aiurit, mut. Doar apă ajunge să ceară. Cu paharul în mâna tremurândă, între fălcile tremurânde, luptă să soarbă și abia poate. Domnișoara Gavriliță, care-i dăduse apa, îi repetă precipitat aceeași întrebare: „*V ciom ghielo?... V ciom ghielo?...*" [Ce este? Ce este?]. Drept răspuns – două, trei vorbe fără legătură, ca în friguri, lăsându-ne pe toți confuzi.

Dar alte detunături prinseră să răsune mai dese și mai aproape, rupându-ne de misteriosul fugar, pe care nici nu l-am mai văzut... Silueta în plete sure și port muntenesc a *storojului* bucovinean răsare în mijlocul viei... Și se tot uită înapoi... Zăresc și eu șepci și uniforme soldățești și baionete lucind prin vii în mișcare. Înaintează aproape în goană, albi-suri, prin marea verde. Paznicul își cheamă feciorul. Băietanul e în dosul casei, pe prispă, cu cămașa descinsă. S-a trezit abia, ori e abia sosit în fugă?...

„Te cheamă taică-tău", strig băietanului agitat, care abia și-a ridicat ochii la mine.

Dar prin via vecină, de către satul Buiucani, înaintează spre noi altă ceată... Acolo, la casa viei, se aud țipete, cârâit și cotcodăceală de păsări, ce-și caută adăpost speriate de focuri și de năvală.

Dincoace însă, în fața paznicului lui Hodorogea, rămas locului ca o stană în mijlocul viei, au ajuns trei soldați din grupa de către Chișinău. (A treia ceată se și întrevede în fund.) Unul a întors patul să izbească, dar, mai stăpânind furia loviturii, paznicul se îndoaie ușor doar de mijloc. Și au luat-o întins spre noi, când la pas, când în goană.

Câțiva dintre noi vor să fugă. Sunt opriți de alții.

Ca să impunem năvălitorilor, încercăm chiar să ne reaşezăm...

Hodorogea le-a ieşit câţiva paşi înainte.

„*Austriiţ!*" ţipă unul văzându-i şapca, care i se pare asemănătoare cu cele din armata austriacă – şi înaintează cu baioneta la armă şi arma la mână spre Hodorogea, care, mut, se trage înapoi.

Iese înainte-le Murafa, stăpânit, sigur:

– *Tovarişci!...*

– *Burjui!* urlă unul dintre cei trei, secondat de alţii din restul grupei ce tocmai soseşte, iar baioneta se tot ţine după pieptul celui ce se trage, se tot trage şi îngână împăciuitor îndemnând să fie ascultat: „*Tovarişci... Tovarişci...*"

Dar acelaşi glas se ridică din toate părţile, de la soldaţi – vibrând însă la aceştia de fioroasă patimă – care se adună în năvală şi se îndeamnă sălbatic, înfricoşător, ca la asalt: „*Tovarişci! Tovarişci!*" Vuietul sinistru de chemări şi imprecaţii din câmpurile de ucidere ale Continentului se revarsă copleşitor de pretutindeni.

– *Burjui!* se repetă din mai multe părţi.

– *Streleai!* [Trage!] porunceşte celui cu baioneta un gradat fără armă, care, se vede, este comandantul „expediţiei"... – *Streleai!* strigă din nou, văzând pe soldat că şovăie.

– *Tovarişci!... Tovarişci!* îngână glasul tot mai fărâmat şi înăbuşit al prietenului nostru. De două ori mi se sugrumă în gât un cuvânt rusesc în apărarea celui ameninţat: „*Nevinovat!*" Mi-e frică de cuvânt... şi-l rostesc copleşit de zgomotele de aproape şi de departe. Împietriţi locului îl vedem cum, urmărit aproape de baionetă, a ajuns cu spatele în coşar... „*Tovarişci!...*"

– *Streleai!*

Pe sub pleoapele-mi, pe jumătate căzute odată cu detunătura, întrevăd ca printr-un văl masca străbătută de durere, de un amestec de mirare şi deznădejde în faţa ireparabilului... Când cădea cu spatele în perete, o pornii în goană spre Valea Dicescu.

Acum abia bag de seamă că în tot răstimpul nu conteniseră focurile... ele se înteţesc acum zorite după fugari... În goana mea, răsare în faţă Tofan, dintre tufele rare de viţă, pironit locului, plecat uşor înainte ca în căutarea unei direcţii, zăpăcit, mut, cu ochii căscaţi... care spun că nu ştie nimic...

„Au ucis pe Murafa!..." îi murmur în fugă. Ajuns în perdeaua compactă a salcâmilor de hotar, mă opresc... Încotro? Prin dosul salcâmilor? Spre șosea? Tot înainte? Dar urletele sălbatice de „*tovarișci, tovarișci*" nu-mi dau răgaz din urmă și se învălmășesc cu ecourile lor sinistre și ale ecourilor ce le trimite valea înapoi...

O umbră fugară se aruncă după mine în desiș: e Vorobchievici, desfigurat, uluit, cu respirația fierbându-i... Deși nu vorbește, înțeleg că n-a fost la locul nenorocirii; simt că m-a înțeles din privire că s-a săvârșit un omor. Totuși îi strig și lui ce-i strigasem lui Tofan, ceea ce-mi șoptesc necontenit mie însumi cu mirare, cu oroare, cu grabă: „Au ucis pe Murafa!"

– Ce faci? îi strig...

– Să rămânem ascunși aici...

– Nu!

Vin! În voia destinului mă arunc în goană devale, prin via vecină, urmat de sinistrele chemări la omor: „*Tovarișci!... Tovarișci!...*" Ca din pământ, iese înainte-mi, lângă o tufă, micșorată de groază, domnișoara Munteanu, care pe semne fugise de sus la auzul celor dintâi focuri. Albă, pierdută, o recunosc abia după ce-i aud glasul...

– Nu fugiți, femeie!

– Nu mă lăsa!...

Nu-i vreme s-o implor... s-o implor să fie înțeleaptă, să mă lase spre binele meu și al său... Fugim, fugim sub focurile întețite ce și-au găsit ținta: au trecut de salcâmi. Mi s-au întipărit pe retină cele șase-șapte siluete albe-sure, care, duse de frigurile lașului asalt, își aruncă acum în goană sinistrele, înfiorătoarele chemări: „*Tovarișci! Tovarișci!*" N-au să mă lase...

Urcăm de-acum tot printre tufe de viță, pe lângă un șanț de graniță, plantat și în adânc, și pe margini.

„Mai răzlețiți!" strig. „Nu respira pe gură!"

Tovarășa începe să rămână. O simt cum mă ține, cum mă trage înapoi spre urmăritori. Sunt mai aproape. Cu aceeași fulgerare de privire am prins, sus pe deal, în afară de o siluetă-două la locul crimei, alte două grupe imobile de soldați. Una, peste vale, ne urmărește cu focuri, alta nu înțeleg ce face...

„În genunchi!" Și ne târâm pe genunchi...

Dar tovarăşa de fugă, abia îngenuncheată, se împiedică în rochie... S-a ridicat.

Printre tufe, sărim şanţul în cealaltă vie, sperând a mai masca goana. Trecem înapoi... Focurile de-acum se precipită dezlănţuite de furia insuccesului şi şuieră în urechi... Trebuie să se sfârşească... Pentru ce de atâta vreme nu se sfârşeşte?! Pentru ce ne urmăresc numai pe noi? Unde sunt ceilalţi? Ne urmăresc oare numai pe noi?!... Cu nervii supraexcitaţi îmi examinez, îmi simt toată întinderea corpului...

Încercăm prin şanţ, printre tufe, dar înaintăm greu de gropi şi de ţărâna cea moale şi de mărăcini...

Mă arunc afară şi spun aspru tovarăşei: „Rămâi aici!..." Nu ştiu ce-a îngânat şi-şi atârnă de mine privirea-i grozavă... Trebuia s-o părăsesc din vale...

Cu energia sleită şi cu toate speranţele barate, mă decid să-i primesc... Ca un călător gata de plecare, mă arunc cu gândul spre cele cu totul neprezente. Dar năvălitorii urlă: *„Tovarişci! Tovarişci!"*

De-ar fi o armă... Măcar cu o armă!

...Parcă se uşurează panta... Am biruit-o... Alergăm pe loc drept. Nu mai suntem decât ţinta grupului de lângă via lui Hodorogea. Urmăritorii ne mai trimit doar împuţinate şi slabe urlete din goana rămasă poate în dosul muchiei.

– De-amu putem mai încet... murmură înecată de respiraţie domnişoara Munteanu.

– Fugi înainte! – şi mă arunc spre casa viei prin care gonim să întreb de şoseaua Hânceştilor pe vierul ce stă iscoditor în pervazul uşii...

După ce iau în fugă răspunsul şi reintru în drumeagul viei, prind a pârâi de aproape focurile... Sunt pe culme, ca şi lângă noi, cei şase-şapte oameni suri, congestionaţi...

„Acum te las!" îi ţip tovarăşei şi mă azvârl într-un lan de păpuşoi la dreapta, petrecut de un foc, de un altul, de al treilea... mă prăvălesc peste un gard şi cad în şanţul şoselei...

E cu putinţă?!... Când în fugă, când în pas întins, grăbesc pe şanţ de-a lungul, aplecat, să nu-mi taie calea prin vii.

Din uşa unui han la drumul mare, negustorul mă priveşte cercetător, deşi pe acolo nu-mi ies din pas... Dar nu se mai aude ni-

mic din urmă. Într-un târziu zăresc, departe în urmă, la marginea șanțului de lângă via cea cu păpușoiul, silueta singuratică, imobilă... Se așază pe malul șanțului... Îi vorbisem atât de răstit... – și, cine știe, poate că ea mi-a ocrotit viața!... nici măcar nu-i știu prenumele...

Mereu în pas întins și cu ochii spre viile din dreapta, până ce se deschide câmpul, grăbesc către lumina mare, potolită a apusului, cu gândul la Suruceni, la mânăstire. Discul soarelui se înjumătăți, mare, pe coama dealului și, tremurând, scăpătă ușor îmbujorat, lăsând să se aștearnă domnia grăbită a umbrelor.

Un chip de han la drumul mare, pe stânga... Intru... Nimeni!... Deschid o ușă, în stânga: trei-patru soldați cată la mine de pe un pat și de pe o laviță... Mârâi ceva a scuză, fără grai, și mă trag îndărăt. Înainte pe șosea! Intru în gospodăria singuratică de la răspântia Ialovenilor... Gospodarul... după treburi gospodărești, ca seara...

– Du-mă până la Suruceni, îl rog, cătând spre caii ce mănâncă legați la căruță...

– Nu pot...

– Plătesc bine...

– ...

– Îți dau cât ceri...

– Poți să dai... Îi târziu.

O iau întins pe drumul Hânceștilor. Umbrele înserării, ce tainic prind să se închege, se tot adună din adăposturi și vin să inunde câmpul, crescând singurătatea neliniștitoarei pustietăți...

Ajuns în vale, nu mai sunt sigur de drum. Am mai străbătut locurile acestea o singură dată, acum cinci zile, când arhimandritul Dionisie Erhan ținuse de asemenea să-i aibă pe „lectori".

O căruță cu povară vine dimpotrivă, către Chișinău. Evreul de lângă vizitiu, cu apropierea mea, s-a îndreptat de spate, ca și când ar vrea să spună: „De ce te apropii?" E bucuros că nu mă prea apropii și, mai bucuros apoi, îmi arată calea scurtată la Suruceni: cărare drept peste culmea dealului, pe lângă copacul ce se schițează singuratic în amurg.

Când ajung sus la tufă, luna se saltă plină și mare sosită din urmă, peste linia zării... În alte împrejurări ar fi un tovarăș de drum prețuit prin singurătățile locului. Acum aș fi mai bucuros singur...

Zăbovind puțin, cu ochii în șovăielnica lumină abia ridicată în zarea locului, gândul îmi fuge înapoi la vie...

Iau gulerul de la gât, pălăria de pe cap, arunc haina peste umăr și deschid vesta – ca unul dintre aceia de care se pot teme călătorii –, o pornesc la vale... Urc un deal, îl cobor și ies în drum... Câțiva țigani, urmați de o țigancă ce-și târă copilul în cârcă, trec pe stânga, eu trec pe dreapta – fieștecare spre noaptea și refugiul său. Prin marginea Dăncenilor, care hăulesc de efectele celui dintâi vin nou – apoi îndelung pe matca Surucenilor, încăpută în deplina stăpânire a lunii, ajung la luminile sfioase ale întâilor gospodării ale satului și, cam într-o doară, aleg un drumeag spre pădure...

Pe la zece din noapte, bat în poarta greu zăvorâtă a mânăstirii... Într-un târziu, cineva simt că se apropie, iscodind. Dar nimeni nu vrea să-mi creadă nici mie și nici glasului meu la așa ceas.

– Da' cine-i acolo?

– Un cunoscut al părintelui arhimandrit Dionisie.

– Da' ce cauți așa târziu noaptea?

– Poftește-l pe părintele Dionisie...

După un nou dialog prin poartă, arhimandritul chemat mă recunoaște pe glas... Muți, înaintăm prin ograda tăcută, spre arhondaric, unde găsesc pe Ștefan Ciobanu și pe V. Harea. Veniseră din ajun cu Teodor Neaga, pe care dimineața îi ajunsese din urmă vestea măcelăririi, de către niște soldați, a socrului său, preotul Baltaga din Costești.

Vreau să vorbesc în sat, la telefon, cu Chișinăul. Dar e târziu... Și fiindcă simt că m-aș înăbuși între pereți, cer o sarică [manta țărănească din fire groase de lână, *n.e.*] și-o aștern în mijlocul ogrăzii.

Până la ziuă măsor ceasurile lungi, chinuitoare, cu ochii în puzderia luminilor de pe tărie, ori la crucea proiectată printre ele a turnului mânăstirii, ori petrecând cu ochii umbra bisericii cum scade, cum apoi crește în bătaia lunii și ascultând ba un lătrat de câine departe, ba la șoapta discretă, în pruni, a păsărilor ce-și schimbă locul...

Și stelele începură să pălească, începu mișcarea în ograda gospodăriei și, peste un ceas, coborâm în trăsura mânăstirii spre sat, cu Ciobanu și cu Harea.

Ne întoarcem pe altundeva, pe drumul Durleştilor. Tăcând, aşteptăm mereu să se arate Chişinăul în zare şi să crească... În sfârşit o căruţă cu marfă, cu negustorul lângă cărăuş.

Îl oprim şi-l întrebăm trei deodată, în amestec:

– Ce e la Chişinău?

– Ghini... Numa' afar la jia lu' Capitanopol, moscalii or făcut ucidere.

– Sunt mulţi morţi?

– Treisprezece...

– De unde ştii?

– Din târg...

Totul împrejur prinse să-mi joace, să se clatine în lumina ochilor; vizitiu, cai, păpuşoi, copaci... E chiar numărul celor rămaşi... Firul vedeniilor chinuitoare din noapte se legă iarăşi. Fusesem sigur de moartea lui Murafa şi chiar a lui Hodorogea – şi, până la revărsatul zorilor, de atâtea ori îi văzusem murind! Acum, pe rând, trecură prin închipuirea-mi înfrigurată ceilalţi, toţi ceilalţi...

După o cotitură, ne răsar înainte, la vreo două sute de paşi, risipiţi pe marginea drumului şi prin vii, vreo cincizeci de soldaţi înarmaţi...

Abia ajung să-mi smulg de la gât gulerul – şi un glas dintre ei ne opreşte... Dar... e Ciornei!... Praporşcicul Ciornei cu cohorta lui de moldoveni chiar în căutarea criminalilor... Murafa şi Hodorogea sunt la morga spitalului Zemstvei; pe alţii îi caută prin vii... Din târg, au pornit de dimineaţă... Cele spuse de negustorul evreu sunt dar exagerate...

La trecerea prin Buiucani, tovarăşii mei de drum aud cum soldaţii din poarta căzărmii mă recunosc... din ajun... Pe aici, prin aceste căzărmi, comandantul cohortelor moldoveneşti n-are putere să intre... şi caută prin vii.

Abia în oraş aflu, în sfârşit, că se întorseseră vii la casele lor toţi, afară de cei doi – care au fost aduşi noaptea, nu se ştie de cine, la morgă... că domnişoara Gavriliţă a încercat să ajute pe răniţi până ce a fost îmbrâncită cu patul puştii şi apoi s-a dus în oraş şi s-a înapoiat cu o companie de la Comitetul împlinitor al soldaţilor şi lucrătorilor şi cu Paul Gore însoţit de ambulanţe, că Marian a scăpat cu viaţă ascunzându-se într-un şanţ apropiat, iar ceilalţi strecurându-se pe poteci mai norocoase...

CĂUTÂND ÎNDĂRĂT ŞI CĂUTÂND ÎNAINTE
(text inedit)

Mulţi dintre noi sunt azi aproape bătrâni, bătrâni cu adevărat. O seamă sunt plecaţi pe meleagurile de dincolo de hotarul necunoscut. Unii încă din zilele păcii, vai aşa de îndepărtate. Destui dintre ei ori dintre urmaşi ridicaţi de puhoi – de acest război al Basarabiei, al românismului şi al Europei – împânzesc, presară, cu mormintele lor, stepa, victime ale sadismului bolşevic.

Peste toate acestea – adică dincolo de ele, de iunie 1940 şi de iunie 1941 –, mi le aduc aminte toate cele de acum 25 de ani, şi ca actor, şi ca martor al frământărilor închegării şi unirii noastre din Răsărit: 1917–1918! Îmi aduc bine aminte de ţara de atunci, „cea cu obloanele trase", cum i-a spus Mihail Sadoveanu într-o cuvântare de după Unire – îmi aduc aminte aşa cum am găsit-o la 9 martie 1917, şi cum s-a frământat buimacă un an întreg, neputând să găsească uşor firul pierdut, firul de lumină după atâta noapte şi după atâta iarnă.

Şi ce se putea găsi atunci acolo? O modestă candelă: *Cuvânt moldovenesc* – întreţinută de Halippa, Alexandri, Murafa, Ciugureanu, Stârcea şi tinerii seminarişti, Harea şi Stihie – şi revista pentru preoţi *Luminătorul*, încă mai modestă ca vigoare de afirmare românească. Mai era ceva pulsaţie de viaţă naţională prin cooperaţie. Şi aceasta nu ţâşnea aici prin lumina cărţii, ci prin simpla „introcolare" intereselor moldovenilor deţinători ai pământului. Căci adunaţi aci, începea să se simtă o putere, să se recunoască „moldoveni" şi să-şi găsească obligaţii... După cum, adunaţi în polcurile ţarului, pentru război şi măcinaţi de el, începuseră să-şi aducă aminte şi de ei înşişi...

Judecătorii superficiali au tot condamnat pe o parte dintre basarabeni pentru lipsă de sentimente naţionale. Au condamnat, căci uitau să se întrebe ori nu se pricepeau ce conţinut putuse avea sentimentul acesta şi în Moldova, şi în Muntenia înainte de răpirea provinciei dintre Prut şi Nistru... Şi chiar în toată Europa, mai înainte de marea Revoluţie franceză. Ba toată această influenţă a naţionalismului din Europa s-a întins o vreme doar până la Prut, iar cu o anumită intensitate abia până în Carpaţi...

Dar dacă în împărăția țarilor nu se cultiva sentimentul național rusesc, un mesianism al marii despoții slave față de o „Europă putredă", deci la basarabenii nefiind înjugați la troica țarismului, în numele naționalismului rusesc, nu se putea trezi nici sentimentul propriu moldovenesc. La misiunea eurasiană a Rusiei și la orgoliul ei de mare putere supra-mare, putea să participe orice individ și orice popor din plin, dacă venea cu deplina lui uitare de sine, adică dacă nu-i trăsnea prin cap că s-ar putea să aibă și el o misiune. Sub această șubă pravoslavnică și misionară se ascundea așa de bine imperialismul moscovit – și totuși un naționalism care proiecta să cotropească și să deznaționalizeze – și de aceea era foarte grăbit să declare „zoologice" toate celelalte naționalisme ce s-ar fi ivit. De câte ori presa rusească și mai cu seamă evreiască a revoluției – ori învățători ruși și rusificați, pe care îi pregăteam în vara și în toamna lui 1917 pentru școala moldovenească, nu dădeau calificarea de naționalism „zoologic", după rețeta de mai sus, muncii noastre, ca și râvnei moldovenilor spre lumină și dreptate națională. Să fii părtaș la o misiune mare, a unei împărății mari, iată lozinca ce trebuie să-și însușească cei mici și slabi! Și iată teroarea la care erau supuși, cu toate consecințele ei.

Ideea națională, luminos cristalizată, nu se întâlnea decât în puține suflete basarabene, câteva sute poate. Dar chiar să fi fost mai puține, emoțiile fără pereche prin care am trecut, un an și mai bine, între dânșii ar fi fost aceleași... Sper că mă înțeleg fie românii robiți odată, fie cei de mai multă vreme liberi. Pe lângă toate cele de mai sus, Basarabia era partea îngropată din ființa noastră națională, ca drept zălog pentru rest! Iar dacă găseai acolo cât de puține inimi în stare să se orienteze spre același viitor, trebuia să fii deosebit de mulțumit. Și, slavă Domnului, din prima zi am descoperit destui! Și se iveau mereu! Încât nimeni nu are dreptul să arunce în bloc piatra în basarabeni pentru acel trecut; chiar și în niciunul dintre basarabenii care n-au participat la lupta Unirii – exceptând pe aventurierii potrivnici ei – fie din pricină că erau copleșiți de o cultură străină și de prestigiul unei puteri străine cu milioane multe de kilometri pătrați întindere, fie copleșiți de întunericul din împărăția cea fără idee

națională ori cu dispreț și bici pentru cei slabi. Aceasta mi se pare o atitudine creștinească și românească față de ei. Dar atunci să ne bucurăm cu atât mai mult și să fim mândri că s-au putut găsi acolo atâția ca să dea în 1917 lupta pentru limba și cultura românească, pentru o oaste românească în Basarabia și pentru Unirea românească. Cu altă măsură se putea măsura atunci – ca și azi în parte – disciplina națională la ardeleni ori la bucovineni.

Dar – deși nu este aceasta ceasul încriminărilor, ci al lămuririlor și al reculegerii – putem spune oare noi ceilalți că, în ceasul marilor dezbateri ale neutralității de atunci, am avut față de Basarabia înțelegere și atitudine înțelegătoare? Dacă însuși guvernul românesc din anii războiului celui mare, ori dinainte de el, nu avea curajul unor gesturi față de o Rusie întotdeauna cutezătoare, cum se poate cere curaj de la un învățător basarabean ori de la un cinovnic care nu știa al cui rămâne? Într-un Ardeal unguresc asemenea gesturi ar fi fost secondate de o opinie românească ca și unanimă și de multe alte acte de curaj față de o putere de stat mai slabă. Chiar și în România veche, cunoaștem în favoarea Basarabiei doar gestul lui conu Petrache Carp, prin anii din preajma izbucnirii marelui război. E cazul cu ambasadorul Rusiei, Poklewschi-Kozel, care îi oprise într-o bună zi trăsura ca să-l întrebe dacă România nu se gândește cumva și ea la eliberarea românilor din Ardeal... Carp, se știe, i-a replicat atunci: „Să începem cu Basarabia!"

În legătură cu lipsa de curaj, în bună parte explicabilă, a guvernelor noastre de atunci față de Rusia, sunt nevoit să pomenesc un caz concludent provocat chiar de mine. Era în primăvara lui 1917 o mare lipsă de oameni pentru numeroasele sarcini de purtat pe atâtea cărări în Basarabia, iar noi, cei doi ardeleni sosiți acolo – căci după mine venise la Chișinău și profesorul Onisifor Ghibu –, eram suspectați și nu puteam participa fățiș la toate acțiunile, cu toată starea revoluționară. Cei vreo zece-cincisprezece basarabeni, care făcuseră școala românească la Iași ori, cu învățătură rusească, se stabiliseră în România, s-ar fi putut mișca altfel în Basarabia: cu drepturi de cetățeni ruși, cu credit în revoluție față de basarabeni... Căci, împotriva prezenței unor cetățeni austro-ungari, care eram noi,

amestecați în treburile „rusești” ale Basarabiei, se ridicase presa evreo-rusească din Chișinău. Ba, Alexandru Schmidt, dușman al românilor, deși român după mamă, făcuse chiar interpelare în adunarea generală a Zemstvei județului Chișinău, când ne apărase Paul Gore, replicându-i că orice român, oriunde ar fi el, este în Basarabia la el acasă.

Aflând eu că Fotin Enescu, președintele cooperativelor sătești și agreatul ministrului de Război, Vintilă Brătianu, trecea spre Iași de la Odesa, propun lui Halippa să ceară către ministrul de Război și alți puternici eliberarea de la obligațiile militare a tuturor basarabenilor intelectuali ce se găseau stabiliți în România și voie pentru cei fără obligații să treacă Prutul. Și, slavă Domnului, pe vremea aceea se putea trece, după ce trecuseră și răzvrătiții de pe vaporul „Cneaz Potiomkin” și nimeni nu se mai temea de țar... Cu trei scrisori de la Halippa, după ce am așteptat în gara Chișinău până la două după miezul nopții, am reușit să intru în vagonul de dormit, aproape îmbrâncit de *provodnic*, care-mi aținea calea, să mă împiedice, și strigând *„Ministr! Ministr!”*. Căci știam că Fotin Enescu nu era ministru. Dar era într-adevăr în vagon un ministru, și chiar ministrul de Război, Vintilă Brătianu, care dormea. Încovoiat însă de o rublă Romanov, *provodnicul* m-a dus la omul ministrului din cabina alăturată, pe care l-a trezit, adică la Fotin Enescu. Acesta, după ce m-a rugat să vorbesc încet, ca să nu-l trezesc pe vecinul ce dormea în compartimentul de alături, a primit scrisorile lui Halippa și lămuririle mele, a pus la inimă chestia și mi-a făgăduit să se facă luntre și punte.

S-o fi făcut el și luntre, și punte, dar n-a trecut Prutul niciun basarabean dintre cei chemați. Doar mai târziu, ei de la ei, dintre cei fără obligații militare. Ca mulți basarabeni, așadar, guvernul de la Iași n-avea nici el curaj față de ruși, cum nu avusese curajul să trimită el pe cineva de ajutor basarabenilor. Și asta o spun și pentru acei dintre basarabeni care nu voiau să creadă că Ghibu și cu mine le-am venit într-ajutor din propriu îndemn, și nu trimiși de la Iași.

Era firesc, dar, să nu fie mulți aceia cărora să le poți vorbi deschis despre Unire, încă la începutul revoluției și totuși erau destui, și în toate straturile sociale.

De obicei, partizanii ideii de Unire se dezvăluiau singuri ori îi descopereai prin unul ori prin altul dintre cei cunoscuți, și mai cu seamă prin Halippa, care, ca director la *Cuvânt moldovenesc* și fost colaborator la *Basarabia* de odinioară a lui Gavriliță, cunoștea sufletele și care, pe câteva săptămâni, m-a găzduit în *stolovaia* lui pe o canapea, noaptea, și la masa de redacție ori lângă samovar, ziua... Și așa am putut afla ori cunoaște, prin el și prin prietenii lui, ori prin Sergiu Cujbă – care singur s-a arătat din vreme dintre refugiații Basarabiei în România – atâta lume, pe unii deocamdată numai prin scrisori, căci nu puteau să nu trimită un îndemn ori un salut de departe pentru ceasul mare al revoluției purtătoare de nădejdi. Am cunoscut pe marele mecenat Vasile Stroescu, pe Ion Pelivan, pe intransigentul Simion Murafa, ca și pe preotul Murafa-unchiul, pe preotul și românul neșovăitor Partenie, pe poetul Mateevici, pe Cateli, luminătorul și organizatorul ostașilor moldoveni la Odesa, pe cooperatiștii Groapă, Ghenzul, Chiorăscul, Coropcean, Erhan și Buruiană, pe avocatul Bodescu, pe profesorul Hartia și profesoara Antonia Gavriliță, fiica lui Emanuil, pe inginerii hotarnici Botezat și Hodorogea, pe studenții Vlad Cazacliu și Vlad Bogos de la Kiev, și Ceapă și Lașcu de la Odesa, pe inimosul și luminatul arhimandrit al mănăstirii Suruceni, Dionisie Erhan, colaborator tainic la *Cuvânt moldovenesc*, și cu condeiul, și cu banii, pe reprezentanții boierimii: Paul Gore și Vladimir Herța și, în sfârșit, pe atâția reprezentanți ai învățământului primar și secundar, ca arhimandritul Gurie Grosu, Ștefan Ciobanu, Ciubuc, Frățiman, Neaga, Suceveanu, Armatiev, Hammer... Mai târziu aveau să se ivească sprijinitorii noștri din partea militarilor moldoveni în lupta cu învățătorii ruși ori rusificați, Ion Buzdugan, Anton Crihan și Gherman Pântea, lucrând la *Cuvânt moldovenesc* ori participând la adunări și consfătuiri politice și pedagogice, am putut deci cunoaște pe toți luptătorii pentru dreptatea națională și pentru limba moldovenească, în vremuri grele țariste – și luptători pentru Unire, mai târziu.

La redacția *Cuvânt moldovenesc*, profesori și învățători se adunau să vadă cum se pune „treaba învățământului" sub revoluție

în Basarabia – şi o puneau ei mai mult în limba rusească, aşa cum se pricepeau, necunoscând în graiul lor sărac, moldovenesc, putinţa să-şi îmbrace gândurile. Şi, în aceste cazuri, prezenţa şi participarea celor doi dascăli ardeleni îndruma fatal dezbaterile înspre făgaşul limbii româneşti.

Întâlnirile cu aceşti vreo douăzeci de dascăli din amândouă gradele de învăţământ au furnizat cadrele pentru alcătuirea, după o lună, a *Comisiei şcolare moldoveneşti*, organ oficial revoluţionar cu puteri depline, dar fără multă putere, şi care avea să creeze învăţământul naţional. Am zis „cu puteri depline", fiindcă putea să ia orice hotărâri, ca un parlament, şi am zis „fără multă putere", fiindcă nu prea le putea pune în aplicare. De o pildă, pentru anul şcolar 1917–1918, după şase luni de existenţă a ei, nu avea să reuşească să introducă limba românească nici măcar ca obiect secundar, decât în trei şcoli secundare din Chişinău.

În sânul comisiei se luau aşadar hotărâri bunicele – şi am fost şi noi, cei doi ardeleni, primiţi de la început cu vot consultativ, care curând avea să devină deliberativ. Dar chiar consultativ, votul nostru – ca mai târziu al lui Tofan şi Marian, aduşi din Bucovina – depăşea în ispravă pe multe dintre cele deliberative, întrucât ne bucuram de creditul mare şi de dragostea neşovăielnică a celor cu sentimente româneşti şi unioniste din Comisie.

Ea se alcătuise mai întâi cu intenţii antiromâneşti la Zemstva de Al. Schmidt, român după mamă, neamţ după tată şi rus după sentimente. Şi închipuiţi-vă, chiar şi acest Schmidt, cu doisprezece ani în urmă, colaborase la *Basarabia* lui Emanuil Gavriliţă, după prima revoluţie stârnită de la Mukdenul Manciuriei, când ea fusese înăbuşită, şi de atunci unii naţionalişti, mai slabi de înger, „se învăţaseră minte"... Iată ce au însemnat zece ani de influenţă rusească asupra aceluiaşi individ! Şi împotriva listei acesteia a lui Schmidt, în majoritate de dubioşi, s-a ridicat atunci Paul Gore, care, venind furios la redacţia *Cuvântului*, mi-a cerut grabnic o listă de dascăli basarabeni mai de nădejde, din cercul nostru pedagogic; căci, vai, el nu prea cunoştea lumea didactică, întrucât ea, în mare parte, nu se manifesta moldoveneşte decât în ceasul acela. Cu lista mea s-a dus Gore la Zemstvă şi s-a alcătuit atunci o nouă Comisiune din ai lui Gore şi din ai lui

Schmidt. Aşa încât Comisiunea a fost în bună parte alcătuită de mine, mai exact de inima lui Paul Gore.

De fapt, el nu era un om de acţiune, ci de cabinet şi de sentimente, om fără voinţă multă şi cam îndărătnic, dar de mare curaj şi dragoste de neam. O bibliotecă mai mare decât a lui am văzut doar la Nicolae Iorga – bibliotecă ce avea să ne alimenteze, la cursuri, munca noastră de dascăli refugiaţi, ca şi pe a dascălilor basarabeni, care rar aveau cărţi româneşti.

Când însă hotărârile Comisiei urma să le înfăptuim pe calea obişnuită, revoluţionară, a timpului, adică cu participarea a „toată lumea", la sfat, şi cu trăncăneală multă, fie în cele două congrese învăţătoreşti, fie în adunări, ca să-şi spună şi ea cuvântul, mergea greu şi încet ori nu mergea deloc. Căci destui învăţători nemoldoveni ori rusificaţi erau de părere că nu e nevoie de nicio şcoală moldovenească, moldovenii nefiind un popor. Alţii dintre congresişti erau, simplu, de părere să nu se facă cursuri în aşa vreme de război, mai cu seamă că nu poporul le cere – şi atunci poporul era la modă! –, ci doar *aghitatorii*; iar dacă se fac totuşi cursuri, ele să fie cât mai scurte, chiar foarte scurte, fără istoria naţională şi fără istoria literaturii. Apoi, să se păstreze alfabetul rusesc, pentru a nu se rupe legătura cu cultura de până atunci a moldovenilor, cu trecutul lor naţional, cu biserica şi cu chirilicele ei de demult, şi cu măicuţa Rosia [Rusia, *n.n.*], în care aveau să se federalizeze.

Cu toată participarea la dezbateri a lui Mateevici, Ştefan Ciobanu, Iustin Frăţiman, Halippa, Ion Buzdugan, Gh. Năstase, V. Săcară şi a bravilor ţărani-soldaţi, ca moş Ion Codreanu, Gafencu şi Vrânceanu, se simţea mult lipsa unei puteri executive, care să oblige la înfăptuire mai târziu, şi deci lumea să gândească altfel şi la congres... Puterea executivă, cum spuneam mai sus, erau praporşcicii Crihan, Buzdugan şi Pântea, care se urcau la tribuna Casei eparhiale, ajungându-se oratoria lor până la ameninţarea cu *ştâcu*, adică cu baioneta care era departe... Căci gândurile multor învăţători, în genere străini de neam – şi veniţi la congres doar ca să nu se facă, în lipsă, ceva împotriva lor –, erau la o Rusie mare-mare şi ocrotitoare, care, într-o formă ori altă, avea să-şi facă în curând iarăşi simţită mâna în gubernii... Ştia Gore pentru ce

cere să nu se primească la cursuri decât învățători moldoveni; dar nu se putuse lua o asemenea măsură cu deosebire într-o țară revoluționară, căci dascălii (text indescifrabil) de neam erau legați cu gospodării de sate românești. Fără glasul (text indescifrabil) când se mai potolea și moralul le mai slăbea, asta nu venea de la argumentele filologice ori pedagogice, ori mai cu seamă naționale ale unor oameni cultivați de talia unui Mateevici ori din rândul țăranilor cu scaun la cap, ca moș Ion Codreanu, ci de la amenințarea celor cu baioneta a lui Vrânceanu ori Gafencu, amestecați cu nepusă masă și cu folos în dezbaterile despre alfabet.

Cursurile, terminate după o lună și jumătate, în loc de două luni, și cu multe mitinguri de protestare împotriva literaturii și istoriei naționale, ca „inutile" – și care mai răcorea pe cursiștii nemulțumiți de „naționalizare" –, ca și pentru scurtarea cursurilor, au procurat totuși Basarabiei câteva sute de învățători pregătiți, de bine, de rău, pentru școala moldovenească. Ba, în toamnă aveau să se prezinte alte serii la Chișinău și Bălți.

Pe toamnă însă moralul agenților, conștienți ori inconștienți, al „rușilor adevărați" avea să fie mai scăzut. Începând însă să scadă moralul acestora, pornea să mai crească încă al cestorlalți, al anarhiei, încât, noaptea, rămâneai fără cizme și fără palton pe uliță.

Dar oricât s-ar părea de paradoxal, anarhia aceasta ne-a scăpat ca naționalitate pe meleagurile Basarabiei și chiar și pe rest, adică până către Tisa, fiindcă ne-a scăpat tocmai la vreme de un „aliat". Văzusem semnele anarhiei dezolante încă la Petrograd, în embrion, chiar odată cu izbucnirea și desfășurarea revoluției; o văzusem în felul prezentării trupelor din garnizoana capitalei la Dumă, pentru jurământ. Ținuta lor liberă, ca și tot ce juca în ochii lor, purta pecetea disoluției viitoare. Abia sosit la Chișinău, mă încumetam să scriu regretatului G. Ibrăileanu prin cineva la Iași: „Basarabia e virtual a noastră". Încă în miezul verii se arătau evident semne de disoluție în armată, semn că în anarhia aceasta ne putem amesteca și noi cu folos. Căci Partidul Național Moldovenesc însuși puțin lucru putuse să facă până la întronarea anarhiei, adică fără ajutorul ei. Făcea propagandă prin ziarul lui și „organiza" prin județe tot ce putea cădea în fărâmături din procesul de disoluție.

Dar mai mult propovăduia. În prima perioadă a procesului revoluționar, neamurile îngrămădite în curs de veacuri la subsuoara monstrului puteau și putuseră să întreprindă mai mult acțiuni de luminare. Mi-aduc aminte ce discuție lungă și oțioasă a fost în partid pe chestia agrară („treaba pământului", cum i se mai spunea) între cei cu pământ mult și cei cu pământ puțin ori fără pământ, cum s-au pierdut zile și nopți întregi la sediu și cu deosebire în casa lui Herța, unde noi, ardelenii, cei nu numai fără pământ, dar și fără patrie, mijloceam înțelegerea dintre cei cu pământ mult și cei cu pământ prea puțin, ca tot neînțelegere să rămâie, și unde Gore și Herța, ca reprezentanți ai proprietății, se sileau să pună ideea națională mai presus de pământ. Dar nenorocirea era că ceilalți voiau pământul din ce în ce mai ieftin, pe zi ce trecea și, în cele din urmă, fără nicio plată, după lozincile mereu mai radicale ale celor de la Petrograd și Moscova.

„Măcinarea și dihonia asta, Pavel Gheorghevici, îi spuneam eu regretatului Gore, e fatal să se producă și între moldoveni, iar ce se mai face acum la partid și cum se face, nu mai interesează. El însă nu poate rămâne prea departe de aspirațiile mulțimii, ca să nu rupă legătura, de aceea trebuie să meargă după «pământ»." Ieșisem de la Casa Eparhială, de la cursuri, îl întâlnisem pe Alexandrovskaia, în mersul lui grăbit, și ne opriserăm în cele din urmă la poarta grădinii orașului.

– Ce, ești partizanul anarhiei? mă întrebă el zâmbind.

– Fără ea nu dobândim ceea ce vrei dumneata și toți din Rusia, din Basarabia, adică unirea. Numai prin anarhia rușilor putem ieși la limanul nostru. Spune dacă ai dori acum o disciplină militară și națională în rândurile acestor peste o sută de mii de ruși, care beau ceai și organizează Rusia nouă la Chișinău?

Gore dădea din cap, fiindcă nu putea să nu aprobe.

Peste vreo lună, acești soldați mai puteau încă să fie utilizați ca unelte de către rușii adevărați, ca să asasineze pe Murafa și pe Hodorogea, la vila acestuia din urmă, iar pe cel ce scrie aceste rânduri să-l fugărească cu ploaia lor de gloanțe peste un sfert de ceas, și atunci Paul Gore și fiica lui Emanuil Gavriliță au dovedit încă o dată inimă și curaj pretinzând de la Comitetul împlinitor putere militară pentru urmărirea vinovaților și însoțind, noaptea, o com-

panie de-a lui, aproape tot atât de anarhizată, care avea să se mărginească să consume, pe întuneric, poamă din via lui Hodorogea.

Da, ai noştri s-au ridicat când anarhia a crescut atât ca să se poată mişca. Şi, vai, ei, cu puterea lor, se găseau cam departe de Chişinăul în care se consumau ceaiurile şi vinurile, mitingurile revoluției pentru Basarabia. Erau pe la fronturi, unde cereau de mult, de la toate comandamentele, voie ca să se adune și ei într-un congres al militarilor moldoveni. Iar lucrul acesta s-a putut doar în ziua de 20 octombrie 1917, mai mult fără voia comandamentelor militare. E adevărat că aproape nu mai aveai cui să ceri voie; dar nici vreun scut al unei puteri militare nu se găsea pentru ei, căci moldovenii abia aveau unsprezece *drujine*, adică companii de poliție risipite prin toată Basarabia, față de sute de mii de consumatori de ceai şi de oratorie din *stolița* Basarabiei. Totuși, la congresul acesta frumos şi demn, cu foarte puține şovăiri individuale – căci nu mai era amalgamul „besarabean" de la congresele şi cursurile învățătoreşti –, s-a proclamat autonomia Basarabiei, s-a pus la cale crearea a două regimente moldoveneşti şi chiar alcătuirea Sfatului Țării. Ba, Dumnezeu mai orânduise, pe seama zilei aceleia – căci numai o întâmplare a fost – trecerea unui nou eşalon de prizonieri ardeleni de la Kiev spre Iaşi, pentru Frontul românesc, spre a adăuga ceva la sărbătorescul momentului de la sfârşitul congresului, care avea să înhame şi Partidul Național Moldovenesc la carul Unirii. Îl văd parcă şi acum pe praporşcicul Grigore Cazacliu, ivindu-se cu zgomot şi îmbujorat de emoție, la intrarea din spatele Casei Eparhiale şi, după el, garda steagului de la batalionul de ardeleni, abia sosit în gară – şi steagul de la Kiev se alătură steagului basarabean de pe estrada prezidiului.

Numai după disoluția puterii militare ruseşti prin anarhie s-a putut face aceasta atunci, frate Gore, ce odihneşti azi în curtea bisericii „Sfântul Ilie", şi voi, fraților Murafa şi Hodorogea, căzuți chiar victime ale anarhiei! Dar anarhia aceasta avea şi mai are să dureze încă în lunile noiembrie şi decembrie, până în 13 ianuarie, când trebuia să treacă armata română Prutul. Dar mult mai era! Dintre „moscalii" care făceau mitinguri şi *poreadcă*, şi beții, mulți începuseră a se scurge spre Răsărit, în

unităţi şi, mai mult, fără rânduială, mai împuţinând numărul lor la Chişinău, ca să continuie cu „adâncirea" la ruşi.

Situaţia însă se agrava şi la Chişinău, atât prin cei rămaşi fără nicio frână, cât şi prin cei care treceau de către Frontul Carpaţilor, ca şi, în sfârşit, prin scursorile oraşului. Era ceva obişnuit să-ţi intre în casă doi-trei indivizi mascaţi ori chiar nemascaţi, cu deosebire seara – pe când toţi ai casei erau adunaţi în jurul mesei, la ceai –, să strige: „*Ruki verh!*" [mâinile sus!] şi, sub ameninţarea revolverului, să opereze în voie. Poliţia nu mai exista – adică nici aceea revoluţionară, „miliţionerul" cu bandă roşie pe braţ. Îmi aduc aminte că totuşi un sergent din aceştia de stradă, cu bandă roşie, s-a încumetat odată să-şi ia rolul în serios şi să facă observaţie unui cazac beat, care făcea pe uliţă ce-i trăsnea prin cap. Într-un minut s-a ales omul fără cap. Îmi aduc aminte, între alte multe cazuri, de cinovnicul împuşcat de un dezertor de la front care, trecând prin strada Leovei, se indigna că celălalt stă liniştit în uşa lui, pe când el vine de la front...

Îmi mai amintesc, în alte sute de cazuri, pe al doctorului Băluţă, şeful Spitalului Central, care, în drum spre casă, pe la orele nouă seara a fost descălţat de cizme pe [strada, *n.n.*] Alexandrovskaia.

Şedinţele noastre de la Comisia şcolară erau de-acum şi ele triste, apăsătoare şi fără elan, după asasinarea lui Hodorogea şi Murafa, fost membru al comisiei. De altfel, după această dramă de la via inginerului Hodorogea, vreme de peste o lună comisia nu s-a mai întrunit. Însuşi preşedintele ei, Vladimir Herţa, se ascunsese la moşia sa de la Onişcanii Orheiului, răspândind zvonul că e la Moscova. Totuşi a trebuit să ne reculegem şi iar să ne întrunim, căci era nevoie de pregătirea unor noi cursuri pentru învăţători, pe luna octombrie. Ele s-au şi ţinut la Chişinău şi la Bălţi.

Ştiam că, în unele sate moldoveneşti, şcoala începuse în moldoveneşte cu manuale şi fără manuale. La trei-patru şcoli secundare din Chişinău treaba mergea mai bine, fiindcă acolo predam noi, dascălii din Comisia şcolară, adică ardelenii şi bucovinenii din comisie: Ghibu la Seminarul Duhovnicesc pentru Română şi Tofan, tot acolo, pentru Istorie; eu la Liceul nr. 1 al „nobilimii", unde, prin mine, s-a deschis, cu emoţie, cel dintâi curs la o şcoală

publică, în românește, la 1 octombrie. De asemenea, Tofan și cu mine pentru Istorie și Română la Institutul pentru pregătirea dascălilor pe seama cursului inferior de liceu (școlii medii). Mai erau Liviu Marian și Ovid Țopa la Școala Spirituală [Duhovnicească, *n.n.*]. Atmosfera însă era grea și pentru noi, dascălii de la aceste școli, mai puțin pentru ceilalți colegi, care activau în școli cu elevi aproape numai români și cu internat, și mai mult pentru mine, cel de la „ghimnazia nobilimii". Căci școala în care învățase Hasdeu și Arbore, și Stere, și toată floarea nobilimii basarabene avea acum cel mult 15% de moldoveni, era plină de ruși, evrei, armeni, greci ș.a. De aceea, spre deosebire de colegii mei, eu n-am putut face româneasca decât cu „facultativi", moldoveni și evrei, și cu călușul la gură (vreo 80 de elevi, în total, împărțiți în două grupe: curs inferior și superior). Comisia școlară nu-și putu impune hotărârea față de corpul profesoral al liceului, în majoritate străin, având doar câțiva moldoveni, între care și doi membri ai Comisiei: N. Popovschi și Gavriil Ciubuc. Îmi aduc aminte că la prezentarea mea [în școală, *n.n.*], un grup de elevi m-a primit cu râsete batjocoritoare și cu *bonjour*, că elevii intrau fără sfială în cancelaria profesorilor ori că treceau printr-însa ca pe un coridor, că cereau alcătuirea „sovietului" lor, că el se cam înfiripase neoficial și că unul, parcă din a opta, asasinase, într-o seară, pe un propietar rural, pentru a-l prăda, în grădina orășenească.

Căci școala era și ea ecoul dezmățului din restul societății. Dar însuși Sfatul Țării – abia deschis, sub președinția de vârstă a bătrânului alb și blajin Nicolai Alexandri, în emoția noastră a tuturor, avea, vai, să treacă și el prin zile grele. Lupta Partidului Național – care aici în adevăr și-a avut rolul – era deosebit de grea în fața tuturor partidelor minoritare ultrarevoluționare, care îl supralicitau în toate și făceau gălăgie mare în rusește. Așa că, din deputații țărani, în majoritate moldoveni, inginerul Țîganko, deputat ucrainean, reușise să alcătuiască un partid antiunionist, prin exploatarea chestiei sociale cu formulele de peste Nistru.

Guvernul Republicii Moldovenești, alcătuit în mare majoritate din moldoveni, nu făcea totuși o politică unitară, din pricină că unii, mai slabi de înger, cochetau cu diferite (cuvânt indescifrabil) și în chestia socială, și în cea politică. Organul lui oficial,

zilnic, *Sfatul Ţării*, se tipărea numai în ruseşte şi, sub acest nume scump, se servea o proză rusească despre interesele Basarabiei... A trebuit o stăruinţă lungă din parte-mi, ca şi din partea unora din Blocul Moldovenesc şi din guvern, ca să mi se dea în sfârşit sarcina – sub direcţia unuia din bloc, Ion Costin – să scot şi o ediţie românească în tipografia care ne venise de mult de la Iaşi şi care tipărea *Ardealul* lui Ghibu şi cărţi de şcoală.

Ca oaste, moldovenii reuşiseră, după congresul ostăşesc, să-şi înfiripe, pe câteva unităţi, un regiment de infanterie comandat de colonelul Furtună, unul de cavalerie, comandat de colonelul Popa, şi ceva artilerie. Dar elementele acestor unităţi au căzut destul de repede sub influenţa propagandei dizolvante, în frunte cu celebrul aventurier Ilie Cătărău, care, îmbrăcând haina de soldat simplu – căci atâta putea fi, şi nici asta încă pe deplin –, umbla din cazarmă în cazarmă, şi, după un timp, ajunse comandantul Garnizoanei Chişinău, ridicându-se singur la gradul de colonel. Aproape în fiecare seară, domnul colonel asista la şedinţele Sfatului Ţării (Amfiteatrul Liceului nr. 3) în ultima bancă, între doi aghiotanţi cu mai multe revolvere la brâu, ca şi el, şi păzit pe coridor de o gardă personală respectabilă.

Mi-aduc aminte şi azi, cu strângere de inimă şi cu durere, de o întâlnire cu el pe coridorul Sfatului Ţării, într-o pauză, când a trebuit să ne vorbim pentru a doua oară, în Basarabia, căci ne cunoşteam de la Bucureşti, unde îi arătasem simpatie pentru calitatea lui de refugiat de la ruşi... Întâia oară, în Basarabia, mă poftise el la hotelul „Londra", prin iulie 1917, printr-o nepoată a lui, învăţătoare cursistă într-una dintre grupele mele. Guvernul român nu ştiu pentru ce îl „garase" pe vremea războiului la mânăstirea Pângăraţi, sub bună pază, şi-l ţinuse până prin iunie 1917. Pentru ce nu l-o fi înrolat, dacă-l ştia de ahtiat după Ardeal, nu ştiu, căci se ştie că el aruncase în aer statuia lui Arpad de pe Tâmpa şi trimisese cu poşta maşina infernală a episcopului greco-catolic de Hajdu-Borog (scrisul greu descifrabil). La câteva luni după izbucnirea revoluţiei, l-a crezut „bun pentru Basarabia" şi i-a dat drumul la noi. Curând am aflat de sosirea lui, şi chiar că are gânduri ticăloase.

L-am găsit în odaia cea mai bună a hotelului „Londra", la nr. 1, pe care, după vreo nouă luni, avea s-o ocupe şi Constantin

Stere, venit să participe la lupta pentru unire. Dar nu m-am dus singur, ci cu prietenul meu Simion Murafa, cel care avea să cadă răpus de oameni din şcoala lui Cătărău, după o lună. L-am luat şi pe acest prieten, după ce m-am sfătuit, mi se pare, cu Vladimir Herța ori cu Halippa, ca să am un martor, dar şi cu nădejdea că un naționalist moldovean îl va putea influența şi mai mult. Am simțit însă îndată că nu i-a făcut plăcere vizita în doi, după ce mă invitase numai pe mine... Totuși, foarte volubil şi foarte încrezător, ne-a vorbit de proiectul lui de a organiza în Basarabia o mişcare care să răstoarne guvernul de la Iaşi, aducând şi acolo revoluția. Ba mi-a spus că la Iaşi destui oameni politici mai gândesc ca el și mi-a dat să înțeleg că ar fi exponentul lor. Murafa, ca neinvitat, îl studia pe gânduri şi mai mult tăcea. I-am cerut nume și, după oarecare şovăială, mi-a pomenit două nume ardelene – Octavian Goga şi Leonte Moldovan – probabil în nădejdea că prin ele mă va influența mai uşor. Nu puteam să-i spun că nu-l cred, ci m-am mărginit să dezaprob pe cei doi ardeleni pe care nu-i credeam capabili să se întovărăşească la răspândirea anarhiei şi peste Prut. Adăugând că nădejdea românilor față de procesul de disoluție, care ne copleşeşte, nu mai rămâne decât într-o armată disciplinată şi un guvern ascultat, oricare ar fi el, am băgat de seamă că nu mai puteam continua. L-am rugat totuşi ca din ceasul acela să meargă cu noi toți şi l-a rugat şi Murafa, în zadar – avea în program aventura.

Întâlnit acum, în zi de noiembrie, nas în nas, cu d. colonel, pe coridorul aproape gol al liceului, căci se vede pauza încetase, nu puteam să nu ne vorbim. Rupându-se de aghiotanții lui, după câteva ieşiri împotriva majorității din *Sfatul Țării* şi câteva cuvinte de indignare împotriva gazetei *Ardealul*, care nu găsise de cuviință să insereze „alegerea" lui ca şef al Garnizoanei Chişinău, mi-a mai adăugat amenințător: „Ştiu eu ce urmăriți voi aici!" Aş fi vrut să-i pot răspunde: „Unirea, Cătărău, Unirea!", dar nu puteam. S-a îndepărtat, amenințând cu capul. Încă vreo câteva săptămâni a mai otrăvit sufletele soldaților din Chișinău. Până ce doi mateloți supravoinici, Turcuman şi Vrânceanu, au împachetat pe aventurier şi, cu o maşină, între două revolvere, l-au dus la Odesa şi l-au debarcat acolo.

Dar la 6 ianuarie 1918 avea să înceapă limpezirea situației și atunci s-a mai agravat pentru o săptămână, doar. Prin inițiativa lui Ion Pelivan și a altor fruntași din guvern și din bloc, au fost trimiși la Kiev Vlad Cazacliu și Vlad Bogos, cu misiunea ca să aducă, dintre prizonierii ardeleni de acolo, un batalion, chipurile, pentru Frontul românesc, dar cu intenția de a-l opri la Chișinău, la îndemâna guvernului republicii. Batalionul a sosit în zorii zilei de Bobotează, în gara Chișinău. Încercarea n-a avut un sfârșit fericit, dar fiecare rău cu binele lui. În dimineața aceea, și gara și tot locul, de la gară la Liceul Eparhial de fete, era înțesat de soldați ruși, mai cu seamă din regimentul de cavalerie „Zabaikalski" (cel de dincolo de Baikal). Vlad Cazacliu informează din gară, telefonic, despre greutatea de a debarca pe ardeleni din cauza rușilor care înconjoară trenul. Au pornit la gară fratele său Grigore Cazacliu, Ion Văluță, Anton Crihan, căpitanul Anatol Moraru și praporșcicul Rusanovschi, toți militari și, cred, toți membri ai blocului din Sfatul Țării. Ca să poată răzbate neobservați în gară, printre soldații regimentului „Zabaikalski", cei cinci s-au izolat de la o vreme. Recunoscut însă, Rusanovschi a fost doborât la pământ cu un pat de pușcă, iar Crihan, arestat și luat, și dispărut. În acest timp, la gară, ardelenii au încercat să rupă lanțul, punând în funcțiune o mitralieră, dar atunci și cercul a mai fost întărit și ei scoși din vagoane.

Pe la ora 11, coborând din locuința mea, pe strada Haruzin, văd, la intrarea în Alexandrovskaia, convoi de uniforme românești, între baionete, apropiindu-se de sediul Comitetului executiv al lucrătorilor și soldaților, comandamentul de armată de mai târziu. Dinspre gară mai răbufneau încă focuri de pușcă. M-am înapoiat la locuința mea, din strada Leova, de vizavi de Uprava Zemstvei guberniale. Începeau ceasurile de nesiguranță.

Peste câteva ceasuri, trec totuși peste drum, la Zemstvă, căci fusese stabilită o întâlnire cu toate persoanele care aveau să facă ultima repetiție pentru un festival artistic cu elementele pe care le formaseră cursurile pentru învățători și activitatea noastră timp de peste șase luni de zile. Sunt de părere ca toți să ne risipim, și fiindcă cursese sânge românesc, și fiindcă se anunțau zile nesigure. Iulia Bujoreanu, Nina Bogos și Elena Tocan, toate trei studen-

te mediciniste la Iaşi, mă întovărăşesc să-mi caute un ascunziş la o familie cunoscută, căci la mine nu mai puteam rămâne. Se înseră, mi-am tras căciula pe ochi, după sfatul Iuliei Bujoreanu. Dar, la colţul cel mai apropiat al Leovei cu Mesceanskaia, un grup de poliţişti anarhizaţi din şcoala lui Cătărău. Am trecut grăbiţi. „Trage, măi!" se aude un glas din urmă. Nu m-am uitat înapoi şi n-a tras. Şi de astă dată poate că scutul meu fuseseră aceste trei fete, cum de bună seamă o altă fată – şi aceasta numai cu groaza ei – contribuise în bună parte la salvarea mea; şi anume când am fost fugărit de ploaia de gloanţe din Valea Dicescu, de sub via lui Hodorogea. Atunci, domnişoara Munteanu gonind alături de mine, ca s-o „salvez", urmăritorii foarte probabil se păzeau să n-o atingă, şi se păzeau prea mult, încât ieşisem ferit şi eu.

Coborâm Mesceanskaia şi încercăm la prietenul meu Nicolai Alexandri. Dar aici e deja ascuns Ghibu. Mai coborâm şi o luăm pe strada Kievului, spre gară, şi ne oprim la unchiul Ninei Bogos, profesorul şi preotul Bogos, şi secretar al Comisiei noastre şcolare. Deşi curte cu mulţi locatari, şi mai cu seamă evrei, şi deşi locuinţa era alipită de Front-Adielul retras aici, în localul Liceului „Dadiani" de la Iaşi, ca să organizeze aici rezistenţa bolşevismului faţă de Iaşi, m-am oprit totuşi aici. În pripă, nu găseam alt refugiu.

A doua seară, cele trei mediciniste mă vizitează şi mă informează că Ion Pelivan, cu o sanie, fugise din ajun la mânăstirea Suruceni, la arhimandritul Dionisie Erhan, unde mă refugiasem şi ajunsesem şi eu, spre miez de noapte, după asasinatul de la via lui Hodorogea. Probabil intenţiona să treacă Prutul, spre a cere ajutorul guvernului român. M-au mai informat că ele fac slujbă la Secţia sanitară a Front-Adielului.

– Cum aţi ajuns acolo?

– Moşu' Ion ne-a trimis, ca să aducem ştiri...

„Moşu' Ion" era unchiul Iuliei Bujoreanu, Ion Pelivan.

– Şi aţi putut să aduceţi ceva?

– Aşa şi aşa...

Le-am sfătuit să-şi părăsească imediat slujba, asigurându-le că sunt mai supravegheate decât spionează ele Front-Adielul. Dacă Pelivan ar avea putinţa să le vorbească, în situaţia schimbată, sigur le-ar da acelaşi sfat. Să se ducă imediat acasă (locuiau

câteştrele în Alexandrovskaia, în fața Liceului nr. 2, mai târziu „Eminescu"), să ia o sanie cu cai buni şi să-şi piardă urma.

Am aflat mai târziu că aşa au făcut, că, îndată, şi-au descoperit urmăritorii. Aveau să mai iasă la lumină toate trei doar în seara de 12 ianuarie, ca să primească armata română cu flori pe şoseaua Hânceştilor.

Dar nici eu nu mai puteam rămâne la părintele Bogos. La 8 ianuarie, doamna Bogos se informează la prietenul Iorgu Tudor, poetul, dacă nu mă poate adăposti el. Nu, căci are în casă un soldat bolşevizat. Şi atunci e chemată Antonia Gavriliță (fiica lui Emanuil), care mă primeşte ea, deşi mai ascundea pe Teofil Ioncu, în locuința ei comună cu o profesoară rusoaică, pe Teofil Ioncu, ministrul de Finanțe al republicii. În aşa situație, era prudent să fii întovărăşit de o femeie şi anume de una care să vorbească bine şi ruseasca – şi Antonia Gavriliță, cu studii făcute la Moscova, o vorbeşte ireproşabil.

La primul colț al străzii Kiev, se desfac din noapte două umbre cu cuşmele lăsate pe ochi, ca şi mine de altfel. Eu veneam dinspre Front-Adiel şi ei parcă căutau într-acolo. Recunosc pe Văluță şi Grigore Cazacliu. Spionează mişcările celor de la Front-Adiel, fiecare cu mâna pe revolverul din buzunar. Dar mă recunosc şi ei. Nu e locul să ne vorbim mult şi aflu că încă nu s-a dat de urma lui Crihan, că Pelivan e la Suruceni, unde îi mai trimit ştiri.

După două zile şi nopți neliniştite, căci curtea casei şi curțile vecine erau încă populate de soldați bolşevizați, m-am mutat, cu acelaşi concurs, la învățătorul Constantin Popescu din strada Leovei, de unde, după alte trei nopți, m-am coborât pe Alexandrovskaia, unde în fața casei Herța, am simțit nevoia de a pune mâna pe o manta dintre cele pârjolite la focurile din Carpați... O companie dintre cei sosiți peste noapte staționa în fața clădirii.

Simțeam cum mi se destind nervii.

După câteva luni de muncă liniştită, l-am văzut apoi şi pe Alexandru Marghiloman la tribuna Sfatului Țării, făcându-şi declarația şi apoi retrăgându-se, să lase parlamentului basarabean hotărârea. Şi atunci am dat şi eu o mică bătălie – ultima cu duşmanul nostru de veacuri: am smuls, în câteva minute, două voturi pentru Unire din partidul de țărani rătăciți ai şme-

cherului deputat ucrainean Țîganko. Și cred că aș fi smuls și mai multe dacă, cu luni înainte, aș fi putut ține acel curs de limbă, solicitat atâta de mine, pentru deputații țărani români și blochiști, curs în care aș fi strecurat printre picături și altceva.

Eram și noi, câtiva ardeleni, amestecați printre deputați, așa cum se amestecase Cătărău cu revolverele și cu gradul lui de colonel. După ce s-a ținut și cuvântarea lui Stere, care fusese ales președinte, ca și ale celorlalți, am putea spune că se mutase dezbaterea în banca mea, într-o șoaptă sugrumată. Eram între deputații țărani ai lui Țîganko, Pavel Cocârlă și Gheorghe Stavriu, și eram foarte iritat știind că dezbaterea din colțul meu nu putea să ție mult și că cel dintâi avea să voteze curând, fiind la începutul alfabetului. Mai știam că dacă-l pierd pe Cocârlă, l-am pierdut și pe Stavriu și treaba aceea o fac o dată și n-o mai fac... Mă mai iritase și profesorul Ion Mateiu, care din banca din spate, arunca și el câte o vorbă, și simțeam că sufletele partenerilor mei pot să-mi scape, simțindu-se prinse din două părți și „propagandizate"... M-am repezit deci la profesorul Matei, care a și renunțat.

Dar Cocârlă era în emoție, căci îi spuneam ceea ce trebuie să se spună unui țăran. Și sufletul lui era unul curat, și nu al unui aventurier. Era cu atât mai emoționat, cu cât știa despre numele lui, se aștepta din clipă în clipă. Și se ridică Cocârlă și spuse, în graiul în care Țîganko îi făcuse propagând *za*, adică „pentru", în aplauzele blocului, în zâmbetul acru al lui Țîganko și în râsul fericit al lui Stere.

Mai era Stavriu. La el sentimentul social era și mai puternic. Țîganko reușise să-i câștige pe mulți țărani, prezentând pe stăpânitorii de pământ din România cu totul în negru. Dar m-am așezat și eu pe terenul lui Țîganko și i-am replicat lui Stavriu că el trebuie să se gândească nu la ciocoii din România, ci că trebuie să facă Unirea cu milioanele de muncitori ai pământului de același grai și din România, și din Ardeal. „Sunt și eu fiu de plugar", i-am adăugat, și spuneam adevărul. „Unirea tot se va face, dar au să le fie rușine urmașilor, când vor afla că ești dintre cei care s-au abținut."

– Dar aș putea să spui, cucoane, că fac uneala cu norodu' plugar? mă întreabă el, fulgerat de gândul că a găsit mijlocul de a rămâne credincios și țăranilor, și Unirii.

– Dar se înțelege!

Și când i-a venit rândul – și repede i-a venit –, Stavriu n-a spus nici „za" și nici „pentru", dar a spus: „Fac uneala cu țăranii de dincolo de Prut" – și Unire a fost.

Se cuvine să mai afle cititorul că, în toamna aceluiași an, se prezintă Stavriu la liceul unde funcționam ca profesor („Bogdan Petriceicu Hasdeu"), ținând un băiețaș de mână. Venea cu un „urmaș" să-l înscrie în clasa întâia și tare era mulțumit.

Prin anarhia rusească s-au produs și fenomene sufletești ca cele pomenite, dar și putința de a avea un Sfat al Țării. Și vom scăpa de ruși, și în ceasul de față, numai după ce va intra virusul disoluției în hoardele mânate de noul Genghis Han roșu. Dar, de astă dată, prin jertfa noastră și prin rezultatele ei, ne vom așeza și în respectul Europei, și în hotarele noastre firești, și cu alt temei decât până acum: ca paznici ai civilizației creștine a Continentului.

Se cade însă să nu uităm că, și acum un sfert de veac, revoluția rusească – cu disoluția drept corolar – a fost provocată tot de armele germane, care ele ne feriseră atunci de o „întregire" în buzunarele Moscovei... Căci, vai, deși *pravoslavnicii* din Răsărit ne-au dat, veacuri întregi, dovezi prisositoare de zorimea lor, totuși eram treziți, în 1939, cumsecade.

Greu și târziu ne-am trezit!

Credința noastră în omenia și buna vecinătate rusească a început de mult, a ținut mereu și s-a plătit mereu. A fost trădat Ștefan al Moldovei prin înțelegerea moscoviților chiar cu acela împotriva căruia se legase alianță, turcul. I-a fost apoi închisă și ucisă în închisoare fiica, la Moscova, împreună cu fiul ei, îndreptățit la moștenirea tronului moscovit. Șirul pândelor și trădărilor și dezmierdărilor s-a tot înnădit, de atunci, peste patru veacuri.

Șiretenia, brutalitatea și cinismul primitivului! Nu mai târziu decât la 28 de ani de la legământul așa de tare al lui Petru cel Mare față de Cantemir, un general rus, intrând în Iași, proclamă pe țarina Ana ca Doamnă a Moldovei. În trei lungi războaie cu turcii (1768–1774; 1787–1792 și 1806–1812), ei ocupă și jăcmănesc Principatele, izbutind, în ultimul, să înjumătățească Moldova, ca „eliberatori". Mai invadează Principatele de câte ori pot duce mai departe programul lor de ieșire la drumul mare – la drumul

mare al Dunării și al Strâmtorilor – și la sugrumarea noastră și a Europei Centrale: adică la 1829, când rămânem iarăși ocupați șase ani, pierzând de astă dată numai Gurile Dunării, la 1853, când ne salvează Apusul, la Sevastopol și putem face porneala Unirii – căci începând de la Petru cel Mare, orice pas al nostru coincide cu o înfrângere militară a vecinului din Răsărit – la 1877, când îi salvăm și ne pradă, la 1916, când ne „aliem", se instalează în Moldova, ca la ei acasă, și pun la cale împărțirea noastră dintre ei și austro-ungari, inamici comuni, și, în sfârșit, la 1940, când Europa, fiind toată încleștată în Apus și în miazăzi, primim ordinul de evacuare a Basarabiei și Bucovinei de Nord, din senin și în patru zile. Ba ne mai ia și, peste ultimat, nordul județului Dorohoi. Un mizilic!

Azi, frați basarabeni, pentru prima dată ne răfuim fățiș cu voi, pentru voi și pentru românism, pentru trecut și pentru viitor. Dumnezeu, care ne-a păstrat peste toate trădările rusești de până acum, nu se poate să nu ne ajute împotriva falșei *pravoslavii*, chiar în ceasul când ea calcă în cizmă crucea. Mereu cu credință față de ei și mereu trădați, dacă Dumnezeu ne-a așezat la paza drumurilor de viață ale Europei, nu se poate să ne încovoaie! Ne-a ajutat în fața puhoiului turcesc, iar când apele s-au retras definitiv din sud, ne-a ajutat să ne întregim și spre Apus. Și prin minunea Lui, trecându-ne întâi prin foc, alături de același „aliat" căruia i-a luat la vreme frânele din mână. După ceasul acela greu, poate că trebuia să începem a căuta spre Apus un aliat firesc pentru ziua de azi. Ne-a găsit din nefericire el, și azi luptăm alături, **după lichidarea imperialismului turcesc, iar apoi,** ca **o consecință firească,** a **Austro-Ungariei** care **ne-a adus o întregire provizorie germanismul și românismul**... ca singuri... firești în fața țarismelor slave **lichidarea despoției răsăritene** [textele subliniate sunt tăiate de autor cu o linie, *n.n.*] pentru a ne aduce nouă întregirea definitivă..., iar pentru toată Europa siguranța viitorului fără granițe și intriga engleză. În ce măsură **vom** înțelege acest lucru și noi, românii, și germanii? Dacă unii din fostele bisericuțe politice nu pot să înțeleagă, oamenii de stat responsabili trebuie să înțeleagă. Înțeleg căci orice va fi cu Europa, noi de-acum nu vom mai avea de făcut

decât paza Răsăritului alături de germani. Vom birui ori vom pieri cu ei, ca paznici ai civilizației europene, **paznici ai ființei noastre naționale și ai civilizației europene și creștine.** Asta au înțeles-o și Friederik cel Mare, și Ștefan, au înțeles-o Bismark și Brătianu, și au înțeles-o, azi, Hitler și mareșalul Antonescu.

Un gânditor politic basarabean scria odinioară că drumul spre Ardeal trece peste Prut, și așa a fost; așa se va dovedi și azi. Ba azi vedem că el a trebuit să poarte armele noastre departe peste Nistru; ca să isprăvim definitiv cu învinuirile **pentru lichidarea definitivă a amenințării din Răsărit.**

Când Rusia imperialistă va fi lichidată, posibilitățile de imperialism răsăritean, sub orice formă, vor fi lichidate și ele – și anume printr-o nouă alcătuire ieșită din **diferența etnică, din conștiința** raselor de acolo și prin tăierea unora dintre capetele balaurului, care, stăpân, azi, în două continente, caută drum la toate apele lor, pentru toate sugrumările.

Și dacă războiul acesta, prin îndurările și învățăturile lui, [poate, *n.n.*] aduce și un alt nivel de moralitate internațională, **pentru diferențiere în alcătuirea politică a Răsăritului**, noi ne vom putea începe și misiunea noastră de civilizație creștină.

De doi ani plătim tribut pentru existența în hotarele noastre etnice și pentru a păstra bunurile unei civilizații creștine (două rânduri indescifrabile). Crutată de celălalt război, Basarabia a trecut acum și ea pe sub tăvălugul bătăliilor, iar fiii ei cei mai buni au fost ridicați și răpuși... poate pentru ca sufletele lor să se încălzească și mai mult și fără rezerve la crezul unui viitor comun, iar noi să-i înțelegem și mai bine pe ei.

SCRISORI CĂTRE GARABET IBRĂILEANU

1

20 oct. 1916
Stimate dle Ibrăileanu,

De vreo lună şi jumătate de când rătăcesc pe drumurile războiului, am întâlnit aproape zilnic pe dl profesor Bădărău şi mai rar pe dnii Manicatide, Ştefănescu-Galaţi. Azi dimineaţă am întâlnit într-o gară, trei minute, şi pe dl dr. Mironescu (1). Pe Topîrceanu îl ştiam că scăpase de la Turtucaia. Acum, dr. M. îmi spune că sora lui îl caută prin *Universul*. Dacă aveţi vreo ştire bună despre el, vă rog scrieţi-mi un rând.

Vă salut,

R. Cioflec (2)
Brigada de siguranţă Armata de Nord

2

Iubite domnule Ibrăileanu,

Mă bucur mult că eşti sănătos şi că ai toată energia ca să poţi lucra la *Momentul*. Dl Popescu mi-a dat azi primul număr şi îmi place foarte mult.

Dacă s-ar putea organiza expediţia ca să vie gazeta şi aici să mai facă oleacă de atmosferă mai bună între gazetele de tot soiul care năvălesc în piaţa Chişinăului – ar fi bine.

Gândiţi-vă, oricum, măcar la redacţia *Sfatului Ţării*.

Dl Popescu îmi spune de corespondenţe pentru *Momentul* (3). Voi da ori eu, ori voi căuta om. Daţi-ne şi D-voastră un corespondent din Iaşi şi, dacă se poate, un bun redactor aici.

În scurtă vreme vrem să scoatem *Sfatul Ţării* în patru pagini.

Sărutări de mâni doamnei Ibrăileanu şi salutări tuturor prietenilor,

R. Cioflec
Chişinău, 4 april 1918

3

Stimate dle Ibrăileanu,

Deşi îmi pare foarte probabil că nici *Viața românească*, nici altă revistă nu va ieşi curând, totuşi mă grăbesc să Vă comunic că la manuscrisul meu (4) pe care-l aveți la D-voastră, aş dori să fac oarecari corecturi şi completări – şi în genere văd acum că aş putea da mai multă viață acelor amintiri.

În ce priveşte corecturile, mă gândesc la vreo două reflexii antirăzboinice ori favorabile Germaniei, care ar burzului în zadar pe „marele public", mai cu seamă azi, când Dumnezeu pare că vrea să răsplătească nenorocirile multe ale țării.

De aceea v-aş ruga să aşteptați un alt manuscris, ori, dacă e grabă şi manuscrisul de acolo vă convine, vă rog să-l publicați numai dacă D-voastră personal veți avea răgazul să eliminați ceea ce ați găsi de eliminat.

Vă felicit că... era cât pe-aci să fiți ales membru al Academiei (ca şi dl Stere). Se pare că meritele D-voastră politice nu corespund încă în totul aşteptărilor (5).

Salut,

R. Cioflec
Chişinău, 17 oct. 1918

4

Stimate domnule Ibrăileanu,

Am aflat de la dl dr. Mironescu că noul aşezământ al *Vieții româneşti* mi-a acordat suma de lei 2 000 pentru modesta, chiar foarte modesta mea contribuție în coloanele revistei.

Îți mulțumesc din toată inima – şi ştiu că, mulțumindu-ți d-tale, mulțumesc autorului principal, dacă nu unic.

Se face că după aceasta trebuie să-ți scriu despre un lucru care nu prea merge odată cu acesta: în *Sburătorul* din urmă a apărut o schiță a mea, care, după articolul scris despre dl Pătrăşcanu, atingând şi pe alți prieteni de la *Viața românească*, n-ar mai fi trebuit să apară.

Poate nu-ți vine să crezi, dar este adevărat că bucata fusese trimisă din august încă, pe adresa de vară a redacției la Fălticeni.

Nu credeam să mai apară după trei luni, căci socoteam că nu ajunsese la destinație – și cred că acum, după suprimarea cenzurii scrisorilor, a ajuns și schița mea la București.

Cum înainte de apariția articolului despre dl Pătrășcanu, Lovinescu nu se purtase atât de „taslăuan" față de prietenii mei, i-am trimis schița, întrucât pe vremea aceea nu mai era decât *Luceafărul*.

D. Pătrășcanu citind va fi rămas probabil și mai mâhnit.

I-am scris și dânsului.

Al D-tale devotat,

R. Cioflec

Chișinău, 15 decembrie 1919, str. Inzov, 19

5

Stimate domnule Ibrăileanu,

Dl Gore ține să dea ceva despre răzeși pentru *Viața românească*. Are un studiu gata (6), nu prea întins, dar e vorba încă de o revizie a formei, de copiere, și, oricât aș accelera eu lucrul, pentru nr. 1 al revistei nu cred că vom fi gata.

Pe bietul Donici (7) l-am găsit în prima seară la „Select", cu monoclu, clătinându-se... Mi-a promis marea cu sarea. Așteptam manuscrisul la spital, la doctor. Numai azi n-am fost pe acolo.

Cu Ciobanu (8) a isprăvit dl Sadoveanu mai bine.

De doctorul Mironescu mă voi ocupa mai de aproape.

Alătur și o fotografie, mai bună decât cealaltă. S-ar putea să nu fie încă târziu.

Al D-tale devotat,

R. Cioflec

Chișinău, 22 ianuarie 1920, str. Inzov, 19

6

Stimate și Iubite dle Ibrăileanu,

M-am dus acasă la Donici și l-am executat. Am avut noroc că ghetele îi erau la reparație și i-am spus că Domnișoara Bujoreanu are să se oprească din drum și stă rău să fie cu articolul neisprăvit.

Acum e întrebarea dacă poate să vă placă atât cât ne așteptam

întâi. Are unele lipsuri. Limba trebuie refăcută radical, adică tot manuscrisul scris din nou. Ar fi fost bine dacă aş fi făcut-o eu, care cunosc mai bine despre ce e vorba; dar aceasta ar fi produs o întârziere de vreo două zile.

Eu cred că, chiar în afară de limbă, s-ar mai putea corecta câte ceva pe ici, pe colo.

Ciobanu şi-a trimis articolul de vreo 5 zile. De celelalte s-a interesat mai întâi dl dr. Cazacu, prin Cucu, şi am vorbit şi eu cu Cucu. La directorat n-au mai sosit alte adrese ale învățătorilor. Cred că peste 2-3 zile am să trimit cele mai multe din adresele cerute – ori eu, ori Cucu. Tot aşa cu articolul domnului Gore.

Doctorul Mironescu s-a executat şi în cel mult 24 de ore de la primirea scrisorii de față vor sosi la Iaşi câteva pagini foarte frumoase de amintiri (9) ale dânsului.

Al D-tale devotat,

R. Cioflec

Chişinău, 2 februarie 1920

P.S. Dacă bucata lui Donici se publică – şi bine ar fi să se publice, chiar dacă ar fi să fiți îngăduitori cu dânsul şi chiar dacă ați preface mai mult –, ar fi foarte bine ca dl Sadoveanu să aducă cu prima ocazie parale pentru el, adică pentru familia lui Donici – dându-mi-le mie.

R. Cioflec

7

Iubite domnule Ibrăileanu,

Îmi scriai că ți-aş face un „suprem serviciu" interesându-mă de literatură de ocazie pentru doamna Stere. Țin foarte mult să te servesc şi pe Dumneata, şi pe dna Stere tot atât. Şi cu toate că numărul persoanelor cărora m-am adresat se apropie de sută, rezultatul e aproape nul. Am însă nădejdi la câteva persoane mai stăruitoare – şi odată şi odată va trebui să ajung la ispravă. Însă dacă doamna Stere până atunci pleacă la Iaşi? Să fac un anunț în gazetele ruseşti de aici? Pe de altă parte, mai convenabil ar fi pentru mine, şi poate mai rentabil, să am eu de la dna Stere lista cărților preferate ori cel puțin categoria de literatură care i-ar

trebui (mai bună, mult mai bună lista), fiindcă se pot găsi câteva volume într-un loc. Aşa, de pildă, la anticari, unde nu se mai găseşte literatură decât în ediţii şcolăreşti, ferfeniţite, am găsit pe Lermontov complet legat. L-am cumpărat (pentru mine, în caz că doamnei Stere nu-i trebuieşte) cu 19 lei. Într-o familie am găsit, dar n-am cumpărat, un volumaş cu poezii din Kolţov (ediţia 1880) şi un volum din Griboedov cu teatru (*Gore ot uma*, *Molodîe suprughi*, *Student*, *Pritvornaia nevernost*, *Proba intermedii*, *Kto brat, kto sestra* şi câteva poezioare mai scurte). Cineva mi-a mai arătat câteva volume din Belinski (studii critice – mi se pare despre Puşkin, între alţii). Doamnei Stere îi e frică de marfa de la anticari? Vrea numai cărţi legate? La un anticar, care vinde mai ieftin, fiindcă desface, am găsit pe Jukovski (nu dintre cei mari) nelegat, întreg, 12 volume, cu 30 de lei, poate 25. La un anticar mai scump se găseşte (încă) legat şi bine conservat Goncearov complet. Mi-a cerut 120, apoi 100. Dacă-i trebuie doamnei Stere, poate că aş mai rupe ceva din sută. După ce v-am scris că la niciun anticar n-am găsit reviste vechi, am găsit prin intermediul unui anticar foarte multe şi preţioase la un cneaz, care vinde biblioteca întreagă de 4 500 de volume, dintre care 1 400 de volume, mai mult broşate decât legate, sunt reviste vechi (*Oteceskie zapiski*, 13 ani, *Russkoe bogatstvo*, 9 ani, *Russkaia mîsl*, 19 ani, *Vestnik Evropî*, 20 de ani, *Russkaia starina*, 14 ani etc., etc. – o listă de multe zeci de reviste). Au un cumpărător pentru întreaga bibliotecă. Dacă acela ar lua numai cărţile, am putea nădăjdui să luăm părţi din reviste, dar foarte scumpe. Drept încheiere: între alte răspunsuri referitor la cele de mai sus aş vrea să ştiu dacă e necesar să întreb prin ziar (rezultatul garantat, cred) şi dacă s-ar putea să-mi arate doamna Stere ce preferinţe are, ce autori îi trebuiesc.

Pentru *Viaţa românească*: pe Oblomov nu-l putem avea decât în ediţia completă – legată, de care vorbesc mai sus. Jumătate dintr-însul se găseşte la anticari, cum v-am scris, dar aceeaşi jumătate! Gramatica lui Frunză (poate că mă întreba dl Sevastos) s-a vândut în fiecare librărie în peste 100 de exemplare. Directoriatul a cumpărat 8 000 şi le-a distribuit prin toată ţara.

Salut,

R. Cioflec

Chişinău, 10/III/1920

8

Stimate şi Iubite dle Ibrăileanu,

Trimit aici o probă, începutul, din călătoria în lume. Te rog foarte mult să-ţi iei puţină osteneală şi să-mi scrii o părere şi un sfat. Vreau să ştiu dacă am „nimerit tonul", dacă nu fac abuz de provincialisme în pronunţia locală, dacă şi dacă. Aş vrea să ştiu: începutul meu ar fi el cel mai potrivit, ori ar fi altul. „În cheutoarea casei se învăluie în bătaie stegulețul..." - merge? Mi se pare un element neartistic. „O ţâr" merge? „Am văzt" în loc de „văzut", „am căzt" în loc de „căzut", „limbghi" în loc de „limbi", „voastă" în loc de „voastră". Ce aş putea face cu *n* muiat care se întâlneşte în limba satului meu (*nyimnyic* = nimic; *nyeu* = meu; *nyere* = miere)? Ce să fac cu *pă* muntenesc egal cu *pe*, *chiert* = pierdut, *pântru* = pentru, *nyilă* = milă.

Am primit un pachet cu 200 de afişe mici, cu 15 mari şi 10 placate de carton. Pentru desfacerea afişelor mici am găsit o cale care nu ne costă nimic şi face să ajungă afişul în mâinile cele mai potrivite. Le-am împărţit la cele două chioşcuri de ziare (ardeleni cunoscuţi) care le dau cu gazetele. AFIŞELE mari ni le lipeşte Cucu în mod clandestin, prin servitori de la Minister. A *făcut* practică: a primit şi el. Cea mai bună slujbă o fac placatele de carton pentru atârnat prin localurile publice. Sunt şi o frumuseţe. Din acestea, dacă mai sunt, îmi mai poate trimite vreo 15. La nevoie, şi din afişele mici ar mai merge vreo sută, două.

Mă ierţi că te amestec în Administraţie.

Primeşte salutările devotatului Dumitale,

R. Cioflec

Chişinău, 15/III/1920, str. Const. Stamate, 19

9

Stimate domnule Ibrăileanu,

Doctorul Mironescu îmi repetă acum pentru a doua oară că la Administraţia *Vieţii româneşti* se persistă în afirmaţia că nr. 2 al revistei a sosit cu întârziere la librăriile din Chişinău din pricina mea. Ori că acolo e o răutate fără exemplu, ori o neglijenţă completă. Iată:

Când, după distribuția primului nr. la librăriile de aici, am trecut prin Iași, am intrat mai întâi la Administrația revistei și am comunicat acolo cum stă vânzarea la Chișinău, cât am dat fiecărei librării și chioșcurilor și cât vrea să ia fiecare librărie din nr. 2. Mi s-a părut atunci firesc să mai adaug cam aceste cuvinte: cred că nr. 2 îl trimiteți librarilor direct. Li s-a părut tot așa de firesc și au fost de acord. Dar dacă aș fi văzut atunci (era un domn și o domnișoară) o urmă de șovăire ori rugămintea de a mai distribui și nr. 2 ori chiar și alte numere, de bună seamă că aș fi făcut-o.

Dar eu mă pun în cazul cel mai nefavorabil pentru mine: că aș fi refuzat net de a-i servi, la o cerere care să zicem că ar fi existat. Ei bine, în cazul acesta, chiar dânșii știau de la mine la ce librării am împărțit nr. 1. Admit că nu știau de la mine. Puteau afla de la dl Sevastos ș.a. ce librării sunt în Chișinău și să nu lase Chișinăul fără revistă atâta vreme. Puteau să-mi telegrafieze mie. Dar când v-aș dovedi eu că încă înainte de apariția nr. 2 Administrației i s-a făcut cerere de la librăria „Glasul Țării" și, până la venirea nr. 2 aici, a mai dat două telegrame aceeași librărie.

Eu mă întreb ce fac dd. (10) de la Administrație cu orașe ca Hotinul ori Sighetul Maramurășului, când sunt așa de... șovăielnici cu Chișinăul, unde revista are 4-5 colaboratori care, la nevoie, s-ar putea îngriji de soarta unui număr trimis, fără multe forme, de-a dreptul unor librării! *Mi se plânge primul procuror Bujilă că niște abonați făcuți de el n-au primit nr. 2, tot așa un abonat al meu (avocatul Oprea). Le-am spus să se adreseze administrației. Eu însumi, printr-o scrisoare, am întrebat administrația dacă tai eu chitanță pentru abonamentul meu, al tatei și pentru cele câteva abonamente făcute în Chișinău, direct cu primire de bani. De 4-5 săptămâni, nu mi-au răspuns nimic.*

Nu răscolesc mărunțișurile acestea ca să-ți mai fac Dumitale supărare – și-i las la iertarea Domnului.

Pentru volum mai am două bucăți noi. Acolo v-am trimis până acum numai 11 din cele 14 bucăți arătate în sumar. În curând, cu prima ocazie, dacă n-oi trece chiar eu prin Iași, am să mai trimit manuscrisele celorlalte 5 bucăți, întrucât până acum am pentru volum 16 bucăți. Între acestea din urmă se găsesc

unele mai lunguşoare. Să mai fie nevoie încă de alt material şi peste acestea?! De altfel, până la punerea volumului sub tipar, (11) aş mai putea avea.

Salut,

R. Cioflec

Chişinău, 8/VI/1920, str. Constantin Stamate, 19

10

Stimate domnule Ibrăileanu,

Pentru că încă n-am altfel de literatură (nuvelă, schiță) şi pentru că acum mă ocup exclusiv cu amintirile (12) din Basarabia, trimit pentru *Viața românească* două capitole din aceste amintiri. O bucată soseşte în alt plic. Trimit două ca să alegeți – şi dacă amândouă vă convin, una dintre ele poate trece la *Viața rom.* săptămânală de sub conducerea dlor Sadoveanu şi Carp.

În al doilea rând, dl Gore mi-a dat un comision către editură şi revistă. Pentru aceasta mă adresez d-voastră şi fără să vă munciți prea mult mintea cu treburi de acestea veți putea face ca lucrul să se rezolve prompt în legătură cu revista, căci cu d. Iliescu am vorbit eu în chestia aceasta.

Iată despre ce este vorba:

Lucrarea dlui Gore despre arhive (13), lucrare care se găseşte la *V.R.*, Domnia Sa doreşte s-o scoată în broşură. Mă şi rugase să tratez chestia cu prilejul vizitei mele recente la Iaşi, întrucât socotea că lucrarea nu este publicabilă în revistă. Spunându-mi însă dl Sevastos (14) că ea se publică, vin acum să rog editura să tipărească lucrarea în broşură atunci când ea va apărea în revistă. Dacă ea a apărut în nr. 7 şi deci litera s-a risipit, s-o culeagă încă o dată pentru broşură. Apoi: dacă editura socoteşte că lucrarea ar avea o vânzare rentabilă pentru dânsa, s-o tipărească în oricâte exemplare, în contul şi în profitul său exclusiv, dând numai dlui Gore 100 de exemplare. Dacă se crede că lucrarea nu rentează pentru editură, atunci s-o tipărească în 200 de exemplare pe contul dlui Gore şi pe seama sa.

Al D-voastră devotat,

R. Cioflec

Chişinău, 28/10/1920, str. Const. Stamate, 19

11

Berlin, 29/10/1921

Stimate şi Iubite dle Ibrăileanu,

Se vede că drumul la mânăstire şi înapoi şi contactul cu natura te-au făcut mai curajos. Alexandrescu îmi scrie că ai fost la Chişinău, oaspele prietenilor de acolo, pe două săptămâni. De-acum cunoşti drumul şi – după prea modesta mea părere – ieşirea cât mai deasă din „celula" în care singur te zăvoreşti este de mare folos...

Fireşte, îmi pare rău că n-am fost şi eu prin Chişinău şi că pe la Iaşi chiar am să vin târziu ca să-mi revăd mulţi-puţinii prieteni şi cunoscuţi pe care de aici îi închipuiesc mereu împreună.

Dar, deşi singur aici – căci înadins mă ţin departe de mediul românesc, mă simt totuşi cât se poate de bine. Niciodată în viaţă n-am avut mai mult dor de muncă şi mai frumoase îndemnuri pentru viitor ca aici în Berlin. Aş sta aici mult, mult de tot, foarte mult: atât cât îmi vor îngădui mijloacele şi ministerul (15). Măcar doi ani n-aş vrea să plec din Germania, decât doar aşa pentru o scurtă vizită în ţară.

Berlinul geme de industria şi de negoţul lui, geme de muncă. Oameni serioşi şi reci aici în nord; râd puţin şi glumesc foarte puţin.

N-aş putea să spun decât că încep să cunosc Berlinul. La teatru mă duc din rar în rar – de, ca omu... Dar mă duc. Mă delectez mai mult însă cu concertele „filarmonicii" de aici – cu preţuri mai potrivite, cu minunata bibliotecă prusiană, cu conferinţe, cu grădina zoologică (o minune!) şi cu unele vizite afară din Berlin. Înaintez treptat studiind terenul.

La Potsdam am văzut palatul lui Friederic cel Mare şi mi-au trecut pe sub ochi atâtea momente din viaţa lui intimă: toate obiectele lui, biblioteca lui (cam a treia parte din a dumitale) mai mult cărţi franceze. Şi i-am văzut şi sicriul într-o criptă din biserica garnizoanei.

Şi fiindcă cei de-acolo n-aveţi putinţa să aflaţi pe altă cale, vreau să vă încunoştinţez că revista *Napkelet* de la Cluj are

aprecieri foarte măgulitoare pentru *Viața românească* în numărul ei din urmă (15 octombrie). Făcând o scurtă dare de seamă a cuprinsului nr. 9, pomenește interesul „V.R." pentru revistele ungurești. O numește „una din cele mai bune reviste din Europa", variată, bogată, obiectivă. Această revistă are chiar traduceri din Eminescu, Eftimiu, Isac. Ocazional voi pomeni de ele. Ea este cea mai bună revistă a ungurilor de la noi și bună și între ale noastre. *Pásztortuz*, tot din Cluj, e mai puțin europeană. Aș putea să spun: încâtva chiar șovină. Dar nu e rea nici ea. *Magyar Helikon* din Budapesta aș putea-o numi „revista-Horty" a ungurilor liberi. Am rugat pe Sevastos, ca sfătuindu-se cu cine se cuvine, să-mi spună dacă s-ar putea să abonez două reviste din Budapesta (la *Nyngat* am scris și aș vrea s-o avem și pe aceasta șovină, pe *Helikon*).

Îndeobște nu vreau să te deranjez pe dumneata cu griji de acestea și aștept răspunsul lui Sevastos căruia i-am făcut mai multe întrebări.

Dar pentru tot ce aș vrea eu să pun la cale pentru *Viața românească* autorizează matale pe cineva cu care să tratez (Botez Octav, Sadoveanu, Sevastos?)

Multă sănătate și voie bună de la al D-tale devotat,

Romulus Cioflec
Berlin-S-W-48, Friedrich Str. 24.IV

Lucrul învăţătorilor în afară de şcoală

Şcoala noastră naţională se aşază, acum, pe încetul, pe temeliile ei adevărate – şi se va clădi, din zi în zi, din an în an, tot mai trainic, până ce fiecare sat va avea învăţători însufleţiţi de duhul cel adevărat, până ce toţi copiii moldoveni vor putea să se împărtăşească de binefacerile învăţăturii.

Dar până atunci şi de atunci înainte mai este încă mult de ostenit.

Marea revoluţie rusească, ale cărei zile încă nu le-am sfârşit, a adus slobozenii tuturor, dar nu i-a găsit pe toţi pregătiţi pentru dânsele. Ea a fost numai lucrarea inteligenţiei şi a clasei muncitoare de la oraşe. Şi dintr-o parte şi dintr-alta s-au dus mulţi la spânzurătoare şi la Siberia, pe vremea când în ţară lumea nu mai încăpea de jandarmi. Dar, dacă revoluţia s-a putut săvârşi acum în anul al treilea al acestei bătălii grozave, aceasta înseamnă că noroadele au trebuit să pătimească mult, ca disciplina să scadă în oaste, iar autoritatea regimului ţarist să mai slăbească. Norodul, mai ales norodul cel de la sate, n-a fost pregătit – şi au avut destulă grijă apărătorii lui de odinioară să-l lase în întuneric, pentru ca să nu-şi cunoască drepturile şi uneori să nu-şi vadă nici lanţurile.

Împotriva acestui întuneric trebuie să pornim noi acum luptă aprigă; fiindcă el este comoara păzită cu multă grijă de vechiul regim – şi în orice zi de nesiguranţă, dintr-însul se pot ridica puterile oarbe, care ar putea sluji oricui ca să ne răpească libertăţile (slobozeniile). Luptând cu noaptea din suflete, care este culcuşul oricărei stăpâniri autocrate, vom lupta de-a dreptul cu reacţiunea, care poate nădăjduieşte încă să apuce puterea; luptând cu întunericul, săvârşim dezrobirea cea adevărată a norodului – desăvârşim libertatea.

Căci încă nu toţi suntem liberi. Sătenii, în cea mai mare parte, nu înţeleg ce este libertatea pentru care s-a vărsat sângele revoluţiei. Pentru ei toată robia vine de la pământ şi toată libertatea atârnă de pământ. Lupta lor pentru libertate este lupta pentru pământ. Dar lupta pentru pământ, purtată în afară de lege, duce la anarhie şi anarhia duce iarăşi la robie.

Datoria învăţătorului moldovean din zilele noastre este să lămurească pe ţăran asupra lucrurilor obşteşti într-atâta, încât şi el să se poată bucura de libertăţi şi să lupte pentru apărarea lor. Dar în afară de luminarea ţăranului în ce priveşte rânduiala trebilor obşteşti, mult mai este de lucrat la ridicarea lui din întuneric, pentru călăuzirea lui pe căile sănătoase ale vieţii.

Învăţătorul moldovean din zilele noastre va avea să poarte o sarcină grea şi frumoasă, grozav de grea şi neasemănat de frumoasă. Mai grea nu se poate, pentru o vreme ca aceasta şi pentru un început ca al nostru, dar de bună seamă nici mai frumoasă nu se poate. Căci ce poate fi mai frumos

decât să osteneşti la dezrobirea unui popor care a fost osândit la moarte prin întuneric?! Unui osândit i se pun lanţurile, ca să le simtă povara, să pătimească şi să plângă după libertate; unui osândit i se lasă o ferestruică, pentru ca să nu uite că afară e soare mult, aer, cer şi verdeaţă şi să plângă şi să însetoşeze după libertate. Dar poporului nostru nefericit i s-au astupat toate ferestrele, prin care sufletul lui ar fi putut ajunge la cunoştinţa cea adevărată, la cunoştinţa de sine însuşi şi chiar la Dumnezeu.

Şi deodată, ca printr-o minune, poporul nostru a căpătat dreptul la viaţă – şi, cu ochii aiuriţi, acuma rătăceşte. El nu ştie ce vrea, dar noi ştim că vrea o altă viaţă... Şi acei care cunosc drumul n-au dreptul să spună că sunt osteniţi. De aceea nu se poate o sarcină mai frumoasă decât a învăţătorilor moldoveni din zilele noastre.

Pe noi, cei de azi, istoria ne-a găsit în drumul ei; prin noi trebuie să se împlinească poruncile ei. Şi poruncile ei de astăzi sunt grabnice. Lumea vrea să se aşeze pe temelii noi, pentru care poporul nostru nu are destulă pregătire. Această pregătire trebuie desăvârşită în timp cât mai scurt, pentru ca moldovenii să meargă în pas cu alte popoare megieşe, pentru ca să poată ţinea concurenţa cu noroadele mai înaintate, care şi-au avut de mult şcoala lor. De aceea lucrarea pentru luminarea celor din afară de şcoală (bărbaţi şi femei de toate vârstele) trebuie să cuprindă o parte însemnată din străduinţele culturale ale vremii noastre. Dar aceasta nu numai din punctul de vedere al momentului istoric prin care trecem, ci şi din punctul de vedere al şcolii începătoare, care e lăsată în grija învăţătorului.

Îndeobşte la orice popor, oricât ar fi el de înaintat sau oricât de înapoiat, lucrarea de creştere şi luminare a copiilor nu se face numai în şcoală, nu trebuie să se facă numai în şcoală. Iar dacă se face numai în şcoală, atunci de bună seamă, în familie, în societate se săvârşeşte o lucrare potrivnică. Şi dacă se săvârşeşte o lucrare potrivnică în societate şi în familie, unde sunt singurele legături sufleteşti ale copilului, atunci lucrarea învăţătorului în şcoală e aproape zadarnică, dacă nu chiar cu totul zadarnică. Lucrând pentru luminarea, pentru propăşirea celor de afară de şcoală, învăţătorul îşi face între aceştia tovarăşi, care îl ajută la creşterea, la buna îndrumare a copiilor în viaţă şi astfel el îşi aşază temelii pentru lucrul din şcoală. Şi pe măsură ce înrâurirea cea bună a familiei şi a mediului social creşte asupra copilului, în aceeaşi măsură se uşurează sarcina învăţătorului în şcoală.

Aşadar, lucrul în şcoală şi în afară (extraşcolar) trebuie să meargă strâns legate împreună şi amândouă legate de învăţător.

Dar fără să le avem în vedere pe acestea, în afară de învăţător şi de preot, în sate cu greu s-ar putea găsi alţi bărbaţi care să aibă destulă pricepere şi să mai aibă pe deasupra încrederea sătenilor.

Cel dintâi învăţător al copilului este mama, apoi tata – familia toată – şi uliţa... Mai temeinic este ceea ce se aşază mai întâi în sufletul omenesc.

Împreună cu pornirile înnăscute, aceste întâie elemente alcătuiesc temelia sufletului, ele dăinuiesc mai mult şi pe ele urmează clădirea mai departe. Dar mama nu este numai învăţătorul cel dintâi; ea este totodată învăţătorul cel mai iubit. Şi de aceea înrâurirea este fără asemănare. Un prieten ni se pare totdeauna că e bun, că are multe însuşiri frumoase – şi căutăm adeseori să-l imităm, iar când iubim pe cineva adânc, ni se pare că nu are decât însuşiri şi nicio scădere şi că tot ce face este bun. Un copil prinde, fără alegere, toate însuşirile şi toate scăderile mamei. Mai puţin iubit şi decât mama, şi decât tata, decât fraţii şi poate decât toţi „învăţătorii" pe care copilul îi întâlneşte afară din casă, mai puţin iubit dintre toţi poate că este tocmai învăţătorul din şcoală, care are chemarea şi pregătirea trebuitoare de a creşte şi lumina micile odrasle. Poate că el este cel dintâiu „străin" în viaţa copilului. Învăţătorul, dacă vrea să-şi uşureze sarcina, trebuie, dar, să se ostenească să călăuzească şi pe ceilalţi conlucrători ai săi, care pregătesc drumul copilului spre şcoala începătoare.

Dar noi ajutăm bunul mers al şcolii nu numai luminând pe părinţi, pentru ca să ne trimită ucenici, cu îndemnuri bune ori să ne fie de ajutor la îndrumarea celor din şcoală; noi ajutăm bunul mers al şcolii şi atunci când putem uşura starea materială a părinţilor. Sătenii care nu sunt munciţi de nevoile vieţii pot să-şi îmbrace copiii şi să-i înzestreze cu cele trebuitoare pentru şcoală şi nu au aşa mare trebuinţă în gospodărie de ajutorul lor.

Vedem, dar, că munca în afară de şcoală (sau activitatea extraşcolară) a învăţătorului e strâns legată de munca din şcoală şi are două laturi: 1. Luminarea sătenilor şi 2. Îmbunătăţirea stării lor materiale. Dar aceste două lucrări nu merg pe drumuri deosebite, ci pe acelaşi drum, ajutându-se una pe alta. Fiindcă orice lucrare culturală în mijlocul sătenilor are drept urmare şi o îmbunătăţire a stării lor materiale – de asemenea, prin ridicarea materială a unui sat se înlesneşte şi propăşirea lui culturală.

Unii învăţători inimoşi, cu preoţi şi cu alţi fruntaşi ai satelor, au încercat până acuma câte ceva – fireşte numai pe teren material – gospodăresc, fiindcă pe teren cultural erau siliţi să se slujească de unelte ale rusificării. Aşa, sunt sate cu bănci, cu cooperative ş.a.m.d. În cele mai multe sate însă, suntem încă la începutul începutului şi într-însele totul este încă de făcut.

Iată, în scurt, care ar fi mijloacele de căpetenie pe care le-ar putea folosi învăţătorii şi preoţii pentru a îmbunătăţi starea culturală şi materială a sătenilor: 1. Predici. 2. Şezători. 3. Conferinţe. 4. Coruri. 5. Şcoala pentru adulţi (pentru bărbaţi şi femei, trecuţi de anii de şcoală). 6. Şcoala complementară (împlinitoare) între anii 12 şi 16, pentru băietani şi fete care au sfârşit şcoala începătoare. Vreo doi ani de zile, în câteva ceasuri pe săptămână se repeţesc unele lucruri din şcoala începătoare şi se mai învaţă altele, mai ales în legătură cu trebuinţele vieţii. 7. Biblioteci. 8. Societăţi pentru lupta împotriva beţiei şi a altor patimi. 9. Grădini de legume, în care să înveţe copiii cultura legumelor şi care să fie pildă pentru gospodăriile săteşti. 10. Bănci pentru

împrumut şi păstrare. 11. Ateliere pentru învăţarea unor meserii uşoare în legătură cu viaţa gospodărească. 12. Cooperative pentru creşterea şi exploatarea bogăţiilor şi cooperative pentru organizarea desfacerii (vânzării).

Ştiu că e uşor de spus ce trebuie de făcut. E mai greu de făcut. Şi anume, e mai greu de ştiut ce se poate face deocamdată la noi, e greu de ştiut cum să faci, cu cine să faci şi de unde să începi? Iată atâtea întrebări, la care trebuie să gândească cineva şi să răspundă mai înainte de a porni la lucru.

Eu voi încerca să răspund la aceste întrebări într-un număr viitor al revistei noastre – şi sunt încredinţat că se vor mai găsi şi alţii care să ia parte la lămurirea unor lucruri de însemnătate aşa de mare pentru propăşirea norodului nostru.

Romulus Cioflec

(În revista *Şcoala moldovenească*, an. I, nr. 5–6, Chişinău, Tipografia Românească, 1918, p. 183–188)

„Pe urmele Basarabiei. Note şi impresii din revoluţia rusească de Romulus Cioflec", Ed. Cultura Românească, 1927

Martor ocular al luptelor de stradă în care s-a prăbuşit Rusia Ţarilor la Petrograd; martor şi actor, apoi, al evenimentelor prin care, sub influenţa revoluţiei ruseşti, Basarabia se regăsea pe sine, dl Romulus Cioflec ne dă o lucrare de interes literar, politic şi istoric remarcabil.

Icoane şi momente din tragedia noastră în compania neleală a ruşilor deschid cartea (în munţi şi pe drumurile de îngheţ, de foame şi de molime ale Moldovei) pentru a ne conduce apoi prin stepa rusească la capitala Romanovilor. Ultima săptămână din domnia lui Nikolai II trăim momentele unei atmosfere de tensiune în Petrograd, de şarje căzăceşti apoi împotriva mulţimii cerând pâine, pace şi libertate; şi, în sfârşit, dezlănţuirea de la 27 februarie 1917, pe care autorul o aştepta, e salvatoare pentru românism. După ce alături de cei mulţi, în stradă, a întâmpinat eliberarea Rusiei şi a popoarelor ei de vechiul regim, autorul ne zugrăveşte frigurile şi beţia revoluţionară a mulţimilor descătuşate, ne dezvăluie şi mai adânc sufletul rusesc cu nebănuite cuprinsuri şi ne readuce în Basarabia.

De la începutul primăverii lui 1917 şi până la începutul toamnei, momentele însemnate din prima parte – cea mai puţin cunoscută, a dibuirilor şi frământărilor sufletului moldovenesc, căzut neaşteptat în arena revoluţiei, sunt redate, în formă literară cu oamenii lor – cu toţi oamenii pe care curentul revoluţiei îi putea apropia de Chişinău – cu farmecul vechiului grai moldovenesc, curat la unii, sărăcit ori învârstat cu rusisme la alţii.

Figurile mai luminoase ori mai umbrite ale luptătorilor pe teren politic ori cultural, încleştarea sufletului moldovean trezit în luptă cu

trecutul, care mai dăinuieşte şi sub flamura revoluţiei, trec, se desfăşoară înaintea cititorului.

Autorul stăruie cu simpatie caldă asupra sufletului ţărănesc adus de ostaşii ori plugarii revoluţionari cu parfumul vechiului grai de cronici, cu farmecul gândirii şi mentalităţii ţărăneşti în revoluţie. Acestea răzbat până şi în stilul autorului când îi descrie. Tot atâtea documente ale sufletului şi graiului moldovenesc de acum 11 ani şi de acum 110 ani, preţioase pentru alte generaţii...

Cartea are la sfârşit capitolul mai lung *Din carnet*, în care sunt însemnate, zi cu zi, evenimente mai mari şi mai mărunte, ce caracterizează momentul, documente de simţire şi nebănuită vrednicie şi între cei mulţi, şi între cei răsăriţi, ca şi unele şovăiri – aşa cum şi le însemnase autorul. Scena are şi câteva apariţii din Moldova refugiului – între ele pare mai curioasă a dlui Oct. Goga.

Lucrarea se încheie la 20 august (2 sept.) 1917 cu zguduitoarea dramă de la via lui Andrei Hodorogea unde sunt măcelăriţi doi dintre cei mai buni fii ai Basarabiei. Lucrarea cuprinde numeroase ilustraţii sugestive.

Alexis Nour
(În revista *Convorbiri literare*, an. LXI,
ianuarie–aprilie 1928, p. 345–346)

„Romulus Cioflec. Pe urmele Basarabiei. Note şi impresii din revoluţia rusească", Ed. Cultura Românească, Bucureşti

Deşi se vede uşor că dl Cioflec, înainte de a-şi publica notele şi impresiile, ce datează de acum 11 ani în urmă, le-a supus unei coordonări şi redactări recente, această prelucrare nouă a materialului vechi nu i-a distrus caracterul, nu l-a denaturat, căci reuşeşete să reînvieze atmosfera în care a încolţit şi a crescut ideea autodeterminării poporului basarabean.

Ceea ce câştigă pe cititor este sinceritatea dlui Cioflec, atât faţă de sine însuşi, cât şi faţă de evenimentele şi oamenii revoluţiei basarabene.

Sinceritatea faţă de sine însuşi o dovedeşte în povestirea împrejurărilor tragice în care au fost omorâţi, într-o excursie la care luase parte şi dl Cioflec, Simeon Murafa şi Hodorogea. Autorul nu ascunde groaza care l-a cuprins şi care l-a stăpânit într-atâta, încât a putut părăsi o tovarăşă de excursie care-i cerea ajutor şi protecţie, pentru ca să scape singur prin fugă şi să ajungă la mânăstirea Suruceni – la cel puţin 12 kilometri de locul crimei.

Sinceritatea dlui Cioflec faţă de revoluţie se observă în modul cum d-sa i-a privit pe basarabeni şi cum s-a comportat fată de ei şi faţă de

revoluția rusă. Nu e atitudinea omului cu conștiința civilizației europene superioare, pe care o reprezintă față de barbarii ce s-au trezit. Nu e judecata categorică și fără apel față de copilăriile și absurditățile revoluției rusești, atitudine ce se desprinde, de exemplu, din notele dlui O. Ghibu. În orice pagină simțim însă la dl Cioflec un suflet bine intenționat, care își dă seama că, intr-un mediu social diferit, e firesc să fie și mentalități deosebite de a sa. De aceea se și frământă să înțeleagă sensul și să pătrundă viitorul revoluției. Iar față de pionerii anonimi ai revoluției din 26–28 februarie 1917, dl Cioflec, martor ocular al luptelor de pe străzile Petrogradului, e „copleșit de un simțimânt de pietate" – și un îndemn spre rugăciune pentru cei care „porneau la drum" i se ridică în suflet.

Întors în Basarabia, dl Cioflec ia parte la frământările basarabenilor, intervenind cu multă discreție acolo unde credea că e necesar să-și spună cuvântul. Și această atitudine, pe care a avut-o tot timpul cât a lucrat în Basarabia se reflectează și în cartea d-sale. Astfel, vorbind despre dl Goga, care în trecere spre Petrograd dă „sfaturi" basarabenilor de a renunța la revendicarea autonomiei și de a deschide lupta de clasă, autorul notează imediat încurcătura în care au fost puși basarabenii – „deprinși mai mult cu opinii decât cu sfaturi" –, de a auzi din gura unui om, ce se credea versat politician și deplin occidental, sfatul de renunțare tocmai la ceea ce le era mai scump. Într-adevăr, revoluția distrusese nu numai autoritatea veche. Ea atinsese parcă principiul însuși al autorității în sufletul oricărui cetățean. Totul era supus întâi criticii. Era o libertate nu numai politică, ci și libertatea lăuntrică, morală, față de orice autoritate. De aceea erau mult mai la locul lor „opiniile", adesea foarte utile, ale ardelenilor și bucovinenilor care lucrau în Basarabia decât „sfaturile" unor călători grăbiți. Și dacă totuși călători ca dl Goga au dat măcar sfaturi, alți călători, din Regat, se închideau ermetic în vagoanele oficiale pentru a nu lua niciun contact cu basarabenii, care atunci aveau atâta nevoie de ajutor de oriunde. Și numai cu multă insistență dl Cioflec a putut pătrunde, într-o noapte de vară, într-un vagon de acestea, ca să transmită scrisori de la Halippa decedatului Fotin Enescu, cu care a trebuit să vorbească în șoaptă, pentru că alături dormea dl ministru de Război...

Dl Cioflec greșește uneori în judecata sa asupra situațiilor și oamenilor. Dar, de obicei, apreciază just. De exemplu, fraza aceasta caracterizează de minune toată situația moldovenilor până în toamna 1917: „Moldovenii de fapt revoluție nu făcuseră, ci nimeriseră într-însa". De asemenea, își dă seama că atât timp cât mișcarea națională se mărginea la câțiva intelectuali din jurul *Cuvântului moldovenesc* și cei doi-trei mari proprietari, Partidul Național Moldovenesc era o înjghebare anemică. Astfel, deși chestiunea organizării și convocării Sfatului Țării se ridicase încă în luna iulie, în urma pretențiilor Radei ucrainene de la Kiev asupra Basarabiei, nu s-a putut ajunge la niciun rezultat pozitiv, pentru realizarea autonomiei Basarabiei. Forțele

moldovenilor erau prea slabe ca să se impună organizațiilor numeroase și puternice ale Rusiei revoluționare din Basarabia. Numai după ce ideea națională va fi devenit o forță activă în sufletele tinere și oțelite din tranșee, numai atunci Congresul Soldaților Moldoveni „mai întâi el va proclama autonomia Basarabiei... Ceilalți vor fi invitați la alcătuirea organului legiuitor".

Cartea dlui Cioflec cuprinde evenimentele din perioada de timp de la izbucnirea revoluției până în luna septembre 1917. E firesc să presupunem că d-sa are note și pentru restul timpului cât a stat în Basarabia. Publicarea lor va aduce un netăgăduit folos pentru public, lămurind multe lucruri cu privire la mișcarea națională din Basarabia. Dl Cioflec e înzestrat cu calitățile necesare pentru acest gen de literatură: sinceritatea, obiectivitatea și dezinteresarea. În noianul de cărți și cărțulii, ce apar, asupra Basarabiei și în care, de cele mai multe ori, nu răsună decât flașneta patriotică învechită și falsă, o carte bună face, în adevăr, o operă românească în primul rând în această provincie, unde e primită cu inima deschisă, și apoi contribuie la strângerea legăturilor sufletești dintre basarabeni și românii din celelalte provincii, ajutându-i la pătrunderea, la înțelegerea sufletească reciprocă.

Vasile Harea

(În revista *Viața românească*, an. XX, nr. 6, iunie 1928, vol. LXXIX, p. 335–337)

NOTE ŞI COMENTARII

PE URMELE BASARABIEI
Note şi impresii din revoluţia rusească

Volumul memorialistic „Pe urmele Basarabiei... note şi impresii din revoluţia rusească" a apărut în 1927 la Bucureşti în Editura Cultura românească. Textul lucrării dovedeşte ataşamentul profund al scriitorului Romulus Cioflec faţă de Basarabia, fiind o incursiune a unui martor ocular şi participant nemijlocit la evenimentele zbuciumatului an 1917, contribuind astfel la înţelegerea corectă şi profundă a tot ceea ce se petrecea atunci în Chişinău şi în Basarabia. Spiritul evocator al cărţii şi reconstituirea veridică a ambianţei timpului trăit redau plenar atmosfera şi sentimentele oamenilor.

Ediţia princeps a volumului „Pe urmele Basarabiei..." cuprinde între paginile sale o serie de ilustraţii semnificative, ex. „Ungheni: podul de peste apa de hotar", „Funerarii populare ale jertfelor revoluţiei", „Mormântul comun", „Bustul lui Puşkin" (Chişinău), „Redactori şi colaboratori ai *Cuvântului moldovenesc*: S. Murafa, N. Alexandri, D. Ciugureanu, P. Halippa şi Gh. Stârcea", „Emanuil Gavriliţă, directorul primului ziar românesc *Basarabia* (1906)", „De unde nu poate fi alungat graiul". Ultimul capitol are patru ilustraţii: „Parte dintre cursişti cu lectorii lor – după examene"; imagine generală: „Mânăstirea Suruceni"; „Simion Murafa" pe catafalc; imagine generală din Chişinău: „Două care mortuare ale moldovenilor".

La „Tabla de materii" a primei ediţii ultimul capitol e dat cu titlul *Jertfele întunericului*, dar în cuprinsul textului e intitulat *Cei dintâi căzuţi*.

În amintirile sale, profesorul bucovinean Ovid Ţopa afirmă categoric că „atacul de la via lui Hodorogea n-a fost fapta unor bandiţi obişnuiţi, ci un act de natură politică, pentru că, prin pierderea acestor doi oameni, moldovenii basarabeni au fost lipsiţi de cei mai energici luptători ai lor" (Ovid Ţopa, „Amintiri din Ţara Fagilor", vol. II, Bucureşti, Editura Tracus Arte, 2012, p. 217). În aceleaşi memorii, O. Ţopa evocă episodul atacului suferit de profesorii bucovineni în călătoria lor, de la Nistru spre Chişinău (Ovid Ţopa, *op. cit.*, p. 208–209).

CĂUTÂND ÎNDĂRĂT ŞI CĂUTÂND ÎNAINTE

Textul-document cu titlul *Căutând îndărăt şi căutând înainte* a fost descoperit de noi la *Arhivele Naţionale Istorice Centrale* în arhiva Comitetului Central al P.C.R. Text dactilografiat pe 36 de pagini. Cunoscând alte opere ale scriitorului Romulus Cioflec editate de noi, afirmăm

cu certitudine că dactilografierea s-a realizat la maşina de scris personală a familiei Cioflec. Pe fiecare pagină se află corecturi manuscrise ale lui Romulus Cioflec, cu scrisu-i binecunoscut. La final, semnătura cunoscută. Textul a fost reprodus după un microfilm venit din URSS. Pe coperta dosarului este scris: „Institutul Maxism-Leninismului din cadrul Comitetului Central al Uniunii Sovietice URSS, Arhiva Centrală de Partid, Rola nr. I – Din microfilmul venit din URSS, cutia nr. 1, Arhiva Institutului 556. Cota: Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC), Fond CCPCR, colecţia 60, dosar 426".

Textul *Căutând îndărăt şi căutând înainte* nu este datat. Având în vedere conţinutul şi trăsăturile stilului scriitorului, am realizat unele corelaţii, datându-l în jurul anului 1942. Cuprinsul dovedeşte că autorul are solide cunoştinţe referitoare la istoria Basarabiei şi la istoria României. Unele pagini au caracter autobiografic, prezentând experienţa scriitorului din Chişinăul anilor 1917–1926; în acelaşi timp, este o sinteză a tot ceea ce s-a petrecut în Chişinău şi Basarabia în acea epocă de frământări ce a pregătit Unirea cea Mare. Unele pagini reiau fapte şi evenimente evocate în volumul memorialistic „Pe urmele Basarabiei... note şi impresii din revoluţia rusească".

Ultima parte are în vedere istoria recentă, contemporană scriitorului. Este semnificativă extraordinara încredere a autorului în forţa poporului român, în misiunea lui faţă de Europa: „Noi ne vom putea începe şi misiunea noastră de civilizaţie creştină" sau „Vom birui ori vom pieri cu ei, ca paznici ai civilizaţiei europene, **paznici ai fiinţei noastre naţionale şi ai civilizaţiei europene şi creştine**". Textul este foarte greu descifrabil, mai ales în ultima parte, se cuprind şi rânduri tăiate cu o linie – de autor ori de altcineva (evidenţiate de noi prin subliniere, cu menţiunea *n.n.*). Este evident că Romulus Cioflec are în vedere, înainte de 1945, traseul european al poporului român. Că a fost un scriitor european o dovedeşte şi în alte opere.

Imediat după descoperirea lui, textul a fost prezentat în revista de literatură *Caietele de la Araci*, anul III, nr. 1 (3), iunie 2015, p. 7–9 (Luminiţa Cornea, *Romulus Cioflec în Arhiva C.C. al P.C.R.*).

Din activitatea şi opera sa, rezultă clar ataşamentul scriitorului Romulus Cioflec faţă de Basarabia şi de românii basarabeni, dar în textul de faţă afirmă hotărât contribuţia sa „ca actor şi ca martor al frământărilor închegării şi unirii noastre din Răsărit: 1917–1918!"

Afirmaţia că ardelenii şi bucovinenii, deci şi Romulus Cioflec, au venit în Basarabia în acea perioadă fierbinte „din propriu îndemn, şi nu trimişi de la Iaşi" este foarte importantă. Mai mult, ei se aflau permanent în pericol: „Eram suspectaţi şi nu puteam participa făţiş la toate acţiunile".

SCRISORI CĂTRE GARABET IBRĂILEANU

Corepondența cu Garabet Ibrăileanu denotă faptul cât de activ și implicat era Romulus Cioflec în viața socială și culturală, G. Ibrăileanu (1871-1936) fiind unul dintre cei mai importanți critici și istorici literari ai timpului. Romancier; fondator, îndrumător și principal redactor al revistei *Viața românească* din Iași. Profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Ibrăileanu a reluat strălucita tradiție a Societății „Junimea" și a revistei *Convorbiri literare* prin reunirea în jurul revistei *Viața românească* a celor mai importanți scriitori ai epocii și prin orientarea mișcării literare a vremii în direcția creației de caracter specific, legată de realitățile naționale.

Originalele scrisorilor se află la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu", Iași, Departamentul Colecții speciale, Arhiva 55, Fond G. Ibrăileanu. Scrisorile au fost tipărite în *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. III, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Viorica Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, colecția „Studii și documente", prefață de N.I. Popa, București, Editura Minerva, 1973, p. 43–51. Ediția de față are la bază originalele.

1. Dan Bădărău (1893–1968), filosof; Mihail Manicatide (1867–1954), medic; Mihai Ștefănescu-Galați (1874–1949), medic; I.I. Mironescu (1883–1939), medic, scriitor; în anii 1916–1920, colaboratori ai revistei *Viața românească.*

2. Romulus Cioflec a debutat în revista *Viața românească*, nr. 10/1913 cu povestirea *Domnu Ghiță.*

3. Între aprilie și septembrie 1918 G. Ibrăileanu publică cotidianul *Momentul.*

4. Este posibil ca trimiterea să fie la manuscrisul povestirii *Clopotul.*

5. În vara anului 1918, la Academia Română, au avut loc alegeri de noi membri, dar atât Ibrăileanu, cât și Stere nu au întrunit numărul necesar de voturi.

6. Sub semnătura P. Gore apare studiul *Răzășii*, în *Viața românească*, XII (1920), nr. 3 (mai), p. 406–416.

7. În revista *Viața românească* au apărut, sub semnătura Leonid Dobronravov-Donici, materialele: *Requiem*, XIII (1921), nr. 2 (februarie), p. 161–166; *Marele Archimede*, XIV (1922), nr. 6 (iunie), p. 413–428.

8. Ștefan Ciobanu semnează în *Viața românească* două studii (XII (1920), nr. 1 (martie), p. 13–18 și XIV (1922), nr. 2 (februarie), p. 263–275).

9. În *Viața românească*, XII (1920), nr. 2 (aprilie), p. 238–245 apare, semnată de I.I. Mironescu, bucata *În drum spre Braniște.*

10. dd. – domnii (de la Administrație)

11. Romulus Cioflec se referă desigur la al doilea volum al său *Lacrimi călătoare*, tipărit în anul 1920 de Asociația Științifică și Literară „Viața românească", al cărei membru era.

12. Este vorba de *Amintiri din anul Învierii* din care au apărut fragmente în paginile revistei și înainte de data scrisorii (an. XI, 1920, nr. 6, august, 370–378), dar care se continuă în *Viața românească*, III (1921), nr. 5 (mai), p. 230–233 și XIV (1922), nr. 8 (august), p. 240–244. Toate acestea vor constitui capitole ale volumului „Pe urmele Basarabiei... note și impresii din revoluția rusească", 1928, Institutul de Editură și Arte Grafice, Ed. Cultura românească, București.

13. În paginile revistei *Viața românească* nu apare nicio lucrare despre arhive semnată de Paul Gore.

14. Mihai Sevastos (1892–1967), scriitor și gazetar, în anii 1920 se afla secretar de redacție la *Viața românească*.

15. Romulus Cioflec este profesor titular la Liceul nr. 2 de băieți, devenit (din 1924) Liceul „Mihai Eminescu" din Chișinău (1919–1926), iar în anul școlar 1922–1923 obține din partea Ministerului Învățământului o bursă de studii la Berlin.

ANEXĂ
Lucrul învățătorilor în afară de școală

Articolul se înscrie în rândul eforturilor de constituire a școlii naționale din Basarabia anilor 1917–1918, pe care le făcea intelectualitatea din acest spațiu după peste o sută de ani de înstrăinare. *Școala moldovenească*, în care se publică articolul, era o publicație nou-înființată, menită să susțină practic și metodologic aceste eforturi. R. Cioflec promite la sfârșitul articolului și alte colaborări, care, din păcate, nu le-am mai găsit în numerele ulterioare ale revistei.

Alexis Nour. „Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească de Romulus Cioflec", Ed. Cultura Românească, 1927

Recenzia lui Alexis Nour este prima asupra volumului „Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească" de Romulus Cioflec. A apărut în *Convorbiri literare*, an. LXI, ianuarie–aprilie 1928, p. 345–346, fiind semnată abreviat Nr... (semna deseori cu pseudonime).

Alexis Nour (1877–1940) a fost redactor la ziarul rusesc *Bessarabskaia jizn*, fondator al Basarabiei; a scos în 1907 *Viața Basarabiei*. Cu *Scrisori din Basarabia* a colaborat la *Adevărul* (1897–1908), la *Viața românească* (1907–1909, 1912–1916). A mai colaborat la *Seara* (București, 1915–1916), *Moldova* (București, 1915). După război a colaborat cu articole, traduceri din rusește, cronici, recenzii, studii, memorialistică, povestiri și nuvele la

Chemarea, *Umanitatea* (1918, director), *Însemnări literare*, *Lumea bazar săptămânal*, *Adevărul literar și artistic* (1925–1935), *Convorbiri literare* (1927–1928). A scris, împreună cu alți trei colegi, romanul *Stafiile dragostei*; a realizat prima hartă etnografică a Basarabiei, demonstrând caracterul curat românesc al satelor basarabene.

Mulțumiri pentru semnalarea recenziei domnului Victor Durnea, cercetător științific, dr. la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide", Iași.

Vasile Harea. „Romulus Cioflec. Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească", Ed. Cultura Românească, București

Este a doua recenzie la apariția cărții lui Romulus Cioflec, publicată în revista *Viața românească*, an. XX, nr. 6, iunie 1928, vol. LXXIX, p. 335–337, rubrica „Recenzii". Textul e semnat de Vasile Harea, unul dintre cei mai combativi ziariști ai presei românești din Chișinău între anii 1917 și 1918, redactor și, apoi, prim-redactor la *Cuvânt moldovenesc*, colaborator la *România nouă* (1918), publicație editată de Onisifor Ghibu, redactor la oficiosul *Sfatul Țării* după Actul Unirii de la 27 martie 1918, deputat în Sfatul Țării. Din 1925 începe și colaborarea la prestigioasa revistă ieșeană *Viața românească*, semnând mai ales recenzii și traduceri din limba rusă. Vasile Harea este și autorul unor prețioase amintiri: „Basarabia pe drumul Unirii: Amintiri și comentarii", București, Editura Eminescu, 1995.

Și în Basarabia ecoul pe care l-a avut această carte la apariție a rămas mereu viu. Astfel, citim la rubrica cronicarului de la revista *Pagini basarabene* (an. I, nr. 2, Chișinău, februarie 1936) următoarea consemnare: „Admirabile sunt notele și impresiunile din timpul revoluției rusești pe care domnul Romulus Cioflec le-a adunat în volumul «Pe urmele Basarabiei...»".

Demult n-am mai văzut în librării cartea asta. Sunt acolo în ea icoane ce nu se mai pot uita, pagini de netăgăduit interes documentar. Zilele nesigure și sumbre în care se plămădea Unirea și, apoi, înfăptuirea ei, covârșesc prin frământul, zbuciumul și tragismul lor.

Cartea aceasta ar trebui reeditată și, dacă se poate, de către Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea".

ICONOGRAFIE

Părinții lui Romulus Cioflec, Constantin și Maria Cioflec. Portrete executate, în 1922, de basarabeanca Antonia Gavriliță, profesoară de desen, prima soție a scriitorului

Casa părintească, astăzi Casa Memorială „Romulus Cioflec", satul Araci, jud. Covasna

Romulus Cioflec. Fotografie de pe timpul aflării la Chișinău

Redactori şi colaboratori ai gazetei *Cuvânt moldovenesc*, Chişinău, 1917, de la stânga, pe scaune: pr. Andrei Murafa, George Tofan, pr. Constantin Partenie, Onisifor Ghibu, Elena Alistar; în picioare: persoană neidentificată, Romulus Cioflec, Antonia Gavriliţă, persoană neidentificată, Ernest Rabener, Ovid Ţopa

ROMÂNIA

DIRECTORATUL DE INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ
DIN
BASARABIA

Serviciul III

13820 din 25 SEP 1919

DIRECȚIUNII LICEULUI de băieți
No 2 din Chișinău

Vi se aduce la cunoștința că în urma recomandațiunii Ministerului Instrucțiunii Publice Directoratul a numit pe D-nul R. Cioflec profesor cu titlul provizoriu în învățământul secundar al liceului ce conduceți pentru specialitatea Limba Română pe ziua de I Septembrie a.c.

Repartizarea orelor i se va face de DV. conform regulamentului și ultimilor dispoziții.

DIRECTOR, Șt. Ciobanu

ȘEF de SERVICIU:

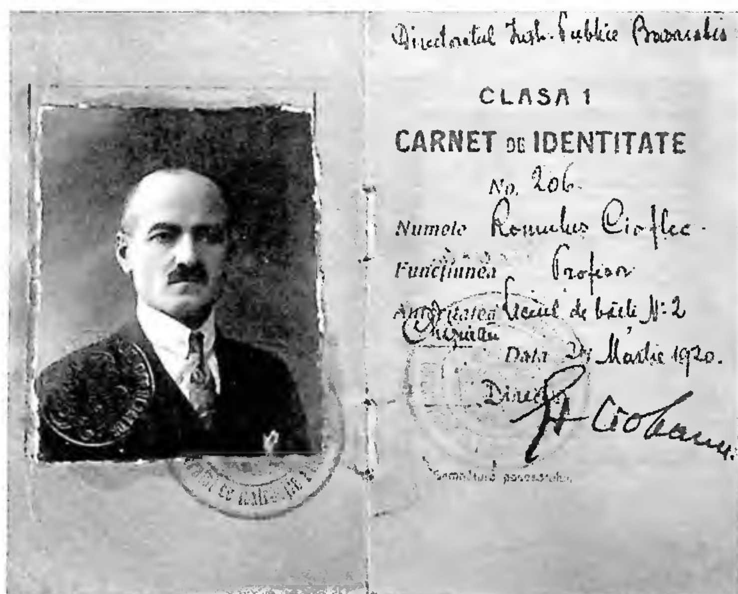
Adresă de numire a lui Romulus Cioflec în calitate de profesor la Liceul nr. 2 de băieți, devenit ulterior Liceul „Mihai Eminescu" din Chișinău. Adresa e semnată de academicianul Ștefan Ciobanu

Edificiul Liceului „Mihai Eminescu" din Chişinău

Romulus Cioflec (rândul doi, al patrulea din stânga) alături de profesori şi activişti publici de la Chişinău în anul 1925. În rândul întâi, al treilea din stânga – poetul Ion Buzdugan

Directoratul Inst. Publice Basarabiei

CLASA 1

CARNET DE IDENTITATE

No. 206.

Numele Romulus Cioflec.

Funcţiunea Profesor

Autoritatea Liceul de băieţi N: 2 Chişinău

Data 24 Martie 1920.

Director Şt. Ciobanu.

Semnătura posesorului

Carnet de identitate a profesorului Romulus Cioflec cu semnătura academicianului Ştefan Ciobanu. 24 martie 1920

Extras din „Statul personal", completat de Romulus Cioflec la Liceul nr. 2 de băieţi din Chişinău (ANRM, fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 13a)

Coperta Buletinului Societăţii Istorico-Literare „B.P. Hăjdeu" din Chişinău, frecventată de Romulus Cioflec. 1925

Manuscrisul unei scrisori din 12 octombrie 1936, adresată unui coleg şi prieten, profesorul Vasile Oatul de la Liceul „Mihai Eminescu" din Chişinău

Iubite Dle Halippa,

Iți scriu spre a te deranja cu o rugăminte: Se pune acum sub tipar și va apare un volum din amintirile mele „ruso-moldovenești” (1917). Este perioada din luna de miere a revoluției (Martie) Vreau să introduc și vre-o 15 clișee. Deși am multe originale, totuși te-aș ruga, dacă ai la îndemână să-mi mai trimiți 2-3 și anume: vre-un meeting basarabean (cu soldați), un grup al redacției „Cuvânt Mol. pe catafalc (pe Murafa îl am pe catafalc și nu-l am viu) vre-o vedere din teatrul revoluției din Petrograd (deși de aici mai am)

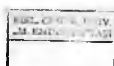
In cazul că nu prea ai, ai fi așa de bun să faci întâmplător o vizită vre-unui fotograf din Chișinău? (Poate Tascher) [illegible]
Poate că la vre-un fotograf s'ar putea găsi ceva

Mulțumindu-ți anticipat pentru bunăvoința de care nu mă îndoiesc chiar dacă rezultatul s'ar dovedi nul, te rog să transmiți sărutări de mâini Dnelor Halippa și Paramonova și să primești în bloc multe complimente

Scrisoare adresată lui Pantelimon Halippa în 1927, din care reiese preocuparea de a realiza un volum „din amintirile ruso-moldovenești”

Ediția princeps a volumului „Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească”

Berlin, [illegible]

Stimate și iubite Dle Ibrăileanu,

Te reîncerci drumul la mănăstire și înapoi și contactul cu natura [illegible] mai curajos. Alexandrescu îmi scrie că ți-ai fost la Chișinău, oaspetele prietenilor de acolo, pe două săptămâni. De acum cunoști drumul și – după mea modestă părere – ieșirea cât mai deasă din celula, în care singur te sihăstrești, este de mare folos...

Firește, îmi pare rău că n'am fost și eu în Chișinău deși ne la Iași chiar nu m'am [illegible] cu [illegible] mulți-puțini prieteni și cunoscuți pe cari de aici îmi [illegible] [illegible].

Dar deși singur aici – căci [illegible] mă țin departe de mediul Româ[illegible]

Manuscrisul unei scrisori din 1921, adresată lui Garabet Ibrăileanu

Fotografie
din anii maturității

Mormântul lui Romulus Cioflec la Cimitirul Bellu din Bucureşti, în vecinătatea scriitorilor Ion Barbu, Magda Isanos, Eusebiu Camilar și Victor Ion Popa

CUPRINS

Volumul „Pe urmele Basarabiei” nu este numai o carte de memorialistică, ci și una a crezului autorului despre națiunea română, prin tot ce are ea specific în Basarabia, o carte a identității autorului cu speranțele și idealurile basarabenilor dintr-o perioadă dificilă a istoriei acestei provincii românești atât de amarnic vitregită de soartă. Profesorul și scriitorul Romulus Cioflec, intelectualul ardelean din Araci, a fost legat sufletește de Basarabia și de basarabeni. S-a simțit bine între ei, și-a făcut prieteni, a luptat pentru cauza lor, pe care o simțea și a lui. Prin activitatea de aproape zece ani desfășurată la Chișinău a dovedit că este un bun și fidel prieten al basarabenilor.

Luminița CORNEA

9 789975 851718